ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БОРОВІК ЛЮБОВ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 332.146.330.322:338.43

ДИСЕРТАЦІЯ

РЕГІОНАЛЬНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.В. Боровік

Науковий консультант Танклевська Наталія Станіславівна, доктор економічних наук, професор

Херсон – 2019

АНОТАЦІЯ

Боровік Л.В. Регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства України – Кваліфікована наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». - ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет». Херсон. 2019. - Одеська національна академія харчових технологій, Одеса, 2019.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретичних, методологічних й практичних аспектів підвищення ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства України.

З метою поглиблення теоретичних засад регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, здійснено аналіз теоретичної бази формування інвестиційної політики, поглиблено економічну сутність понятійного визначення таких економічних категорій як «інвестиції», «інвестиційний клімат», «інвестиційна привабливість», «інвестиційний потенціал», «інвестиційні ризики», а також обґрунтовано авторське визначення зазначених категорій й розкрито їх діалектичний зв'язок з поняттям інвестиційна політика. Поглиблено теоретичний базис формування інвестиційної політики такими сучасними теоріями економічного розвитку суспільства як теорії стадій зростання, структурних перетворень, залежності, неокласичної контрреволюції, ендогенного зростання, сталого розвитку суспільства, що дає можливість регіональній політиці визначити напрями розвитку сільського господарства у сучасному економічному середовищі, орієнтувати органи державної влади на удосконалення механізмів залучення інвестицій у аграрне виробництво.

Визначено основні функції регіональної інвестиційної політики, які

передбачають: підтримку економічної діяльності товаровиробників, подолання техніко-технологічної відсталості, розширене відтворення інвестиційного потенціалу та вплив на ефективність його використання; подолання соціальної кризи, зростання якості життя населення сільських територій, забезпечення продовольчої безпеки країни; відновлення родючості ґрунтів, впровадження еколого безпечних технологій, заохочення товаровиробників до виробництва органічних продуктів харчування, збереження природного ландшафту сільських територій.

Також визначено основні завдання регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, які передбачають створення умов для соціально-економічного розвитку аграрної сфери та поліпшення екологічного середовища. Її основою особливістю є цілеспрямований вплив на сукупність, характерних для аграрної сфери факторів, які безпосередньо, або опосередковано, визначають якість формування інвестиційного галузевого ринку, ефективність аграрного виробництва, рівень екологічного стану сільських територій, соціальних стандартів, продовольчої безпеки країни. Формуючись під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, інвестиційна політика відіграє вирішальну роль у формуванні інвестиційного потенціалу галузі та ефективному його використанні. У відповідності до окреслених регіональною політикою розвитку сільського господарства цілей, вона орієнтує органи державної влади і регіонів країни на наступні пріоритети: інвестиції повинні бути соціально-орієнтованими і забезпечувати соціально-культурний розвиток сільських територій; економічні вигоди не можуть бути отримані товаровиробниками за рахунок погіршення якості життєдіяльності населення та екологічного стану навколишнього середовища; соціальні й екологічні пріоритети повинні бути основою економічного зростання сільського господарства.

Формування регіональної інвестиційної політики має бути системою поєднання інтересів держави, суспільства, кожного з регіонів країни та суб’єктів виробничо-підприємницької діяльності. Виходячи з цього

визначено, що інвестиційна політика повинна базуватися на таких методологічних принципах як аналіз, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, пріоритетність, збалансованість, цілісність, моделювання, порівняння, реалістичність, цілеспрямованість, синергізм, плановість, інноваційність, конкурентоспроможність, привабливість, законність. Дотримання цих принципів дасть змогу регіональній інвестиційній політиці розвитку сільського господарства більш активно впливати на трансформаційні перетворення в аграрному секторі, скеровані на зростання ролі держави в активізації інвестиційних процесів у галузі, створення умов для усунення регіональних диспропорцій у розвитку сільського господарства, розширення вектора економічної кооперації та інтеграції у глобальному економічному середовищі.

Спираючись на теорію систем доведено, що регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства є великою, складною, динамічною, кібернетичною, цілеспрямованою системою. Як кібернетичну (керуючу) систему, її можна визначити як сферу врегульованих дій, що впливає на розвиток інвестиційних процесів у сільському господарства, націлюючи їх у напрямі акумуляції інвестиційних ресурсів та скеровуючи їх на реалізацію визначених політикою програмних цілей. Побудована автором схема структурно-функціональної системи реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства указує на можливість здійснення оцінювання ефективності її впливу на формування та використання інвестиційного потенціалу галузі. Визначені автором методологічні підходи до формування й реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства. Побудований алгоритм оцінювання ефективності інвестиційної політики та поетапне використання методик: рейтингового оцінювання формування інвестиційного потенціалу та зниження рівня загроз у сільському господарстві; виявлення можливостей зростання інвестиційного потенціалу та зменшення рівня загроз методом SWOT – аналізу; застосування математично-геометричної моделі визначення

інтегральних оцінок ефективності впливу інвестиційної політики на формування економічного, соціального й екологічного потенціалів що дало можливість оцінити ефективність впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного потенціалу та інвестиційного клімату галузі, дозволили зробити загальний висновок до ефективності її впливу на розвиток сільського господарства України.

Аналіз стану сільського господарства України показав, що суб'єктами господарської діяльності в аграрній галузі є державні й приватні підприємства, господарстві товариства, виробничі кооперативи, фермерські й особисті селянські господарства та інші виробничо-підприємницькі структури. За 2010-2017 рр. кількість державних підприємств зменшилася з 223 до 199 одиниць, що указує на позитивні якісні трансформаційні перетворення та продовження процесу поступового переходу від планово – розподільчої системи господарювання до ринкової. Обсяги використання сільськогосподарських угідь державними аграрними підприємствами складають лише 4,5-5,0%, у той час як недержавні підприємства використовують 95,0-95,5%. Біля 15900 тис.гектарів угідь використовують громадяни, у т.ч. й особисті селянські господарства. В цілому ж структура сільгоспугідь характеризується зменшенням обсягів орних земель, що використовують усі категорії господарств, високим рівнем їх розораності (74,0-75,0%) та незначною часткою пасовищ (13,0 – 14,0%), що обмежує можливості розвитку тваринництва та поступово формує несприятливі екологічні умови для розвитку сільського господарства у майбутньому періоді. Уже тепер, щорічно більше 50тис. гектарів орної землі стає непридатною для господарського використання. Цьому сприяють недотримання правил землекористування товаровиробниками, незадовільна їх професійна підготовка, низько ефективна система державного контролю за використанням орної землі, гострий дефіцит технічних засобів. І хоча обсяги капітальних інвестицій у технічні засоби в останні роки значно зросли, це не

призвело до їх кількісного зростання та зростання енергопотужності аграрних підприємств. Усі вище указані недоліки є одні з тих інвестиційних загроз, які стримують розвиток сільського господарства, не дозволяють ефективно формувати та використовувати інвестиційний потенціал галузі, підвищувати темпи зростання виробництва, рівень соціальних стандартів мешканців сільських територій, а також формувати привабливий інвестиційний клімат у сільському господарстві України. Запропонована модель системи управління потоками інвестиційних ресурсів, забезпечуючи узгодженість дій між усіма учасниками інвестиційного процесу, дає можливість регіональній інвестиційній політиці розвитку сільського господарства більш ефективно впливати на формування інвестиційного потенціалу галузі у регіонах країни, прозорість його використання та скеровувати матеріальні й фінансові ресурси на виконання соціально-економічних програм та поліпшення екологічного середовища сільської місцевості.

Використовуючи методику рейтингового оцінювання встановлено, що рейтингові оцінки впливу регіональної інвестиційної політики розвитку на формування економічного, соціального й екологічного потенціалів за 2010-2017рр. складають відповідно 6,63; 6,38 й 9,25 балів за десятибальною шкалою оцінювання. Загальна рейтингова оцінка формування інвестиційного потенціалу є високою і складає 7,28 бала. Разом з цим доведено, що загальний рівень інвестиційних загроз, за цей же період, складає 7,70 балів, тобто на 1,7% перевищуючи й нівелюючи високий рівень інвестиційного потенціалу галузі. Високий рівень загроз та неповне використання можливостей (на 72,5%) не сприяло підвищенню темпів зростання формування інвестиційного потенціалу сільського господарства. Математичні розрахунки показали, що коефіцієнт формування валового інвестиційного потенціалу є низьким і складає 0,95 одиниць, у т.ч. економічного й соціального відповідно 0,88 і 0,74 одиниці. Інтегральна оцінка ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на

формування інвестиційного потенціалу галузі має середній рівень, а формування привабливого інвестиційного клімату – кризовий рівень. Середня інтегральна оцінка ефективності формування інвестиційного потенціалу та привабливого інвестиційного клімату складає 0,38 одиниць і має кризовий рівень.

Враховуючи, що цілі і мета регіональної інвестиційної політики за 2010-2017рр. виконані частково, оцінено її загальний вплив на розвиток сільського господарства України як недостатньо ефективний. Виходячи з оцінки ефективності інвестиційної політики, визначено концептуальні засади її удосконалення з врахуванням посилення політичного впливу на інноваційність розвитку галузі та активізацію інтеграційних процесів, як одних з важливих форм інвестиційної привабливості сільського господарства. З цією метою розроблено заходи посилення впливу інвестиційної політики на розвиток аграрного сектору економіки, удосконалено механізм реалізації окреслених політичних завдань і цілей, запропоновано для впровадження удосконалені моделі науково-виробничих та навчально-науково-виробничих кластерів.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, інвестиційний потенціал, інвестиційні загрози, інновації, кластеризія, інтегральне оцінювання, аграрна галузь, ефективність регіональної політики розвитку сільського господарства.

SUMMARY

Borovik L.V. Regional investment policy of agricultural development of Ukraine. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a doctor of economics degree in specialty 08.00.05 - "Productive forces development and regional economy". - State Higher Education Institute «Kherson State Agrarian University». Kherson. 2019. - Odessa National Academy

of Food Technologies, Odessa, 2019.

The dissertation is devoted to the research of theoretical, methodological and practical aspects of increasing the efficiency of regional investment policy of agricultural development of Ukraine.

In order to deepen the theoretical foundations of the regional investment policy of agricultural development, the theoretical basis of the formation of investment policy was analyzed, the economic essence of the conceptual definition of such economic categories as "investments", "investment climate", "investment attractiveness", "investment potential" risks ", as well as the author's definition of these categories and their dialectical connection with the concept of investment policy. The theoretical basis of the formation of investment policy by such modern theories of economic development of society as the theory of stages of growth, structural transformations, dependence, neoclassical counterrevolution, endogenous growth, sustainable development of society, which enables the regional policy to determine the directions of agricultural development in modern environment, deepened authorities to improve the mechanisms for attracting investment in agricultural production.

The main functions of regional investment policy are identified, which

provide for: support for economic activity of producers, overcoming technical and technological backwardness, expanded reproduction of investment potential and influence on the efficiency of its use; overcoming the social crisis, increasing the quality of life of the rural population, ensuring the food security of the country; restoration of soil fertility, introduction of environmentally friendly technologies, encouragement of producers to produce organic food, preservation of the natural landscape of rural areas.

The main tasks of the regional investment policy of agriculture development, which provide conditions for socio-economic development of the agricultural sector and improvement of the ecological environment, are also identified. Its main feature is a deliberate influence on a set of factors specific to the agrarian sphere, which directly or indirectly determine the quality of formation of the investment

sectoral market, the efficiency of agricultural production, the level of environmental status of rural areas, social standards, food security of the country. Formed under the influence of internal and external factors, investment policy plays a crucial role in shaping the investment potential of the industry and its effective utilization. In accordance with the goals set by the regional agricultural development policy, it directs the state authorities and regions of the country to the following priorities: investments should be socially oriented and ensure the socio-cultural development of rural territories; economic benefits cannot be obtained by commodity producers due to the deterioration of the quality of life of the population and the environmental state of the environment; social and environmental priorities must be the basis for the economic growth of agriculture.

The formation of regional investment policy should be a system of combining the interests of the state, society, each of the regions of the country and subjects of production and business activity. On this basis, it is determined that investment policy should be based on such methodological principles as analysis, abstraction, generalization, induction, deduction, priority, balance, integrity, modeling, comparison, realistic, purposefulness, synergies, planability, legality . Adherence to these principles will allow the regional investment policy of agricultural development to more actively influence transformational transformations in the agricultural sector, aimed at increasing the role of the state in intensifying investment processes in the industry, creating conditions for eliminating regional disparities in agricultural development, expanding the vector of economic cooperation in the global economic environment.

Based on systems theory, it has been proven that regional investment policy for agricultural development is a large, complex, dynamic, cybernetic, focused system. As a cybernetic (management) system, it can be defined as a sphere of regulated actions that influences the development of investment processes in agriculture, targeting them in the direction of accumulation of investment resources and directing them to the implementation of policy-defined program objectives. The scheme of the structural-functional system of implementation of

the regional investment policy of agriculture development, developed by the author, indicates the possibility of assessing the effectiveness of its impact on the formation and utilization of the investment potential of the industry. Methodological approaches to the formation and implementation of regional investment policy for agricultural development are defined by the author. An algorithm for evaluating the effectiveness of investment policy and step-by-step methodologies were developed: rating assessment of investment potential formation and reduction of the level of threats in agriculture; identifying opportunities for increasing investment potential and reducing the level of threats by SWOT analysis; application of mathematical-geometric model of determination of integral estimates of the effectiveness of investment policy impact on the formation of economic, social and environmental potentials, which made it possible to assess the effectiveness of the impact of regional investment policy of agriculture on the formation of investment potential and investment climate of the industry, allowed to make its overall conclusion on the effectiveness of development of agriculture of Ukraine.

The analysis of the state of agriculture of Ukraine showed that the subjects of economic activity in the agrarian industry are state and private enterprises, economic associations, production cooperatives, farm and personal peasant farms and other production and business structures. For the years 2010-2017, the number of state-owned enterprises decreased from 223 to 199 units, which indicates positive qualitative transformational transformations and continuation of the process of gradual transition from a planned distribution system to a market economy. Agricultural land use by state agricultural enterprises is only 4.5-5.0%, while non-state enterprises use 95.0-95.5%. About 15,900 hectares of land are used by citizens, incl. and personal peasant farms. In general, the structure of farmland is characterized by a decrease in arable land utilizing all categories of farms, a high level of plowed land (74.0-75.0%) and a small share of pastures (13.0 - 14.0%), which limits development opportunities cattle breeding and gradually forms adverse environmental conditions for the development of agriculture in the future.

Already now, more than 50 thousand annually. hectares of arable land becomes unfit for commercial use. This is facilitated by non-compliance with the rules of land use by producers, their poor professional training, low-efficiency system of state control over the use of arable land, acute shortage of technical means. And although the volume of capital investments in technical means has increased significantly in recent years, it has not led to their quantitative growth and increase of energy capacity of agricultural enterprises. All of the above disadvantages are one of those investment threats that hinder the development of agriculture, do not allow to effectively shape and use the investment potential of the industry, increase the rate of growth of production, the level of social standards of rural residents, as well as create an attractive investment climate in Ukrainian agriculture. The proposed model of the system of management of flows of investment resources, ensuring the coherence of actions between all participants of the investment process, enables the regional investment policy of agricultural development to more effectively influence the formation of the investment potential of the industry in the regions of the country, transparency of its use and direct material and financial resources for social, economic programs and the improvement of the rural environment.

Using the rating methodology, it has been established that the rating assessments of the impact of regional development investment policy on the formation of economic, social and environmental potentials for 2010-2017. are 6.63 respectively; 6.38 and 9.25 points on a ten-point rating scale. The overall rating of investment potential formation is high and is 7.28 points. At the same time, it was proved that the overall level of investment threats over the same period amounts to 7.70 points, ie 1.7% exceeding and offsetting the high level of investment potential of the industry. The high level of threats and the underutilization of opportunities (by 72.5%) did not contribute to the increase of growth of formation of agricultural investment potential. Mathematical calculations showed that the gross investment potential formation ratio is low and amounts to 0.95 units, incl. economic and social respectively 0.88 and 0.74 units.

Integral assessment of the effectiveness of the impact of regional investment policy on the formation of the investment potential of the industry is average, and the formation of attractive investment climate - the crisis level. The average integrated assessment of the efficiency of investment potential formation and attractive investment climate is 0.38 units and has a crisis level.

Considering that the goals and objectives of the regional investment policy for 2010-2017 partially implemented, its overall impact on the development of Ukrainian agriculture is estimated as not effective enough. Based on the evaluation of the effectiveness of investment policy, the conceptual foundations for its improvement have been defined, taking into account the strengthening of political influence on the innovativeness of the development of the industry and the activation of integration processes, as one of the important forms of investment attractiveness of agriculture. To this end, measures have been developed to strengthen the impact of investment policy on the development of the agrarian sector of the economy, the mechanism of realization of the specified political goals and objectives has been improved, and the models of scientific-industrial and educational-scientific-industrial clusters have been proposed for implementation.

Key words: investments, investment attractiveness, investment climate, investment potential, investment threats, innovations, clustering, integrated valuation, agrarian industry, effectiveness of regional agricultural development policy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Боровік Л.В. Регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства України: теорія, методологія, практика: монографія. – Херсон: Айлант, 2019. 292 с. (18,5 *друк.арк*).

2. Lubov Borovik. Perfection of the mechanism of management of investment resource flows in the agrarian sector of the economy: Adaptation of science, education and business to wored innovative megatrends: International collective monograph. Missouri – Thessaloniki, 2018. P. 266 – 274 (*0,38 друк.арк., особистий внесок: вдосконалення механізму управління інвестиційним потоком аграрного сектора економіки – 0,30 друк. арк.).*

Статті у наукових фахових виданнях України

3. Петіна Л.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності аграрної сфери Херсонської області. *Вісник аграрної науки Причорномор'я.* Миколаїв. 2010. Вип. 1(52). Т.1. С.209-214 (*0,33 друк. арк.)*.

4. Петіна Л.В. Перспективи економічного розвитку АПК Херсонщини. *Зб.наук.праць Черкаського державного технічного університету*. Черкаси.2011. Вип.27, ч.II. С.102-106 (*0,21 друк. арк.)*.

5. Петіна Л.В. Напрями зростання інвестиційного потенціалу аграрних підприємств. *Таврійський науковий вісник*. Херсон. 2012. Вип.81. С.395-399 (*0,21 друк. арк.)*.

6. Петіна Л.В., Вермієнко Т.Г. Інвестиційна діяльність як об'єкт інвестування. *Науковий збірник: Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2013. Вип.9. Т.1. С.129-133 (*0,21 друк. арк.)*.

7. Петіна Л.В. Напрями розвитку фінансової та інвестиційної політики в аграрному секторі економіки. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії* Полтава: 2014. Т.2, №2. С.228-232 (*0,21 друк. арк.)*.

8. Петіна Л.В. Вплив фінансової політики на спрямування фінансових

потоків аграрних підприємств. *Інформаційно-аналітичний журнал Економіка. Фінанси. Право.* Київ, 2014. С.77-84 (*0,33 друк. арк.)*.

9. Петіна Л.В. Вплив інновацій на економічний розвиток сільського господарства. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії.* Полтава. 2015. Вип. С.254-259 (*0,25 друк. арк.)*.

10. Петіна Л.В. Вплив агарно-промислової інтеграції на інвестиційну привабливість сільського господарства. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету*. Чернівці. 2015. Вип. 28. Ч.4. С.42-44 (*0,13 друк. арк.)*.

11. Петіна Л.В. Лізинг – інноваційний чинник активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві. *Інформаційно-аналітичний журнал «Економіка. Фінанси. Право».* Київ. 2015. №7. С. 4-7 (*0,17 друк. арк.)*.

12. Боровік Л.В. Формування конкурентоспроможності аграрних господарств. *Інформаційно-аналітичний журнал «Економіка. Фінанси. Право».* – Київ. 2016. №8/2. С.27-30 (*0,17 друк. арк.)*.

13. Боровік Л.В. Інвестиційна аграрна політика як складова фінансової політики. *Економічний вісник*. Запоріжжя: 2017. №1-2(07). С.56-59 (*0,17 друк. арк.)*.

14. Боровік Л.В. Удосконалення механізму управління інвестиційними ресурсами аграрної галузі. *Бізнес – навігатор. Науково-виробничий журнал.* Херсон. 2017. Вип. 4-1 (43). С. 125-128 (*0,17 друк. арк.)*.

Статті у наукових фахових виданнях України, які включено до міжнародних науковометричних баз даних

15. Боровік Л.В. Стан економічного розвитку сільського господарства регіонів Причорномор'я та шляхи його покращення. *Міжнародний науковий журнал*. Київ. 2016. №2 (вип.2). С.94-97 (*0,17 друк. арк.)*.

16. Боровік Л.В. Теоретичні аспекти удосконалення механізму управління інвестиційними ресурсами в аграрній галузі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Сер. Міжнародні економічні

відносини та світове господарство.Ужгород. 2017. Вип.16, ч. 1. С. 21-25 (*0,21 друк. арк.)*.

17. Боровік Л.В. Методологія реалізації інвестиційної політики у аграрній галузі. *Причорноморські економічні студії*. – Одеса. 2017. Вип.14. С.110-114 (*0,21 друк. арк.)*.

18. Боровік Л.В. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної політики сільського господарства. *Причорноморські економічні студії*. – Одеса. 2017. Вип. 22. С.75-78 (*0,17 друк. арк.)*.

19. Боровік Л.В. Особливості інвестиційної політики у сільському господарстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород. 2017. Вип.15, ч. 1. С. 46-49 (*0,21 друк. арк.)*.

20. Боровік Л.В. Оцінка впливу інвестиційної політики на формування та використання інвестиційного потенціалу галузі. *Науковий погляд: економіка та управління.* Дніпро. 2018. №1 (59). С.72-78 (*0,30 друк.арк., особистий внесок: поглиблено оціночні характеристики ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на розвиток сільського господарства – 0,30 друк. арк.)*.

21. Боровік Л.В. Аналіз впливу домогосподарств населення на інвестиційну привабливість галузі. *Проблеми системного підходу в економіці.* Київ. 2018. Вип. 4(66). С.33-38 (*0,25 друк.арк., особистий внесок: визначено місце і роль господарств населення у розвитку сільського господарства та формування його інвестиційної привабливості – 0,22 друк. арк.)*.

22. Боровік Л.В. Теоретичний базис формування інвестиційної політики розвитку сільського господарства України. *Держава та регіони*. – Запоріжжя. 2018. №1 (100). С.71-77 (*0,25 друк.арк., особистий внесок: поглиблено теоретичний базис формування інвестиційної політики теоретичними здобутками сучасних економічних шкіл – 0,22 друк. арк.)*.

23. Боровік Л.В. Державна інвестиційна політика розвитку сільського

господарства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон. 2018. Вип.29, Ч.2. С. 83-86 (*0,17 друк. арк.)*.

24. Боровік Л.В. Аналіз формування та використанні інвестиційного потенціалу у сільськогосподарській галузі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон. 2018. Вип. 30. С.92-95 (*0,17 друк.арк., особистий внесок: проведено аналіз формування інвестиційного ресурсного потенціалу галузі – 0,13 друк. арк.).*

25. Боровік Л.В. Місце і роль господарств населення у розвитку сільськогосподарської галузі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород. 2018. Вип.20. Ч.1. С.60-63 (*0,17 друк. арк.)*.

26. Боровік Л.В., Танклевська Н.С. Вплив інвестиційної політики на формування екологічного інвестиційного потенціалу сільського господарства. *Інтелект XXI.* Київ. 2019. Вип. №3. С. 121-125 (*0,21 друк. арк.)*.

27. Боровік Л.В., Танклевська Н.С. Концептуальні засади удосконалення інвестиційної політики розвитку сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Ужгород. 2019. Вип.26. Ч.1. С. 24 – 29 *(0,21 друк.арк.).*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

28. Петіна Л.В. Принципи та перспективи побудови кластерів АПК регіону. *Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles. Vol.2.* Monreal. Canada.2014. P. 24-27 *(0,17 друк.арк.).*

Інші публікації

29. Петіна Л.В. Вплив бюджетної підтримки на фінансові потоки державних агарних підприємств регіону. *Міжнародної науково-практичної конференції «Наука и образование»* зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф., Прага. 2010. Вип.6 (економічні науки). С.55-56 *(0,11 друк.арк.).*

30. Петіна Л.В. Дослідження фінансування аграрних підприємств

Херсонської області. *«Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики»*. зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф., Харків. 2010. С.208-211 *(0,17 друк.арк.).*

31. Петіна Л.В. Страхування сільськогосподарських підприємств у Херсонській області. *«Наука и образование».* зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф., Чехія: Прага. 2011. Вип.10 (економічні науки). С.11-12 *(0,11 друк.арк.).*

32. Петіна Л.В. Принципи та перспективи побудови кластерів АПК регіону. *«Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку виробничої сфери»* зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф. Донецьк. 2011.Т.2.С.71-74 *(0,17 друк.арк.).*

33. Петіна Л.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств регіону. «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування. зб. Всеукр. наук. – практ. інтернет конф. Херсон, 2012. С. 69-72 *(0,17 друк.арк.).*

34. Петіна Л.В. Управління інвестиційними процесами в аграрних підприємствах регіону. *Економіка сьогодення: актуальні питання та перспективи.* Дніпропетровськ. 2012. №1. С.55-61 *(0,40 друк.арк.).*

35. Петіна Л.В. Сільськогосподарський кластер – добровільне обєднання товаровиробників різних форм власності. «Саморозвиток і самодостатність регіонів – шлях до майбутнього країни» зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф., Херсон. 2012. Вип.5. С.55-56 *(0,11 друк.арк.).*

36. Петіна Л.В. Напрями удосконалення лізингових послуг в АПК *«Світове партнерство»* зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф., Прага. 2013. Вип.5 (економічні науки). С.37-38 *(0,11 друк.арк.).*

37. Петіна Л.В. Розвиток лізингових послуг в АПК. "*Education and Science*". Materialy ixmezinarodni vedecko – praktica conference (Praha 27 szpna – 0,5 zari 2013 roku) .Praha: s.r.o. 2013. S. 20-21 *(0,13 друк.арк.).*

38. Петіна Л.В. Суть і місце управлінського обліку в системі контролінгу на сільськогосподарських підприємствах. *Економіка сьогодення: актуальні*

питання та перспективи. Збірник наукових праць. Дніпропетровськ. 2013. №2. С.183-190 *(0,33 друк.арк.).*

39. Петіна Л.В. Формування фінансової політики сталого розвитку аграрних підприємств. *Динаміка наукових досліджень.* Матеріали X міжн. наук.-практ. конф. 7-15 липня 2014. Польща С.100-101 *(0,11 друк.арк.).*

40. Петіна Л.В. Аналіз конкурентоспроможності суб'єктів аграрного сектору економіки. *Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування.* матеріали. III Всеукрахнської наук. – практ. Інтернет-конференції, 27-28 листопада 2014р. Херсон. С.33-34 *(0,11 друк.арк.).*

41. Петіна Л.В. Розвиток інноваційних процесів у сільському господарстві. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством:* збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції.15 січня 2015 року. Полтава. 2015. С.177-78 *(0,11 друк.арк.).*

42. Боровік Л.В. Напрями покращення сільського господарстві регіонів Причорноморського економічного району України. *«Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації»*. міжн. наук.-практ. конф. м.Одеса, 26-27 лютого 2016р. 2016. С.140-141 *(0,11друк.арк.).*

43. Боровік Л.В. Напрями інноваційного розвитку сільського господарства регіонів Причорноморського економічного району України. *Шляхи вдосконалення економічного потенціалу України*: зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. Київ, 19-20 лютого 2016 року. 2016. С.16-17 *(0,13 друк.арк.).*

44. Боровік Л.В. Методологічні підходи до реалізації інвестиційної політики в аграрному секторі. *«Економіка, фінанси та управління: оцінка та перспективи розвитку».* Зб. тез.доповідей міжн. наук.-практ. конф. Полтава. 2017. С.75-76 *(0,11 друк.арк.).*

45. Боровік Л.В. Спеціалізовані банки як елемент удосконалення механізму управління інвестиційним потенціалом аграрної галузі. *Фінанси*

та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток: зб. матер. наук.-практ.конф. Львів, 29 вересня 2018 р. Львів. 2018. С.83-86 *(0,17 друк.арк.).*

46. Боровік Л.В. Методологічні засади формування й реалізації інвестиційної політики розвитку сільського господарства. *«Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення»*. Зб.матер. наук.-практ. інтернет конференції. Тернопіль. 2018. Вип.30. С.101-104 *(0,17 друк.арк.).*

48. Боровік Л.В. Удосконалення шляхів реалізації інвестиційної політики розвитку сільського господарства. *Наукові погляди на вдосконалення економіки: перспективи та розвиток:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 23 серпня 2019р. Запоріжжя. 2019. С. 40 – 44 *(0,21 друк.арк.).*

ЗМІСТ

ВСТУП 4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ 15
1.1. Теоретичний базис формування інвестиційної політики 15
1.2. Інвестиційна аграрна політика як складова економічної політики 39
1.3. Особливості регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства 52
Висновки до розділу 1 69
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА 72
2.1. Методологічні підходи до формування регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства 72
2.2. Методологічні підходи до реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства 85
2.3. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної політики сільського господарства регіону 101
Висновки до розділу 2 118
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ 121
3.1. Вплив регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування та управління інвестиційними ресурсами 121
3.2. Аналіз впливу регіональної інвестиційної політики на стан інвестиційного ресурсного потенціалу галузі 160
3.3. Вплив інвестиційної політики на механізм державного регулювання інвестиційними процесами 183
Висновки до розділу 3 202
РОЗДІЛ 4. ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ 206
4.1. Оцінка впливу регіональної інвестиційної політики на формування та використання інвестиційного потенціалу галузі 206
4.2. Місце і роль господарств населення у розвитку сільськогосподарської галузі та формуванні її інвестиційної

привабливості 232
4.3. Вплив регіональної інвестиційної політики на зростання екологічного інвестиційного потенціалу сільського господарства 247
Висновки до розділу 4 263
РОЗДІЛ 5. НАПРЯМИ ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ІННОВАЦІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА 267
5.1. Концептуальні засади удосконалення регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства 267
5.2. Інноваційний розвиток аграрної галузі – основний метод активізації інвестиційних процесів 279
5.3. Активізація інтеграційних процесів як форма ефективного формування та використання інвестиційного потенціалу галузі 298
Висновки до розділу 5 318
ВИСНОВКИ 322
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 332
ДОДАТКИ 366

ВСТУП

Актуальність теми. Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки, затяжна фінансово-економічна криза та нестабільна політична ситуація в країні негативно вплинули на розвиток суспільного господарства, у тому числі й аграрної галузі, економічний стан якої визначає ступінь розвитку усього господарського комплексу України, рівень її продовольчої безпеки. У цей складний, для держави, період регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства виявилася низькоефективною та нездатною адекватно реагувати на виклики сучасних кризових явищ. Це посилює значимість нових теоретичних наукових підходів до формування й реалізації сучасної регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства України та окреслення напрямів впровадження наукових рекомендацій у практичну дійсність. Така інвестиційна політика повинна передбачати зростання добробуту населення на основі покращення економічного, соціального та екологічного стану аграрної галузі.

Теоретичні основи формування інвестиційної політики розвитку суспільного виробництва викладені у працях Дж.Б'юкенена, Д.Бехера, А.Буковецького, А.Вайштейна, С.Вітте, К.Гамільтона, Р.Голдсміта, Дж.Діксона, Д.Джусті, Д.Зонфельса, Дж.Ло, Р.Коуза, Ф.Кене, А.Ісаєва, Т.Мана, А.Монкретьєна, А.Маршала, К.Маркса, І.Озерова, У.Петті, Дж.Рікардо, Л.Слонимського, А.Сміта, М.Сперанського. Починаючи з другої половини XIX сторіччя значний внесок у теорію інвестицій зробили Б.Баумоль, С.Брю, Д.Бедфорд, В.Ойкен, М.Фрідмен, Р.Шмалензі. До вітчизняних вчених – економістів, які внесли вагомий вклад у розвиток теорії інвестування суспільного господарства слід віднести таких як К.Андрущенко, І.Александров, Л.Андронюк, Й.Бланк, О.Василик, В.Геєць, А. Гойко, В.Гриньова, Б.Губський, Б.Данилишин, М.Крупка, Г.Кірейцев, В.Опарін, Ю.Орловська, О.Пересада, В.Приходько, В.Савчук.

Дослідження таких відомих вчених як В.Амбросов, В.Андрійчук, О.Гудзь, І. Іртищева, М.Коденська, Ю.Лупенко, Ю.Лузан, М.Малік, М.Місюк, О.Могильний, Б.Пасхавер, Я.Пушак, П.Саблук, В.Ситник, Н.Танклевська, Л.Худолій збагатили теоретичні надбання вчених економістів усього світу фундаментальними ідеями, які змінили уявлення про систему формування та використання інвестиційного потенціалу у сільському господарстві, особливо у кризовий період.

Великої ваги набувають теоретичні дослідження вітчизняних вчених у напрямі визначення ролі і місця держави та її регіонів у глобальних конкурентних відносинах та інтеграційних процесах. Разом з цим, на погляд автора, залишається недостатньо дослідженою проблема впливу інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства галузі, що негативно впливає на її привабливість, зростання продовольчої безпеки країни та підвищення соціальних стандартів сільського населення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась у відповідності до плану комплексних науково-дослідних робіт ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» за темою: «Розробка напрямів розвитку економічних та фінансово-кредитних відносин й обліково-аналітичного забезпечення функціонування підприємницьких структур» (номер державної реєстрації 0112U003575). У межах якої автором поглиблено теоретичний базис впливу інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства України на формування інвестиційного потенціалу галузі, який є основою її інвестиційної привабливості та соціально-економічного зростання.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробка практичних рекомендацій з удосконалення регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства.

Відповідно до поставленої мети передбачено вирішення наступних *завдань*:

- поглибити теоретичний базис формування інвестиційної політики теоретичними здобутками сучасних економічних шкіл;

- уточнити сутність економічних категорій «інвестиції», «інвестиційна привабливість», «інвестиційний клімат», які є основою теорії формування інвестиційної політики;

- узагальнити зміст категорії «державна інвестиційна політика»;

- поглибити зміст економічного поняття терміну «регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства»;

- доповнити характеристики відмінностей парадигми «сталого розвитку сільського господарства від парадигми «зростаючого розвитку сільського господарства»;

- удосконалити теоретико-методологічні підходи до основ формування та реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства;

- запропонувати науковий підхід до методики оцінки ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства;

- удосконалити механізм регіонального інвестиційного поля взаємодії між основними учасниками інвестиційного процесу;

- побудувати модель регіональної системи управління потоками інвестиційних ресурсів;

- поглибити оціночні характеристики ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на розвиток сільського господарства;

- визначити місце і роль господарств населення у розвитку сільського господарства та формування його інвестиційної привабливості;

- удосконалити механізм реалізації стратегічних цілей регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства;

- удосконалити модель регіонального науково-навчального кластеру;

- удосконалити модель регіонального науково-виробничого кластеру.

Об'єктом дослідження є процеси впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного

потенціалу галузі.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних та науково-практичних засад формування та реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства.

Методи дослідження. Методологічною базою дисертаційного дослідження є фундаментальні теоретичні положення економічної та наукової праці зарубіжних та вітчизняних учених, у яких висвітлюються проблеми розвитку сільського господарства. У процесі дисертаційного дослідження використовувалися методи, які ґрунтуються на об'єктивних загальнонаукових методах пізнання.

Для реалізації поставлених завдань використовувалися методи: аналізу і синтезу – для постановки мети і завдань дослідження; монографічний і порівняльний – для визначення сутності категорій та понять; системний – для аналізу сутності і принципів визначення інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства; графічний – для наочного відображення статистичного матеріалу і схематичного подання низки теоретичних і практичних положень дисертаційної роботи; логічно-теоретичного узагальнення – для формування вихідних принципів, узагальнення отриманих результатів дослідження та висновків.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є нормативно-законодавчі акти, наукові публікації вітчизняних та іноземних вчених, матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Херсонській області, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, матеріали періодичних видань та науково-практичних конференцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у науковому обґрунтуванні теоретично-методологічних положень та розробці методичних й практичних рекомендацій з формування механізмів посилення впливу регіональної інвестиційної політики на розвиток сільського господарства. Найбільш важливі наукові результати, отримані у процесі дослідження, та їх

наукова новизна полягають у наступному:

вперше:

- запропоновано науковий підхід до методики оцінки ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, яка складається з сукупності послідовних етапів комплексного дослідження формування економічного, соціального й екологічного інвестиційних потенціалів на фоні інвестиційних загроз, що є основою визначення впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного клімату галузі та інтегральної оцінки ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства;

- запропоновано концептуальну модель системи управління потоками інвестиційних ресурсів у аграрному секторі економіки регіону, яка функціонує під впливом регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства і складається з блоку формування інформаційних потоків, блоку управління потоками інвестиційних ресурсів (сектору формування й сектору аналізу, просування та використання інвестиційних ресурсів), блоку контролю, що забезпечує єдність управлінських рішень з їх реалізацією. Побудована модель забезпечує узгодженість дій між усіма учасниками інвестиційного процесу та посилення контролю за формуванням та використанням інвестиційного потенціалу галузі;

удосконалено:

- теоретико-методологічні підходи до основ формування та реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства: визначено ознаки її системності, охарактеризовано як систему цілей і пріоритетів у комплексі з механізмами, що забезпечують досягнення поставленої мети. Це дозволило окреслити принципи забезпечення реалізації інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства, побудувати схему структурно-функціональної системи її реалізації, представити стратегічний план реалізації інвестиційної політики;

- механізм формування регіонального інформаційного поля між

основними учасниками інвестиційного процесу: регіональним департаментом управління інвестиційними ресурсами, регіональним акціонерним аграрним інвестиційним банком, районними відділами агропромислового розвитку, інвесторами та отримувачами інвестицій. Це дозволить забезпечити прозорість та ефективність формування й використання інвестиційних ресурсів, скерування їх потоків на виконання поставлених цілей;

- механізм реалізації стратегічних цілей регіональної інвестиційної політики сільського господарства, який, на відміну від існуючих, передбачає здійснення оптимізації політичних цілей; використання бюджетних коштів на виконання інвестиційних програм лише за напрямами, що забезпечують синергійний ефект; запровадження сільськогосподарської контрактації для задоволення потреб Аграрного фонду виключно за рахунок фермерських та особистих селянських господарств; стимуляції з боку держави процесів кооперації, кластеризації та інших об'єднань,

- модель регіонального науково-навчального кластеру на базі аграрного університету, науково-дослідного інституту, коледжів, аграрних підприємств та їх об'єднань, техно-парку, бізнес-інкубатору, що дозволяє значно активізувати комерціалізацію наукових розробок, скоротити терміни між розробкою інноваційних технологій та отриманням інноваційного продукту, підвищити рівень фахової підготовки студентів. Запропонована модель кластеру, на відміну від інших, є цілісною системою, яка забезпечує поєднання навчального процесу в університеті з науковою діяльністю викладачів, що мають наукові ступені та практичним впровадженням результатів досліджень у виробництво. При цьому взаємовідносини профілюючого міністерства й Міністерства освіти і науки України з учасниками кластеру здійснюватимуться лише через «Центр координації взаємодії між учасниками науково-начального комплексу регіону».

- модель регіонального науково-виробничого кластеру, яка передбачає взаємодію наукових установ та навчальних закладів освіти, юридичних осіб –

товаровиробників, фізичних осіб – товаровиробників (асоційованих членів), державних і недержавних фінансових та інших установ та структур;

дістали подальшого розвитку:

- поглиблення теоретичного базису формування інвестиційної політики теоретичними здобутками сучасних економічних шкіл, що дає змогу визначити орієнтири розвитку сільського господарства у період становлення ринкових відносин, орієнтувати ограни влади держави і регіонів на удосконалення механізму залучення інвестицій у виробництво та ефективне формування регіонального інвестиційного потенціалу галузі;

- поглиблення понятійного визначення економічних категорій, які є основою формування інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства і дозволяє зробити висновки, що «інвестиції» - це капітал у формі грошових, майнових, інтелектуальних та інших цінностей, який вкладається у виробничі й невиробничі об’єкти інвесторами, з метою отримання економічного прибутку, або (та) соціального ефекту у майбутньому періоді; «інвестиційний клімат» - це система політичних, правових, економічних та соціальних умов інвестування, які впливають на отримання прибутків учасниками інвестиційного процесу та суспільного зиску від реалізації соціально вагомих інвестиційних програм; «інвестиційна привабливість» визначена як інтегральне поняття, що формується під впливом політичних, економічних, соціальних, екологічних, інфраструктурних, фінансових та інших чинників, які орієнтують інвесторів на можливість вкладання капіталів в об’єкти інвестування та ймовірність отримання ними запланованих прибутків;

- узагальнення змісту категорії «державна інвестиційна політика», яка дозволяє визначити, що вона є сукупність правових, адміністративних та економічних заходів, націлених на створення привабливого інвестиційного клімату для залучення додаткового капіталу, визначення його обсягів й скерування на просте або розширене відтворення інвестиційного потенціалу, забезпечуючи його ефективне використання та пропорційність вкладень у

розвиток матеріального виробництва і розвиток соціальної сфери;

- поглиблення змісту економічного поняття «регіональна інвестиційна політика (РІП) розвитку сільського господарства» як складної динамічної системи, що формується під впливом внутрішньодержавних чинників (політичних, економічних, соціальних, екологічних) та глобального соціо-еколого-економічного середовища, впливає на формування сукупного ресурсного потенціалу держави, розподіл й перерозподіл інвестиційних потоків з метою удосконалення інвестиційного сільськогосподарського ринку, зміцнення продовольчої безпеки країни, відновлення екологічного стану сільських територій, як одного з основних факторів, що підвищує рівень ефективності використання земельних ресурсів – основного засобу аграрного виробництва. Поглиблення змісту економічного поняття «регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства» разом з визначеними принципами формування РІП дозволить визначити її цілі та завдання;

- характеристики відмінностей парадигми «сталого розвитку сільського господарства» (традиційної) і «зростаючого розвитку сільського господарства (нової) у частині «державного управління», «конкурентних переваг виробництва», «методів виробництва», «секторальних переваг відновлення ресурсного потенціалу», «секторальних переваг розвитку сільського господарства», а також визначені принципи, які повинні бути основою зміни «традиційної» парадигми на «нову», сприяти більш активному впливу інвестиційної політики на регіональний розвиток сільського господарства;

- поглиблення оціночних характеристик ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на соціально-економічний розвиток галузі, що дає змогу більш змістовно окреслювати стратегічні цілі розвитку сільського господарства та визначити завдання й механізм їх досягнення;

- визначення місця і ролі домогосподарств населення у формуванні інвестиційного потенціалу та інвестиційної привабливості галузі, що дало

можливість зробити висновок: особисті селянські господарства і аграрні підприємства не є антиподами, а є різними формами сільськогосподарської виробничої діяльності населення, що доповнюють одна одну, які, конкуруючи між собою, сприяють розвитку галузі та формуванню привабливого інвестиційного клімату.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні теоретико-методологічні та науково-практичні розробки щодо підвищення ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства доведено до рівня практичних рекомендацій, зокрема:

- Департаментом агропромислового розвитку Херсонської області при розробці заходів, скерованих на формування регіонального інвестиційного потенціалу, було використаний запропонований дисертантом, механізм реалізації стратегічних цілей регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, що відповідає цілям і місії «Стратегії розвитку Херсонської області до 2020 року» (довідка № 21 – 1062 / 0 / 19 / 019.4.2 від 08.08.2019р.);

- Преображенською сільською радою Оріхівського району Запорізької області щодо необхідності побудови виробничо – збутових кооперативів за участю особистих селянських господарств (довідка № 245 від 26.09.2019р).

- наукові підходи, запропоновані автором, щодо залучення фермерських й особистих селянських господарств до співпраці з науково – виробничими кластерами, у практичній площині використовуються фермерським господарством «Лебедь» (довідка №136 від 22.07.2017р.);

- відділом агропромислового розвитку державної адміністрації Генічеського району при розробці проекту програми економічного, соціального та культурного розвитку Генічеського району (довідка № 35/01-14 від 22.12.2018р.).

Теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи використані в навчальному процесі ДВНЗ «Херсонського державного аграрного

університету» та ННЦ «Інститут післядипломної підготовки та дорадництва» при викладанні таких дисциплін «Інвестування», «Економіка і фінанси», «Фінанси, гроші та кредит», «Регіональна економіка» (довідка № 30/9 від 20.06.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані й обґрунтовані наукові положення, висновки та рекомендації, а також інші результати дисертаційної праці, отримані автором особисто. З опублікованих у співавторстві наукових праць використовувалися лише ті положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднювались, обговорювались і були схвалені на 17 міжнародних та регіональних науково-практичних конференціях, серед яких: Міжнароднв науково-практичної конференція «Наука и образование», Прага. 2010. Вип.6 (економічні науки), «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики». міжнар. наук.-практ. конф., Харків. 2010., «Наука и образование». зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф., Чехія: Прага. 2011. Вип.10 (економічні науки)., «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку виробничої сфери» зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф. Донецьк. 2011.Т.2., «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування. зб. Всеукр. наук. – практ. інтернет конф. Херсон, 2012., Економіка сьогодення: актуальні питання та перспективи. Дніпропетровськ. 2012., «Саморозвиток і самодостатність регіонів – шлях до майбутнього країни» зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф., Херсон. 2012., «Світове партнерство» зб. наук.-метод. праць міжнар. наук.-практ. конф., Прага. 2013., “Education and Science”. Materialy ixmezinarodni vedecko – praktica conference (Praha 27 szpna – 0,5 zari 2013 roku) .Praha: s.r.o. 2013., Економіка сьогодення: актуальні питання та перспективи. Збірник наукових праць. Дніпропетровськ. 2013., Динаміка наукових досліджень. Матеріали X міжн. наук.-практ. конф. 7-15 липня 2014. Польща, Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної

сфери: облік, аудит та фінансування. матеріали. ІІІ Всеукрахнської наук. – практ. Інтернет-конференції, 27-28 листопада 2014р. Херсон., Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції.15 січня 2015 року. Полтава. 2015., «Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації». міжн. наук.-практ. конф. м.Одеса, 26-27 лютого 2016р. 2016., Шляхи вдосконалення економічного потенціалу України: зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. Київ, 19-20 лютого 2016 року. 2016., «Економіка, фінанси та управління: оцінка та перспективи розвитку». Зб. тез.доповідей міжн. наук.-практ. конф. Полтава. 2017., Фінанси та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток: зб. матер. наук.-практ.конф. Львів, 29 вересня 2018 р. Львів. 2018., «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення». Зб.матер. наук.-практ. інтернет конференції. Тернопіль. 2018., Наукові погляди на вдосконалення економіки: перспективи та розвиток: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 23 серпня 2019р. Запоріжжя. 2019.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 48 наукових працях, серед яких: 1 одноосібна монографія (18,5 друк.арк.), 1 колективна монографія (0,3 друк.арк.), 25 статей у наукових фахових виданнях України (5,16 друк.арк.), з них 13 у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз (2,6 друк.арк.), 1 стаття в іноземному періодичному виданні (0,17 друк.арк.), 23 в інших наукових виданнях (3,04 друк.арк.) У загальному обсязі публікацій автору особисто належить 27,17 друк.арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 320 сторінок основного тексту, 47 рисунків, 55 таблиць та додатків на 42 сторінках. Список використаних джерел включає 376 найменувань. Повний обсяг роботи розміщено на 427 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

1.1. Теоретичний базис формування інвестиційної політики

Активний пошук моделей і механізмів, які б більш активно впливали на економічний розвиток суспільства, здійснюється різними економічними школами уподовж багатьох століть. Вирішити це завдання без глибинних знань історії, теорії та світової практики неможливо. Виходячи з цього, вважаємо за необхідне більш детально розглянути основні економічні теорії в контексті з їх еволюцією, які є теоретичним базисом формування інвестиційної політики сільського господарства.

«Як свідчить історія, основи економічних теорій були закладені німецькими камералістами ще у XIII – XVII сторіччях, представниками яких були Д.Бехер, Д. Джусті, Д. Зонфельс» [109], [21]. «Їх погляди на державу та її економіку визначалися тими реаліями, в яких перебувала країна у ті далекі часи» [21]. «Знаходячись на службі у місцевих правителів, камералісти допомагали їм розробляти плани фінансових й фіскальних заходів, щодо збору податків з населення та здійснювати планування з економічного розвитку окремих територій» [21]. «Пільговим оподаткуванням вони заохочували населення до співпраці з представниками влади, стимулювали розвиток виробництва й міграцію людських (трудових) ресурсів, розширюючи тим самим базу оподаткування» [21]. «Крім того, камералісти вважали, що держава повинна використовувати частину грошей на розбудову інфраструктури, що стимулювало б збільшення загальних обсягів зібраних податків» [21].

«Великі географічні відкриття XV – XVIII ст. позитивно вплинули на економічний розвиток більшості Європейських країн, що дало поштовх до появи нових економічних теорій, основні принципи яких були викладені Т.

Маном, Д. Юмом та Дж. Ло» [21]. «Цей період називався епохою меркантилізму. Меркантилізм є першою економічною школою, яка вважала, що основним джерелом зростання національного багатства є торгівля» [21].

«Саме в цей історичний період з'явилася школа фізіократів під керівництвом Франсуа Кене, яка вважала, що джерелом багатства нації є сільське господарство. На мануфактурній стадії капіталізму школа меркантилізму почала занепадати» [21 с. 72].

«К.Гамільтон, Р.Голдсміт, Дж. Діксон, А. Кунте, А. Вайштейн та інші вчені присвятили багато наукових праць визначенню сутності національного багатства та його впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства» [21]. «Термін «національне багатство» вперше згадується у наукових працях економіста класичної школи У.Петті, який ще у 1664р. вирахував обсяги національного багатства Англії» [207], [21]. «І тільки багато років потому почали оцінювати національне багатство в інших країнах. Так, першу оцінку національного багатства у Франції зробили у 1789 році, у США – в 1805 році, у Росії – у 1864 році» [21].

«Поняття «національне багатство» розкривало сутність накопичення матеріальних цінностей суспільством як чинника покращення його добробуту» [21]. «Протягом багатьох століть воно постійно змінювалося, так, У. Петті, А.Монкретьєн та інші науковці тієї доби вважали, що мірою добробуту кожної окремої людини є обсяг її матеріальних цінностей. Це стосувалося і всього суспільства» [21]. «В середині XX сторіччя під національним багатством почали розуміти сукупні запаси накопичених матеріальних і нематеріальних цінностей, які забезпечують безперервність суспільного відтворення та споживання. А вже в сучасному світі національне багатство визначається як сукупність природних ресурсів, створених людиною засобів виробництва, а також матеріальними благами і цінностями якими розпоряджається країна» [21]. «Послідовне формування уявлення про національне багатство стало підґрунтям розвитку світової класичної економічної науки та теорії відтворення економічного зростання країн світу»

[21].

«Нове уявлення про роль держави у суспільно-громадській системі надали людству представники англійської класичної школи політичної економіки, які здійснювали свої дослідження у сфері виробництва» [21]. «Вони також змінили інвестиційну теорію, яка почала формуватися в епоху меркантилізму одночасно з виникненням поняття «капітал»» [21]. «Основоположник ідей класичної школи А.Сміт вбачав найголовнішу умову збагачення суспільства в ефективному використанні не просто грошей, а капіталів, й допускав часткове втручання держави в економічні процеси. У відповідності до теорії класичної школи, фінансові ресурси повинні скеровуватись на задоволення загальнодержавних потреб, які б стимулювали економічний та соціальний розвиток» [21]. «Державна політика оподаткування при цьому повинна відповідати ринковим умовам, а всі витрати, пов’язані зі споживанням та наданням послуг, мають покриватися за рахунок громадян» [3], [21 с.73].

«Відомий представник класичної школи Д.Рікардо у своїй науковій праці «Основи політичної економії та оподаткування», підтримуючи ідеї А.Сміта, приділив увагу джерелам формування державних доходів та видатків, оподаткуванню населення та підприємств» [21]. «Відстоюючи принципи лібералізації міжнародних торговельних відносин, він стверджував, що держава повинна обмежуватися лише створенням сприятливих умов для виробництва та підтримкою стратегічно важливих галузей» [21]. «Д.Рікардо також дав власне бачення проблемам інвестування капіталів» [333], [21]. «Думки та ідеї перших представників класичної школи розвивалися представниками школи марксизму К.Марксом і Ф. Енгельсом» [21]. «У своїй науковій праці «Капітал» К.Маркс піддав критиці розвиток капіталістичних відносин в Англії і довів, що розвиток капіталізму в країні загострює протиріччя між суспільним характером виробництва і приватною формою привласнення доходів» [21]. «Представники цієї школи вважали, що єдиним способом вирішення даної проблеми є революція. В подальші роки

практика довела хибність такої теорії» [21].

«Концептуальні положення основних моделей економічного зростання в класичній теорії відомі як функціональні залежності Кобба-Дугласа, Харрода – Домара, Фішера» [207], [20].

Велику роль в економічному піднесенні неокласична школа згодом відводила пропозиції грошей. Згідно з концепцією монетаризму маса грошей в обігу повинна щорічно збільшуватися темпами, що рівняються темпам зростання валового національного продукту (ВВП). «Представник неокласичної школи А.Маршал стверджував, що держава повинна стимулювати пропозицію ресурсів шляхом зниження ставок оподаткування, скорочення бюджетних видатків, зниження обсягу бюджетного фінансування» [208], [21]. «У відповідності до цієї теорії управління грошовою масою забезпечує економічне зростання безпосередньо» [21 с.73].

$$MV = QP, \text{ де} \qquad (1.1)$$

M – кількість грошей в економіці;

V – швидкість обігу грошової маси;

Q – обсяги виробництва;

P – рівень цін.

«Основними недоліками теорії монетаризму є те, що використовуючи фінансові механізми, держава значно скорочує бюджетні витрати на освіту, науку, охорону здоров’я та інші соціальні потреби, що призводить до погіршення соціального стану більшості населення країни» [21].

«Свій подальший розвиток класичні доктрини отримали у наукових працях «економістів нової хвилі», таких як Т. Мальтус, Н. Сеніор, Дж. Міль, А.Пігу» [21]. Останній, в концепції «економіка добробуту», розглядав національний дохід як суму добробуту окремих індивідів [індивідуальних доходів], які залежать від інвестиційної активності суспільства. «Як прихильник неокласичної школи А.Пігу вважав, що держава не може втручатися в економіку на макрорівні, але може регулювати інвестиційні процеси в країні, які впливають на рівень її економічного зростання» [21].

«Розвиваючи теорію А.Піго, та аналізуючи чинники, що впливають на інвестиційні процеси, австрійський вчений Й. Шумпетер, у своїй теорії «ефективної конкуренції», звернув увагу на інституціональні складові розвитку суспільства. Він довів, що інноваційна діяльність є функцією виробництва, яка впливає на розвиток суспільства» [21]. Теорія Й. Шумпетера стала початком побудови інституціональних доктрин, в яких вчені фокусували свою увагу на автономні чинники, що мають вплив на розвиток окремих територій та галузей економіки. Як послідовник соціальної теорії економічного розвитку, сформованою ще у 20-х роках XIX ст. М.І. Туган – Барановським [336], Й. Шумпетер, спираючись на теоретичні здобутки російського вченого Н. Кондратьєва, довів існування довгих фаз зростання і спаду економік, типових на той час для Англії і США [359]. Він та його прихильники сформували теорію реальних бізнес циклів, згідно з якою циклічний розвиток економік країн обумовлюється екзогенними випадковими змінами технологічної продуктивності. «У відповідності до концепції цієї теорії, жодна з країн не може самостійно стабілізувати розбалансованість власної економіки внаслідок дії на неї економік інших держав. Ця теорія передбачала введення гнучких цін, які б зрівноважували попит на продукцію та її пропозицію» [21].

Для зменшення глибини рецесії та її наслідків Й. Шумпетер запропонував [20]:

1. З метою послаблення інфляції у періоди підйому економіки і дефляції у періоди її застою, утворення нових підприємств повинно бути прерогативою держави та великих концернів, що позитивно вплине на згладжування хвилеподібного руху економіки та виникнення кризових явищ.

2. Закривати підприємства, що не здатні швидко пристосовуватись до змін в економічному ринковому середовищі.

3. Постійно залучати інвестиції у виробництво, що сприятиме збільшенню запиту на трудові ресурси та впливатиме на зростання заробітних плат працівників.

«Світова економічна криза 1929 року та «велика депресія» 30-х років зруйнували основи теорії Й.Шумпетера, в якій «вільна конкуренція» була ключовим регулятором капіталістичних відносин» [21]. Нездатність ринку в кризовий період до саморегуляції, вільного переміщення робочої сили та капіталу, вирівнювання витрат виробництва, цін і норм прибутку призвели до руйнівних наслідків в капіталістичних економіках. «І як наслідок, виникла потреба в нових теоріях, здатних вивести економіки країн з глибокої кризи. В цих складних умовах, шведські економісти прийшли до висновку, що держава повинна активно втручатися в економічні процеси з метою відновлення економіки країни» [21].

«Засновник стокгольмської школи К. Віксель запропонував надати державі функції макрорегулювання» [21]. Ця ідея, як і теорія цін, процентів та інвестицій була згодом висвітлена в наукових працях Дж. Кейнса та прихильників його теорії, в основі якої було посилення ролі держави в управлінні економікою шляхом формування механізмів залучення інвестицій у національне господарство країни. «Саме Дж.Кейнс вказав на необхідність стимулювання інвестиційних процесів та впливу на них за допомогою грошово-кредитної та бюджетної політик. Згідно з кейнсіанською теорією попит та пропозиція зрівноважуються за наявності недозавантажених виробничих потужностей та безробіття, а ступінь використання виробничих ресурсів здійснюється за допомогою стимулювання платоспроможного попиту» [20]. «Саме тому кейнсіанство має ще визначення, як теорія ефективного попиту, що базується на наступних базових положеннях (рис. 1.1):

1. Рівновага досягається при неповній зайнятості ресурсів.
2. Заробітна плата та ціни є відносно негнучкими.
3. Заощадження не дорівнюють інвестиціям.
4. Економічне зростання визначають фактори попиту.
5. Необхідна активна економічна політика держави з метою регуляції пропозиції і попиту» [21].

«На відміну від класичної теорії Дж. М.Кейнс та його послідовники вважали, що підвищення рівня незавантаженості виробничих потужностей та безробіття є чинником зрівноваження попиту і пропозиції [143, 182], [21]». «За їх теорією інвестиції слід розглядати як основний чинник стимулювання сукупного попиту та зростання національного доходу» [21].

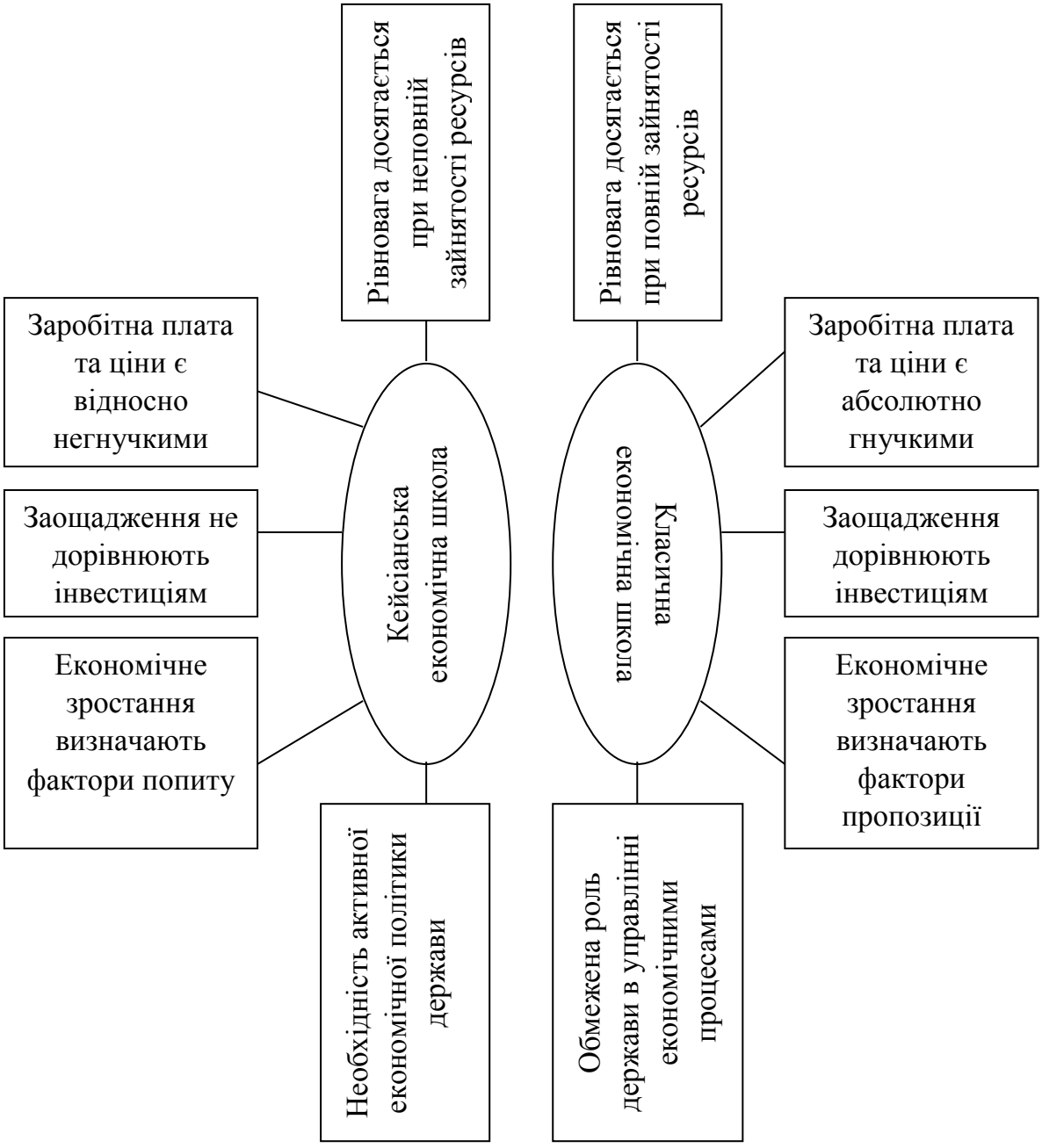

Рис. 1.1. Визначальні положення основних напрямів економічних шкіл

Джерело: складено автором на основі [20], [21]

«Значну роль у макроекономічній моделі, розробленій Дж.М.Кейнсом

відіграє механізм інвестиційного мультиплікатора, який є відношенням обсягів доходів до обсягів інвестицій. Він є показником темпів зростання доходів порівняно з інвестиціями. Це означає, що витрати населення на придбання товарів вітчизняного виробництва є чинником, який забезпечує безперервність інвестиційного процесу, гарантується зростання національної економіки. І, навпаки, чим в більших обсягах купуються імпортні товари, тим вищий рівень скорочення інвестицій у національну економіку, що поглиблює економічну кризу» [21].

«Згідно з кейнсіанською «теорією інвестицій», дія мультиплікатора залежить від коефіцієнта акселерації (А), який характеризує зв'язок між приростом обсягу валового внутрішнього продукту поточного року й змінами в інвестиціях наступного року» [21].

$$\Delta I[t] = A \cdot \Delta Y[t-1], \text{ де} \qquad (1.2)$$

$\Delta I[t]$– інвестиції у t-му році;

$\Delta Y[t-1]$ – приріст ВВП у [t-1]-му році.

Поєднання механізму інвестиційного мультиплікатора та коефіцієнта акселерації дає можливість у часі простежити зміни темпів економічного зростання у відповідності до вкладених інвестицій.

«Не дивлячись на те, що кейнсіанська теорія внесла вагомий вклад у розвиток економічної науки і практики, дотепер серед науковців немає єдиної думки щодо оптимального співвідношення обсягів споживання і заощаджень» [21], [338]. «Так П.Хейнс, розглядаючи теорію Дж.М.Кейнса, зауважує, що заощадження не є головною причиною суспільного зростання в економічно розвинених країнах» [21], [351, с.580]. «Що стосується держав з недостатньо розвиненою економікою, то зростання рівня споживання призводить до збільшення попиту на інвестування виробництва. При цьому, оптимальне співвідношення споживання та накопичення є різним в окремих країнах і залежить від низки чинників, характерних для кожної із них окремо» [21].

«Не дивлячись на недосконалість теорії Дж.Кейнса, відмічаємо, що його

заслуга в тому, що він першим вказав на необхідність державного регулювання капіталістичної економіки та стимулювання інвестиційних процесів. «Вказуючи на те, що визначальною складовою «ефективного попиту» є інвестиційний попит (виробниче споживання), Дж.Кейнс запропонував впливати на інвестиційні процеси через грошово-кредитну та бюджетну політики, відводячи головну роль адміністративно-ринковим методам розподілу державних інвестицій» [21].

«Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що як класична так і кейнсіанська школи розглядають інвестиції як визначальний чинник економічного зростання. Маючи певні недоліки, вони продовжують відігравати значну роль у розвитку світової економічної теорії та доповнюють одна другу» [21].

Розпад колоніальної системи, різке посилення монополізації ринків, зростання інфляції та безробіття у європейських країнах в 50-70-х роках стали фактором перегляду грошово-кредитної політики регулятивних функцій держав та появи наступних теорій розвитку, таких як:

1. Теорія стадії зростання.
2. Теорія структурних перетворень.
3. Теорія залежності.
4. Теорія неокласичної контрреволюції.
5. Теорія ендогенного зростання.

Один з авторів теорії стадії зростання Ростоу вважав, що будь яка країна обов’язково повинна пройти низку послідовних стадій у своєму економічному зростанні, головною умовою якого повинна бути мобілізація внутрішніх та зовнішніх заощаджень для достатнього інвестування виробництва [102]. Але як показала практика, ця умова є недостатньою для економічного піднесення тієї чи іншої держави. Для економічного зростання необхідно ще здійснити інституційні перетворення та переорієнтацію всієї соціально-економічної системи. Без соціальної, інституційної та культурної перебудови, створення відповідної законодавчої бази, розвиненої грошово-

кредитної системи, сучасної податкової системи, інноваційної системи управління виробництвом та фахово підготовлених державних службовців неможливо створити умови для вільного й ефективного підприємництва, яке є основою економічного зростання суспільства.

Теорія структурних перетворень базується на створенні механізмів трансферу, коли зайві трудові ресурси переміщуються з менш розвинених країн до більш розвинених, а надлишок капіталів переміщується в країни третього світу, інвестуючи розвиток їх промисловості та сільського господарства [334].

Досліджуючи це явище, Х.Генері звернув увагу на такі чинники як внутрішні та зовнішні обмеження економічного розвитку країн. Перші залежать від ресурсного потенціалу країни, її розмірів та чисельності населення й впливають на визначення цілей та вибір методів й засобів досягнення поставленої мети. Що стосується зовнішніх обмежень, то вони визначаються рівнем доступу до зовнішніх ринків, інноваційних технологій та іноземних інвестицій [55].

Третім напрямком сучасних теорій розвитку є теорія залежності, яка складається з трьох моделей економічного зростання, рис. 1.2.

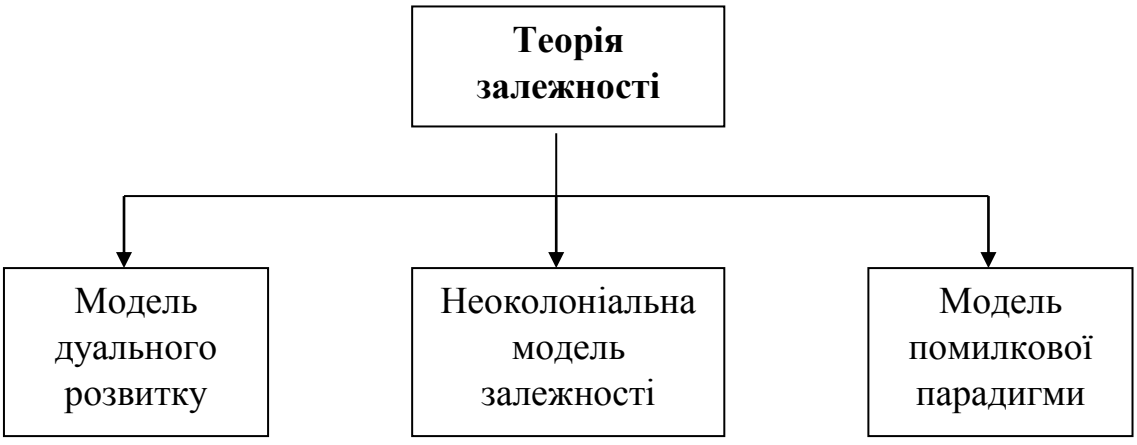

Рис. 1.2. Моделі теорії залежності

Джерело: систематизовано автором на основі [21]

Теорія дуального розвитку передбачає паралельне співіснування у міжнародній соціально-економічній системі країн з розвиненою ринковою економікою та країн, що розвиваються [335]. Згідно з цією теорією, поляризація доходів між розвиненими й економічно відсталими країнами розглядається як об'єктивний процес розвитку економічних процесів у глобальному вимірі.

Неоколоніальна модель залежності є найбільш радикальною і передбачає можливість розвинутим країнам привласнювати певну частку доданої вартості країн третього світу, стримуючи їхній економічний розвиток.

Модель помилкової парадигми розвитку пояснює відсталість країн третього світу використанням ними спеціалістів та консультантів з економічно-розвинутих країн, які не знаючи місцевої специфіки та традиції розробляють різні «концепції розвитку», що тільки призводить до погіршення економічної соціальної ситуації. Ця модель задовольняє інтереси місцевих олігархів та зовнішніх інвесторів, стримує проведення структурних та інституційних реформ.

В кінці минулого століття була популярною теорія неокласичної контрреволюції, яка передбачала відкритість економіки, приватизацію державних підприємств, розвиток вільних ринків, обмеження державного впливу на економіку країн, лібералізацію внутрішнього ринку і зовнішньої торгівлі, що можуть, згідно з цією теорією, позитивно вплинути на залучення іноземних інвестицій та пожвавлення національних економік держав, що розвиваються. Але вже у 90-х роках стало ясно, що самостійне встановлення цін підприємствами на вироблену продукцію, відсутність механізмів регулювання обсягів її реалізації, поглиблення боргової кризи, як країн що розвиваються так і країн з розвиненою ринковою економікою, зростання рівня недоброякісної конкуренції між товаровиробниками та багато інших чинників значно поглибило економічну і політичну кризи між різними країнами та сприяло зростанню попиту на більш сучасну теорію економічного розвитку. Такою теорією стала теорія ендогенного зростання,

основною особливістю якої є активна участь держави у забезпеченні руху країни в напрямі намічених цілей. При цьому, країни, що розвиваються, не тільки повинні створювати привабливі умови для інвесторів на законодавчому рівні, а й бути активними інвесторами власних Програм економічного зростання, вкладаючи кошти в освіту, науку, соціальну сферу, екологію.

«У другій половині XIX сторіччя з'явилися й інші економічні теорії, такі як, наприклад, теорія суспільних благ (Р.Масгрейв, Р.Самуельсон), теорія державних підприємств (Б.Баумоль, Д. Бедфорд), неоконсервативна теорія (М.Фрідмен, В.Ойкен), які були скеровані на вирішення проблем зростання суспільних благ через оптимізацію оподаткування та державне регулювання економічних процесів» [21]. «У відповідності до неоконсервативної теорії США, Великобританія, Німеччина, Франція та низка інших економічно розвинених країн в кінці 70-х на початку 80-х років, запобігаючи спаду виробництва та зростанню безробіття, здійснили часткову реприватизацію державної власності й посилили ринковий механізм конкуренції, стимулюючи підприємницьку діяльність та створюючи тим самим умови для нагромадження капіталу як основи економічного зростання своїх країн» [21]. «Здійснюючи антиінфляційні заходи та надаючи податкові пільги підприємцям й одночасно скорочуючи державні бюджетні витрати на виконання соціальних програм, економічно розвинені країни домоглися економічних переваг над країнами соціалістичного табору, які дотримувалися принципу фінансової централізації та монопольного державного регулювання ціноутворення, грошового обігу, кредитних відносин та ін» [20].

«Економічний занепад Радянського Союзу та військові дії у Європі й Азії, призвели до появи багатьох суверенних країн й глобальної економічної кризи та сприяли появі теорії сталого розвитку суспільства. Термін «сталий розвиток» пов'язують з прем'єр-міністром Норвегії Гру Харлем Брундланд, яка сформулювала його у звіті «Наше спільне майбутнє», що був

опублікований у 1987 році як документ ООН» [21]. «Концепція сталого розвитку суспільства базувалася на принципах оптимізації використання обмежених ресурсів, застосуванні інноваційних природо-, енерго- і ресурсозберігаючих технологій з метою утворення потоку сукупного доходу та збереження сукупного капіталу. Згідно з цією концепцією, людина має стати суб'єктом економічного розвитку, беручи активну участь у процесах формування своєї життєдіяльності та справедливому розподілі матеріальних і фінансових ресурсів» [21].

«Сучасні процеси глобалізації економіки несуть у собі як позитив, так і негатив. З одного боку глобалізація сприяє розвитку світової економіки, а з іншого – породжує нерівність взаємовідносин між суб'єктами світового господарства і, в першу чергу, між економічно розвиненими країнами і тими, що розвиваються. Світовий розподіл праці, світова торгівля, а також світова кредитна системи побудовані таким чином, що слабкі країни у своєму економічному розвитку, не маючи доступів до міжнародних фінансових інституцій, не можуть бути рівноправними суб'єктами чесної конкуренції та динамічно розвиватись» [1], [21]. «Цьому також сприяє сама система ринкової економіки, яка тримається на егоїстичних інтересах учасників ринку» [21].

«На думку багатьох політиків концепція сталого розвитку суспільства у глобальному просторі є утопічною ідеологією, хоча вона і становить за мету збереження цивілізації на нашій планеті» [5], [21]. «Але не дивлячись на такі песимістичні настрої, вчені багатьох країн доопрацьовують та доповнюють новими положеннями теорію економічного й соціального розвитку суспільства: удосконалюють кредитну політику міжнародних фінансових інституцій; створюють більш ефективні системи фінансових розрахунків між країнами; удосконалюють механізми співпраці держав з міжнародними економічними інститутами; підвищують рівень ефективності механізмів залучення іноземних інвестицій в країни, що розвиваються» [21].

«До вчених, які внесли вагомий вклад у розвиток сучасних економічних

теорій в кінці ХХ-го та на початку ХХІ сторіччя слід віднести Н.Драйпера, Н.Джонка, Д.Шима, Р.Шеннона, Дж.Уілямсона, Д.Розенберга, М.Трейсі, С.Тейлора, М.Тодаро, В.Томаса, С.Фішера, М.Фрідмена, П.Хейне, Е.Хелферта, Б.Холізетуа, К.Макконела та багатьох інших. Враховуючи їхні теоретичні досягнення та спираючись на демократичні принципи розвитку власних економік, вчені різних країн працюють над збагаченням теоретичного потенціалу держав, погоджують економічні стандарти з тими, що є у розвинених країнах» [20].

«До вітчизняних вчених – економістів, які внесли вагомий вклад у розвиток вітчизняної та світової економічної думки слід віднести таких як К.Андрущенко, І. Александров, Л.Антонюк, И.Бланк, О.Василик, В.Геєць, А. Гойко, В.Гриньова, Б.Губський, Б.Данилишин, М.Крупка, Г.Кірейцев, В.Опарін, Ю.Орловська, О.Пересада, В.Приходько, О.Романенко, В.Савчук, М.Савлук, О.Сліпушко, С.Шкарлет» [21]. «Напрямок теоретичних досліджень цих вчених характеризується багатовекторністю, але особливе місце серед них займають наукові праці з управління фінансовими й інвестиційними капіталами, економічного й соціального зростання окремих територій країни, удосконалення ефективності функціонування ринків засобів виробництва й фінансових ресурсів, реальних та фінансових інвестицій» [21 с. 76].

Прагнучи якнайшвидше увійти у глобальне економічне середовище, зовнішньоекономічна політика нашої держави спрямована на удосконалення економічних зв’язків між Україною та іншими країнами світу [222]. У контексті з цим великої ваги набувають теоретичні дослідження вітчизняних вчених у напрямі визначення ролі і місця держави та її регіонів у глобальних конкурентних відносинах. Спираючись на теоретичні напрацювання таких дослідників, як Х.Армстронг, М.Дайламі, Л.Лукас, С.Тейлор, В.Томас, Й.Тюнен [339], вітчизняні вчені З.Варналія, В.Василенко, Н.Гомольська, М.Долішній, П.Демчук, С.Дорогунцов, В.Оніщенко, В.Поповкін, В.Поліщук, Д.Стегенко, М.Свірін та багато інших внесли вагомий вклад у дослідження

розвитку економіки регіонів [64], [88]. Міжнародне значення цих досліджень полягає у визначенні ролі регіонів України в глобальних інтеграційних процесах, що не суперечать висновкам, зробленим Р.Катагні, який стверджував, що регіони, в глобальній економіці, відіграють ключову роль в сприянні інтеркорпоративній взаємодії та виступають самостійними суб'єктами конкурентних відносин [349, с.239]. Розглядаючи процеси розвитку регіонів з країни огляду на перспективу входження у Європейський економічний простір, вчені дотримуються погляду, що кожен з окремих регіонів України, розвиваючи свою власну економіку, може бути самостійним суб'єктом євроінтеграційних процесів [88], [289].

В нинішній час вчені здійснюють дослідження у напрямі підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки, яка ґрунтується на: інвестиційній привабливості країни, її регіонів та окремих галузей; інноваційних технологіях; розвиненості ринкової інфраструктури; ефективному використанні природних та енергетичних ресурсів; висококваліфікованому кадровому потенціалі [254], [256]. Суттєвий внесок у вирішення проблем, пов'язаних з інвестуванням виробництва, державним регулюванням інвестиційних процесів, формуванням й функціонуванням інвестиційного ринку, залученням інвесторів до виконання інноваційних програм; підготовкою фахових спеціалістів, здатних управляти реалізацією інвестиційних проектів, здійснили такі науковці як І.Бланк, Є.Бабець, С.Васильченко, Б. Губський, В.Гриньова, Н. Герасимчук, О. Дацій, О. Данілов, О. Коюда, Ю. Коваленко, А. Мерзляк, І. Матюшенко, Ю. Орловська, В. Попков, Ю. Правик, В. Шеремет [259].

Для більш чіткого розуміння процесів, пов'язаних з розвитком інвестиційної політики, перш за все, необхідно дослідити сутність економічних категорій «інвестиції», «інвестиційний клімат», «інвестиційний потенціал», «інвестиційний ризик», «інвестиційна привабливість», «ринок», «інвестиційний ринок», які тісно пов'язані між собою і доповнюють одна другу.

Багато науковців, таких як Т.Віторг, Д.Вільям, Л.Гитман, М.Джонк, Є.Долан, Д.Нордхаус, А.Самуельсон, З.Борисенко, Н.Внукова, Н.Герасимчук, І.Колот, Л.Лозовський, Н.Мельничук та інші характеризують інвестиції як фінансовий ресурс, який вкладається (інвестується) для отримання певного результату. Є й інші понятійні характеристики цієї економічної категорії (табл.1.1).

Проаналізувавши визначення поняття «інвестиції», зроблені вітчизняними й зарубіжними вченими та погоджуючись з думкою тих авторів, які вбачають у інвестиціях вкладення капіталу у різних його формах в економічні, екологічні, соціальні, інфраструктурні, а також інші проекти, схиляємося до думки, що інвестиції – це капітал у формі грошових, майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладається у виробничі й невиробничі об'єкти з метою отримання економічного прибутку, або (та) соціального ефекту у майбутньому періоді (часі).

Таблиця 1.1

Визначення економічної категорії «інвестиції»

Автор	Визначення поняття «інвестиції»
Бланк І.О. Фінансовий менеджмент: [навч.посіб.]/І.О.Бланк – Київ.: Ельга, 2008.-724с.	Це вкладення капіталу в усіх його формах у різні об'єкти [інструменти] його господарської діяльності з метою отримання прибутку, а також досягнення іншого економічного або позаекономічного ефекту, що базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику та ліквідності.
Гриньова В.М. Інвестування: [підручник]/В.М. Гриньова, В.О. Коюда, Т.І. Лепейко, О.П. Коюда. – К.: Знання, 2008.-452с.	Це багатоаспектні вкладення капіталу, що можуть реалізовуватися у різних формах і характеризуватися різними особливостями.
Федоренко В.Г. Інвестознавство: [підручник]/В.Г. Федоренко. – К.: МАУП, 2004. – 480с.	Це вкладання капіталу з метою подальшого його збільшення. Приріст капіталу в результаті його інвестування є компенсацією за ризик втрат від інфляції та неодержання відсотків від банківських вкладень капіталу.
Череп А.В. Інвестознавство: [підручник]/А.В.Череп. – К.: Кондор, 2006. – 398с.	Це всі види грошових, майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в реальні та фінансові активи з метою отримання прибутку (доходу).
Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991, №1560 – XII	Це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницького та іншого видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (дохід) чи досягається соціальний ефект.

Джерело: складено автором на основі [19], [68], [114], [347], [358]

Однією з ключових категорій, що доповнює поняття «інвестиції» є категорія «інвестиційний клімат», яка багатьма економістами трактується по різному [223], [237]. Так, В.Мартиненко характеризує інвестиційне середовище, як сферу взаємодії суб'єктів інвестиційного процесу [176], а Л.Гитман – як умову торгівлі цінними паперами [67, с.34]. В основному ж, вчені характеризують поняття «інвестиційний клімат» такими економічними категоріями як «інвестиційний потенціал» та «інвестиційний ризик». Категорія «інвестиційний потенціал» в сучасній економічній теорії трактується як можливість вкладання капіталу з метою наступного його збільшення. В.Жаворонкова та Г.Сівашенко трактують це поняття як частку індивідуального та суспільного попиту, що формується у процесі кругообігу інвестиційних ресурсів, існує формально та може у будь-який час перетворитися у реальну пропозицію капіталу [110, с.23]. П.Мірошниченко, визначаючи інвестиційний потенціал регіону, зазначає, що це сукупність інвестиційних ресурсів суб'єктів господарської діяльності [177, с.6]. Що стосується визначення інвестиційного потенціалу підприємства, то на думку В. Гриньової, В. Коюди та низки інших вчених воно розглядається «… як можливість вкладання коштів у матеріально-речовинні й власні фактори виробництва для забезпечення умов нормального процесу відтворення на підприємстві, одержання прибутку…» [81, с.360]. Таким чином, інвестиційний потенціал є сумою окремих потенціалів: ресурсно-сировинного, виробничого, споживчого, інтелектуального, інноваційного та ін., що забезпечують одержання прибутку та сталість розвитку країни, регіону, галузі, підприємства.

Другою важливою категорією, що характеризує інвестиційний клімат, є інвестиційний ризик, який вказує на можливість виникнення фінансових втрат у процесі здійснення інвестиційної діяльності [19]. Оцінюючи інвестиційні ризики та можливості отримання доходу від інвестиційної діяльності, інвестори роблять висновки, наскільки сприятливим є інвестиційний клімат для вкладення капіталів [293].

Вищевказані економічні категорії, доповнюючи одна іншу, розкривають сутність поняття «інвестиційний клімат» і характеризують його як систему політичних, правових, економічних та соціальних умов інвестування, які впливають на отримання прибутків учасниками інвестиційного процесу та суспільного зиску від реалізації соціально вагомих інвестиційних програм.

Не менш важливим поняттям, яке тісно пов'язане з категоріями «інвестиції» та «інвестиційний клімат», є «інвестиційна привабливість». На сьогодні серед вчених немає єдиної думки щодо сутності цього поняття та методів його оцінювання. В.Гриньова [81, с.74], О.Антіпов та Г.Козаченко [142], Н.Титаренко [237, с.10], П.Саблук, М.Кісіль, М. Коденська [294], характеризують інвестиційну привабливість як сукупність політичних, економічних, екологічних, соціальних, природно-екологічних, та інших технологічних, фінансових чинників, які випливають на інвестиційний клімат держави та її регіонів, сприяють зацікавленості інвесторів у вкладення їх капіталів у розвиток галузей, окремих підприємств та їх об'єднань. В цей час є й інші трактування категорії «інвестиційна привабливість». Так, на думку В.Польшакової та Н.Ткаленко «…це справедлива кількісна і якісна характеристика зовнішнього і внутрішнього середовища об'єкта потенційно можливого інвестування» [224, с.45]. В основному, їхню думку поділяє С.Макарій [178, с.52].

Виходячи з різних трактувань вченими категорії «інвестиційна привабливість», визначаємо її як інтегральне поняття, що формується під дією політичних, економічних, соціальних, екологічних, інфраструктурних, фінансових та інших чинників, які орієнтують інвесторів на можливість вкладання капіталів в об'єкти інвестування та ймовірність отримання ними запланованих прибутків.

Досліджуючи теорію формування інвестиційної політики та сутність економічних категорій очевидно, що їх основою є теоретичні напрацювання дослідниками різних епох і шкіл (рис. 1.3.).

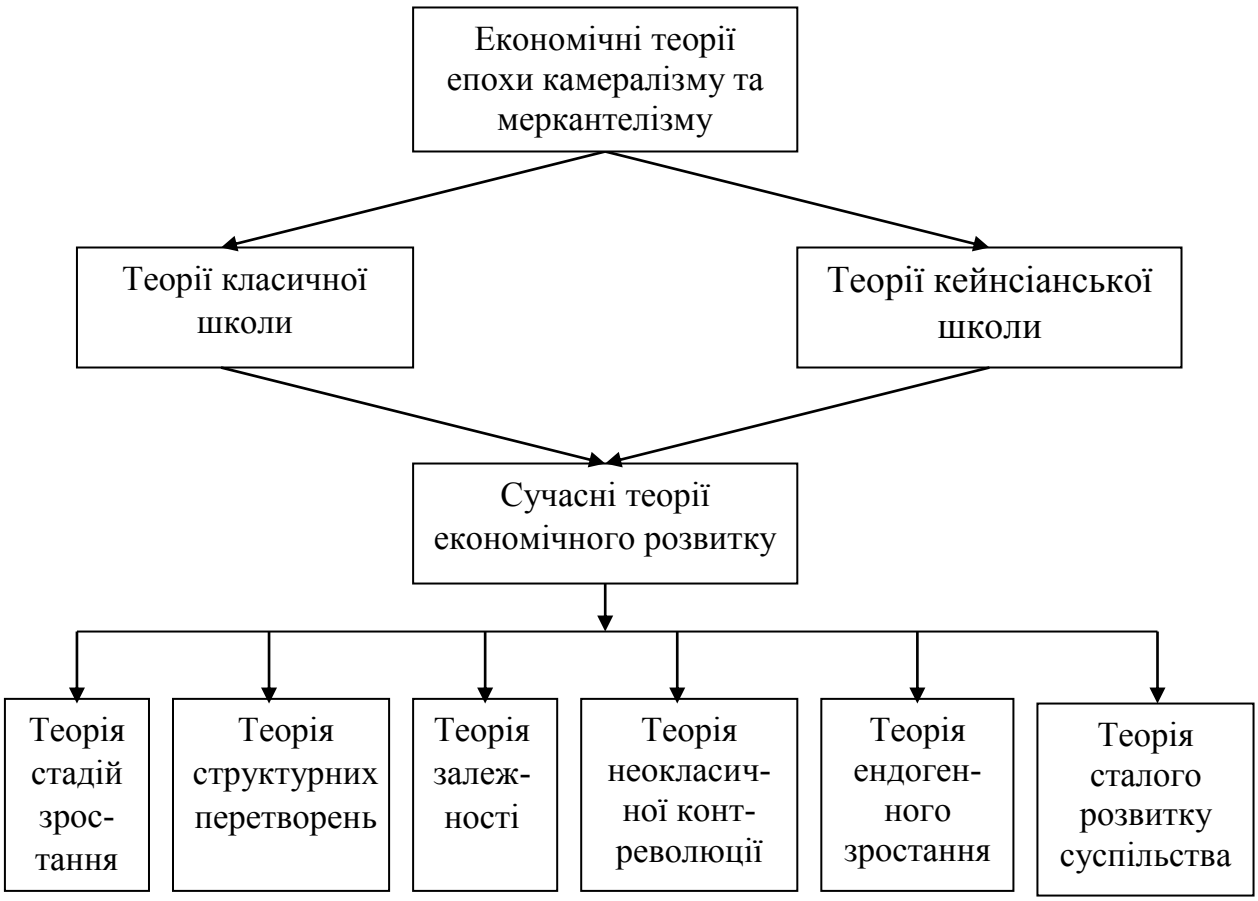

Рис. 1.3. Теоретичний базис формування інвестиційної політики

Джерело: складено автором на основі [21]

Теоретичний базис формування інвестиційної політики продовжує і в теперішній час доповнюватися сучасними теоріями. Теоретичні здобутки різних економічних шкіл, доповнюючи одна другу, дають змогу визначити орієнтири розвитку вітчизняної аграрної галузі.

Вважаємо, що інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства повинна більш чітко окреслити напрями розвитку аграрної галузі у період становлення ринкових відносин, орієнтувати державні органи влади на удосконалення механізму залучення інвестицій у виробництво та більш ефективне їх використання. Для цього їй необхідно враховувати такі основні положення сучасних теорій розвитку:

- у теорії стадій зростання – ключове значення інвестицій у зростанні економіки сільського господарства;

- у теорії структурних перетворень – вкладення інвестицій у ті об’єкти, які позитивно можуть впливати на структурні зміни у галузі;

- у теорії залежності – вплив зовнішніх факторів на конкурентоспроможність окремих галузей аграрного сектору у глобальному ринковому середовищі;

- у неокласичній теорії розвитку – залучення інвестиційного капіталу шляхом лібералізації внутрішнього ринку;

- у теорії ендогенного зростання – посилення контролюючих функцій держави за ефективністю використання інвестиційних ресурсів країни;

- у теорії сталого розвитку суспільства – удосконалення механізмів міжнародної економічної інтеграції.

Сучасні пізнання закономірностей економічного зростання країни потребують розкриття концептуальних основ формування поняття «політика». Тлумачний словник В.Даля трактує категорію «політика», як науку державного управління [91]. А.Вейсман визначає цю категорію як мистецтво управляти державою [56]. Розвиваючи різні погляди на визначення категорії «політика», вчені поступово дійшли до розуміння, що вона складається з низки наук про державотворення, таких як філософські науки, політичні науки, економічні науки та ряд інших наук [374].

Продовжуючи дослідження та удосконалення цієї категорії, науковці дійшли висновку, що вона постійно змінюються у відповідності до розвитку суспільства та економіки держави. Свідченням цього є те, що вже на початку ХХ століття багато вчених – економістів та філософів в зарубіжних країнах стали трактувати по різному поняття «політика». Так Р.Коуз, характеризуючи економічну політику, вказував, що вона повинна складатися з «правових норм, процедур й адміністративних структур, які забезпечать максимізацію цінності виробництва» [144]. Дж. Б’юкенен писав, що «політика є складною системою між індивідами, у якій останні колективно прагнуть до досягнення своїх приватних цілей, тому що не можуть реалізувати їх шляхом звичайного ринкового обміну» [20]. Таке трактування категорії «політика»

дало можливість йому розвинути теорію суспільного вибору, яка підтримується в наукових колах і дотепер. Різне бачення цієї категорії було і в Росії у XIX – XX століттях, що підтверджується науковими працями таких вчених як А.Ісаєв, І.Озеров, Л.Слонимський та ін.

Так І. Озеров вважав, що не треба змішувати науку і політику, так як це призводить до негативних наслідків [211].

Відкидаючи теорію В.І. Леніна, як антинаукову, та спираючись на визначення російських та західних вчених, робимо висновок, що фінансова політика та її складова-інвестиційна політика є складовими фінансової науки. Розвиваючи фінансову науку, політика визначає напрями її розвитку та дає рекомендації втілення теоретичних здобутків у реальну дійсність. Таким чином, політика впливає на синхронність процесів з отримання теоретичних наукових результатів та втілення їх у практичне життя.

Визначенню економічної категорії «інвестиційна політика» також приділяється велика увага і в сучасному науковому середовищі (табл. 1.2).

Важливою складовою інвестиційної політики держави є регіональна інвестиційна політика, яка за визначенням Л.Чижова [353, с.87] являється «…системою довгострокових цілей, основних напрямів і заходів для забезпечення інвестиційної діяльності в інтересах економічного і соціального розвитку територій, одна з головних складових частин її економічної політики…».

Інші науковці визначають регіональну інвестиційну політику як «…стратегічний план дій на інвестиційному ринку регіону» [339, с.12], як «…сукупність заходів з регулювання та стимулювання інвестиційного процесу…» [2, с.35], як цілеспрямовану науково обґрунтовану діяльність регіональних органів влади та управління із залучення та ефективного використання інвестиційних ресурсів [172, с.24]. В цілому ж інвестиційну політику регіона можна охарактеризувати як систему довгострокових цілей, основних напрямів і заходів для забезпечення інвестиційної діяльності в інтересах економічного і соціального розвитку окремих територій.

Таблиця 1.2

Визначення економічної категорії «інвестиційна політика»

№ п/н	Джерело	Визначення
1	2	3
1	Водянов У. Новые инструменты государственного регулирования инвестиций/ У.Водянов// Проблемы теории и практики управления. – 2004. - №5. – С.94-95	Державна інвестиційна політика – складова фінансової політики та напрямок економічної політики, що здійснюється державою у вигляді становлення структури та масштабів інвестицій, джерел отримання інвестиційних ресурсів, напрямів їхнього використання.
2	Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник/ А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – С.685	Державна інвестиційна політика – це загальнодержавні принципові рішення і заходи, що визначають напрями використання капітальних вкладень у сферах і галузях економіки з метою забезпечення ефективності та пропорційності її розвитку, усунення міжгалузевих та внутрішньога-лузевих диспропорцій, досягнення оптимальних співвідношень між розвитком матеріального виробництва і невиробничої сфери.
3	Коюда О.П. Інвестування/ О.П.Коюда, О.П.Лепейко, В.О.Коюда, В.М.Гриньова. – К.: Знання, 2008. – 452с.	Державна інвестиційна політика – це визначення структурних та кількісних потреб в інвестиційних ресурсах, збільшення джерел фінансування, вибір пріоритетних напрямків фінансування та формування ефективної пропозиції для залучення інвестицій.
4	Сергеев И.В. Организация и финансирование инвестиций/ И.В. Сергеев, И.И. Веретинникова, В.В. Яновский. – М.: Финансы и кредит, 2000. – 400с.	Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних, економічних методів держави, які направлені на розширення й активізацію інвестиційних процесів.

Продовження таблиці 1.2

1	2	3
5	Сокуренко П.І. Інвестиційна політика як ефективна форма управління ухваленням інвестиційних рішень/ П.І. Сокуренко, О.Ф.Криштан// Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. - №1(8). – С.208-214.	Державна інвестиційна політика є комплексом заходів і перспектив розвитку інвестиційної діяльності для залучення інвестиційного потенціалу до процесу відтворення, створення оптимальних умов для вкладення інвестицій, забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни.
6	Пшенична В.П. Розвиток механізму реалізації державної інвестиційної політики України: дис…канд.економ. наук: 08.00.03/ В.П. Пшенична. – Донецьк: Донецьк.держ.ун-т управління, 2011. – 205с.	Державна інвестиційна політика є механізмом, який складовою економічної політики держави, що передбачає дію економічних інструментів, які забезпечують вплив на інвестиційний процес, в рамках чинних нормативно-правових актів країни, з метою досягнення соціального та економічного ефектів, при урахуванні ресурсних та інституційних обмежень.
7	Чистов С.М. Державне регулювання економіки: навч.посібник/ С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін.: КНЕУ, 2000. – 316с.	Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення і активізацію інвестиційних процесів.

Джерело: складено автором на основі наукових праць вищевказаних авторів

Під галузевою інвестиційною політикою вищезгадані науковці розуміють підтримку державою тих галузей суспільного господарства, розвиток яких забезпечує соціально-економічне зростання країни та оборонну безпеку держави.

Узагальнюючи визначення категорії «державна інвестиційна політика» окремими авторами, дозволяє стверджувати, що вона є сукупністю правових,

адміністративних та економічних заходів, націлених на створення привабливих умов для залучення додаткового капіталу, визначення його обсягів й скерування на просте або розширене відтворення інвестиційного потенціалу та ефективне його використання.

Крім цього, державна інвестиційна політика визначає напрями використання капіталу у окремих сферах і галузях економіки країни, забезпечуючи пропорційність їх вкладень у розвиток матеріального виробництва і розвиток соціальної сфери.

Виходячи з вищевикладеного визначаємо, що інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства є складною динамічною системою, що формується під впливом політичних, фінансово-економічних та екологічних чинників й визначає джерела й обсяги відтворення ресурсного потенціалу галузі з метою підвищення рівня її конкурентоспроможності, зміцнення продовольчої безпеки країни та покращення якості життя населення сільських територій [22].

Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства повинна спиратися на принципи:

- цілеспрямованості (інвестиційна політика повинна бути скерованою на досягнення певних цілей);

- реальності (цілі повинні бути реальними для виконання);

- зосередженості (інвестиційна політика повинна зосереджувати зусилля на виконання основних цілей і кінцевої мети);

- ієрархічності (нижчий за рангом орган державної влади підпорядкований вищому);

- узгодженості (усі дії учасників інвестиційного процесу повинні бути узгодженими між собою);

- плановості (основою інвестування мають бути плани і комплексні програми розвитку сільського господарства);

- економності (витрати ресурсного потенціалу на реалізацію інвестиційних програм повинні бути раціональними);

- оптимізації (структура інвестиційних потоків повинна бути оптимальною);

- відтворення (інвестиції повинні бути скеровані на відтворення економічного, соціального, природо-екологічного потенціалу сільського господарства);

- безперервності (інвестування у сільському господарстві повинно бути безперервним);

- кооперації (інвестування програм розвитку сільського господарства повинно здійснюватися зусиллями держави, регіонів, підприємств, приватних інвесторів);

- контролю (здійснення перманентного контролю за формуванням і використанням інвестиційних ресурсів);

- ефективності (інвестиційна політика повинна бути ефективною).

Отже, інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства може бути ефективною у випадку дотримання суб'єктами інвестиційних процесів вище окреслених принципів, рівноцінного її впливу на розвиток економічних, соціальних й природо-екологічних факторів, дотримання принципів, які визначають превалювання відновлення інвестиційних потенціалів над їх використанням, що забезпечить сталість зростання добробуту населення та підвищення конкурентоспроможності галузі у глобальному економічному середовищі.

1.2. Інвестиційна аграрна політика як складова економічної політики

З огляду на те, що економічна політика, як цілісна система, не розглядається як предмет економічного дослідження, варто дати характеристику фінансовій політиці держави та дослідити інвестиційну політику розвитку сільського господарства як важливу складову фінансової політики.

У трактуванні поняття «фінансова політика» серед вчених – економістів немає єдиної думки. У визначенні цієї економічної категорії, разом з іноземними економістами, внесли вагомий вклад і наші вітчизняні вчені, такі як В.Андрущенко, О.Василик, В.Кудряшов, В.Опарін, В.Оспищева, І.Петровська, О.Романенко, Т.Смовженко, Н.Танклевська, С.Юрій [290], [329], які в поняття фінансової політики вкладали фінансові відносини, що виникають в результаті діяльності державних органів влади з управління фінансовими ресурсами в країні, регіоні й на місцевому рівні, а також фінансову діяльність суб'єктів господарської діяльності. Тому фінансову політику потрібно розглядати на рівні держави, галузей економіки, регіонів, підприємств.

У цілому ж фінансову політику необхідно розглядати як імперативну систему управління фінансовими відносинами у процесі утворення й використання фондів державних коштів [228], [329, с.18].

Предметом фінансової політики є система відносин, що виникають у процесі управління фінансовими ресурсами на рівні держави, регіонів та підприємств на основі науково - обґрунтованої концепції системи. Реалізація положень фінансової концепції відбувається через правове та нормативне забезпечення, шляхом застосування фінансових методів та важелів фінансового механізму.

Інвестиційні фінансові ресурси є складовою частиною фінансових ресурсів аграрного підприємства [330 с. 21; 32]. Інвестиції, які вкладаються у виробництво, є частиною фінансової системи підприємства та одним з основних джерел формування його фінансової основи. Вони впливають на створення державних, регіональних, галузевих та внутрішньогосподарських грошових, матеріальних і резервних фондів. Взаємодіючи з банківським сектором інвестиції створюють фінансовий потік, спрямований на виконання певних програм і проектів, відновлення обсягів зрошення та осушення сільськогосподарських угідь, рекультивацію деградованих земель; впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій у виробництво,

закупівлю технічних засобів, добрив, насіння, племінного поголів'я тварин та ін.

Від величини обсягів інвестиційних потоків у загальному фінансовому потоці, залежить розвиток ринкової інфраструктури – будівництво і ремонт доріг з твердим покриттям, елеваторів для зберігання зерна, плодо- та овочесховищ, пунктів ремонту технічних засобів, будівництво шкіл, лікарень та ін..

Враховуючи, що аграрна сфера є багатофункціональною, до основних функцій інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства визначено її вплив на регіональний економічний й соціальний розвиток галузі та поліпшення екологічного стану сільських територій (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Основні функції регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Функції	**Опис**
Економічна	Підтримка економічної діяльності товаровиробників, подолання техніко-технологічної відсталості, відтворення інвестиційного потенціалу та вплив на ефективність його використання.
Соціальна	Подолання соціальної кризи, зростання якості життєдіяльності населення сільських територій, забезпечення продовольчої безпеки країни.
Екологічна	Сприяння відновленню родючості орних земель, впровадження еколого-безпечних технологій, заохочення товаровиробників до виробництва органічних продуктів харчування, збереження природного ландшафту сільських територій.

Джерело: складено автором на основі [20], [21].

В залежності від коливань кон'юнктури ринку, аграрна інвестиційна політика може змінюватися, потребуючи, при цьому, змін у чинні законодавчі та нормативні акти й методи і механізми управління інвестиційними процесами.

У відповідності до функцій інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства, її основними завданнями мають бути (рис. 1.4):

Рис. 1.4. Основні завдання регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства України

Джерело: розроблено автором на основі [23], [25].

Найбільш ефективним методом реалізації інвестиційної політики є

програмно-цільовий метод.

Розробляючи комплексні інвестиційні програми розвитку тієї чи іншої галузі, визначають головну мету та стратегічні цілі досягнення цієї мети, які реалізуються через управлінсько-організаційні механізми та відповідні державні й регіональні інституції (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Загальна схема механізму формування та реалізації стратегічних програмних цілей інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Джерело: складено автором на основі [26]

Стратегічне управління інвестиційними програмами у сільському

господарстві є складним і багатофункціональним процесом, який передбачає: інформаційну підтримку привабливості програми; рекламу економічного потенціалу аграрного виробництва; здійснення розрахунків реальних потреб у ресурсах та аналізу джерел їх надходжень; моніторингу власного інвестиційного потенціалу та можливостей залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів; науково-практичного обґрунтування доцільності інвестування окремих проектів програм; кадрового забезпечення виконання поставленої мети; побудови алгоритмів здійснення управління; здійснення контролю за ефективністю використання інвестиційних ресурсів, строками виконання технологічних заходів, дотриманням угод між отримувачами інвестицій та інвесторами.

При цьому зазначаємо, що інвестиційна політика, яка супроводжує виконання програм, не обтяжує себе вирішенням таких питань як, наприклад, організація виробничих процесів, встановлення взаємовідносин між інвесторами та отримувачами інвестицій, організація контролю за окремими технологічними операціями, а є всеохоплюючою, що дозволяє їй більш зрозуміло окреслити граничні контури розвитку сільського господарства та чітко визначити цілі і місію виконання поставлених завдань. Держава здійснює політичний контроль не за виробничими й організаційними процесами, а за реалізацією основних цілей і головної мети, які визначаються, перш за все, збільшенням обсягів продуктів харчування та сировини для переробної промисловості, доходами та підвищенням конкурентоспроможності аграрних підприємств та галузі, підвищенням рівня соціальних стандартів суспільства й зменшенням екологічних ризиків, які є загрозою життєдіяльності населення.

Враховуючи особливості аграрного виробництва та його розвиток на рівні держави, регіону, аграрного підприємства, а також залежність від природного потенціалу (якості і кількості земельних ресурсів), погодно-кліматичних і екологічних факторів ми визначаємо аграрну інвестиційну політику як складну динамічну систему, що формується під впливом

внутрішньодержавних чинників (політичних, економічних, соціальних, екологічних) та глобального соціально-економічного середовища, впливає на формування фінансового потенціалу країни й розподіл і перерозподіл інвестиційних потоків з метою удосконалення інвестиційного сільськогосподарського ринку, здійснення продовольчої безпеки країни, відновлення екологічного стану сільських територій, як одного з основних факторів, що підвищує рівень ефективності використання земельних ресурсів (рис. 1.6).

Місією державної інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства є: удосконалення інвестиційного аграрного ринку; зміцнення продовольчої безпеки країни; відновлення екологічного стану сільських територій. Від виконання цієї місії залежить подальший економічний і соціальний розвиток країни, політичний настрій суспільства, рівень інтеграційного входження держави у глобальний економічний простір.

«Виходячи з етимологічного визначення поняття «інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства» та наших досліджень зв’язку між інвестиційною і фінансовою політиками можна зазначити, що державна інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства є складовою державної аграрної фінансової політики, а інвестиції, це частина фінансового капіталу, яка вкладається аграрним підприємством або іншим інвестором безпосередньо у аграрне виробництво, соціальні, інноваційні, екологічні програми з метою отримання в майбутньому часовому періоді максимальних прибутків» [22]. Найбільш привабливими програмами або проектами для інвесторів є інноваційні [75], [137].

В нашому розумінні, інвестиційна політика розвитку сільського господарства – це самостійна, цілеспрямована діяльність органів влади і управління, що передбачає розробку і реалізацію системи заходів, спрямованих на формування і використання інвестиційних ресурсів з метою вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем у сільському

господарстві регіону.

Рис. 1.6. Визначення терміну «регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства та її місії»

Джерело: виконано автором на основі [20], [23], [32]

Інвестиційна політика здійснюється поетапно, (рис. 1.7) з урахуванням усіх чинників впливу, характерних для того чи іншого регіону країни.

Формуючи стратегію розвитку аграрного сектору економіки, необхідно більш повно врахувати виробничий, інтелектуальний та інвестиційний потенціал регіону, його географічне положення, розвиненість ринкової інфраструктури, кваліфікацію управлінців та виробників, ділову активність населення, динаміку зростання науково-технічного потенціалу й визначити цілі на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективи. Якщо в короткостроковий період може передбачатися формування ринкової інфраструктури, розвиток інформаційного забезпечення, формування привабливого іміджу регіону, то в довгостроковому періоді можлива реалізація політичних проектів з формування спеціалізованих об'єднань підприємств, які б виробляли конкурентоспроможну продукцію з реалізацією її на зовнішніх ринках.

Основним завданням інвестиційної політики регіону в аграрній сфері є забезпечення його продовольчої незалежності, зростання рівня соціального й економічного розвитку сільських територій, раціональне використання земельних і водних ресурсів та дотримання екологічних, енергозберігаючих технологій.

Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства регіону повинна передбачати здійснення наступних заходів:

- планування, складання та реалізацію інноваційно-інвестиційних програм, скерованих на соціально-економічний розвиток аграрного сектору регіону та окремих його адміністративно-територіальних одиниць;

- надання додаткових пільг інвесторам, які впроваджують еколого-безпечні технології, створюють додаткові робочі місця, забезпечують виробництво органічної аграрної продукції, сприяють розвитку соціальної інфраструктури на селі;

- стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу у сільській місцевості та сприяння процесам кооперації та інтеграції;

- надання довгострокової економічної підтримки слаборозвиненим й еколого-небезпечним територіям для здійснення природоохоронних заходів для забезпечення сталого економічного розвитку сільськогосподарських підприємств;

- здійснення контролю з боку обласних та місцевих рад, державних адміністрацій й територіальних громад за ефективним використанням інвестиційних коштів, спрямованих на соціально-економічний розвиток сільських територій та підвищення рівня їхньої екологічної безпеки.

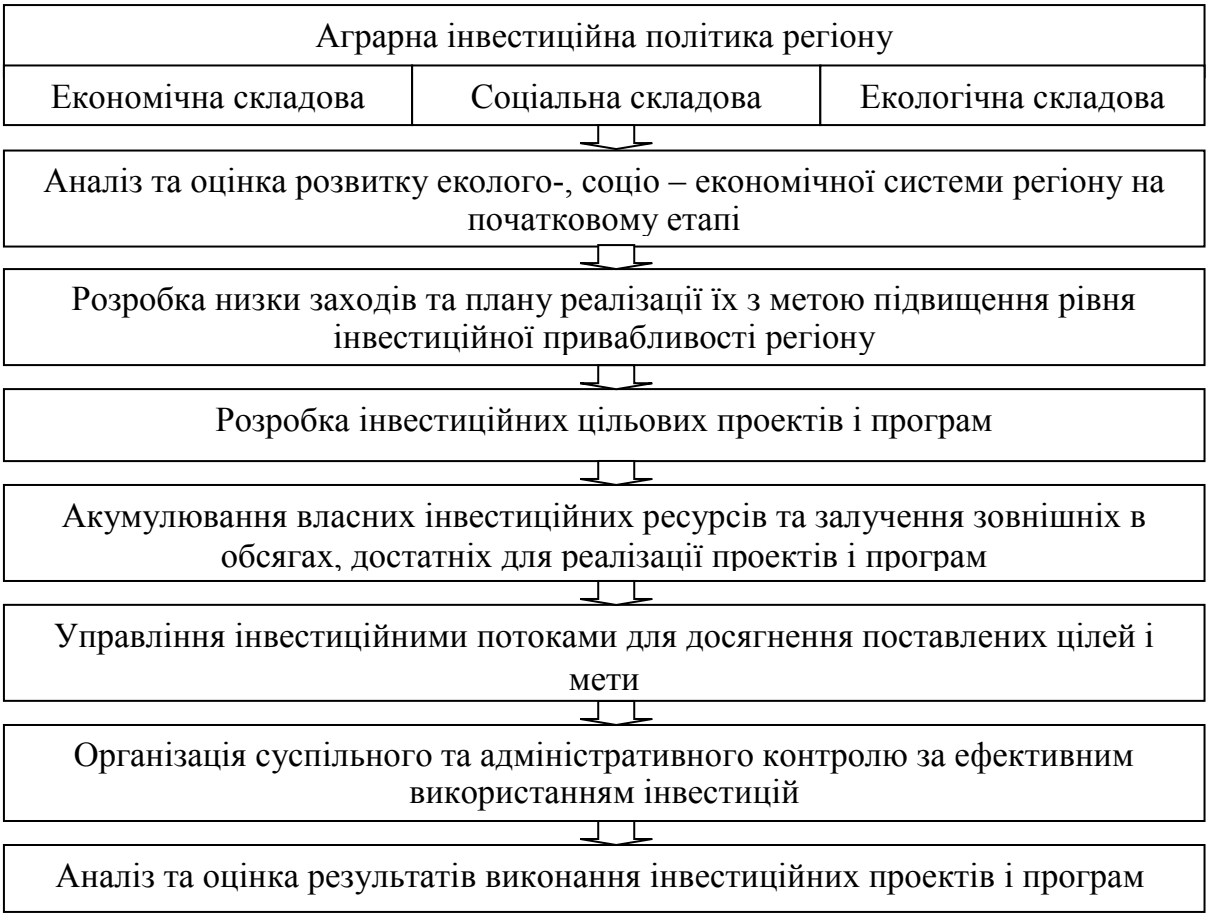

Рис. 1.7. Схема поетапної розробки заходів формування та використання інвестиційного ресурсного потенціалу галузі

Джерело: розроблено автором на основі [24], [25], [26]

Поняття «інвестиційна політика розвитку сільського господарства» пов’язане не тільки з державою та її регіонами, а й з окремими галузями економіки та її підприємствами. Її особливістю є соціальна орієнтація на забезпечення соціальних стандартів та соціальний захист працівників

аграрних підприємств. Інвестиційна політика кожного підприємства повинна співпадати з державною та регіональною інвестиційними політиками.

Сутність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств полягає у пошуку джерел інвестування, організації руху потоків інвестиційних ресурсів шляхом управління ними з метою виконання власних економічних програм і проектів, досягнення фінансової стійкості, підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції, покращення соціального стану працюючих на підприємстві. Беручи участь у реалізації інвестиційних політик держави та регіону, кожне підприємство формує власну інвестиційну політику, яка передбачає: будівництво і реконструкцію виробничих і невиробничих будівель; придбання і капітальний ремонт технічних засобів; покращення якості основного стада сільськогосподарських тварин, яких утримує господарство; оновлення насіннєвого фонду; впровадження інноваційних технологій; придбання цінних паперів та ін..

Виходячи зі стратегічних напрямів розвитку підприємства та його інвестиційних можливостей, формуються його цілі на ближню та більш віддалену перспективу, а також уточнюються можливості збільшення інвестиційних ресурсів за рахунок власних, залучених і позикових джерел. На підставі здійсненого аналізу, досліджень кон’юнктури ринку, намічених цілей і поставленої мети формується план інвестиційної діяльності підприємства та намічаються орієнтири його практичної реалізації. Методи реалізації інвестиційної стратегії підприємства передбачають:

- поетапне зростання економіки підприємства;

- зростання його конкурентоспроможності за рахунок збільшення обсягів виробленої продукції та зниження собівартості продукції;

- досягнення фінансової стійкості та платоспроможності;

- пошук нових джерел інвестування з метою розширення інвестиційної діяльності як основи економічного зростання підприємства.

Реалізація стратегічних цілей підприємства потребує постійної модернізації інвестиційного ринку і, в першу чергу, таких його складових як:

- ринку інфраструктури об’єктів, технологічних засобів виробництва й технологічного обладнання;

- ринку підрядних робіт, в основі якого має бути прозорий конкурсний відбір бажаючих виконувати певну роботу, пов’язану з реалізацією інвестиційних проектів;

- ринку стійких фінансових ресурсів, які повинні формуватися з різних джерел та забезпечувати безперервність інвестиційного процесу.

Реалізація цілей інвестиційної політики аграрного підприємства залежить від обсягів інвестиційних ресурсів, стійкості процесу їх безперервного поповнення з різних джерел, структури інвестицій, уміння управляти інвестиційними потоками та забезпечувати ефективне використання інвестицій. Інвестиційна стратегія аграрного підприємства повинна передбачати оптимальність співвідношення внутрішніх і зовнішніх джерел формування інвестиційних ресурсів, яке б забезпечувало сталість зростання його економіки та конкурентоспроможності виробленої продукції та вирощеної сировини.

До внутрішніх (власних) джерел інвестиційного забезпечення можна віднести: амортизаційні відрахування; частину прибутку від виробничої і комерційної діяльності; частину прибутку від продажу власного майна, акцій, дозволів та інших цінних паперів; від передачі основних засобів і земельних ділянок в оренду і суборенду; страхової суми відшкодування збитків внаслідок втрати майна; раніше здійснених довгострокових фінансових вкладень, термін погашення яких має скінчитися у поточному періоді; іммобілізованої в інвестиції частини оборотних активів.

До зовнішніх (залучених і запозичених) джерел формування інвестиційних ресурсів аграрного підприємства належать довгострокові кредити банків та інших фінансових установ; цільові державні кредити; кошти регіональних і місцевих бюджетів; податкові інвестиційні кредити; кошти інвестиційних і страхових фірм та фондів; кошти комерційних структур, фізичних та юридичних осіб; запозичені і кредитні ресурси

міжнародних інвестиційних інституцій, зарубіжних корпорацій і фірм, а також спільних підприємств; інвестиційний лізинг.

Як показує практика, додатковими джерелами формування інвестиційних ресурсів аграрного підприємства можуть бути: залучення інвестиційних фінансів з підприємств інших галузей; здійснення, нетрадиційних для аграрних підприємств, послуг (будівництво та ремонт житла у містах у міжсезонний період; вирощування грибів й квітів та їх реалізація); кооперування та входження в аграрно-промислово-збутові об'єднання [196].

«Однією з основних мотивацій кооперування аграрних підприємств та входження в аграрно-промислові об'єднання є гарантія збуту вирощеної сировини, зміцнення ресурсного потенціалу, підвищення рівня завантаженості виробничих потужностей, зниження витрат на виробництво продукції» [23 с. 85]. До того ж, реалізація, готової до споживання, продукції, яка має додаткову вартість, дає фінансову можливість розширювати виробничі потужності навіть у такий кризовий період, який є на даний час.

«Основними чинниками, які стримують реалізацію інвестиційної політики аграрного підприємства є дефіцит обігових коштів у господарстві, який виник внаслідок обвальної лібералізації цін на вирощену продукцію; підвищення цін на пальне та мастильні матеріали; підвищення цін на зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції; вилучення обігових коштів з метою погашення заборгованості по податкам, обов'язковим платежам та банківським кредитам; високі ціни на добрива та засоби захисту рослин» [23].

Велике практичне значення для формування інвестиційних ресурсів, які здатні забезпечити реалізацію інвестиційної політики аграрного підприємства має своєчасність отримання ними інформації, що стосується: змін умов отримання кредитів, позичок, державної підтримки товаровиробників; умов співпраці селян з переробними, сервісними, посередницькими, торгівельними та іншими структурами; ринкових

прогнозів щодо динаміки цін на сільськогосподарську продукцію, добрива, паливно-мастильні матеріали, електроенергію і т.д.

«Отже, незалежно від відмінностей цілей і завдань галузевої, регіональної інвестиційних політик й інвестиційної політики розвитку кожного окремого аграрного підприємства, їх об’єднують спільні ознаки:

- інвестиційна політика розвитку сільського господарства має чітко визначені цілі, завдання і кінцеву мету;

- інвестиційна політика обмежується фінансовими і матеріальними можливостями (галузі, регіону, підприємства, інвесторів);

- метою інвестиційної політики розвитку сільського господарства має бути позитивний (економічний, соціальний) ефект» [23].

«Виходячи в вищевикладеного, визначаємо, що інвестиційна політика розвитку сільського господарства – важлива складова економічної політики держави і є сукупністю політико-правових, соціально-економічних та організаційних заходів, що здійснюються державою, регіонами та суб’єктами господарської діяльності щодо формування інвестиційного потенціалу та його скерування на виконання поставлений цілей з метою покращення соціального, економічного та екологічного стану аграрного сектору економіки й забезпечення продовольчої безпеки країни» [23].

1.3. Особливості регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Оскільки стратегічні цілі економічної політики держави передбачають забезпечення економічного, фінансового та соціального зростання суспільства, то інвестиційна політика у сільському господарстві передбачає аналогічні цілі, але методи їх досягнення мають свою специфіку, пов’язану з привабливістю аграрного виробництва для потенційних інвесторів та ризиками вкладень капіталу в розвиток аграрного сектору. Наукові праці таких відомих вчених економістів – аграрників, як В.Андрійчук, В Амбросов,

І. Гайдуцький, Б. Губський, Н. Гладій, І.Кириленко, М. Кісіль, М. Малік, Т. Мазнєв, О. Нестерчук, М. Орлатий, П. Саблук, Н. Танклевська, Л.Єфіменко, В.Юрчишин [4] [71] [186] [295] та ін., дозволили скласти реальне уявлення про особливості формування ринку інвестиційних ресурсів, які є основними складовими інвестиційного ринку аграрної сфери економіки (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Схема інвестиційного ринку сільського господарства

Джерело: складено автором на основі [4], [71], [186], [295]

Інвестиційна політика, відіграючи вирішальну роль у формуванні та використанні інвестиційного потенціалу галузі, сама формується під впливом регіональних галузевих особливостей (рис. 1.9), які полягають у:

- використанні земельних угідь, як основного засобу аграрного

виробництва;

- активної участі домогосподарств у виробництві продукції харчування для населення країни та сировини для переробних підприємств;

- сезонності виробництва продукції рослинного походження та використання трудового ресурсу;

- залежності виробництва від погодно-кліматичних та екологічних умов;

- складності зберігання виробленої продукції;

- значних фінансових витратах на відновлення родючості орних земель та будівництво і утримання зрошувальних і дренажних систем;

- нерозвиненості соціальної інфраструктури сільських територій;

- високому рівні зношеності виробничих потужностей, які не можуть бути повноцінними складовими упровадження сучасних енергозберігаючих інноваційних технологій;

- низькому рівні прибутковості аграрного бізнесу, що не дозволяє здійснювати техніко-технологічне переоснащення галузі та значно покращити якість життєдіяльності мешканців сільських територій.

Земельна площа України становить 57939,8 тис.га, її сільськогосподарська освоєнність сягає 22,2%, а розораність - 57%. За якістю земельні ресурси сільськогосподарського призначення поділяють на найродючіші (Кіровоградська, Донецька області), добрі (землі південних та центральних регіонів, а також Полтавської та Харківської областей), середньо родючі (Київська, Луганська, Тернопільська, Рівненська, Львівська, частково Вінницька та Херсонська області), малородючі (Житомирська, Волинська, Ужгородська, Чернівецька області).

Враховуючи високу родючість земель південних регіонів, а також, зважаючи на значний термін безморозного періоду (165-220 діб) в 60-80 роках ХХ століття було побудовано багато зрошуваних систем, найбільшими з яких є Каховська, Північнокримська, Інгулецька, Червонознаменська, Дунай – Дністровська, Приазовська системи.

Особливості	Характеристика
Природно – географічні - географічне розташування - обсяги земельних угідь - обсяги водних запасів - природно кліматичні умови	Вигідне географічне розташування, розвинута транспортна логістика, якісні земельні ресурси та сприятливі кліматичні умови є основними чинниками залучення інвестицій
Матеріально – технічні - орна земля - технічна вода для зрошення - продуктивна і робоча худоба - фонд насіннєвого матеріалу - багаторічні насадження - природні пасовища - стан технічних засобів	Висока якість орної землі, пасовищ, а також наявність технічних засобів та насіння завжди справляють позитивне враження на імовірного інвестора
Інфраструктурні - виробнича - соціальна	Незадовільний стан діючої дренажної та зрошувальної систем, ангарів, гаражів, майстерень, складських приміщень, а також таких складових соціальної інфраструктури як лікарні, школи, дитсадки робить сільське господарство мало привабливим
Екологічні - рівень розташування підземних водних горизонтів - рівень засолення водних запасів - стан еродованості земельних угідь - рівень засолення орної землі - наявність вітрозахисних лісосмуг	Екологічна характеристика є одним з ключових чинників, які впливають на рішення інвестора щодо його діяльності у тому чи іншому регіоні або господарстві
Фінансові - фінансовий стан підприємства - власні інвестиційні можливості - рівень платоспроможності - конкурентоспроможність	Низький рівень фінансового стану підприємств, невисокий рівень їх платоспроможності та конкурентоспроможності виробленої продукції негативно впливає на інвестиційну привабливість окремих

Рис. 1.9. Галузеві особливості, що впливають на формування інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства

Джерело: побудовано автором на основі [31], [37], [39], [234]

Не зважаючи на те, що земля сільськогосподарського призначення ще не стала тим товаром, який можливо купувати, продавати, або ж здавати під заставу у банк, вона має високий рівень інвестиційної привабливості як для вітчизняних так й іноземних інвесторів. Найбільш привабливими є чорноземи, які при невеликих виробничих витратах здатні давати високі прибутки інвесторам. Інші, менш цінні за якістю землі, також мають комерційний інтерес. Але на сьогоднішній день недосконаліть вітчизняного законодавства, відсутність дієвих механізмів захисту вкладених коштів, високий рівень корупції та низка інших негативних чинників є загрозою інвестування у земельні та водні ресурси, що знижує рівень ефективності використання цього важливого природного потенціалу.

«В останні роки держава все більше уваги приділяє відновленню зрошувальних систем на півдні України, які гарантують збільшення продукції тваринного походження, а також збільшення обсягів виробництва фруктів, винограду і овочів, що стало актуальною проблемою для країни після анексії Криму Російською Федерацією» [23]. «Нині в країні сільгоспугіддя складають 41511,7 тисяч гектарів, у тому числі земель на зрошенні 2166 тисяч гектарів, або 5,2%, але вони відіграють велике значення у розвитку економіки країни та покращені соціальних стандартів суспільства. Зрошувальні системи є у багатьох регіонах, в тому числі, і в Київській, Вінницькій, Кіровоградській, Дніпропетровській та Донецькій областях, які за своїми розмірами є невеликими, в основному, до 10-15 тисяч гектарів, на яких вирощують овочеві та кормові культури, а також багаторічні насадження» [23 с. 84]. «На Півдні ж побудовані найбільші у Європі зрошувальні системи, такі як Каховська, для зрошення земель в посушливих зонах Херсонської та Запорізької областей, загальна площа якої перевищує 800 тисяч гектарів, Краснознаменська (63 тис.га), Інгулецька (62,7тис.га) та Кам’янська (14 тис.га) – для зрошення земель в Херсонській та Миколаївській областях, Нижньо-Дністровська та Татарбунарська зрошувальні системи для зрошення понад 30 тисяч гектарів в Одеській

області» [23 с. 84]. «Такий комплексний і широкомасштабний підхід до підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів південних регіонів став могутнім поштовхом до економічного і соціального зростання депресивного Причорноморського району» [31]. «І хоча в теперішній час зрошувальні системи працюють не на повну потужність, вони, як і раніше, відіграють значну роль у формуванні продовольчої безпеки країни. Використання зрошення дає можливість отримувати у південних регіонах 27,7% озимої пшениці, 91,5% винограду, 27,4% овочів від всього обсягу виробництва в Україні. На зрошуваних землях сіють такі високодохідні культури як сою, ріпак, соняшник, які у вигляді сировини або готової продукції експортуються у різні країни світу. Товаровиробники, застосовуючи сучасні технології, вирощують високі врожаї, які не поступаються тим, що отримують в країнах Європи і США» [23].

Велике значення зрошувані землі мають для розвитку тваринництва, отримуючи по декілька врожаїв кормових культур на рік, фермерські господарства знижують їх собівартість, збільшують прибутковість свого бізнесу» [322]. «Так, в Херсонській області, яка має більше 425 тисяч гектарів зрошуваних земель, рівень рентабельності тваринництва досяг у 2014 році 31,2%, у той час як цей показник в середньому по Україні склав 13,4%» [23]. «А середній показник рентабельності всієї продукції сільськогосподарського виробництва Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей у цьому ж році досяг 27,5%, що перевищує майже на 2,0% цей показник по країні» [23], [320]. «Наведені приклади вказують на те, що державна економічна аграрна політика має вивірені цілі, спрямовані на відновлення зрошувальних систем, як основи для подальшого економічного зростання сільськогосподарської галузі та більш повного задоволення потреб населення у якісних продуктах харчування» [23].

«Зважаючи на подальшу перспективу зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях, держава все більше уваги звертає на розвиток інфраструктури з довгострокового збереження

отриманого врожаю, що сприяє посиленню конкурентних переваг на внутрішньому споживчому ринку у міжсезонний період та дає можливість здійснювати експорт частини вирощеної продукції, у осінньо-зимову пору року» [28].

Крім земельних угідь до основних засобів виробництва, які суттєво впливають на економічний розвиток галузі, належать такі виробничі потужності як наявність машино тракторного парку, склади, ангари, приміщення для утримання худоби [5]. Технічні засоби, маючи високий рівень зношеності (до 80%), не можуть використовуватись при впроваджені інноваційних технологій. До того ж, на їх утримання виділяються значні фінансові ресурси [4]. На сьогоднішній день рівень забезпечення товаровиробників технічними засобами становить 45-50% від потреби, що призводить до порушення технологій виробничого процесу та витрати значних обсягів врожаю [173]. Більше половини невеликих фермерських та особистих селянських господарств взагалі не мають фінансових можливостей для придбання техніки. Великі ж аграрні господарства закуповують, в основному, технічні засоби не вітчизняних, а зарубіжних фірм, таких як «Джон Дір», «Домінатор». Разом з цим слід зазначити, що в Україні поступово налагоджується виробництво вітчизняної зернозбиральної та іншої техніки, яка не поступається зарубіжним аналогам. Але недостатні обсяги виробництва і високі ціни на її придбання унеможливлюють здійснити технічне переоснащення сільського господарства, зробити галузь більш конкурентоспроможною і привабливішою для вкладання капіталу у її розвиток.

Вирішення питання техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в умовах глибокої фінансово-економічної кризи можливе за умови пожвавлення лізингового кредитування аграрних підприємств [236], залучення ними інвестицій з боку виробничих об'єднань інших галузей економіки та більш ефективного використання іноземних інвестицій, обсяги яких в останні роки значно скоротилися. Є й інші джерела поповнення

обігових коштів аграрних підприємств та скерування їх на придбання технічних засобів: реінвестування прибутку; скорочення тривалості виробництва тваринницької продукції; скорочення терміну зберігання матеріальних ресурсів; зменшення складських запасів продукції; організація переробки сировини безпосередньо на підприємствах; скорочення часу перебування обігових коштів у грошових формах; впровадження ресурсозберігаючих технологій; кооперація при виконанні фінансово ємких технологічних операцій з іншими підприємствами (збір зернових і технічних культур, підготовка ґрунту під посів та ін.).

Такий підхід до формування та використання обігового капіталу дасть можливість підвищити рівень фінансової стійкості підприємств та рентабельності виробництва). До особливостей розвитку аграрного сектору економіки слід віднести і те, що формуючи інвестиційний ринок сільського господарства, держава недостатньо враховує паритет цін між аграрною і промисловою продукцією. Відпустивши ціни реалізації технічних засобів виробництва, добрив, паливо – мастильних та будівельних матеріалів, держава, не ринковими методами продовжує здійснювати регулювання цін реалізації на зернові і технічні культури,молоко і м'ясо, які є основою фінансової стійкості аграрних підприємств. Такий підхід до здешевлення продуктів харчування є хибним і руйнівним не тільки для аграрного сектору , а й для сільськогосподарського машинобудування, переробної та харчо – смакової галузей. Він позбавляє аграрних товаровиробників можливості купувати технічні засоби, впроваджувати сучасні технології, підвищувати конкурентоспроможність виробленої продукції.

Ще одною важливою особливістю ведення сільськогосподарського виробництва є залежність його ефективності від погодно-кліматичних та екологічних умов [234]. І якщо на погодно-кліматичні умови неможливо вплинути, то екологічні проблеми можуть створюватися не тільки природними чинниками, а й самими товаровиробниками, коли їх економічні інтереси починають превалювати над інтересами збереження довкілля.

Порушення екологічних вимог збільшує техногенне навантаження на сільське господарство, завдаючи економічних збитків товаровиробникам та здоров'ю людей.

Недостатній контроль з боку державних та територіальних органів влади за дотриманням правил використання земельних і водних ресурсів, відхилення від науково обґрунтованих норм внесення мінеральних добрив та ядохімікатів знижує рівень соціальних стандартів мешканців сільської місцевості, знижує якість виробленої продукції, знецінюючи її. Порушення режиму зрошення сільськогосподарських культур та вирубка лісів та лісових насаджень вздовж водосховищ, нерідко призводить до погіршення гідрологічного стану земель і, як наслідок, до відселення мешканців сіл в інші місця їх постійного проживання через підтоплення населених пунктів, або ж значного зниження запасів питної води. Не менш шкідливими є також викиди у атмосферу токсичних речовин промисловими підприємствами, що негативно впливає на якість виробленої продукції, погіршуючи здоров'я її споживачів.

До особливостей розвитку сільського господарства слід також віднести активну участь господарств населення, які здійснюючи господарську діяльність без юридичного оформлення, вирощують майже 50% тієї продукції, що виробляється в аграрному секторі, сприяють розвитку інших галузей економіки, таких як переробної, харчової, туризму, а також впливають на політичний і психологічний настрій у суспільстві [212], [213]. «Згідно з економічною класифікацією Держкомстату в Україні до господарств населення належать домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції» [39].

«Зміна політичного курсу України та активна розбудова ринкових відносин не могли не позначитись на розвитку особистих селянських господарств» [23]. «Розпаювання земель, які стали власністю селян, призвело

до більш продуктивнішого їх використання, а так звані «підсобні селянські господарства населення», а нині особисті селянські господарства, набули іншого економічного та соціального змісту» [21]. «Являючись важливою складовою аграрного сектору економіки, особисті селянські господарства, здійснюючи виробництво і реалізацію власної продукції і сировини, активно поповнюють продовольчий фонд країни. Використовуючи свій ресурсний потенціал (фінансовий, матеріальний, трудовий, земельний), вони вирішують наступні соціальні й економічні задачі:

- виробляють більше половини продукції тваринництва та більше 90% плодово-ягідної та овочевої продукції;

- використовуючи побутові відходи та підсобний виробничий потенціал, здешевлюють власноруч вирощену продукцію, домагаючись вагомих конкурентних переваг перед великими аграрними підприємства на внутрішніх ринках збуту;

- більш раціонально використовують земельні, водні, трудові та інші ресурси, отримуючи продукцію більш високої якості ніж у суспільному виробництві;

- швидко реагують на зміни ринкової кон’юнктури, задовольняючи потреби населення у продуктах харчування;

- створюючи додаткові робочі місця та приймаючи активну участь у розбудові сільської інфраструктури, позитивно впливають на психологічний і політичний настрій в суспільстві, сприяють діловій активності населення, що позитивно позначається на інвестиційній привабливості сільських територій;

- гальмують відсоток сільського населення у міста, інші регіони країни, за кордон;

- задовольняють попит переробної і харчової галузей у сільськогосподарській сировині» [23].

Характерною особливістю особистих селянських господарств є їх перехід від натурального господарювання до товарного [316]. «Подальша інтенсифікація розвитку особистих селянських господарств потребує

удосконалення роботи районних дорадчих служб у напрямі надання консультативних послуг щодо більш ефективного використання ресурсного потенціалу, застосування інноваційних технологій, здійснення кооперації на селі, співпрацю з інтегрованими аграрно-переробними виробничими формуваннями та ін.» [23]. «І хоча прийняття Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003р. №742 – IV відіграло значну роль у реформуванні сільського господарства, надавши право місцевим підприємцям значно розширити свої земельні володіння за рахунок оренди земельних паїв своїх односельців та залучати найману робочу силу, він потребує удосконалень та змін окремих положень у відповідності до вимог сьогодення з метою формування повноцінного аграрного ринку» [34].

«Не зменшуючи ролі особистих селянських господарств у формуванні продовольчої безпеки країни, державна аграрна політика націлена на розвиток кооперації на селі, співпрацю селян з великими аграрно-переробно-збутовими інтегрованими структурами, які мають високий рівень капіталізації, здатні використовувати інноваційні технології, отримувати наукоємну продукцію з високою доданою вартістю (елітне насіння різних сільськогосподарських культур, племінну худобу, органічні продукти харчування) та бути конкурентоспроможними на внутрішньому і зовнішньому ринках» [23]. Комерційні банки та інвестори більш активно співпрацюють з такими інтегрованими об’єднаннями як агрокомбінати, аграрно-промислові корпорації, альянси, товариства, спілки, союзи, кластери, які обробляючи значні масиви орної землі та виробляючи великі обсяги аграрної продукції є фінансово стійкими та конкурентоспроможними [153]. За даними асоціації «Український Клуб Аграрного бізнесу» 150 найбільших компаній країни вирощують 20% зерна пшениці, 25% кукурудзи, 35% насіння соняшнику, близько 30% всього виробництва м’яса. Акумулюючи п’яту частину орних земель країни, вони щорічно залучають 400-500 млн.дол.США інвестицій у свій розвиток, а також є одним із найпотужніших джерел поповнення золотовалютних запасів України.

Об’єднуючись на основі економічних інтересів кожного з учасників інтегрованих формувань, аграрно-переробно-збутові структури здатні накопичувати великі інвестиційні ресурси та спрямовувати їх на виконання державних і регіональних економічних, соціальних та екологічних програм. Найбільш потужніші з них, такі як «Нібулон», «Миронівський хлібопродукт», «Дакор», «Агропромислова фірма», «Таврія» та ін., розширюючи власне виробництво та здійснюючи свою комерційну діяльність, самі інвестують великі кошти у розвиток аграрного сектору економіки: здійснюють заходи спрямовані на покращення родючості орної землі; будують нові інфраструктурні об’єкти з переробки та зберігання вирощеної продукції; створюють нові робочі місця; поліпшують соціальну сферу, вкладаючи кошти в будівництво і ремонт шкіл, дитсадків, лікарень, використовуючи сучасні технології, вони співпрацюють з науковими установами, вносячи свій вклад у розвиток вітчизняної науки, сприяючи її комерціалізації [264].

Виробництво сільськогосподарської продукції, яке відбувається на відкритих земельних площах, залежить не тільки від погодно-кліматичних умов, а й від екологічного стану окремих територій. Вплив екологічних умов на розвиток економіки галузі настільки великий, що він, у багатьох випадках, має вирішальне значення на інвестиційну привабливість цілих регіонів України. Тому діяльність органів державної влади всіх рівнів скерована на зміцнення екологічної безпеки та поліпшення стану навколишнього середовища й регулюється чинним законодавством, нормативними документами і Міжнародним правом. Згідно зі статтею 16 Конституції України, на державу покладається обов’язок забезпечення екологічної безпеки і підтримки екологічної рівноваги на території країни. Крім Конституції України екологічна безпека ґрунтується на таких законодавчих документах як Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про екологічну експертизу», «Про порядок

розроблення державних екологічних програм», «Про пестициди і ядохімікати» та ін.. Існує також блок законів, дотримання яких є обов'язковим для суб'єктів підприємницької діяльності. До них відносяться – «Земельний кодекс України», «Водний кодекс України», «Про органи місцевого самоврядування в Україні» та інші. Не дивлячись на прийняття цих та інших законодавчих актів, нормативно-правова база екологічної безпеки не є досконалою і потребує відповідних зусиль як з боку державних органів виконавчої влади, політиків, науковців так і громадської для свого удосконалення.

Значне місце у реалізації політики екологічної безпеки, як складової аграрної політики України, має формування бюджетів на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях, які б передбачали максимально можливі відрахування на охорону навколишнього природного середовища та мали б тенденцію до щорічного збільшення обсягів природоохоронного інвестування.

Державна інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства скеровує зусилля на підвищення рівня ефективності екологічних загальнодержавних й регіональних програм, створення привабливого іміджу проблемних територій, впровадження сучасних наукових досягнень. З огляду на те, що аграрна галузь економіки у більшості регіонів України є провідною, інвестиційна політика держави у сільському господарстві скерована на збереження навколишнього середовища, поліпшення родючості ґрунтів, відновлення якості води у річках та водоймах, створення комфортних умов проживання населення на екологічно проблемних територіях. Саме це і є однією з ключових особливостей інвестиційної політики держави у сільському господарстві, яка враховує вплив таких чинників на екологічну безпеку як землекористування, використання різних технологій обробітку ґрунтів, використання природних водних ресурсів для зрошення сільськогосподарських культур, внесення мінеральних та органічних добрив, застосування ядохімікатів для боротьби з

шкідниками сільськогосподарських рослин. Тому стратегія розвитку еколого проблемних територій повинна передбачати впровадження науково обґрунтованих сівозмін, сучасного технічного обладнання, яке не погіршує якість ґрунтів, внесення оптимальних норм добрив та інше. Інвестування заходів, скерованих на охорону довкілля та поліпшення екологічної безпеки населення, дає змогу усунути протиріччя, що виникають між економічним розвитком аграрної галузі та соціально-екологічними наслідками, які можуть виявитися на деяких територіях.

Однією з особливостей державної інвестиційної політики розвитку сільського господарства є те, що вона повинна бути націленою на розвиток галузі вітчизняного аграрного машинобудування. Практика показує, що не уся, навіть найсучасніша зарубіжна техніка, працюючи на полях нашої країни, може приносити бажані результати [39 с. 48]. «Це пов’язано, перш за все, з відмінностями у кліматичних умовах та особливостях орних ґрунтів, які впливають на якість використання технічних засобів. Зарубіжна техніка, як правило, в умовах України, працює менш ефективно. Наприклад, порівняльні характеристики сучасного вітчизняного зернозбирального комбайну «СКІФ» указують на його переваги перед аналогічною зарубіжною технікою. Крім того, вона не завжди вписується у вітчизняні технології вирощування тієї чи іншої сільськогосподарської культури» [23]. «Адже впровадження сучасних інноваційних технологій інтенсивного типу передбачає диференційний підхід до вирощування кожної з сільськогосподарських культур у різних ґрунтово-кліматичних зонах, використання високоврожайних районованих сортів і гібридів, своєчасне і якісне виконання всіх, без винятку, технологічних операцій, не завдаючи екологічної шкоди довкіллю» [20]. При цьому, треба враховувати механічну дію агротехніки на ґрунт; застосування отрутохімікатів та гербіцидів; доцільність розширення площ орних земель та неконтрольованого випасу худоби; випалювання соломи й старої сухої трави, тощо. Таке завдання можливо виконати, завдяки науковому супроводженню впровадження

інноваційних технологій, з боку науковців та висококваліфікованих спеціалістів [361].

«Впровадження інноваційних технологій, пошук ринків збуту інноваційних ідей, розвиток комерціоналізації наукових розробок потребує стратегічного науково обґрунтованого планування та управління інноваційними процесами в сільському господарстві» [38]. Тому, одним з пріоритетних напрямів державної інвестиційної політики є розвиток галузевої науки та інноваційної діяльності, яка регулюється такими законодавчими документами як Закон України «Про інноваційну діяльність» [114], Закон України «Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» [115], Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [116] та ін.

До особливостей аграрної науки, які відрізняють її від інших наук, необхідно віднести те, що вона вивчає закономірності розвитку сільського господарства, яке залежить від природних чинників – якості земельних і водних ресурсів, погодно-кліматичних та екологічних умов. Тому в науковій діяльності не можна в повні мірі спиратись на здобутки зарубіжних вчених, так як вони отримані в інших географічних та природно-кліматичних умовах. Тільки проводячи власні наукові дослідження можна отримати позитивний ефект від наукової діяльності. Формуючи аграрну інноваційно-інвестиційну політику, держава враховує ці особливості. Інвестуючи кошти у розробку інноваційних технологій вона підтримує не тільки аграрну науку, а й галузь в цілому, вирішуючи питання інноваційного оновлення виробничої бази та впровадження нових методів управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств. Інноваційно-інвестиційна політика у сільському господарстві спрямована на технологічне і технічне оновлення аграрних підприємств, підвищення ефективності використання виробничих потужностей, підвищення рентабельності та конкурентоспроможності аграрних виробничих формувань [14], [235]. Технічні і технологічні зміни обов’язково повинні призвести до появи нових професій, підвищення кваліфікаційного

рівня як робітників так і управлінців. Навчання персоналу й підвищення рівня їх кваліфікації уже тепер є одним з основних чинників економічного і соціального розвитку. Тому на базі вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів, дослідних станцій та професійно-технічних коледжів проводиться підготовка і перепідготовка фахівців, які беруть, а бо ж братимуть, участь у реалізації державних і регіональних програм економічного і соціального розвитку. Без належного кадрового забезпечення виконання положень тієї чи іншої програми буде нездійсненою мрією.

Особливе значення для розвитку аграрного сектору економіки має рівень розвиненості соціальної сфери. Саме людина є основний учасником соціально-економічного розвитку сільського господарства. Використовуючи природні, матеріально-технічні, фінансові та інші ресурси та спираючись на виробничий досвід і професіоналізм, селяни забезпечують продовольчу безпеку країни. Основними сферами діяльності їх є державні і недержавні установи, сфера надання послуг, об'єкти аграрного виробництва, рис. 1.10.

Рис. 1.10. Основні напрями діяльності населення у соціальній сфері

Джерело: побудовано автором на основі [23], [28], [233]

Розвитку соціальної сфери сприяють взаємовідносини між людьми та вплив економічної політики. Являючись складовою державної аграрної економічної політики, інвестиційна політика розвитку сільського господарства також впливає на соціальну сферу забезпечуючи умови для виконання державою наступних завдань:

- визначення пріоритетних напрямів інвестування соціальних проектів і програм;

- визначення джерел їх фінансування;

- визначення форм і методів фінансування;

- забезпечення контролю за використанням інвестованих бюджетних коштів у розвиток соціальної сфери у сільському господарстві.

Важливою складовою соціальної сфери у сільському господарстві є її інфраструктура, тобто сукупність матеріальних об’єктів, що забезпечують якість життєдіяльності сільського населення. До таких інфраструктурних об’єктів відносяться дороги з твердим покриттям, школи, дитсадки, лікарні, пункти соціального забезпечення, спортивні зали і стадіони та інші об’єкти, які складають основу соціально-культурного життя людини. Одним з найважливіших напрямів інвестиційної політики розвитку сільського господарства має бути зменшення потоку міграції з сільських територій та покращення демографічної ситуації, на яку негативно впливає високий рівень безробіття, зростання цін на товари широкого вжитку і комунальні послуги, неефективність медичної та освітньої реформ.

Отже, особливістю інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства є її цілеспрямований вплив на сукупність характерних для аграрної сфери факторів, які безпосередньо або опосередковано визначають якість формування інвестиційного ринку, ефективність аграрного виробництва, рівень екологічного стану сільських територій, соціальних стандартів, продовольчої безпеки країни.

Висновки до розділу 1

1. Поглиблення теоретичного базису формування інвестиційної політики такими сучасними теоріями економічного розвитку суспільства як теорії стадій зростання структурних перетворень, залежності, неокласичної контрреволюції, ендогенного зростання, сталого розвитку суспільства дає можливість регіональній політиці визначити шляхи розвитку сільського господарства, орієнтувати державні органи влади на удосконалення механізмів залучення інвестицій в аграрне виробництво з метою формування потужного економічного інвестиційного потенціалу галузі, підвищення соціальних стандартів сільського населення, відновлення природо-екологічного ландшафту сільських територій. Для цього пропонуємо враховувати такі основні положення сучасних теорій економічного розвитку суспільства, у теорії стадій зростання – ключове значення інвестицій у зростанні економіки сільського господарства; у теорії структурних перетворень – вкладення інвестицій у ті об’єкти, які позитивно впливатимуть на структурні зміни у галузі; у теорії залежності – вплив зовнішніх факторів на конкурентоспроможність окремих галузей аграрного сектору у глобальному ринковому середовищі; у неокласичній теорії розвитку – інвестиційного капіталу шляхом лібералізації внутрішнього інвестиційного ринку; у теорії ендогенного зростання – посилення контролюючих функцій держави за ефективністю формування та використання інвестиційних ресурсів; у теорії сталого розвитку суспільства – удосконалення механізмів міжнародної економічної інтеграції.

2. Визначено, що регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства є складною динамічною системою, що формується під впливом внутрішньодержавних чинників (політичних, правових, економічних,Ю соціальних, екологічних) та глобального соціально-економічного середовища, впливає на формування сукупного ресурсного потенціалу держави й розподіл і перерозподіл інвестиційних потоків з метою

удосконалення інвестиційного сільськогосподарського ринку, зміцнення продовольчої безпеки країни, підвищення рівня життєдіяльності сільського населення, відновлення екологічного стану сільських територій, як одного з основних факторів, що підвищує рівень ефективності використання земельних ресурсів – основного засобу аграрного виробництва.

3. Встановлено, що до внутрішньогалузевих особливостей, які впливають на формування регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства відносяться: використання земельних угідь, як основного засобу аграрного виробництва; активна участь домогосподарств у виробництві продукції харчування для населення країни та сировини для переробних підприємств; сезонність виробництва продукції рослинного походження; залежність виробництва від погодно-кліматичних та екологічних умов; складність зберігання виробленої продукції; значні фінансові витрати на відновлення родючості орних земель та будівництво й утримання зрошувальних і дренажних систем; нерозвиненість виробничої та соціальної інфраструктур; високий рівень зношеності виробничих потужностей; низький рівень прибутковості аграрного бізнесу; недостатній обсяг обігових коштів у аграрних виробничих структурах; незавершеність земельної та структурної реформ у сільському господарстві.

4. Побудована схема механізму формування та реалізації програмних цілей інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства та визначено основні функції регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, її завдання, цілі і мета.

5. Підтверджено, що регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства є важливою складовою економічної політики держави. Її діяльність скерована на виконання завдань, поставлених державою і мети – покращення економічного, соціального та екологічного стану аграрного сектору, підвищення рівня інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності галузі, підвищення рівня продовольчої безпеки країни.

6. Формуючись під впливом низки внутрішніх і зовнішніх чинників, регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства відіграє значну вирішальну роль у формуванні інвестиційного потенціалу галузі, скеровує зусилля на підвищення ефективності економічних, соціальних та екологічних програм розвитку аграрної сфери.

7. Особливістю регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства є її цілеспрямований вплив на сукупність, характерних для аграрної сфери, факторів, які безпосередньо або опосередковано визначають якість формування інвестиційного ринку, ефективність аграрного виробництва, рівень екологічного стану сільських територій, соціальних стандартів, продовольчої безпеки країни.

Основні результати дослідження до розділу 1 опубліковано у працях автора [20; 21; 22; 23; 24; 34; 39; 228; 234; 235; 236; 264]

РОЗДІЛ 2
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

2.1. Методологічні підходи до формування регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Важливою умовою соціально – економічного розвитку аграрного сектору економіки є активізація інвестиційних процесів у сільському господарстві, зростання його інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності, формування достатніх обсягів інвестиційних ресурсів та визначення пріоритетних напрямів їх використання. У відповідності до цього, перш за все, державна інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства повинна досягнути наступних цілей:

- відновлення природо – ресурсного потенціалу, покращення екологічної ситуації сільських територій, підвищення рівня соціально – економічного стану галузі;

- підвищення продуктивності праці товаровиробників на основі розвитку спеціалізації, кооперації та інтеграції суб'єктів виробничої діяльності;

- підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції за рахунок впровадження інноваційних, ресурсозберігаючих технологій, випуску продукції з високою доданою вартістю (органічна продукція, насіння, племінна худоба, продукція готова до споживання);

- створення науково – виробничих кластерів, розширення мережі технопарків, технополісів, інкубаторів з підготовки підприємців, що стимулюватиме ділову активність населення сільських територій, сприятиме поступовому переходу галузі на інноваційну модель розвитку.

Досягнення політичних цілей можливо за умови:

- поєднання державного адміністративного впливу з ринковою саморегуляцією;

- врахування інтересів держави, регіону, інвесторів, отримувачів інвестицій і суспільства;

- сприяння економічному розвитку як аграрних і фермерських підприємств так і особистих господарств населення.

Створюючи умови для розвитку сільського господарства, державна інвестиційна політика повинна орієнтуватися на наступні пріоритети:

- інвестиції повинні бути соціально орієнтованими і забезпечувати соціально – культурний розвиток сільських територій;

- економічні вигоди не можуть бути отримані за рахунок погіршення якості життєдіяльності населення та погіршення стану навколишнього середовища;

- соціальні та екологічні пріоритети повинні бути основою економічного зростання сільського господарства.

З вищевикладеного випливає, що формувати інвестиційну політику регіонального розвитку сільського господарства необхідно на основі змін парадигматичних уявлень, що підґрунтям розвитку аграрної галузі є, насамперед, економічна складова, яка безпосередньо впливає на соціальний розвиток суспільства та підвищення екологічної безпеки сільських територій. На хибність таких уявлень вказує те, що нещадна експлуатація земельних ресурсів та незначне відновлення потенціалу їх природної родючості призводить до значних обсягів деградації угідь, виходу орної землі з господарського обороту, зниження темпів економічного зростання сільського господарства й соціальних стандартів населення [141]. На думку багатьох вчених, сільське господарство може активно розвиватися тільки у випадку гармонійного поліпшення економічного, соціального і екологічного стану галузі [74], [79], [362].

Формуючи регіональну інвестиційну політику, держава повинна звертати увагу на те, що організаційні форми суб’єктів господарювання є

недосконалими, малоефективними і не відповідають тим, які є у країнах ЄС. Вони не здатні формувати таких обсягів інвестиційного потенціалу, які могли б активно впливати на відновлення природо – виробничих ресурсів, упровадження товаровиробниками сучасних інноваційних технологій (239).

Отже, формування інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства є системою поєднання інтересів суспільства, держави, регіонів та суб'єктів виробничо – підприємницької сфери [240]. Тому досліджування та оцінювання цієї складної, багатофакторної системи повинно ґрунтуватися на таких методологічних принципах як аналіз, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, пріоритетність, збалансованість, цілісність, моделювання та ін.

Так, здійснюючи аналіз, необхідно розчленити об'єкт, що досліджується, на складові частини з метою вивчення кожного з елементів та виявлення їх сутності. Синтез же, навпаки, дає знання про об'єкт як єдиного цілого. Тобто, аналіз і синтез , взаємно доповнюючи один одного, взаємопов'язані між собою і відіграють значну роль у процесі пізнання.

Абстрагування дає можливість виділити окремі елементи з єдиного цілого та визначити головне від несуттєвого. Гносеологія розглядає абстрагування в єдності з іншими методами наукового пізнання [349]. Використовуючи узагальнення як метод фіксування загальних ознак та властивостей, здійснюється перехід пізнавального процесу від менш загального до більш загального (політика → економічна політика → фінансова політика → інвестиційна політика). Індукція та дедукція відповідно вивчають загальні закономірності гіпотез та, виділені з них, емпірично перевірені положення. Аналогія, як метод пізнання, дає можливість здійснювати шляхом припущення про подібність досліджуваного об'єкта до інших об'єктів за деякими ознаками або властивостями. Пріоритетність передбачає верховенство державної інвестиційної політики розвитку сільського господарства над регіональною політикою та інвестиційною політикою суб'єктів аграрного виробництва. Збалансованість

указує на оптимальність співвідношення між соціальними, екологічними й економічними факторами, які впливають на розвиток галузі. Цілісність передбачає поєднання усіх факторів впливу на розвиток галузі у єдине ціле. Корпоративність указує на узгодженість взаємодії усіх учасників інвестиційного процесу, що призводить до підвищення ефективності використання інвестиційного потенціалу сільського господарства. Велике значення у розвитку наукового пізнання мають історичний та логічний методи. Основою історичного методу пізнання є знання реальної історії та історичних фактів завдяки яким логічно відтворюється історичний процес. Логічний метод не вимагає аналізу реальної історії, а визначає її сутність шляхом пізнання історичного процесу на вищих щаблях історичної еволюції. Спостереження носять вибірковий і цілеспрямований характер. У процесі спостереження всі факти фіксуються й аналізуються. Моделювання як метод наукового пізнання часто застосовується там, де проведення досліджень іншими методами неможливе або пов'язане з великими ризиками та надмірними фінансовими витратами. Завдяки комп'ютерним технологіям можливо здійснити моделювання змін, які в майбутньому відбуватимуться на інвестиційному ринку, формування інвестиційного потенціалу підприємств під дією тих чи інших чинників, тощо.

Серед методів теоретичного спрямування заслуговують на особливу увагу такі як аксіоматичний та гіпотетико-дедуктивний методи. Перший з цих методів допускає побудову наукових теорій, виходячи з певних положень або постулатів. При цьому, аксіоматичний метод повинен відповідати таким вимогам:

- несуперечливості, тобто у системі аксіом не можуть одночасно бути ствердження разом із запереченнями положень, що досліджуються;
- незалежності аксіом (будь-яка аксіома не може виводитися з інших аксіом системи).

Гіпотетико-дедуктивний метод передбачає висування гіпотез про причини виникнення тих чи інших явищ та формулювання висновків, які

виводяться з цих гіпотез методом дедукції . Цей метод дає змогу:

- досліджувати гіпотези, які можуть мати теоретичне пояснення за допомогою існуючих в науці законів, методів та теоретичних здобутків;
- висувати припущення і здогадки щодо причин та закономірностей виникнення та розвитку досліджуваних явищ;
- оцінювати тільки ті припущення і здогадки, які мають найбільшу імовірність і чинність для отримання пізнавальних результатів досліджень;
- розгортати висунуте припущення та дедуктивним методом вивести з нього ті теоретичні положення, які можуть підлягати емпіричному аналізу;
- шляхом експерименту перевірити правильність зроблених висновків, виведених із гіпотези.

Останні два методи дають можливість здійснити комплексний підхід до побудови моделі формування інвестиційної політики розвитку сільського господарства шляхом поступового пізнання від простого до складного – від дослідження теоретичного базису розвитку інвестиційної політики до стратегії реалізації основних положень інвестиційної політики сільського господарства України.

Особливого значення у розвитку економічної теорії набуває використання синергетичного підходу як загальнонаукової методології. Ефект синергізму поширюється на такі складні системи як економіка, екологія, космологія, глобалістика, політологія. Отже, синергетизм, як метод пізнання, слід застосовувати як методологію формування інвестиційної політики.

Синергізм – це термін, який відображає ефект посилення дії одного каталізатора додаванням іншого і характеризується такими ознаками формування політики як ієрархічність, емеружентність, гомеостатичність, темпоральність, нелінійність, відкритість, несталість (нестабільність), необоротність, релятивність, атрактивність, дисипативність, відповідальність, що виконують функції базових принципів синергетики як дослідницької методології [210].

Синергетичний підхід не вказує на конкретні шляхи політичного розвитку суспільства та економіки, але розглядає хаос як елемент механізму еволюції системи до більш нової організації, який здійснюється альтернативними шляхами. При цьому, синергетика вказує на можливості подолання невпевненості і страху у період переходу від однієї системи до іншої, більш складної по відношенню до попередньої .Розглядаючи це з позиції синергетики, як науки, видно, що розвиток інвестиційної політики має різні шляхи удосконалення. В період оновлення фінансової системи її можуть також спіткати випадкові руйнівні явища. Але подібні ситуації можуть і стимулювати інвестиційну систему у напрямі оздоровлення завдяки додатковим імпульсам, які супроводжують трансформаційні процеси та породжують стимули до оновлення політичної діяльності як у суспільстві так і в економіці. Зіткнення фінансової стагнації з конструктивними процесами, які народжуються на терені застарілих економічних і соціальних відносин, є змістом розвитку фінансової та інвестиційної діяльності в державі, що дає поштовх побудові нових політичних теорій, спрямованих на задоволення суспільних запитів.

Формуючи методологічну основу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, доцільно спиратися на такі важливі принципи як цілеспрямованість, системність, реалістичність, єдність, узгодженість, законність, відкритість, ефективність, які передбачають визначення реальних цілей та системного підходу до реалізації інвестиційної політики у сільському господарстві країни, що характеризується такою основною особливістю як організація товарного виробництва у природному середовищі під дією таких чинників як: використання земельних і водних ресурсів, екологічних та природно – кліматичних умов, сезонності виробництва, короткостроковому зберіганні виробленої продукції. Тому вкладення капіталу у розвиток аграрного виробництва пов’язане з великими ризиками їх часткової або повної втрати, що впливає на інвестиційну привабливість галузі.

Необхідно також враховувати, що аграрне виробництво не може розвиватись автономно. Воно тісно пов'язане з переробною та машинобудівною галузями, розвитком логістичної інфраструктури. В той же час, на відміну від промислового, аграрне виробництво носить суспільний, а не індивідуальний характер, оскільки майже 50% продукції виробляється у домогосподарствах та невеликих сімейних фермерських господарствах, без якої продовольча безпека країни була б повністю зруйнована, а галузь стала б неконкурентоспроможною. Тому інвестиційні процеси, що відбуваються в аграрному секторі економіки, є взаємопов'язаними з економікою суміжних галузей та суспільним інтересом [238].

Виходячи з вищезазначеного, підходи до формування інвестиційної політики розвитку сільського господарства повинні носити не тільки чисто економічний характер, а й враховувати еколого-соціальні складові. Інвестиційна політика розвитку сільського господарства повинна, перш за все, враховувати інтереси населення країни, яке згідно з Конституцією України, є власником земельних, водних та інших природних ресурсів – основи соціально-економічного розвитку нашої держави. Не втручаючись у сутність фінансових відносин між учасниками інвестиційного процесу, вона визначає основні напрями розвитку аграрної галузі, ставить реальні цілі та вказує на методи досягнення поставленої стратегічної мети.

Паралельно з державною інвестиційною політикою кожен з регіонів України розробляє власну інвестиційну політику регіонального розвитку аграрної галузі. Мета такої політики – доповнити державну інвестиційну політику тими деталями і можливостями, які характерні тільки для конкретного регіону. Вона враховує такі чинники інвестиційного потенціалу галузі регіону як його виробничі, кадрові ресурси, якість земельних і водних ресурсів, ділову активність населення, демографічну ситуацію, можливості економічного зростання регіону на фоні залучення додаткових інвестиційних коштів, тощо. У різних регіонах країни ці та інші чинники різняться між собою за їх впливом на інвестиційну активність, що визначає напрями і

методи політичного впливу на ефективність використання інвестиційних ресурсів. Так, у південних регіонах України до чинників, що значно впливають на ефективність використання інвестиційного потенціалу, слід віднести: наявність потужних зрошувальних мереж та переробної інфраструктури, прямий вихід до портів Чорного і Азовського морів, ризикованість аграрного виробництва (мала кількість опадів, суховії, високий півень солонцюватості орної землі) [237]. Здійснюючи вплив на той чи інший фактор, інвестиційна політика створює сприятливі умови для більш ефективного його використання з метою задоволення суспільних потреб в продуктах харчування, а переробної промисловості – у сировині. При цьому, регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства враховує можливості співпраці з іншими регіонами держави та іншими країнами світу. Саме вона, враховуючи земельні, водні, природно-географічні, логістичні, екологічні та інші фактори, спираючись на інтелектуальний капітал, якість людських ресурсів та бажання населення до позитивних перетворень, впливає на формування соціально-економічної та інвестиційної стратегії розвитку сільського господарства.

Крім державної та регіональної політики інвестиційного розвитку аграрної галузі, кожне сільськогосподарське підприємство повинно формувати власну інвестиційну політику [35].

Держава, враховуючи розвиток інвестиційних процесів на регіональному і місцевому рівнях, формує власну інвестиційну політику розвитку сільського господарств, яка складається з наступних етапів:

- аналізу інвестиційної діяльності у аграрному секторі економіки;

- оцінці можливостей зростання активності інвестиційної політики;

- співставлення отриманих даних з базовими показниками: інвестиційного розвитку аграрної галузі;

- розробці системи заходів щодо впливу на зростання ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу у сільському господарстві;

- розробці стратегії інвестиційного розвитку аграрної сфери економіки;

- формування інвестиційної політики розвитку сільського господарства (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Схема послідовності формування інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Джерело: розроблено автором на основі [23], [24], [35]

Формуючи теоретико-методологічну основу сучасної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, потрібно звернути увагу на необхідність її зміни у відповідності до тих процесів, які відбуваються у сільському господарстві провідних країн світу. На цьому ж роблять наголос такі вітчизняні вчені як: М.С. Вітков, В.М. Гейєць, С.Дем'яненко, С.Зоря, Л.І.

Курило, А.Лисецький, М.Й. Малік, В.Онегіна, П.В. Павлик, П.Т. Саблук, О.Г.Шпикуляк, Д.В. Шиян [75] [186] [299]. На їх думку, настав час до переходу від парадигми сталого розвитку сільського господарства до парадигми зростаючого розвитку, що забезпечувало б такі темпи зростання виробництва продуктів харчування, яке б значно випереджало темпи зростання населення. Перехід від традиційного до нової парадигми вимагає зміни інструментів впливу інвестиційної політики розвитку сільського господарства на процес відтворення й використання інвестиційного потенціалу галузі.

Теоретичні надбання, як вітчизняних так і зарубіжних вчених щодо сутності цієї парадигми, поки що не сформульовані з цього приводу дослідники висловлюють часто думки, які є діаметрально протилежними. Так, П.Т.Саблук [327, с.54-60], В.Колеман, Г.Скогстад [427, с.273-301], М.Й. Малік [134, с.14], В.В. Вольчик [55, с.127-135] висловлюються за політику інвестиційної підтримки з боку держави товаровиробників аграрної продукції. У цей же час Л. Твін, …Золауф [451, с.263-279], С.Дем'яненко [94, с.75-79], С.Зоря [130, с.56-65] дотримуються іншої думки, заперечуючи можливість фінансової підтримки державою аграрних підприємств. А такі вчені як В.Геєць [106, с.33], …Лісецький, М.Соломко [175, с.54-61], Д.Белл [131, с.3], Д.В. Шиян [116, с.28] висловлюються за ліберальний підхід щодо формування сутності парадигми зростаючого розвитку сільського господарства. При цьому, переважна більшість дослідників погоджуються з тим, що цю теорію необхідно доповнювати такими складовими як теорія інвестиційного розвитку сільського господарства, теорія продовольчої безпеки, теорія інноваційного розвитку, теорія розвитку інформації та ін.

Узагальнюючи теоретичні надбання вище згаданих вчених, нами доповнено характеристику відмінностей «традиційної» і «нової» парадигми такими чинниками як державне управління; конкурентні переваги виробництва; метод виробництва; переваги відновлення ресурсного потенціалу; секторальні переваги відновлення ресурсного потенціалу;

секторальні переваги розвитку сільського господарства, (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Характерні відмінності парадигми зростаючого розвитку від парадигми сталого розвитку сільського господарства

Чинники	**Загальна характеристика**	
	«Традиційна» парадигма	**«Нова» парадигма**
Організаційна структура	ієрархічна	мережева
Державне управління	централізоване	децентралізоване
Ключові фактори виробництва	капітал, праця	інновації, знання
Динамічність ринку	стабільність	мінливість
Рівень конкуренції	національний	глобальний
Рівень міжрегіональної конкуренції	низький	високий
Конкурентні переваги виробництва	економія використання засобів виробництва, зниження собівартості продукції	інновація, якість, естетичність
Метод виробництва	екстенсивний	інтенсивний
Переваги відновлення ресурсного потенціалу	використання над відновленням	відновлення над використанням
Секторальні переваги відновлення ресурсного потенціалу	економічного	гармонійність віднов-лення економічного, соціального та природо-екологічного ресурсів
Секторальні переваги розвитку сільського господарства	економічна сфера	рівнозначність економічного і соціальної сфер

Джерело: розроблено автором на основі [20], [23], [29], [39]

Якісна зміна парадигми розвитку сільського господарства з пасивної (традиційної) на активну (нову) потребує дотримання інвестиційною політикою розвитку сільського господарства наступних принципів:

- принцип законності – передбачає формування інвестиційної політики розвитку сільського господарства на основі чинної законодавчо-нормативної бази;

- послідовності – поетапний перехід від принципів сталого розвитку

сільського господарства до зростаючого;

- узгодження – усі дії учасників інвестиційного процесу повинні бути узгодженими, а захист їх інтересів повинен бути гарантованим державою на законодавчому рівні;

- цілеспрямованості – інвестиційні ресурси повинні бути скеровані на виконання політичних програмних цілей;

- реальності – політичні цілі і завдання повинні бути реальними і відповідати запитам суспільства;

- раціональності – інвестиційні ресурси повинні використовуватися раціонально;

- відповідальності – відповідальність за нераціональне використання інвестиційного потенціалу повинна бути персональною;

- плановості – планування формування та використання інвестиційних ресурсів повинна бути основою виконання політичних рішень щодо інвестиційного розвитку сільського господарства;

- кооперації – передбачає концентрацію спільних зусиль на основних напрямах розвитку сільського господарства;

- конкуренції – створення умов для розвитку конкурентного середовища;

- інноваційності – напрямок розвитку галузі повинен бути інноваційним;

- синергійності – передбачає гармонійність відновлення та використання економічного, соціального та природо-ресурсного інвестиційних потенціалів;

- контролю – здійснення контролю з боку державних органів влади за ефективністю (результативністю) інвестиційної політики розвитку сільського господарства.

Виходячи з відмінностей характеристик традиційної та нової парадигм й удосконалення принципів, які повинні бути основою інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства, можливо припустити, що вона більш активно впливатиме на трансформаційні перетворення в аграрній сфері (рис. 2.2), створюючи умови для прискорення входження її у глобальний економічний простір.

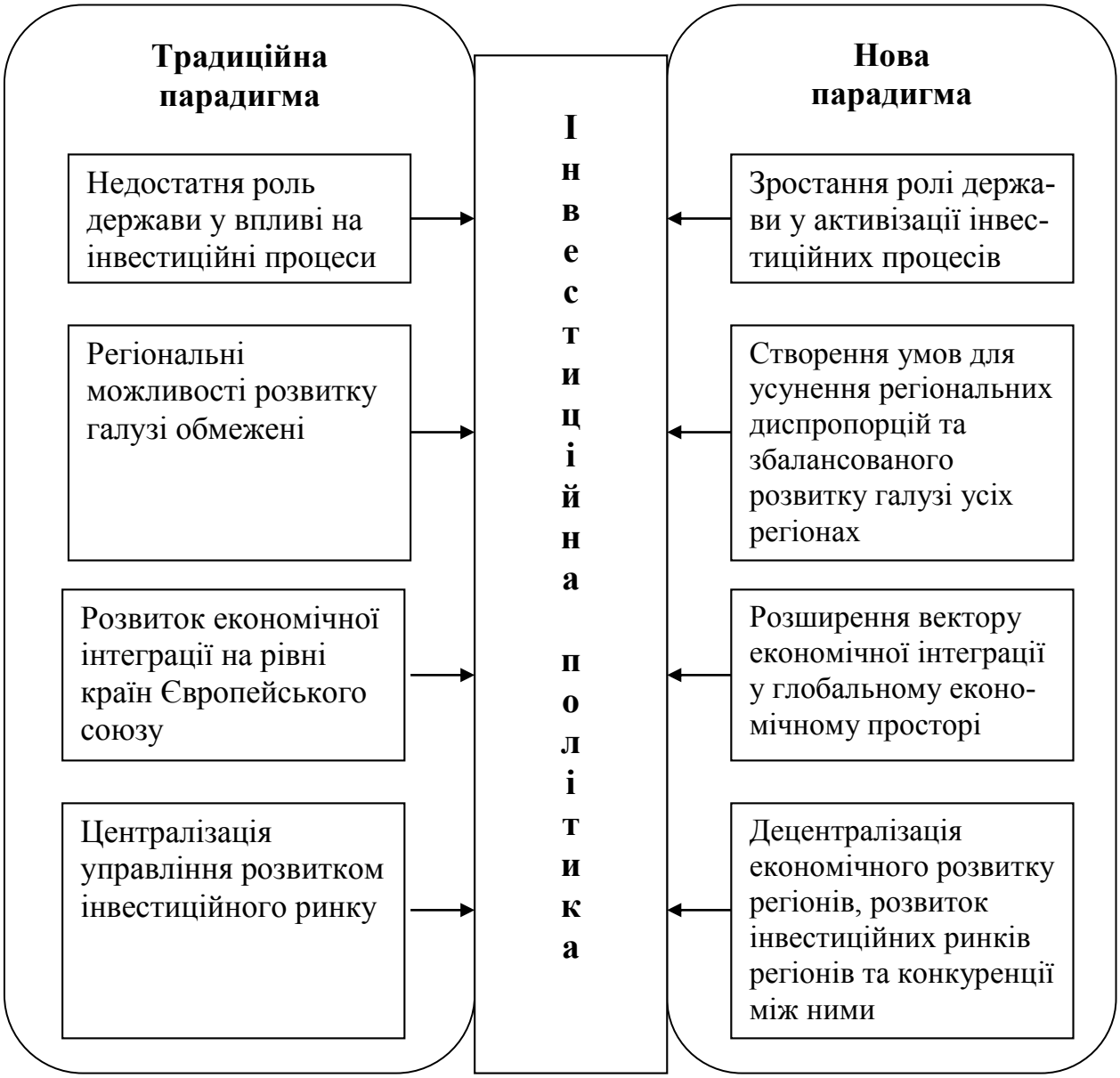

Рис. 2.2. Вплив регіональної інвестиційної політики на зміну парадигми розвитку сільського господарства

Джерело: розроблено автором на основі [23], [24], [39]

Для цього необхідно:

- зростання ролі держави у активізації інвестиційних процесів;

- створення умов для усунення регіональних диспропорцій у розвитку сільського господарства;

- розширення вектору економічної інтеграції у глобальному економічному просторі;

- децентралізація економічного розвитку регіонів, розвиток інвестиційних ринків регіонів та конкуренції між ними.

Такий підхід до соціально – економічного розвитку може позитивно вплинути на:

- галузеве (секторальне) підвищення конкурентоспроможності у глобальному економічному просторі;

- досягнення рівномірного розвитку галузі на усій території країни;

- зростання соціальних стандартів населення сільських територій;

- забезпечення продовольчої безпеки країни.

Досягнення цих цілей можливе за умови підвищення продуктивності праці та дохідності аграрного виробництва, основою чого може бути лише: впровадження інноваційних технологій, створення науково-виробничих мережевих структур в усіх регіонах країни, стимулювання державою процесів кооперації та інтеграції [6, 7, 14, 39].

Отже, формування нової парадигми інвестиційної політики розвитку сільського господарства повинно ґрунтуватись на якісно інших принципах, які б дозволили активізувати регіональні інвестиційні процеси, забезпечили синхронність зростання економічного, соціального й екологічного ресурсних потенціалів як фактора виникнення ефекту синергії, що дало б поштовх розвитку галузі.

2.2. Методологічні підходи до реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Досліджуючи теоретико-методологічні підходи щодо формування системи реалізації інвестиційної політики розвитку сільського господарства, необхідно, перш за все, відмітити особливу роль держави у цьому процесі, яка є постійним і надійним інвестором галузевих інвестиційних програм, здійснює контроль за їх виконанням, є виконавцем певного обсягу робіт

(наприклад, проектної документації), постачальником матеріальних цінностей, кредитором, отримувачем виробленої аграрної продукції [243], [244].

Держава визначає джерела формування інвестиційного капіталу, напрями його використання, здійснює законодавче й економічне регулювання інвестиційних процесів, визначає пріоритети стратегічного розвитку сільського господарства.

Отже, інвестиційна політика розвитку сільського господарства характеризується системною діяльністю держави, скерованою на формування законодавчо – правових умов створення сприятливого інвестиційного клімату в інвестиційній сфері аграрної галузі, залученням інвестиційного капіталу та скеруванням його на виконання соціальних, економічних, екологічних, інноваційних та інших стратегічних цільових державних та регіональних програм.

Методологія системного підходу орієнтує дослідження на розкриття цілісності об’єкта і механізмів, які забезпечують цю цілісність, на що вказують наукові праці таких вчених як: І.Ансофф, П. Березівський, О.Березовська, О.Олійник [11], [155], [219], [300]. Та і самі політичні ідеї базуються на концентрації економічних ідей, які рухаються у напрямі від багатьох різних ідей до загальної ідеї, а від загальної до основної, що скерована на досягнення певних цілей та конкретної мети. При цьому, регуляторними діями зрівноважуються чинники мотивації між інвесторами (інвестиційний попит) та виробниками (власниками) інвестиційного продукту (пропозиції), що визначає параметри досліджень проблеми, яка потребує методології системного підходу.

Політичний курс, взятий країною на економічну децентралізацію, вказує на відмову від жорстких вертикальних і горизонтальних зв'язків, централізованих вкладень інвестицій у розвиток сільського господарства, відкриває нові можливості регіонам виявляти і реалізовувати місцеві ресурси більш ефективно, розробляти власні інвестиційні програми, які

фінансуватимуться, в основному, з регіональних, залучених та власних коштів аграрних підприємств.

Держава планує з кожним роком зменшувати витрати на підтримку аграрних підприємств, при цьому, збільшуючи рівень стимулювання самих господарств, спонукаючи їх до розширення виробництва за рахунок власних коштів. Місцеві регіональні органи влади і управління, поєднуючи зусилля товаровиробників, інвесторів і населення, поступово стають основними інвестиційними донорами на своїх територіях. Вже сьогодні основне інвестування здійснюється, майже на 80 % за рахунок коштів регіональних і місцевих бюджетів, іноземних інвесторів та виробників аграрної продукції. Все частіше набуває практичного значення системне вкладення капіталу великими інтегрованими об'єднаннями у розвиток соціальної інфраструктури сільських територій, на підтримку вітчизняної науки, що вказує на великі потенційні можливості аграрних підприємств.

Вищевикладене дає нам підстави більш детально розглянути сутність терміну «система», який, застосовуючись у різних науках, істотно відрізняється за своїми формулюваннями. Так С. Оптнер вважав, що «система» - це засіб, за допомогою якого відбувається процес вирішення проблеми [220, с.12]. Р. Шеннон під системою розумів «сукупність об'єктів, поєднаних якоюсь формою постійної взаємодії чи взаємозалежності з метою виконання певної функції [363, с.36]; Ф. Каст і Д.Розенцвейг вважали, що «система – це організоване чи складне ціле, зібрання або сполучення речей чи частин, що утворюють складне чи єдине ціле» [155, с.71]. Енциклопедичний словник це визначення трактує як сукупність (множину) моментів, що знаходяться у взаємозв'язках один з одним і утворюють певну цілісність, єдність». Спираючись на теорію систем [10], [352], [355], можливо у загальному вигляді визначити регіональну інвестиційну політику розвитку сільського господарства як систему, яка характеризується наступними ознаками (рис.2.3).

Рис. 2.3. Ознаки системності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Джерело: розроблено автором на основі [20], [25], [26]

1. Великі системи – це системи, які розглядаються як сукупність різних підсистем. У нашому випадку, за кількістю суб'єктів інвестиційної діяльності та різноплановістю їх функцій, сільське господарство посідає ведуче місце серед інших галузей економіки, що є підставою вважати інвестиційну політику регіонального розвитку сільського господарства як велику систему.

2. Складні системи – це системи, які вирішують багатоцільові завдання та складаються з комплексу взаємозалежних моделей. Ми вважаємо, що інвестиційна сфера сільського господарства є складною тому, що охоплює такі галузі як рослинництво, тваринництво, насінництво, плодо-овочівництво та інші. Крім того інвестиційна сфера охоплює сільськогосподарські державні й приватні підприємства та їх об'єднання, фермерські господарства та приватні домогосподарства. Це є підставою розглядати інвестиційну політику регіонального розвитку сільського господарства як складну систему.

3. Динамічні системи – це системи, які часто змінюються. Динамічність є одною із характеристик інвестиційної сфери, так як аграрне виробництво залежить від природних, кліматичних, екологічних, політичних та низки інших умов. Постійно перебуваючи під впливом глобального економічного й політичного середовища, інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства є мінливою і динамічною.

4. Кібернетичні (керуючі) системи характеризуються прямим і зворотнім інформаційним зв'язком. Враховуючи багатоступеневу систему управління у сільському господарстві, його постійний зв'язок з інвесторами, отримувачами інвестицій та іншими суб'єктами інвестиційної діяльності вважаємо, що інвестиційна сфера аграрної галузі є керуючою (кібернетичною) системою, а суб'єкти інвестиційної діяльності є підсистемами керованими.

5. Цілеспрямовані системи – це системи, які здатні формувати цілі та, у випадках необхідності, корегувати їх. Інвестиційна сфера аграрної галузі є цілеспрямованою системою.

З огляду на вищевикладене, регіональну інвестиційну політику розвитку сільського господарства характеризуватимемо як велику, складну, динамічну, керуючу, цілеспрямовану систему, яка перед аграрним сектором економіки регіону ставить чіткі цілі та реалізовує їх, спираючись на наступні принципи (рис.2.4).

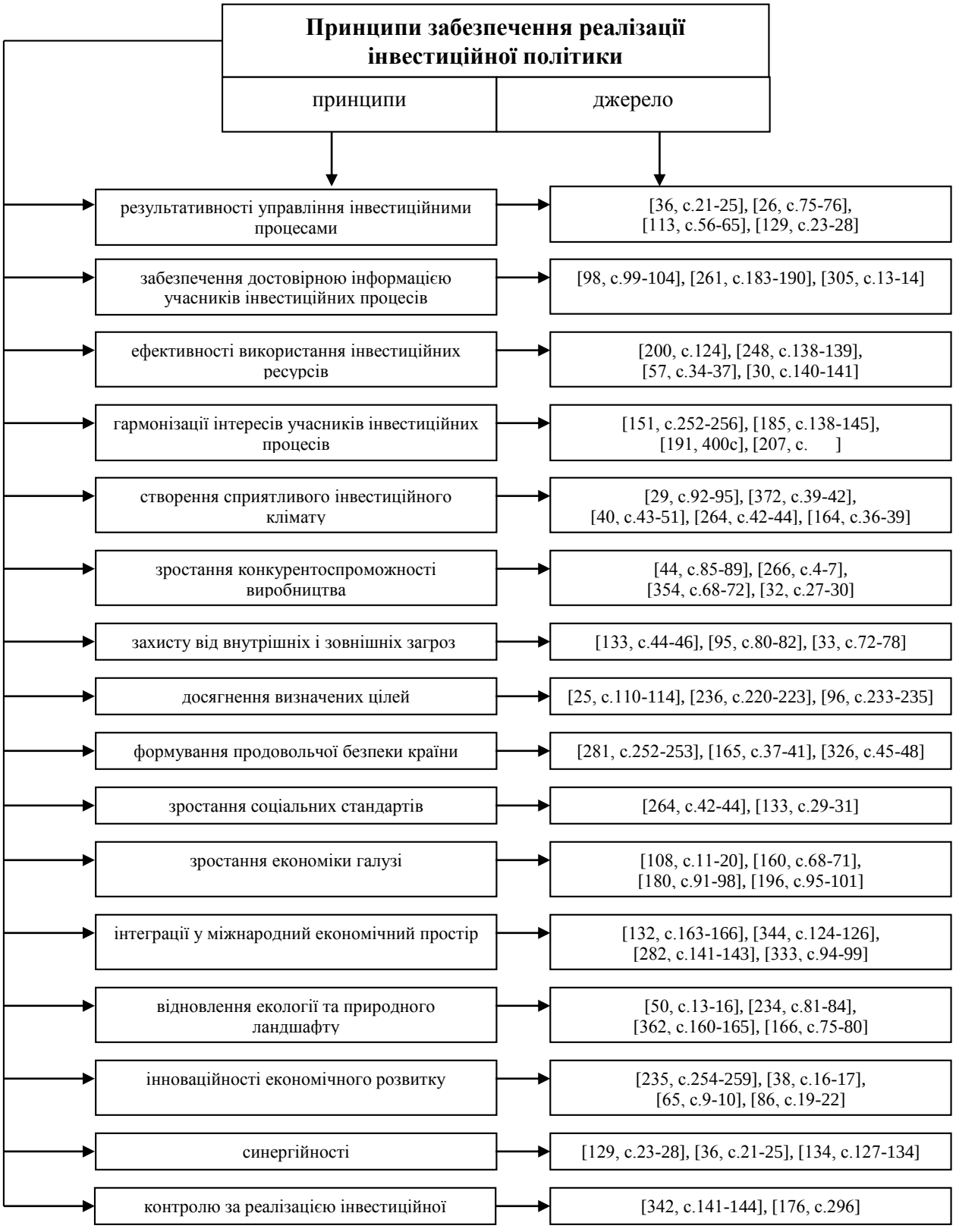

Рис. 2.4. Основні принципи забезпечення реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Джерело: згруповано автором на основі вищевказаних джерел

Дослідження інвестиційної політики, як керуючої системи, дозволяє визначити її як сферу врегульованих дій, що впливає на розвиток інвестиційних процесів у сільському господарстві, скеровуючи їх у напрямі акумуляції інвестиційних ресурсів та стимулювання учасників інвестиційних процесів до вкладення інвестиційного капіталу у розвиток сільського господарства. Враховуючи, що усі суб'єкти інвестиційної діяльності у регіоні діютьв сфері впливу інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства, то реалізація її цілей і завдань здійснюється саме у цій сфері за допомогою системи організаційно-фінансових механізмів та системи важелів впливу на інвестиційні процеси (рис.2.5).

Представлена схема структурно-функціональної системи реалізації інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства є активною діючою системою, яка впливаючи на інвестиційні процеси, здатна рухати сільське господарство у напрямі поставлених політичних цілей і кінцевої стратегічної мети.

Вона включає три підсистеми:

- підсистему організаційно-фінансових механізмів впливу на розвиток інвестиційних процесів;
- підсистему формування інвестиційного потенціалу галузі;
- підсистему використання інвестиційного потенціалу галузі суб'єктами аграрного виробництва.

Всі підсистеми функціонують у межах законодавчо-правового поля.

Підсистема організаційно-фінансових механізмів впливу на розвиток інвестиційних процесів – це органи управління різних рівнів, які формують політику реалізації, поставлених державою цілей, за допомогою визначених організаційних і фінансових механізмів впливу на розвиток інвестиційних процесів, діючи за принципами ієрархічності й узгодженості дій між собою.Їх дії повинні бути синхронними і скерованими на досягнення підвищення якості життя населення сільських територій, забезпечення конкурентоспроможності галузі та продовольчої й екологічної безпеки країни.

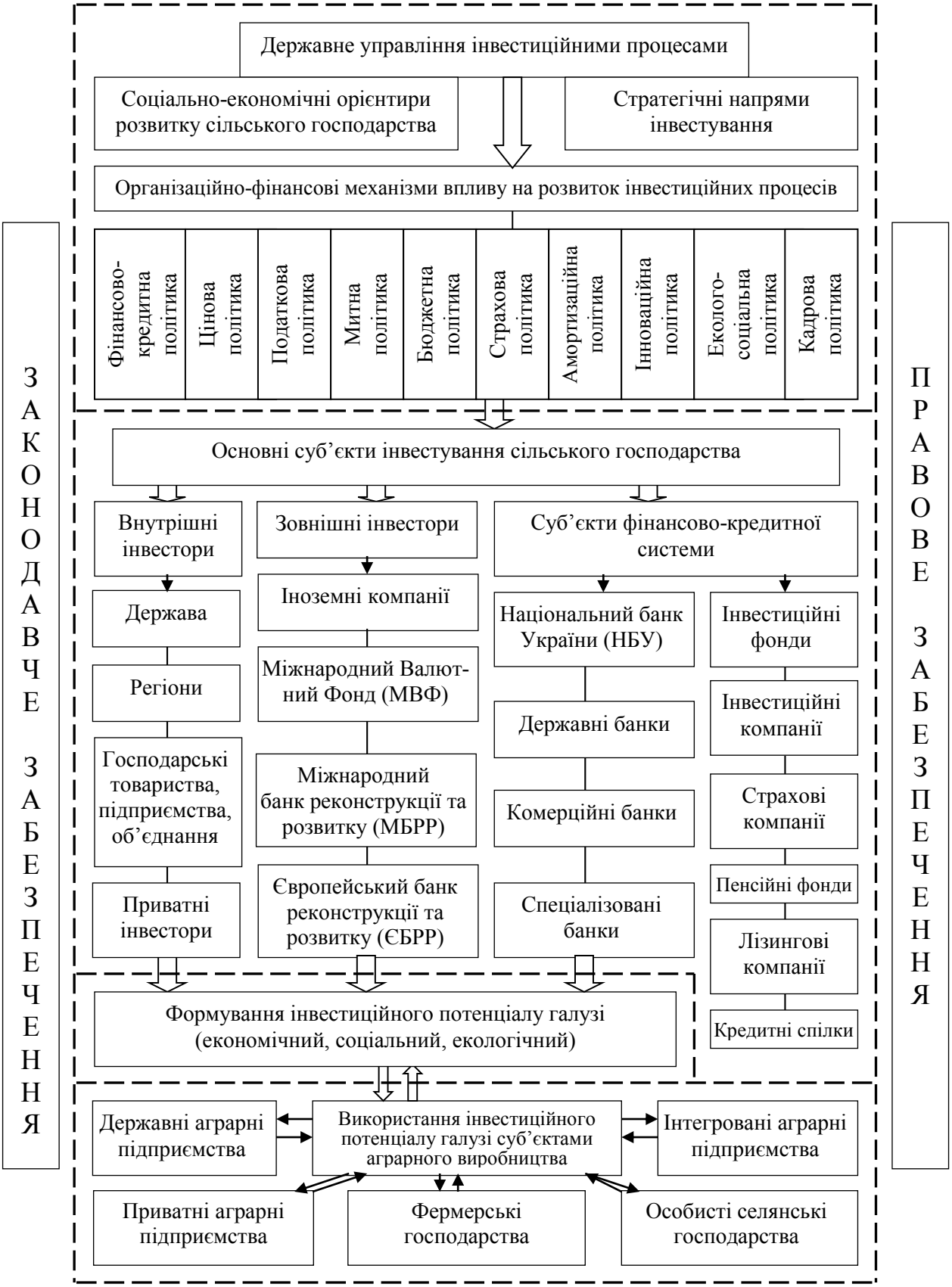

Рис. 2.5. Структурно-функціональна система реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Джерело: розроблено автором на основі [35], [37], [240], [245]

Підсистема формування інвестиційного потенціалу галузі функціонує під впливом фінансово-кредитної, цінової, податкової, бюджетної, страхової, митної, амортизаційної, інноваційної, екологічної, соціальної, кадрової політик.

Підсистема використання інвестиційного потенціалу галузі скерована на ефективне його використання, тобто на розширене відновлення соціо-еколого-економічного потенціалу, зростання конкурентоспроможності сільського господарства, підвищення рівня продовольчої безпеки країни. Вона включає у себе державні та аграрні приватні підприємства, фермерські і особисті селянські господарства, виробничо-збутові кооперативи та інтегровані об'єднання, які формують власну інвестиційну політику економічного розвитку.

Побудована нами схема структурно-функціональна система реалізації інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства відповідає принципу взаємодії, ієрархічності та принципу взаємозалежності системи та середовища. Вона дає можливість оцінити обсяги інвестиційного потенціалу в аграрній галузі та ефективність його реалізації у інвестиційний продукт (якість і кількість виробленої продукції, покращення соціальних умов проживання населення на сільських територіях, поліпшення екологічних умов господарювання, підвищення рівня якісних показників інвестиційної привабливості аграрної галузі та окремих аграрних підприємств). Оціночні показники окремих видів інвестиційної діяльності можуть бути критерієм визначення загальної оцінки реалізації інвестиційної політики держави, регіону, аграрного підприємства у сільському господарстві.

Враховуючи, що структурно функціональна система реалізації інвестиційної політики є дієвою, вона націлює учасників інвестиційного процесу на вирішення стратегічних політичних й економічних проблем. А.Томпсон визначає стратегію як специфічний план дій, спрямований на досягнення поставлених цілей [340], а І.Ансофф як «… перелік правил для

прийняття рішень, якими організація користується у своїй діяльності» [11]. Н.Танклевська визначає стратегію реалізації фінансової політики розвитку аграрних підприємств як генеральну комплексну програму дій, що визначає пріоритетні, для підприємства аграрної сфери, проблеми, їх місію, головні цілі та розподіл ресурсів для досягнення таких цілей [331, с.284].

Ідею повернення до таких понять як «цільові комплексні програми», «цільовий комплексний підхід» висловив ще у 2002 році В. Підвисоцький [272, с.13]. Цієї ж думки дотримуються такі відомі вчені як В.Амбросов, М.Гладій, М.Долішній, В.Євдокименко, М.Зубець, А.Клейменов, І.Кириленко, Г.Мазнєв, П. Макаренко, П.Саблук та багато інших, які вважають, що визначаючи стратегічні цілі необхідно застосовувати цільовий комплексний підхід з метою вирішення складних проблем. Це обумовлено тим, що програмно-цільові методи характеризуються чіткою постановкою цілей та задач, скерованих на реалізацію програм, здійсненням науково обґрунтованих розрахунків з потреб ресурсів, на що звертали увагу М.Долішній, О.Мошинець, Я.Побурко, В.Карпов [89, с.16], [90, с.7-17]. Крім цього, В.Євдокименко вважав, що, вдосконалюючи алгоритми організаційно – економічного управління інноваційно-інвестиційними процесами, необхідно застосовувати засади програмно-цільових методів [106, с.27].

Досвід Європейських країн з програмно-цільового управління показав його як позитивні сторони так і негативні. Так, С.Тейлор до позитиву відносить те, що вищі ланки управлінської піраміди відіграють основну роль при розробці політичних цілей та створюють умови для практичної реалізації політичних ідей [339, с.29]. Учасники низових ланок управління, відіграючи основну роль у розробці регіональних програм та їх реалізації, здійснюють заходи скеровані на:

- забезпечення необхідного трудового потенціалу з метою реалізації програм економічного розвитку на регіональному рівні;

- використання особистих знань з переваг, недоліків, можливостей та ризиків при розробці програм;

- застосування своїх знань щодо визначення якості та придатності запропонованих проектів, максимізуючи, тим самим, економічний ефект затверджених (обраних) програм;

- на можливість швидкого реагування у випадку зміни ситуації.

До негативу застосування програмних методів управління економікою С.Тейлор відносить прояви суб'єктивізму, адміністрування, бюрократизм чиновників та ризикованість у виконанні обов'язків з фінансування програм.

Не дивлячись на недоліки, можна стверджувати, що цільове програмування є дієвим інструментом державного впливу на соціально-економічний розвиток країни, або окремих її територій, в основі якого лежить сполучення таких принципів як саморегулювання та цілеспрямованість. За визначенням В.Пили та В.Абрамова програмний метод управління має наступні переваги [273]:

- підвищує наукову і практичну обґрунтованість соціально-економічних та організаційних заходів, більш повно враховує інтереси учасників програми;

- є більш зрозумілим і прозорішим для суб'єктів господарської діяльності, створює можливості для досягнення спільних цілей, об'єднання матеріальних і фінансових ресурсів, що дає змогу скорегувати строки досягнення кінцевих цілей програми;

- дозволяє місцевим органам виконавчої влади і органам місцевого самоврядування разом з центральними органами державної влади спрямовувати зусилля на вирішення соціальних й економічних проблем.

Треба погодитись з думкою вітчизняних та іноземних вчених щодо важливості застосування програмних методів управління у підвищенні ефективності державного впливу на розвиток окремих галузей та регіонів. Крім цього, слід вважати, що реалізовувати ефективно політичні ідеї щодо інвестиційного розвитку сільськогосподарської галузі можливо лише спираючись на загальнодержавні та регіональні цільові визначені орієнтири та узгоджені механізми досягнення політичної мети.

Розробляючи цільові програми інвестиційного забезпечення сільського

господарства, держава повинна враховувати відмінність у соціально-економічному розвитку галузі в окремо взятих регіонах, які формуються під впливом таких чинників, як якісний стан природних ресурсів, кадровий, трудовий і виробничий потенціал, природні й екологічні умови розвитку сільського господарства. Крім того, необхідно передбачати можливі зміни ситуації, які можуть відбуватися під дією, наприклад, екологічних або політичних чинників, що суттєво впливатиме на реалізацію визначених стратегій. Така обставина вимагатиме внесення необхідних коректівів як у самі стратегії так і в механізми їх реалізації. Отже, передбачення повинні мати наукове обґрунтування і реалізовуватися через стратегічне планування, яке є інструментом реалізації політичних орієнтирів.

Макроекономічне планування визначається вітчизняними вченими як цілеспрямована діяльність щодо динамічного розвитку суспільства та економіки [278, с.5] і здійснюється за допомогою аналітичного, балансового, нормативного, програмно-ресурсного, програмно-цільового методів. Стратегічна програма буде найбільш результативною, якщо програмні заходи будуть являти собою системну цілісність, тобто матимуть обґрунтовані зв’язки, порядок здійснення та взаємопосилення (синергетичний ефект). При цьому, слід зауважити, що стратегічне планування відбувається після проведення прогнозування. Прогноз – це передбачення розвитку процесів і явищ у майбутньому періоді та побудова на цьому підґрунті найбільш ймовірних моделей, які відображають соціальні, економічні, науково-технічні та політико-правові зміни у майбутньому часовому періоді. Прогнози є важливим інструментом визначення цілей та обґрунтування поставленої мети, а також є основою для стратегічного планування. Найбільш поширеними методами прогнозування є метод побудови сценарію, експертний метод та метод моделювання [363, с.12].

Отже, розробляючи стратегічні інвестиційні плани, враховують вплив як внутрішніх так і зовнішніх чинників на інвестиційні можливості держави та регіонів, що дає змогу мінімізувати їх негативні наслідки на процес реалізації

інвестиційної політики у сільськогосподарській галузі. Якісно розроблена інвестиційна стратегія є основою реалізації інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства. Вона, націлюючи господарників на максимальне і ефективне використання інвестиційного потенціалу, дає відчутний поштовх розвитку аграрного виробництва, позитивно впливаючи на політичний настрій сільського населення [244], [245], [246].

Розробка інвестиційної стратегії здійснюється поетапно (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Стратегічний план поетапної реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства України

Етапи реалізації	**Стратегічний план реалізації інвестиційної політики**
1й етап	Визначення загального періоду реалізації інвестиційної політики розвитку сільського господарства
2й етап	Прогнозування розвитку кон'юнктури інвестиційного ринку у розрізі окремих підгалузей
3й етап	Оцінювання реальних можливостей формування інвестиційного ресурсного потенціалу галузі
4й етап	Формування стратегічних цілей інвестиційної політики
5й етап	Оптимізація напрямів реалізації стратегічних цілей інвестиційної політики
6й етап	Визначення стратегічних напрямів поетапного формування ресурсного інвестиційного потенціалу галузі
7й етап	Формування механізму стратегії реалізації інвестиційної політики
8й етап	Розробка системи організаційно-економічних заходів щодо забезпечення реалізації інвестиційної політики розвитку сільського господарства
9й етап	Оцінка ефективності стратегічного плану реалізації інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства України

Джерело: побудовано автором на основі використання [25], [26]

Інвестиційна політика орієнтується на збільшення обсягів інвестиційного потенціалу, оптимізацію напрямів інвестиційних вкладень; поліпшення структури джерел інвестування, підвищення рівня конкурентоспроможності галузі. Система реалізації інвестиційної політики є багатовекторною і може включати у себе:

- політику управління реальними інвестиціями;

- політику управління фінансовими інвестиціями;

- політику формування інвестиційних ресурсів;

- політику управління ризиками реального інвестування;

- політику управління ризиками фінансового інвестування;

- політику управління інвестиціями у інноваційний розвиток;

- політику управління інвестиціями у підвищення рівня екологічної безпеки;

- політику управління інвестиціями у відновлення трудового потенціалу сільськогосподарської галузі.

Інструментами реалізації інвестиційної політики держави в аграрній галузі можуть бути: зменшення податкового навантаження на товаровиробників; оновлення основних фондів; розвиток системи лізингу; сприяння розвитку процесів кооперації та інтеграції на селі; запровадження ефективної системи страхування аграрних підприємств; відповідність бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики інвестиційній політиці держави.

Виходячи з вищерозглянутого, можна охарактеризувати регіональну інвестиційну політику розвитку сільського господарства як систему цілей й відповідних пріоритетів (завдань) у комплексі з механізмами, що забезпечують досягнення поставлених цілей. Отже, для побудови моделі реалізації інвестиційної політики у сільському господарстві необхідно розглянути механізм управління інвестиційними процесами в аграрній галузі регіону як цілісний інструмент реалізації політичних цілей, що дасть можливість:

- створити дієвий механізм стимулювання надходжень інвестицій з різних джерел фінансування;

- удосконалити інвестиційний ринок, який більш повно відповідатиме інтересам держави, інвесторів, отримувачів інвестицій і суспільства;

- забезпечити конкурентоспроможність аграрної продукції як на внутрішньому так і світовому ринках;

- підвищити рівень продовольчої безпеки країни.

Побудована нами схема механізму реалізації інвестиційної політики в аграрній галузі регіону враховує вплив органів державної й місцевої влади, а також суспільства на цілеспрямованість інвестиційних процесів та базується на таких принципах як:

- принцип системності (модель є системою, що поєднує взаємозалежні чотири блоки механізмів впливу на інвестиційні процеси, які є цілісним інструментом реалізації інвестиційних політичних цілей держави в аграрній галузі);

- принцип послідовності (реалізація інвестиційної політики відбувається поетапно і з певною послідовністю, що забезпечується блоками механізмів впливу на інвестиційні процеси);

- принцип узгодженості (інвестиційна політика узгоджується з фінансово-кредитною, ціновою, податковою, бюджетною, страховою, митною, соціальною та іншими політиками);

- принцип єдності (всі блоки реалізації інвестиційної політики повинні працювати як єдиний комплексний механізм);

- принцип забезпечення рівних умов для всіх учасників інвестиційного процесу. Всі учасники інвестиційного процесу (держава, приватні інвестори, отримувачі інвестицій, суспільство), повинні мати рівні умови впливу на інвестиційні процеси, в т.ч., і на виконання стратегічних інвестиційних програм);

- принцип публічності (здійснення реалізації інвестиційної політики, втіленої в програмні документи, повинне передбачати публічне обговорення та здійснення контролю за спрямуванням інвестиційних процесів, оскільки впровадження інвестиційних програм є проблемою не тільки бізнесу, а й всього суспільства;

- принцип прозорості (використання інвестиційного потенціалу, в т.ч. і природного, повинно бути прозорим як для держави і бізнесу, так і для суспільства, що виключає погіршення екологічних умов та соціальних

стандартів для мешканців сільських територій);

- принцип збалансованості бюджетних зобов'язань (місцеві, регіональні і державні інвестиційні бюджети повинні бути узгодженими і збалансованими, що є гарантією безперервності виконання інвестиційних програм);

- принцип надання державних гарантій (держава повинна надавати гарантії інвесторам щодо недопустимості змін у законодавстві після складання договорів інвестування стратегічних проектів, а також щодо збереження пільг та відшкодування збитків, заподіяних отримувачами інвестицій);

- принцип гнучкості (інвестиційна політика повинна підлягати корегуванню з метою здійснення її реалізації на тому чи іншому етапі).

Як активний учасник інвестиційних процесів держава інвестує власні ресурси у виконання стратегічних соціально-економічних програм, або безпосередньо бере у них участь, надаючи субсидії, субвенції та бюджетні позики, контролюючи, при цьому, ефективність використання інвестиційних вкладень. Регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства, доповнюючи загальнодержавну, виявляє додаткові резерви, створює більш привабливі для потенційних інвесторів умови, сприяє формуванню кадрового потенціалу, здатного враховувати місцеві особливості у процесі реалізації політичних цілей.

Отже, визначаючи теоретико-методологічні підходи до реалізації інвестиційної політики розвитку сільського господарства, доведено, що вона є великою, складною, динамічною, керуючою системо, яка здатна ставити перед аграрним сектором чіткі політичні цілі та впливати на їх реалізацію правових механізмів.

Як керуючу систему, інвестиційну політику розвитку сільського господарства, можна визначити як сферу врегульованих дій, що впливає на розвиток інвестиційних процесів у сільському господарства, скеровуючи їх у напрямі акумуляції інвестиційних ресурсів та стимулювання учасників процесів до вкладення капіталу у розвиток аграрної галузі.

2.3. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної політики сільського господарства регіону

Сповільнення темпів розвитку аграрної сфери потребує нових підходів до формування сучасної інвестиційної політики, яка б більш повно враховувала зміни у реальному інвестиційному середовищі та активніше впливала на інвестиційні процеси. Її цілі і мета повинні бути реальними, мати стратегічну перспективу, орієнтуватись на більш раціональне використання фінансово-економічних, соціальних, природо-ресурсних та виробничих можливостей при вирішенні поточних й перспективних завдань соціально-економічного розвитку.

Вирішуючи проблему оцінки впливу інвестиційної політики розвитку сільського господарства на підвищення результативності аграрного виробництва шляхом покращення інвестиційного клімату галузі, зростання її інвестиційної привабливості, результативності формування та використання інвестиційного потенціалу, підвищення рівня життєдіяльності сільського населення, необхідно охарактеризувати сутність таких економічних категорій як «потенціал», «інвестиційний потенціал», інвестицій клімат», «інв5естиційна привабливість», «ризики», «загрози». В економічній науці поняття «потенціал» трактується як сукупність ресурсів, факторів і можливостей [146, с.50]. Воно також розглядається як таке, що охоплює такі складові як фінансовий, виробничий, трудовий, інноваційний потенціали [291, с.13]. Отже, у загальному вигляді поняття «потенціал» може розглядатися як сукупність ресурсів, які можуть використовуватися для досягнення визначених цілей.

На думку багатьох вчених – інвестиційний потенціал є сукупністю усіх видів інвестиційних ресурсів (матеріальних, нематеріальних, людських, інноваційних та ін.), які можуть залучатися для вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших проблем [172, с.233; 183, с.258].

Важливою категорією, що визначає оцінку впливу інвестиційної політики на залучення інвестиційного капіталу у розвиток галузі є поняття «інвестиційний клімат» [20], [69, с.134], (рис. 2.6).

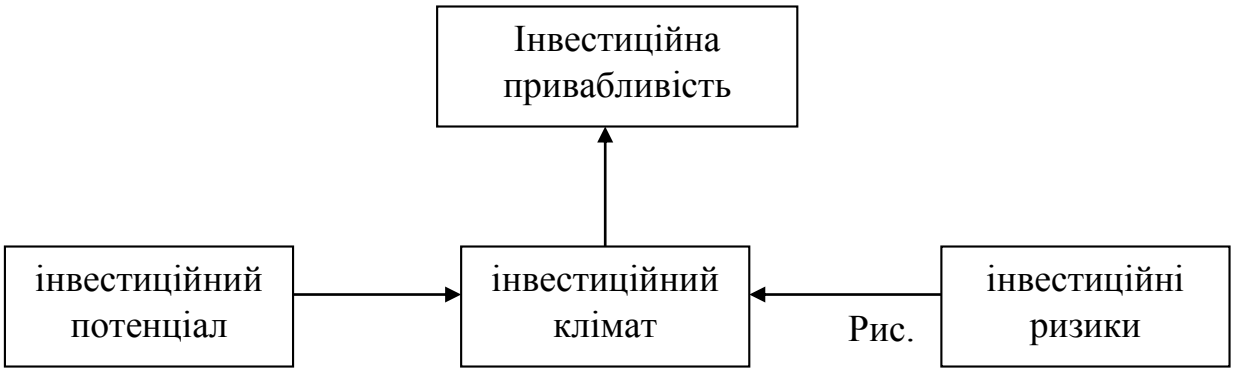

Рис. 2.6. Вплив регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного клімату галузі

Джерело: розроблено автором на основі [23], [234], [250]

Як видно з рис. 2.6 інвестиційний потенціал галузі та інвестиційні ризики є тими факторами, які впливаючи на інвестиційний клімат, формують інвестиційну привабливість галузі. Цей процес може відбуватися лише під впливом інвестиційної політики, яка, створюючи умови для зростання інвестиційного потенціалу й зменшення інвестиційних ризиків та загроз, стимулює формування сприятливого для інвесторів інвестиційного клімату.

У визначенні поняття «загрози» серед вчених відсутня єдність. На наш погляд, найбільш вдале визначення дає З.С. Варналій, характеризуючи їх як «сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку для реалізації економічних інтересів» [64]. Аналогічно визначають поняття «загрози» такі відомі вчені як Г.В. Козаченко [142], О.П. Просович [223], Ю.М. Правдик [225], Н.О. Титаренко [337] та ін. З цією думкою слід погодитися, так як відсутність сприятливих умов для розвитку інвестиційних процесів породжує загрози ефективному формуванню та використанню інвестиційного потенціалу, які є фактором розвитку сільського господарства. Тому основним завданням регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства має бути створення максимально сприятливих умов для

формування й використання економічного, соціального й природо-екологічного потенціалів, як фактору зростаючого розвитку аграрної галузі, підвищення рівнів якості життєдіяльності сільського населення та продовольчої безпеки країни [28].

Отже, інвестиційний потенціал, з одного боку, є результатом використання виробничих, природо-кліматичних, трудових, фінансових, інвестиційних та інших можливостей суб'єктами аграрного виробництва, а з іншого - фактором подальшого розвитку аграрного сектору. Інвестиційний потенціал кожного окремого фактору є складовим загального інвестиційного потенціалу сільського господарства і тісно пов'язаний з іншими факторами розвитку галузі, утворюючи загальний інвестиційний потенціал – джерело для майбутнього інвестування економічних, соціальних та екологічних цільових стратегічних програм.

Узагальнюючи думки вчених, щодо визначення категорій «потенціал» та «інвестиційний потенціал» та зв'язуючи ці поняття з темою наших досліджень, можемо зробити висновок, що інвестиційний потенціал є сукупністю матеріальних, нематеріальних, виробничих, фінансових, природних, людських, інноваційних та інших ресурсів і можливостей, які скеровуються в об'єкти інвестування з метою досягнення певних цілей, окреслених інвестиційною політикою розвиту сільського господарства (рис. 2.7).

До цього часу у науковців відсутня єдина думка щодо визначення факторів, які мають найбільший вплив на формування та використання інвестиційного потенціалу сільського господарства. Однак вони згідні з тим, що на соціально-економічний розвиток галузі впливають економічні, соціальні та екологічні фактори, які тільки у своїй сукупності визначають рівень інвестиційного клімату галузі та можливість досягнення цілей, визначених інвестиційною політикою розвитку сільського господарства [213], [290], [326], [353].

Місія інвестиційної політики

Створення умов для формування та ефективного використання інвестиційного потенціалу	**Цілі спрямування інвестиційного капіталу**	**Об'єкти впливу інвестиційної політики**	**Ефективність реалізації інвестиційної політики**
Виробничі ресурси	На модернізацію виробництва, підвищення рівня родючості землі, техніко-технологічне переоснащення галузі	Виробничі структури, основні виробничі засоби, земельні і водні запаси	Економічна
Фінансово-економічні ресурси	На трансформацію вільних грошових коштів у створення інноваційної виробничої інфраструктури	Виробнича інфраструктура, фіскальна та банківсько-кредитна системи	
Ресурси інвестиційної активності	На залучення інвестицій в економіку та раціональне їх використання	Внутрішні інвестори; об'єкти інвестування	
Інноваційні ресурси	На підвищення якісного рівня техніко-технологічного оснащення виробничих процесів; підвище-ння якості підготов-ки фахівців	Галузь сільськогосподарського машинобудування; наукові установи та ВНЗ, суб'єкти аграрного виробництва	
Соціальні й трудові ресурси	На покращення умов життєдіяльності населення; підвищення якості підготовки резерву трудових кадрів	Освіта, культура, охорона здоров'я, спорт	Соціальна
Природні ресурси	На захист навколишнього середовища та підвищення рівня екологічної безпеки	Природне середовище; зрошувальні та осушувальні системи; водосховища; лісомеліоративні та інші наукові установи	Екологічна

Рис. 2.7. Схема основних спрямувань місії аграрної інвестиційної політики

Джерело: побудовано автором на основі [23], [28], [29], [38],[259]

До оцінки факторів можуть застосовуються різні підходи, у тому числі й використання індикаторного методу. Цей метод передбачає визначення порогових значень показників, які характеризують розвиток галузі (підприємства) [203]. Зниження рівні нижче порогових значень може призвести до переходу факторів – стимуляторів у фактори – дистимулятори, що стане причиною виникненню загроз подальшому розвитку галузі. Використання цього методу дає змогу оцінити інвестиційн6ий потенціал галузі порівнянням фактичних факторіальних показників з індикаторами.

Іншим методичним підходом до оцінки формування інвестиційного потенціалу сільського господарства може бути ресурсно-функціональний. Він характеризується оцінкою ефективності формування та використання ресурсного потенціалу з метою попередження ризиків або зменшення їх негативного впливу на розвиток підприємств галузі [343].

Для оцінки формування регіонального інвестиційного потенціалу галузі може також бути використаний програмно-цільовий метод. Відповідно до нього, оцінка формування інвестиційного потенціалу базується на інтегруванні окремих факторіальних показників, що визначають інвестиційний потенціал галузі. Такий підхід до оцінювання є складним, так як здійснюється низкою аналітичних досліджень з використанням методів математичного аналізу [326, с.361-369].

Враховуючи особливе значення інвестиційних ресурсів у розвитку окремих галузей та поліпшенні їх інвестиційної привабливості, В.М. Гриньова, В.О. Коюда, Т.І. Лепейко, О.П. Коюда запропонували оцінювати інвестиційний потенціал, застосовуючи [81, 68с.]:

- рівень прибутковості, якаий враховує всі використані і власні активи, реалізацію продукції та витрати на її виробництво;

- рівень перспективності, що відображає значення галузі в економіці, стійкості галузі до спаду виробництва, забезпеченості перспектив зростання власних фінансових ресурсів і ступені державної підтримки розвитку галузі;

- рівень інвестиційних ризиків, які враховують рівень конкуренції, інфляційну стійкість продукції та рівень соціальної напруги.

В.І. Польшаков та Н.В. Ткаленко при оцінці інвестиційної привабливості галузі рекомендують оцінювати ринкові чинники, технологічні фактори, рівень конкуренції, сировинну базу, соціальний рівень розвитку галузі, бар'єри входу і виходу підприємства у галузі [224, с.53]. При цьому, як і в попередньому випадку, не враховуються природні, екологічні та інші важливі складові інвестиційного потенціалу, що суттєво впливають на конкурентоспроможність аграрної сфери. Особливості сільськогосподарського виробництва та його різногалузевість (галузі тваринництва, рослинництва, плодо-овочівництва, насінництва та ін.) не дозволяють здійснити комплексне оцінювання за методиками згаданих та багатьох інших авторів, [12], [77], [80], [157], [206].

Сучасні методичні підходи не дають чіткої відповіді до оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства. Це пояснюється тим, що аграрна галузь є складною системою, яка складається з багатьох підгалузей і характеризується використанням потенціалу земельних ресурсів, як основного засобу виробництва. Продуктивність землі визначається кількістю отриманої продукції з одиниці земельної площі, на що пливають економічні, соціальні й екологічні чинники. Інвестиційна політика, впливаючи на ці чинники, формує інвестиційний потенціал галузі.

Враховуючи, що гармонійність впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на економічні, соціальні й екологічні чинники, зниження впливу інвестиційних загроз та ефективне формування є основою досягнення політичних цілей, необхідно оцінювати її ефективність, дотримуючись наступних принципів:

- складові інвестиційного потенціалу повинні мати характеристики типові для всіх форм власності суб'єктів господарської діяльності, від яких найбільше залежить економічна ефективність галузі;

- аналізуючи складові інвестиційного потенціалу, необхідно отримати максимум інформації не тільки про економічний і фінансовий стан галузі, а й про соціальний та екологічний;

- складові інвестиційного потенціалу повинні якома повніше розкривати особливості господарської діяльності галузі;

- складові інвестиційного потенціалу повинні аналізуватися у динаміці з метою отримання інформації, яка вказуватиме на зміни кон'юнктури привабливості аграрного інвестиційного ринку;

- аналіз складових інвестиційного потенціалу повинен складати основу заходів, скерованих на підвищення рівня інвестиційної привабливості галузі, ефективності формування інвестиційного потенціалу та покращення рівня життєдіяльності мешканців села.

Виходячи з того, що формування інвестиційних потенціалів відбувається на фоні загроз і можливостей, а їх натуральні показники вимірювання мають різні значення і потребують переведення у одновимірні, оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства потребує такої послідовності виконання завдань:

- аналізу економічного, соціального й екологічного стану галузі;

- переведення натуральних значень показників інвестиційних потенціалів у стандартизовані;

- поділу інвестиційного потенціалу на «стимулятори», тобто ті, які стимулюють розвиток сільського господарства і «дестимулятори», які упродовж багатьох років знижують свою активність і є загрозою розвитку сільського господарства. Середні значення цих показників (балів) за роки досліджень нижче тих, які були на початковому етапі досліджень (2010р);

- рейтингове оцінювання впливу інвестиційної політики розвитку сільського господарства на кожен фактор економічного, соціального й екологічного розвитку;

- визначення інтегральних оцінок ефективності впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу та інвестиційного клімату у сільському господарстві;

- визначення ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства України за 2010-2017 рр.

Враховуючи вищевикладене й завдання дисертаційного дослідження, оцінювання ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на розвиток сільського господарства будемо здійснювати на основі побудованому нами алгоритмі оцінювання (рис.2.8), а також поєднанні методики рейтингового оцінювання інвестиційного потенціалу галузі, методики SWOT – аналізу (для виявлення можливостей формування інвестиційного потенціалу та зниження рівня загроз) та математично – геометричної моделі визначення інтегральних оцінок ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу та привабливості інвестиційного клімату сільського господарства [27].

На першому етапі наших досліджень застосовуватимемо методику рейтингового оцінювання інвестиційного потенціалу галузі та інвестиційних загроз.

Вона передбачає:

- формування системи показників за основними напрямами місії аграрної інвестиційної політики (додатки Б, Д);

- математичну обробку оціночних факторіальних показників (додатки А, Г);

- побудову шкали визначення рейтингової оцінки кожного з факторів оцінювання;

- оцінювання факторіальних показників за кожен рік та за увесь період досліджень.

У аналітичних цілях можуть використовуватися статистичні показники та аналітичні дані, одержані у результаті проведення власних досліджень.

Рис. 2.8. Алгоритм визначення оцінки ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на розвиток сільського господарства України

Джерело: розроблено автором на основі [23], [24], [25], [26]

Крім цього, використовуватимуться показники з інших джерел, на які робитимуться відповідні посилання. В цілому ж використання системи факторіальних показників та їх рейтингова оцінка за побудованою шкалою

(табл. 2.3), характеризуватимуть змістовність інвестиційної політики розвитку сільського господарства.

Таблиця 2.3

Шкала визначення рейтингової оцінки факторіальних показників інвестиційних потенціалів

	бали		
Оціночний рівень факторіального показника	Низький	Середній	Високий
Параметри оцінювання факторіальних показників	0,00 – 3,33	3,34 – 6,67	6,68 – 10,00

Джерело: розроблено автором на основі [27], [247]

Рейтингова оцінка кожного фактору – це його комплексна характеристика, яка здійснюється за даними аналізу складових економічного, соціального й екологічного стану галузі та може оцінюватися, використовуючи фактичні стандартизовані значення кожного окремого фактору за десятибальною шкалою. Кожен показник стандартизованого значення оцінюватиметься як низький, середній та високий у відповідності до визначених параметрів й балів, які будуть отримані за результатами проведених аналітичних розрахунків. Аналогічним методом, тобто методом стандартизації, здійснюватиметься й оцінка інвестиційних ризиків.

При проведені рейтингового оцінювання використовуватимемо тільки кількісні статистичні показники, які дадуть можливість застосовувати метод стандартизації, запропонований В.Є. Швецем [365].

Сутність цього методу полягає у тому, що спочатку знаходиться середньоарифметичне значення факторіального показника – x, а далі визначається середньоквадратичне відхилення показника – $(x_i - x)^2$, де x_i – фактичне значення *i*-того факторіального показника (у нашому випадку значення одного з інвестиційних потенціалів). Потім обчислюється стандартизоване відхилення показника формування використання інвестиційного потенціалу за формулою:

$$S = \sqrt{\frac{\sum(xi - \bar{x})^2}{n}}\text{, де} \qquad (2.1)$$

S – стандартизоване відхилення показника;

n – кількість досліджуваних об'єктів (потенціалів).

Визначаючи стандартизоване значення *i*-того факторіального показника ($x^1 i$) необхідно скористатися формулою:

$$x^1 = \frac{Xi}{S} \qquad (2.2)$$

Підставивши формулу (2.1) у формулу (2.2) отримаємо кінцеву формулу знаходження стандартизованого значення *i*-того факторіального показника формування (використання) інвестиційного потенціалу:

$$X_i^1 = \frac{xi}{\sqrt{\frac{\sum(xi - \bar{x})^2}{n}}} \qquad (2.3)$$

Значення аналітичного показника для кожного окремого фактора формування (використання) інвестиційного потенціалу знаходимо як середньоарифметичне значення стандартизованих факторіальних показників. При цьому, вагомість показників враховуватись не буде, що дасть можливість розставляти пріоритети та вводити у розрахунки ті показники, які необхідні для проведення досліджень.

Здійснивши оцінювання формування інвестиційного потенціалу та зниження рівня загроз, визначатимемо ефективність формування економічного, соціального й екологічного потенціалів галузі на фоні реальних можливостей та загроз розвитку сільського господарства. На наш погляд, таке визначення ефективності можна здійснити, використовуючи такі показники як, посівні площі, зрошувані та осушені угіддя, виробництво продукції, енергетичні потужності, капітальні інвестиції, внесення мінеральних та органічних добрив, фінансові результати аграрних підприємств та ін. у розрахунку на 1 особу, на 10000 осіб населення, на 100га посівних площ. Цей перелік показників нами буде значно збільшений. Але при цьому вони не повинні дублювати один одного, що погіршить якість

аналітичних досліджень [147], [148], [189], [365]. Визначатимемо ефективність формування інвестиційного потенціалу галузі, користуючись методикою SWOT – аналізу, яку можливо застосовувати як на рівні окремих регіонів так і галузей [206], [152], [256], побудувавши відповідну матрицю (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Принципова матриця SWOT – аналізу ефективності формування інвестиційного потенціалу галузі

Ознаки ефективності формування інвестиційного потенціалу		Складові ефективності формування інвестиційного потенціалу		
		економічна	соціальна	екологічна
1	Сильні сторони	S_1	S_1	S_1
2	Слабкі сторони	W_2	W_2	W_2
3	Можливості зростання ефективності формування інвестиційного потенціалу	O_3	O_3	O_3
4	Загрози зростанню ефективності формування інвестиційного потенціалу	T_4	T_4	T_4

Джерело: побудовано автором на основі [27], [33]

Здійснюючи аналіз ефективності формування інвестиційного потенціалу сільського господарства, характеризуватимемо:

- сильні сторони (strength) – отримані результати формування інвестиційного потенціалу позитивно впливають на соціальну, фінансово-економічну та екологічну ситуацію у галузі;

- слабкі сторони (weaknesses) – у результаті недостатніх темпів формування інвестиційного потенціалу, отримано незначний соціальний та фінансово-економічний ефект й низький рівень покращення екологічної ситуації галузі;

- можливості (opportunities) – зростання ефективності формування інвестиційного потенціалу та, як наслідок, отримання більш вагомого соціального й фінансово-економічного ефекту та більш значного покращення екологічної ситуації у галузі;

- загрози (threats) – сукупність факторів, що негативно впливають на зростання ефективності формування інвестиційного потенціалу та, як наслідок, знижують вагомість соціального й фінансово-економічного ефекту та рівня екологічної ситуації галузі.

SWOT – аналіз виконуватимемо у наступній послідовності:

1. Визначимо основні показники результатів формування інвестиційних потенціалів і загроз, які найбільше впливають на соціально-економічний та екологічний стан сільськогосподарської галузі.

2. Зробимо аналіз сильних та слабких сторін результатів формування (соціального, економічного, екологічного) потенціалів, з урахуванням можливостей та загроз.

3. Здійснимо аналіз можливостей та загроз формування інвестиційних потенціалів (соціального, економічного, екологічного), з урахуванням сильних та слабких сторін.

Отримані результати досліджень дають можливість визначити ефективність формування економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів сільського господарства за формулою:

$$Кеф. = \sum^{n} In : \sum^{n} I3, \text{ де} \qquad (2.4)$$

Кеф. – коефіцієнт ефективності формування інвестиційних потенціалів галузі;

$\sum^{n} In$ - сума балів факторіальних показників інвестиційних потенціалів (стимуляторів) галузі;

$\sum^{n} I3$ - сума балів показників інвестиційних загроз (дестимуляторів) галузі.

Параметрами оцінювання ефективності формування інвестиційного потенціалу галузі мають бути:

- високий рівень (*Kin >1);*
- середній рівень (*Kin=1);*

- низький рівень *(Кіп <1).*

На другому етапі проведення досліджень, використовуючи геометричну модель та шкалу оцінювання, визначатимемо інтегральну оцінку рівня ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу та інвестиційного клімату галузі у такій послідовності:

1. Визначимо інтегральні коефіцієнти економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів [стимуляторів і дестимуляторів (загроз):

$$К = \sqrt{Пп}, \text{ де} \qquad (2.5)$$

К – інтегральний коефіцієнт факторіального потенціалу;

Пп – показники рейтингової оцінки факторіальних потенціалів.

2. Здійснимо оцінювання ефективності впливу інвестиційної політики на формування соціального, економічного та екологічного факторіальних потенціалів [стимуляторів і дестимуляторів (загроз):

$$Іеф. = \frac{\sqrt{КП_1 х КП_2 х ... КПп}}{КЗ_1 х КЗ_2 х ... КЗп}, \text{ де} \qquad (2.6)$$

Іеф. – інтегральний показник оцінки ефективності впливу інвестиційної політики на формування, окремо, економічного, соціального та екологічного потенціалів;

КП – коефіцієнти інвестиційних потенціалів – стимуляторів;

КЗ – коефіцієнти інвестиційних потенціалів – дестимуляторів (загроз).

3. Середнє значення інтегрального показника ефективності впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу сільського господарства визначимо за формулою:

$$Іс.еф. = \sqrt[3]{Іек.еф. х Ісоц.еф. х Іукол.еф.}, \text{ де} \qquad (2.7)$$

Іс.еф. – середній інтегральний показник ефективності впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу;

Іек.еф. – інтегральний показник економічної ефективності;

Ісоц.еф. – інтегральний показник соціальної ефективності;

Іекол.еф. – інтегральний показник екологічної ефективності.

4. Середнє значення інтегрального показника впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на зниження інвестиційних загроз визначатимемо за формулою:

$$Іс.з. = \sqrt[3]{Іек.з. x Ісоц.з. x Іекол.з.}, \text{ де} \quad (2.8)$$

Іс.з. – середній інтегральний показник впливу інвестиційної політики на зменшення інвестиційних загроз;

Іек.з. – інтегральний показник економічних загроз;

Ісоц.з. – інтегральний показник соціальних загроз;

Іекол.з. – інтегральний показник екологічних загроз.

5. Рівень ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу сільського господарства за 2010-2017рр. визначатимемо за шкалою (табл. 2.5):

Таблиця 2.5

Шкала оцінювання ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу сільського господарства

Н/п	**Рівень ефективності**	**Середнє значення інтегрального показника (Іс.еф.)**
1.	Високий	> 1,2
2.	Середній	0,8 – 1,2
3.	Низький	0,8 <

Джерело: розроблено автором на основі [27], [33]

а) середній рівень – забезпечує щорічне зростання соціально-економічного та екологічного інвестиційного потенціалу на 5-7%;

б) низький рівень – указує на незначні темпи щорічного зростання (до 4%) соціального, економічного та екологічного інвестиційних потенціалів.

6. Важливим показником оцінки ефективності інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства є рівень формування інвестиційного клімату. Враховуючи, що на формування інвестиційного клімату впливає сукупний інвестиційний потенціал економічного,

соціального та екологічного факторів (стимуляторів) та екологічних загроз (дестимуляторів), визначатимемо цей показник за формулою:

$$IK = \sqrt{Ic.еф.} - \sqrt{Ic.з.}\text{, де} \qquad (2.9)$$

Ік – інтегральний показник формування інвестиційного клімату;

Іс.еф. – середній інтегральний показник впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу;

Іс.з. – середній інтегральний показник впливу інвестиційної політики на рівень інвестиційних загроз.

Рівень ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційно привабливого клімату у сільському господарстві за 2010-2017рр. визначатимемо за такою шкалою оцінювання (табл.2.6):

Таблиця 2.6

Шкала оцінювання рівня ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційно привабливого клімату у сільському господарстві

Н/п	**Рівень ефективності**	**Середнє значення інтегрального показника (Іс.еф.)**
1.	Високий	> 0,80
2.	Середній	0,60 – 0,79
3.	Низький	0,41 – 0,59
4.	Кризовий	0,40 <

Джерело: розроблено автором на основі [27], [33]

Рівень ефективності формування привабливого інвестиційного клімату визначається:

а) високим рівнем – інтегральний показник формування інвестиційно привабливого клімату указує на зменшення рівня загроз до мінімального рівня та зростання інвестиційного потенціалу галузі, який забезпечує високі темпи виробництва, високий рівень рентабельності продукції сільського господарства, конкурентоспроможності підприємств й соціальних стандартів;

б) середнім рівнем – це такий рівень інвестиційної привабливості інвестиційного клімату, який дає змогу більше ніж наполовину задовольнити потреби у інвестиціях товаровиробників та забезпечити сталість зростаючого розвитку сільського господарства регіонів країни, активізувати інвестиційну діяльність у сільській місцевості;

в) низьким рівнем – характеризується незначними інвестиційними вкладеннями у розвиток сільського господарства, низькою конкурентоспроможністю аграрної продукції, незначними вкладеннями капітальних інвестицій у землю, низькими темпами виробництва;

г) кризовим рівнем – характеризується незначними обсягами обігових коштів аграрних підприємств, низьким рівнем їх кредитування, зменшенням обсягів іноземного інвестування сільського господарства, низькою рентабельністю й конкурентоспроможністю виробничих структур, невисоким рівнем соціальних стандартів, значним відтоком трудових ресурсів з сільської місцевості.

7. Здійснивши окремо оцінювання впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу (Іс.еф.) та інвестиційного клімату (ІК) зробимо їх загальну інтегральну оцінку:

$$Iеф.і.п. = \sqrt{Ic.еф.xIK}\text{ , де} \qquad (2.10)$$

Іеф.і.п. – інтегральний показник оцінки ефективності інвестиційної політики;

Іс.еф. – середнє значення інтегрального показника формування інвестиційного потенціалу галузі;

ІК – інтегральний показник оцінки формування інвестиційного клімату.

Параметрами оцінювання ефективності інвестиційної політики мають бути:

- високий рівень (>1);
- середній рівень (=1);
- низький рівень (<1).

Таким чином, методико-методологічна послідовність дає можливість поетапно оцінити вплив регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу та привабливого інвестиційного клімату у сільському господарстві, оцінити рівень підвищення соціальних стандартів населення сільських територій й здійснити інтегральне оцінювання впливу регіональної інвестиційної політики на розвиток сільського господарства, яка за даними загальних висновків може бути ефективною або малоефективною.

Висновки до розділу 2

1. Існуючи наукові погляди на сутність парадигми зростання розвитку сільського господарства є діаметрально протилежними і характеризуються відмінностями поглядів на роль тих чи інших факторів у розвитку галузі. Досліджуючи цю проблему, схиляємося до думки, що зміна традиційної парадигми на нову повинна передбачати зосередження зусиль інвестиційної політики розвитку сільського господарства на зміну організаційної структури виробничих відносин (з ієрархічної на мережеву), форми державного управління галуззю (з централізованого на децентралізоване). Ключовими факторами розвитку виробництва повинні бути не капітал і праця, а інновації і знання, перевага відновлення ресурсного потенціалу галузі має характеризуватися значною перевагою над використанням ресурсного потенціалу. Секторальною перевагою розвитку сільського господарства повинна бути не економіка галузі, а забезпечення гармонійності зростання економічного, соціального й екологічного ресурсних потенціалів як фактору виникнення ефекту синергетики.

2. Якісна зміна парадигми інвестиційної політики потребує інших підходів до її формування, яке повинно характеризуватися такими принципами як законність, послідовність, узгодженість, цілеспрямованість, реальність, раціональність, відповідальність плановість, інноваційність, синергійність, конкурентоспроможність, привабливість, кооперація,

контроль. Дотримання цих принципів дасть змогу інвестиційній політиці розвитку сільського господарства більш активно впливати на позитивні трансформаційні перетворення в аграрному секторі, скеровані на зростання ролі держави у активізації інвестиційних процесів в галузі, створення умов для усунення регіональних диспропорцій у розвитку сільського господарства, розширення вектора економічної кооперації та інтеграції у глобальному економічному просторі.

3. Доведено, що регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства є великою, складною, динамічною, керуючою, цілеспрямованою, яка здатна становити перед аграрним сектором чіткі цілі і мету та впливати на їх реалізацію.

Як керуючу систему її можна визначити як сферу врегульованих дій, що впливає на розвиток інвестиційних процесів у сільському господарстві, скеровуючи їх у напрямі акумуляції інвестиційних ресурсів та стимулювання учасників інвестиційних процесів до вкладення капіталу у розвиток аграрної галузі.

4. Побудована схема структурно-функціональної системи реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства відповідає принципу взаємодії, ієрархічності та принципу взаємозалежності системи й середовища. Вона дає можливість оцінити обсяги інвестиційного потенціалу в аграрні галузі та ефективність його реалізації у інвестиційний продукт (кількість і якість виробленої продукції, покращення соціальних умов проживання населення на сільських територіях, поліпшення екологічних умов господарювання, підвищення рівня привабливості інвестиційного клімату сільського господарства).

5. Структурно-функціональна система реалізації цілей державної регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства та механізми реалізації інвестиційної політики дають можливість активізувати інвестиційні процеси та здійснити цілеспрямовані трансформації інвестиційних ресурсних потенціалів у інвестиційний продукт – зростання

економіки галузі, якості стандартів життєдіяльності сільського населення, поліпшення екологічної ситуації, підвищення рівня продовольчої безпеки країни.

6. Сучасні методичні підходи не дають чіткої відповіді щодо оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства. Поетапне використання методик рейтингового оцінювання формування інвестиційного потенціалу та зменшення рівня загроз у сільському господарстві виявлення можливостей зростання інвестиційного потенціалу галузі та зменшення рівня інвестиційних загроз методом SWOT-аналізу, а також застосування геометричної моделі визначення інтегральних оцінок ефективності впливу інвестиційної політики на формування економічного, соціального й екологічного потенціалів дає можливість оцінити ефективність впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного потенціалу та інвестиційного клімату галузі.

7. Запропоновані методологічні та методичні підходи до оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства ґрунтуються на принципах, що характеризують розвиток галузі та визначаються сукупністю економічних, соціальних та екологічних факторів з врахуванням загроз і можливостей. Методики, які використовуватимуться у процесі досліджень, дають можливість поетапно оцінити вплив інвестиційної політики на формування інвестиційних потенціалів галузі, зменшення інвестиційних загроз та здійснити інтегральне оцінювання ефективності реалізації державної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, що дозволить зробити загальний висновок до її ефективності впливу на розвиток аграрної галузі.

Основні результати дослідження до розділу 2 опубліковано у працях автора [23; 26; 27; 28; 29; 35; 38; 39; 237; 238; 240; 243; 246; 259]

РОЗДІЛ 3
ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

3.1. Вплив регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування та управління інвестиційними ресурсами

Проблемам формування та стратегічного управління ресурсним інвестиційним потенціалом приділяли і приділяють велику увагу такі відомі вчені як І. Бланк [19], З. Варналій [64], В. Гриньова [68], З. Герасимчук [73], А. Гойко [78], П. Гайдуцький [82], М. Долішній [88], Б. Данилишин [93], Т.Качала [147], В. Мартиненко [176], М. Малік [186], О. Малій [187], О.Могильний [191], О. Онищенко [217], Ю. Правдик [225], П. Саблук [295], Н.Титаренко [337], С. Тейлор [339], М. Трейси [343], А. Чандлер [356], Й.Шумпетер [359]. Така значна увага з боку вчених пояснюється тим, що вирішення цього завдання має не тільки наукове, а й практичне значення, так як при розробці державних, регіональних і місцевих інвестиційних програм з'являється можливість здійснювати науково обґрунтовані заходи економічного й політичного впливу на формування та раціональне використання інвестиційного потенціалу, здійснювати розподіл інвестиційних ресурсів та ефективно управляти ними, скеровуючи їх потік на досягнення програмних цілей і мети.

Спираючись на дослідження вищезгаданих вчених, у відповідності до теми наших досліджень, визначаємо, що валовий інвестиційний потенціал аграрної галузі країни формується під впливом інвестиційної політики розвитку сільського господарства і має наступні характеристики:

- інвестиційний потенціал, сформований державними органами влади, враховує інвестиції, які вкладаються Державним фондом зайнятості, Фондом соціального страхування, Пенсійним фондом, Фондом соціального захисту

інвалідів, іноземними державами, міжнародними і європейськими кредитно-фінансовими установами. Цей ресурсний потенціал включає видатки з державного бюджету на розвиток галузі.

- інвестиційний потенціал, сформований регіональними та місцевими органами влади, формується з коштів позабюджетних фондів, фінансових депозитів місцевих органів влади, коштів, виділених Міністерством фінансів України на розвиток галузі у регіонах, коштів, залучених регіональними і місцевими фінансовими органами й скерованих на виконання регіональних та місцевих галузевих інвестиційних проектів і програм.

- інвестиційний потенціал нефінансового сектору економіки формується усіма юридичними структурами – учасниками аграрного ринку, а також фізичними особами, що мають безпосереднє відношення до інвестування аграрного виробництва та перебувають у бізнесових відносинах. Цей потік є надзвичайно вагомий, так як поєднує інвестиційні ресурси підприємств і організацій, а також інших господарюючих суб'єктів усіх форм власності й організаційно-правових форм, що виробляють продукцію і надають нефінансові послуги.

- інвестиційний потенціал фінансового сектору поєднує кошти господарюючих суб'єктів усіх форм власності, зайнятих фінансовим посередництвом та іншими, пов'язаними з ним, фінансовими послугами. Структуру цих інвестиційних інститутів, що діють у аграрному секторі економіки під впливом інвестиційної політики, можна поділити на чотири групи (рис. 3.1), а саме: банківські установи, компанії, фонди та інші фінансові організації. До першої групи віднесено Національний банк України та державні регіональні банки, комерційні банки; до другої – інвестиційні та пенсійні фонди; до третьої – страхові, лізингові та фінансові компанії, до четвертої – кредитні спілки, ломбарди, біржі, тощо [277].

«Визначені окремі інвестиційні потенціали у сукупності є інвестиційним ресурсним потенціалом, який формується під впливом інвестиційної політики розвитку сільського господарства і скеровується нею у відновлення

та зростання матеріальних і нематеріальних активів аграрної галузі у регіонах країни. «До інвестицій у матеріальні активи належать капітальні вкладення у землю, нові й існуючі будівлі та споруди, довгострокові біологічні активи, активи у тваринництво, рослинництво, технічні засоби, ринкові інфраструктури та ін.» [29].

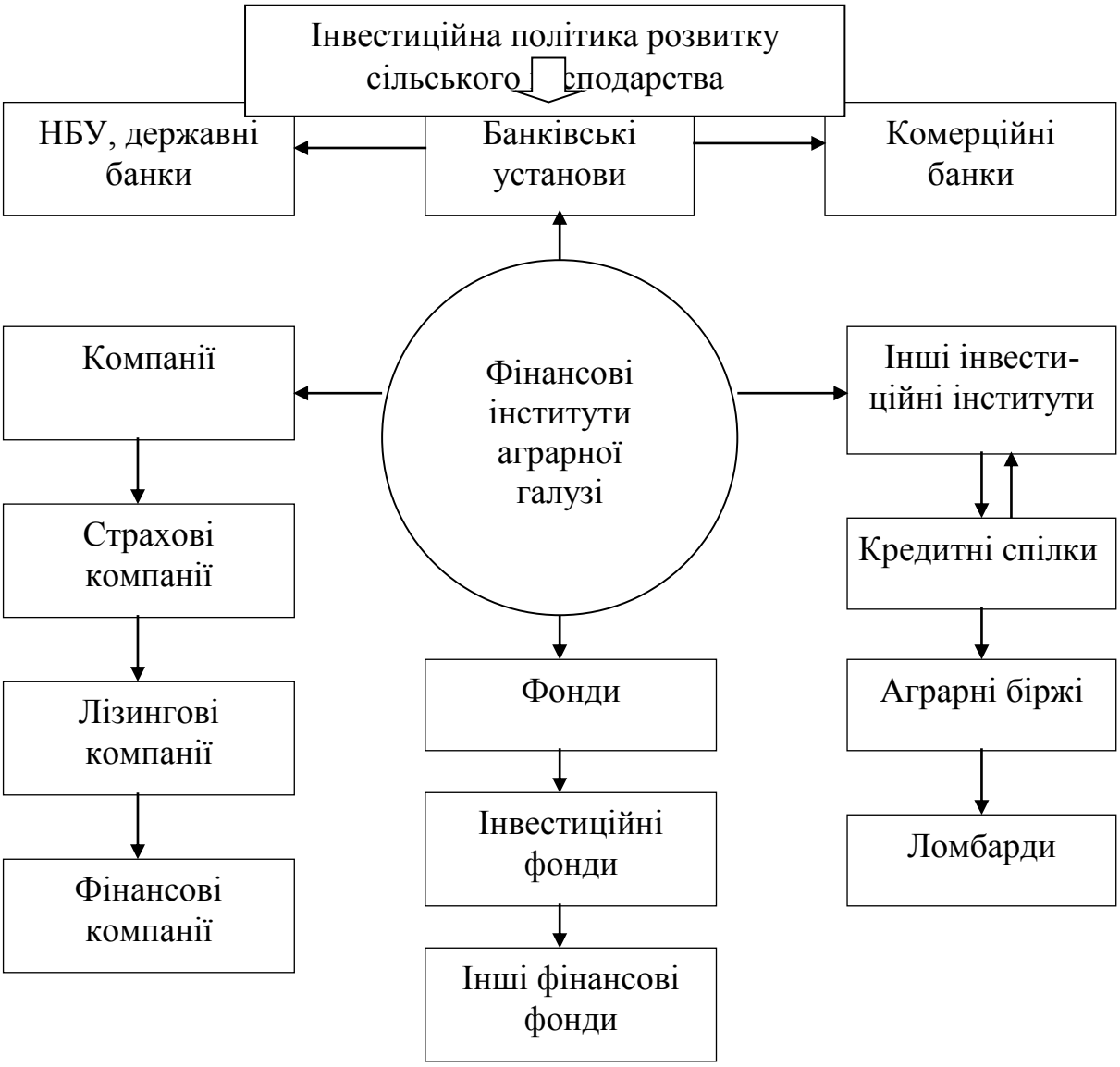

Рис. 3.1. Вплив державної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного потенціалу аграрної галузі фінансовими інститутами

Джерело: побудовано автором на основі [20]

Здійснюючи аналіз впливу інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства на стан економічного, соціального та екологічного потенціалів галузі, виходитимемо з того, що сільське господарства є складною динамічною системою, яка рухається у напрямку становлення ринкових відносин й під дією політичного впливу здатна досягати окреслених цілей [27], [28]. З даних таблиці 3.1 видно, що суб'єктами господарської діяльності за організаційними формами господарювання є господарські товариства, приватні і державні підприємства, виробничі кооперативи, фермерські господарства та інші підприємства. За період з 2010р по 2017 рік кількість державних підприємств зменшилася з 322 одиниць до 199 тобто на 38,0%. Якщо у 2010 році кількість державних підприємств становила 7,6% по відношенню до приватних підприємств, то у 2017 році цей показник знизався до 6,2%, що вказує на позитивні якісні трансформаційні перетворення та продовження процесу поступового переходу від планово-розподільчої системи до ринкової.

Таблиця 3.1

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств
за організаційними формами господарювання

	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017	
	усього одиниць	у % до 2010р	усього одиниць	у % до 2010р	усього одиниць	у % до 2010р	усього одиниць	у % до 2010р	усього одиниць	у % до 2010р	усього одиниць	у % до 2010р	усього одиниць	у % до 2010р	усього одиниць	у % до 2010р
Господарські товариства	7769	100,0	7757	98,8	8235	106,0	8245	106,1	7750	99,8	7721	99,3	8700	112,0	6967	89,7
Приватні підприємства	4243	100,0	4140	97,6	4220	99,5	4095	96,5	3772	88,9	3627	85,5	3752	88,4	3215	75,8
Кооперативи виробничі	952	100,0	905	95,1	848	89,1	809	85,0	674	70,8	596	62,6	738	77,5	448	47,0
Фермерські господарства	41726	100,0	41488	99,4	34035	81,6	34168	81,9	33084	79,3	32303	77,4	33682	80,7	34137	81,8
Державні підприємства	322	100,0	311	96,6	296	91,9	269	83,5	228	70,8	241	74,5	222	68,9	199	61,8
Підприємства інших форм господарювання	1481	100,0	1532	103,4	1781	120,3	1460	98,6	691	46,7	891	60,2	603	40,7	592	40,0
Усього підприємств	56493	100,0	56133	99,4	49415	87,5	49046	86,9	46199	81,8	45379	80,3	47697	84,4	45558	80,6

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Аналізуючи обсяги використання сільськогосподарських угідь різними категоріями землевласників (табл.3.2), бачимо, що державні підприємства використовують лише 4,5-5,0% цих ресурсів, в той час як недержавні підприємства – 95,0-95,5%.

Таблиця 3.2

Структура використання сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**у середньому за 2010-2016р.р**	**до 2010 року, %**
Сільськогосподарські підприємства – усього, тисяч гектарів;	20864,4	20589,6	20499,3	20665,5	20437,2	20548,9	20746,9	20684,5	20629,5	98,9
у відсотках	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
Державні підприємства, тисяч гектарів;	1048,0	1022,0	1010,3	963,1	958,8	943,6	937,0	928,0	976,3	93,2
у відсотках	5,0	5,0	4,9	4,7	4,7	4,6	4,5	4,5	-	-
Недержавні підприємства, тисяч гектарів;	19816,4	19567,6	19489,0	19702,4	19478,4	19605,3	19809,9	19756,5	19653	99,2
у відсотках	95,0	95,0	95,1	95,3	95,3	95,4	95,5	95,5	-	-
Землі у користуванні громадян, (в т.ч.) тисяч гектарів;	15690,4	15898,3	15984,0	15815,1	15958,2	15868,7	15706,4	15845,9	15845,9	101,0
у відсотках до земель сільськогосподарських підприємств	75,2	77,2	78,0	76,5	78,1	77,2	75,7	76,6	-	-

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Біля 15900 тисяч гектарів сільськогосподарських угідь займають землі, що є у користуванні громадян, значна частина яких використовується особистими селянськими господарствами та іншими користувачами, що займаються товарним виробництвом. Площа земельних ділянок, яка використовується особистими селянськими господарствами для ведення товарного виробництва поступово збільшується (табл.3.3). Це указує на

зростання їх потенційних можливостей інвестувати кошти у розвиток власного виробництва.

Дослідженнями багатьох вчених встановлено, що особисті селянські господарства, раціонально використовуючи сільгоспугіддя, виробляють значну частину продукції, яку споживає населення України, а також є основними постачальниками сировини на переробні підприємства [96], [216], [259].

Таблиця 3.3

Динаміка використання сільськогосподарських угідь особистими селянськими господарствами

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2017р. до 2010р., %**
Площа земельних ділянок, тис.гектарів	4891,3	4742,2	4984,3	5032,3	5040,4	5045,5	5056,4	4947,5	101,1
у т.ч. для ведення товарного сільськогосподар-ського виробницт-ва, тис.гектарів	2872,3	2896,2	2953,6	2953,2	3001,9	2996,6	2989,7	2925,7	101,9
Площа однієї земельної ділянки, гектарів	1,07	1,08	1,16	1,19	1,22	1,23	1,23	1,22	114,0
у т.ч. для ведення товарного сільсь-когосподарського виробництва, гектарів	0,63	0,61	0,69	0,70	0,73	0,73	0,73	0,72	114,3

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Створюючи значну конкуренцію державним і приватним аграрним підприємствам, вони сприяють підвищенню якості виробленої продукції та зниженню ціни на неї. До основних чинників, які впливають на обсяги інвестування власного виробництва особистими селянськими господарствами, належать: розмір господарства, якість орної землі, можливість вигідного збуту виробленої продукції, вибір напряму виробничої

діяльності, можливість залучення до роботи у господарстві кваліфікованих кадрів.

В цілому ж, структура сільськогосподарських угідь характеризується зменшенням обсягів земель, які використовують усі категорії аграрних господарств, високим рівнем їх розораності (74,0-75,0%) та незначною часткою пасовищ (13,0-14,0%), що обмежує можливості розвитку тваринництва.

Велике економічне і соціальне значення має зрошення та осушення сільськогосподарських угідь, яке є головною умовою інтенсифікації сільського господарства [241]. Інвестиційна привабливість орної землі у зоні Каховської, Інгулецької, Каменської, Татарбунарської та інших зрошувальних систем значно вища від богарної, так як економічна ефективність від її використання залежить від погодних умовТільки у Херсонській області у 90-х роках минулого століття площа зрошуваних земель становила 472,2 тисяч гектарів (рис. 3.2), що дозволяло отримувати на ній понад 46% валової продукції рослинництва.

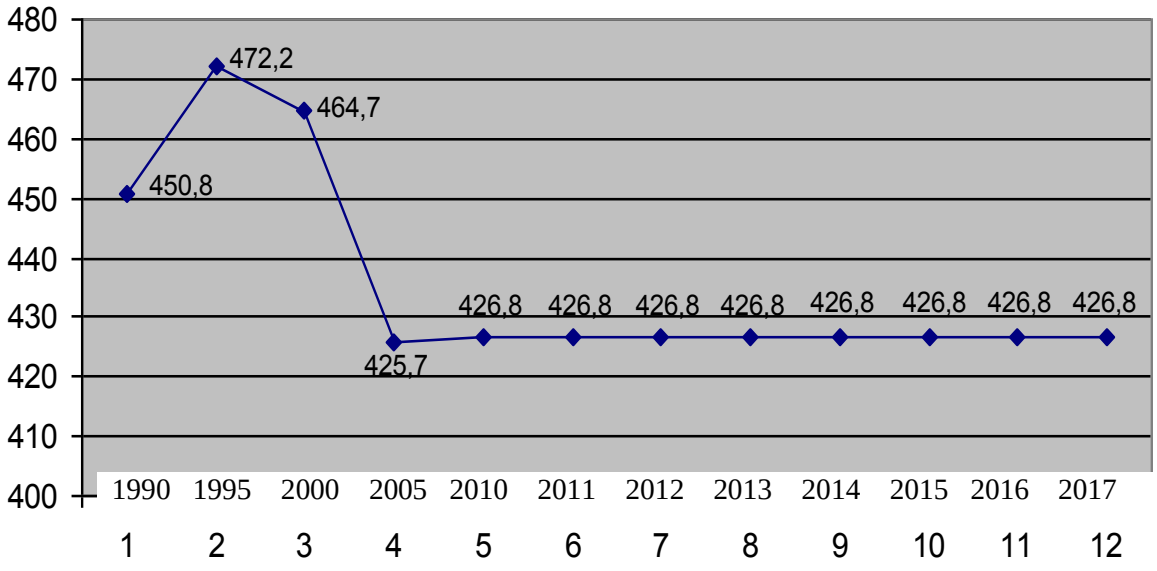

Рис. 3.2. Динаміка площ зрошуваних земель у Херсонській області

Джерело: побудовано за даними Головного управління Держземагенства у Херсонській області

Багаторічний досвід використання зрошуваних земель у нашій країні свідчить, що воно є вирішальною умовою стабільного і гарантованого виробництва сільськогосподарської продукції у південних регіонах та страховим фондом держави, від ефективності використання якого залежить економічна, екологічна та соціальна ситуація в Україні.

Частка осушених і зрошувальних сільгоспугідь, що використовуються аграрними підприємствами на протязі 2010-2017 років, є незмінною (табл.3.4), а площа рекультивованих земель разом з осушеною і зрошуваною є занадто малою для того щоб у повній мірі задовольнити потреби населення у продуктах харчування, вироблених у нашій країні.

Таблиця 3.4

Екологічні чинники впливу на ефективність використання сільськогосподарських угідь

(тис.гектарів)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2017р до 2010р.**
Осушені сільськогосподарські угіддя									
Площа осушених сільськогосподарських угідь, усього	2956,0	2955,0	2955,0	2955,0	2955,0	2955,0	2955,0	2955,0	100,0
Площа осушених сільськогосподарських угідь у аграрних підприємствах	979,0	930,0	905,0	227,0	923,0	959,0	989,0	903,0	92,2
Зрошувані сільськогосподарські угіддя									
Площа зрошуваних сільськогосподарських угідь, усього	2175,0	2173,0	2173,0	2067,0	2167,0	2166,0	2166,0	2166,0	99,6
Площа зрошуваних сільськогосподарських угідь у аграрних підприємствах	1574,0	1538,0	1524,0	1541,0	1527,0	1521,0	1521,0	1521,0	96,6
Рекультивовані сільськогосподарські угіддя									
Площа рекультивованих сільськогосподарських угідь, усього	0,5	0,6	0,7	0,6	-	-	-	-	х
Площа рекультивованих сільськогосподарських угідь під ріллю	0,2	0,2	0,4	0,3	-	-	-	-	х

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Не менш важливим чинником, який впливає не тільки на підвищення родючості землі, а й на поліпшення її екологічного стану, є внесення органічних та мінеральних добрив. Вони, сприяючи зростанню кількості післяжнивних решток рослин через природній процес мінералізації, збільшують вміст гумусу у ґрунті та зменшують дію вітрової ерозії, яка часто призводить до зниження врожаїв сільськогосподарських культур. З таблиці 3.5 видно, що обсяги внесення у ґрунт як мінеральних так і органічних добрив є незначними і відповідно у 3-5 разів нижчі від тих, що рекомендують науковці. Це пояснюється зменшенням поголів'я худоби та виробництва мінеральних добрив, а також значним підвищенням їх вартості. У результаті, 40-45% посівних площ щорічно недоотримують, або ж зовсім не отримують, мінерального живлення, що знижує якість орної землі та призводить до втрати її інвестиційної привабливості. Разом з цим, відмічаємо, що аграрні підприємства поступово нарощують обсяги внесення мінеральних добрив, особливо таких як сульфат амонію, амофос, калійна сіль, суперфосфат, що є ознакою пожвавлення їх виробничої діяльності та поступовий перехід до інтенсивних технологій.

Таблиця 3.

Динаміка внесення добрив під сільськогосподарські культури

(сільськогосподарські підприємства; на 1га посівної площі)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**середн. показн. до 2010р %**
Мінеральні добрива (кілограмів поживної речовини)									
Внесено під усі посіви	58,0	68,0	72,0	79,0	82,0	79,0	96,0	73,0	130,8
у тому числі									
азотних	43,0	48,0	50,0	55,0	57,0	55,0	66,0	49,0	123,0
калійних	8,0	9,0	10,0	13,0	13,0	12,0	16,0	11,0	143,8
фосфорних	7,0	11,0	12,0	11,0	12,0	12,0	14,0	13,0	164,3
Органічні добрива (кілограмів)									
Внесено під усі посіви	366	353	347	340	362	358	338	335	95,6

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Надзвичайно негативним явищем у сучасному аграрному виробництві є те, що багато користувачів земельними угіддями, намагаючись отримати максимальні прибутки, недотримуються науково обґрунтованих сівозмін, на що вказують дані структури посівних площ (табл. 3.6).

З таблиці 3.6 видно, що на фоні занижених норм внесення добрив під сільськогосподарські культури, скорочуються площі посіву зернобобових і кормових культур, що є одним з головних факторів зменшення поголів'я худоби та недостатніх обсягів виробництва продукції тваринного походження. Натомість збільшуються посіви технічних культур і, у першу чергу, соняшника і ріпаку, що призводить до руйнації агрегатного стану структури земель, втрати нею родючості та інвестиційної привабливості.

Таблиця 3.6

Динаміка структури посівних площ основних сільськогосподарських культур

(тисяч гектарів)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**Середн. показн. до 2010р. %**
Уся посівна площа	26952	27670	27801	28329	27239	26902	27026	27585	101,8
у відсотках	100	100	100	100	100	100	100	100	
Зернові та зернобобові	15090	15724	15449	16210	14801	14739	14401	14624	100,3
у відсотках до загальної площі	56,0	56,8	55,6	57,2	54,3	54,8	53,3	53,0	55,1
Технічні культури	7296	7441	7854	7869	8437	8350	8852	9259	112,0
у відсотках до загальної площі	27,1	26,9	28,2	27,8	31,0	31,0	32,8	33,6	29,8
Картопля і овоче-баштанні культури	1967	2028	2023	1961	1900	1823	1841	1844	97,8
у відсотках до загальної площі	7,3	7,3	7,3	6,9	7,0	6,8	6,8	6,7	7,00
Кормові культури	2599	2477	2475	2289	2101	1990	1932	1858	85,2
у відсотках до загальної площі	9,6	9,0	8,9	8,1	7,7	7,4	7,1	6,7	8,1
Чисті пари	1465	2011	1247	981	830	614	410	402	67,9
у відсотках до загальної площі ріллі	5,4	7,3	4,5	3,5	3,0	2,3	1,5	1,2	3,6

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Зменшення парових площ з 2010р. по 2017 рік більше як у три рази та надмірне навантаження сівозмін високодохідними технічними культурами може призвести до деградації значної площі орних земель, зниження рівня якості виробленої продукції, а згодом, і виводу значної частини земель з технологічного обороту. Недотримання правил землекористування указує на незадовільну професійну підготовку землекористувачів та малоефективну систему державного контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення.

Підтвердженням незадовільного ставлення до використання земельних ресурсів та відновлення їх родючості можуть бути дані наведені у таблиці 3.7, які показують, що капітальні інвестиції аграрних підприємств у землю є незначними і складають за окремими роками 0,2-0,4% до капітальних інвестицій в усі матеріальні активи.

Таблиця 3.7

Динаміка капітальних інвестицій аграрних підприємств у земельні ресурси

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**середній показн. за 2010-2017рр.**	**середн. показн. до 2010р, %**
Капітальні інвестиції у матеріальні активи (мільйонів гривень)	11568	17039	19411	19059	18796	30155	50484	64243	28845	249,3
відсотків, всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
Капітальні інвестиції у землю (мільйонів гривень)	41,9	35,7	35,7	19,8	88,7	52,4	96,0	153,2	65,4	156,1
відсотків до загального обсягу інвестицій	0,40	0,20	0,20	0,10	0,50	0,20	0,20	0,20	0,25	125,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [320], [321]

Для обробітку земельних угідь сільськогосподарські підприємства та інші землекористувачі, які виробляють товарну продукцію, як рослинного так і тваринного походження, застосовують технічні засоби вітчизняного й іноземного виробництва. Динаміка основних технічних засобів характеризується зменшенням їх кількості, крім дощувальних машин, що пов'язано з відновленням зрошувальних систем на півдні України (табл.3.8).

Таблиця 3.8

Динаміка формування основних технічних засобів у аграрних підприємствах галузі

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**у середньому за 2010-2017рр.**	**до 2010р, %**
Трактори, тис.шт;	151,3	147,1	150,1	146,0	130,8	127,9	132,7	129,3	139,4	92,1
у розрахунку на 10000га ріллі, шт	46,5	45,3	46,2	44,9	40,2	39,3	40,8	39,7	42,9	92,2
Зернозбиральні комбайни, тис.шт;	32,8	32,1	32,0	30,0	27,2	26,7	27,4	26,8	29,7	89,6
у розрахунку на 10000га посівної площі (без кукурудзи), шт	36,0	36,0	41,0	37,0	29,0	35,0	38,0	38,0	36,2	100,7
Кукурудзозбиральні комбайни, тис.шт;	2,5	2,3	2,1	2,0	1,8	1,6	1,5	1,5	1,9	76,5
у розрахунку на 10000га площі кукурудзи, шт	9,5	6,5	4,8	4,2	3,9	3,9	5,0	4,0	5,2	55,0
Дощувальні машини для зрошення сільськогосподарських культур, тис.шт;	3,6	3,5	3,5	3,5	3,7	3,8	4,1	4,2	3,7	102,8
у розрахунку на 100га зрошуваних угідь, шт	0,17	0,16	0,16	0,17	0,17	0,18	0,20	0,20	0,18	105,9
Установки та агрегати для доїння корів, тис.шт;	10,6	10,6	11,0	11,0	10,5	10,2	10,3	9,5	10,5	99,0
у розрахунку на 100 корів, шт	0,40	0,40	0,40	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,33	82,00

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

З 2010 року по 2017 рік кількість тракторів зменшилася на 18,6 тисячі одиниць, а у розрахунку на 10000 гектарів ріллі на 7 штук. Зменшилася також кількість зернозбиральних та кукурудзозбиральних комбайнів за цей же період. Збільшення площ посіву кукурудзи та зменшення кількості кукурудзозбиральних комбайнів на кожні 10000 гектарів посіву з 9,5 штук у 2010 році до 4,0 одиниць у 2017 році не дає змоги здійснювати зернозбиральні роботи у оптимальні агротехнічні терміни та запобігати втратам врожаю цієї цінної, для споживання, культури. Розрахунки спеціалістів свідчать, що щорічні втрати врожаю зернових і зернобобових культур товаровиробниками від затягування строків збиральних робіт сягає 20%. Гострий дефіцит сільськогосподарської техніки спостерігається не тільки у особистих селянських, та у фермерських господарствах, а й у великих аграрних підприємствах. І хоча обсяги капітальних інвестицій у технічні засоби щорічно зростають (рис. 3.3), вони не задовольняють потреби підприємств [255].

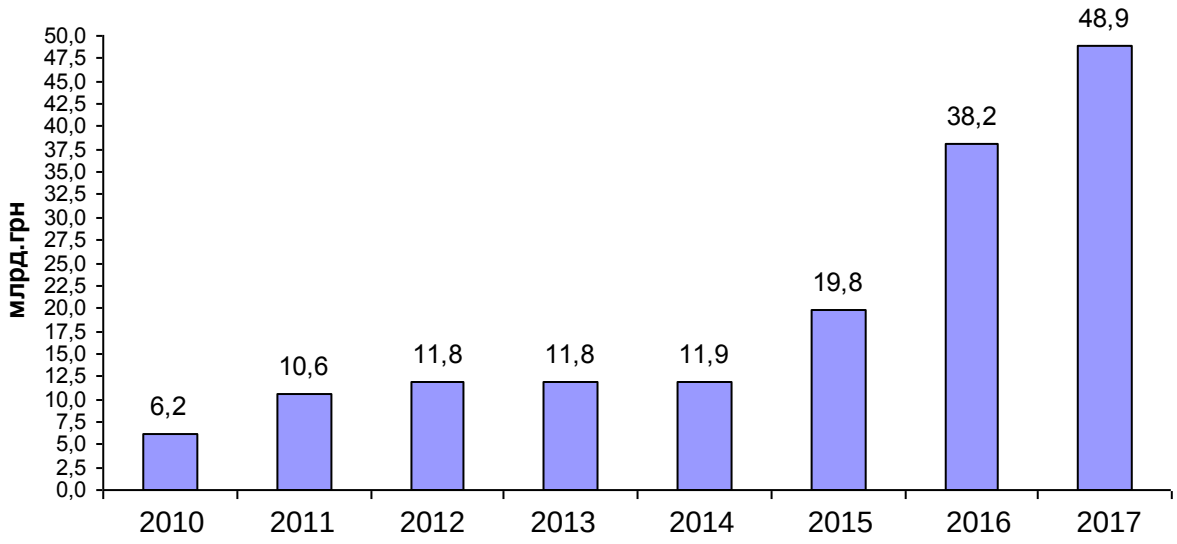

Рис. 3.3. Динаміка капітальних інвестицій підприємств у технічні засоби сільськогосподарського призначення

Джерело: побудовано за даними статистичного збірника [320], [322]

Порівнюючи показники таблиці 3.8 та дані рисунка 3.7 бачимо, що збільшення обсягів інвестицій у технічні засоби не призводить до їх кількісного зростання. Не вирішивши це завдання, аграрна галузь залишатиметься технологічно відсталою, а сільськогосподарська продукція матиме і далі невисоку конкурентоспроможність на ринках збуту. Дані табл. 3.9 указують на те, що з 2010р. по 2017 рік енергетичні потужності аграрних підприємств мають чітку тенденцію до зменшення.

Таблиця 3.9

Формування енергетичного потенціалу аграрними підприємствами галузі

(тисяч кВт)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**у середньому за 2010-2017рр**	**до 2010р, %**
Енергетичні потужності - всього	36739	36360	41438	43223	39107	31020	32835	31705	36555	99,5
Двигуни тракторів	12557	12656	12942	12908	11826	12033	12615	12582	12515	99,7
Двигуни комбайнів і самохідних машин	6101	6201	6298	6199	5722	5797	6096	6229	6080	99,7
Двигуни автомобілів	12339	12152	12364	12636	10243	10044	10353	9811	11243	91,1
Інші механічні двигуни	348	337	379	360	324	312	351	376	348	100,0
Електродвигуни і електроустановки	5371	4999	9441	11098	10971	2806	3397	2683	6346	118,1
Установки для виробництва відновлювальної енергії	2	2	3	12	13	21	15	19	11	550,0
Робоча худоба у перерахунку на механічну силу	21	13	11	10	8	7	8	5	10	49,5
Енергетичні потужності у розрахунку на 1 підприємство, кВт	1713	1622	1595	1769	898	724	761	759	1230	71,8
Енергетичні потужності у розрахунку на 100га посівної площі, кВт	191	185	210	216	208	166	175	165	190	99,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистки України [322]

На наш погляд, необхідне прийняття політичного рішення, яке б дозволило регулювати пропорційність зростання цін на сільськогосподарську й промислову продукцію, а також відновити аграрне машинобудування, що значно здешевило б вартість технічних засобів.

За цей період енергетичні потужності механічних двигунів зменшилися до 92,5%, а електродвигунів й електроустановок збільшилися на 18,1%, що вказує на перехід аграрних підприємств до більш активного використання відносно дешевої електричної енергії. В цілому ж, енергетичні потужності, у розрахунку на 100 гектарів посівної площі, зменшилися за 2010-2017 роки від 193 кВт до 191,0 кВт, що не відповідає потребам сільськогосподарського виробництва.

До регіонів, які мають найвищий рівень енергетичного забезпечення сільського господарства в Україні слід віднести Вінницьку, Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Київську та Львівську області, які на 100 гектарів посівних площ мають 200-360кВт енергетичних потужностей (табл.3.10). Такі ж регіони як Житомирська, Кропивницька, Хмельницька, Чернігівська області, де цей показник не перевищує 165 кВт на 100 гектарів посівних площ, не здатен значно нарощувати темпи виробництва продукції, хоча потенціал родючості орної Землі у них є високим.

Таблиця 3.10

Енергетичні потужності сільськогосподарських підприємств за регіонами України

(кВт на 100га посівної площі)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	у середньому за 2010-2017рр.	до 2010р, %
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
Україна	191	185	210	216	208	166	175	165	190	99,5
Вінницька	211	199	509	665	731	182	199	194	361,2	171,2
Волинська	434	386	340	306	285	261	245	245	312,7	72,1
Дніпровська	183	183	213	204	178	170	176	162	183,6	100,3
Донецька	205	205	200	199	135	175	182	160	182,6	89,1
Житомирська	211	185	172	158	137	126	133	117	154,9	73,4
Закарпатська	500	358	471	303	305	235	208	215	324,4	64,9

Продовження таблиці 3.10

Запорізька	185	188	192	191	187	171	191	161	183,2	99,0
Івано-Франківська	299	248	281	199	172	296	285	159	242,4	81,1
Київська	273	268	255	261	231	246	260	236	253,8	92,9
Кропивницька	152	156	164	163	162	161	171	181	163,8	107,7
Луганська	148	178	184	169	160	145	152	160	162,0	109,4
Львівська	293	264	225	187	190	187	161	147	206,8	70,6
Миколаївська	127	125	146	139	146	148	170	139	142,5	112,2
Одеська	180	179	190	174	163	144	147	142	164,9	91,6
Полтавська	183	186	190	189	195	181	188	188	187,5	102,4
Рівненська	241	213	224	215	189	158	154	150	193,0	80,1
Сумська	161	141	142	215	130	126	136	135	148,2	92,1
Тернопільська	161	151	151	150	149	163	143	146	151,8	94,2
Харківська	187	168	169	169	168	163	173	163	170,0	90,9
Херсонська	174	175	209	197	199	139	148	140	172,6	99,2
Хмельницька	189	156	152	146	141	141	135	135	149,4	79,0
Черкаська	190	192	203	198	184	172	195	187	190,1	100,0
Чернівецька	240	209	175	182	180	160	189	171	188,2	78,4
Чернігівська	200	173	164	155	148	138	145	139	157,8	78,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [320], [322]

Інвестиційна політика розвитку сільського господарства скерована не тільки на створення умов для збільшення обсягів інвестицій у землю й технічні засоби, а й у розвиток виробничої інфраструктури. За 2010-2017рр. значно зросли капітальні інвестиції у будівництво нових та реконструкцію й капітальний ремонт існуючих будівель та споруд.

При цьому, у будівництво нових будівель і споруд та перебудову існуючих було вкладено у 2010 році лише 2366,7 мільйонів гривень, у той час як у 2017 році цей показник склав 9893,2 мільйонів гривень, або 418,0% від рівня 2010 року. Щорічно на будівництво нових будівель і споруд та їх реконструкцію вкладається коштів більше як у 10 разів, ніж у їх капітальний ремонт.

Якщо у 2010 році було інвестовано у ці об’єкти 2770,6млн гривень, то у 2017 році обсяги інвестування склали 10295,5 мільйонів гривень, тобто вкладення збільшилися у 3,7 рази (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Капітальні інвестиції підприємств сільського, лісового та рибного господарства у будівництво нових та реконструкцію існуючих потужностей сільськогосподарського призначення

(мільйонів гривень)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**у середньому за 2010-2017рр.**	**до 2010р, %**
Інвестиції, усього	2770,6	4242,4	5288,5	4351,8	4475,8	6750,8	8233,4	10295,5	5801,0	209,4
Інвестиції у існуючі будівлі і споруди	403,9	543,3	401,2	351,7	340,7	987,2	574,3	402,3	500,5	123,9
Інвестиції у будівництво та перебудову будівель і споруд	2366,7	3699,1	4887,3	4000,1	4135,1	5763,6	7659,1	9893,2	5300,5	224,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [321]

Крім того за цей же часовий період, було здано в експлуатацію і реконструйовано сховищ для одночасного зберігання 462,3 тисяч тон картоплі, овочів та фруктів, що дало змогу запобігати різкому підвищенню цін на ці види продукції у зимовий період.

З метою рівномірного постачання продуктів харчування рослинного походження у торгівельні мережі та на переробні підприємства, на протязі всього року, був прийнятий Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 року №1561-VI та Постанова кабінету Міністрів України, яка затвердила Державну цільову програму створення оптових ринків аграрної продукції у всіх регіонах країни до 2013 року. І хоча ця Програма, у повному обсязі, до цього часу ще не виконана, практичне використання перших оптових ринків показали, що ціни на плодоовочеву продукцію можуть бути знижені в Україні не менше ніж у 2 рази. Крім цього, створення оптових ринків дає змогу органам регіонального

управління отримувати більш достовірну інформацію про рух сільськогосподарської продукції.

У результаті, кількість нових будівель виробничого призначення щорічно зростає. Свідченням цього є те, що з 2010 року по 2016 рік прийнято в експлуатацію будівель на 69,3 тисяч скотомісць для великої рогатої худоби, збудовано і реконструйовано птахофабрик на 24024,0 тисяч курей несучок та на 117,7 мільйонів голів за рік курей м'ясного напрямку (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Формування окремих господарських потужностей у сільському господарстві

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**всього прийнято в експлуатацію**	**в середньому за один рік**	**середн. показн. +, - до 2010 року**
Тваринницькі приміщення (тис.скотомісць), у т.ч. для великої рогатої худоби	3,4	23,3	14,4	7,6	10,5	7,4	2,7	69,3	9,9	+6,5
для свиней	23,7	15,0	2,8	0,8	15,4	18,5	2,3	78,5	11,2	-12,5
для овець	0,2	-	0,1	-	0,1	0,1	0,2	0,7	0,1	-0,1
Птахофабрики, у т.ч. яйцевого напрямку тис. курей-несучок,	1560,0	220,0	5359,0	15460,0	2852,0	88,0	45,0	24024,0	3432,0	+1862,0
м'ясного напрямку млн.голів за рік	13,2	84,9	9,0	0,2	7,3	3,1	-	117,7	16,8	+3,6
Сховища для картоплі, овочів та фруктів, тис.тонн одночасного зберігання	25,5	192,7	78,7	42,4	77,3	24,2	21,5	462,3	66,0	+40,5
Силосні та сінажні споруди, тис.м^3	3,0	129,0	289,0	315,0	186,0	37,0	15,0	974,0	139,0	+136,0
Комбікормові підприємства та цехи, тонн комбікормів за добу	122,0	430,0	397,0	676,0	538,0	360,0	56,0	2579,0	368,0	+246,0
Комбінати тепличні, га	-	8,0	5,0	10,0	-	-	-	-	-	x
Склади механізовані для зберігання мінеральних добрив, отрутохімікатів та вапняних матеріалів, тис.тонн одночас-ного зберігання	-	2,5	32,6	0,5	2,9	0,02	1,5	40,0	5,7	+5,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Велике значення для розвитку галузі має будівництво силосних й сінажних споруд та комбікормових підприємств, яке є тим виробничим потенціалом без якого неможливо збільшити обсяги виробництва м'яса, молока, яєць та інших, життєво необхідних для людини, продуктів харчування.

Разом з цим відмічаємо, що збільшення кількості складів для зберігання добрив і ядохімікатів відбувається повільно, що негативно впливає на збереження та відновлення екологічного стану довкілля.

Перелік об'єктів виробничої інфраструктури, які були побудовані й реконструйовані за останні 7-8 років можна і далі продовжувати [231]. Але й з наведених прикладів видно, що не дивлячись на політичну й економічно-фінансову кризи, сільське господарство продовжує розвиватись. Але не високий рівень інвестиційних вкладень в основні засоби виробництва стримує темпи розвитку сільського господарства [232]. Як видно з таблиці 3.13 за рівнем капітальних інвестиційних вкладень, у середньому за 2010-2017рр., сільське господарства значно поступається таким галузям як промисловість та будівництво.

Таблиця 3.13

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності

(у фактичних цінах; мільйонів гривень)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**В середньому за 2010-20176рр**
Усього	189061	259932	293692	267728	219420	273116	359216	488462	288828
Сільське, лісове та рибне господарство	11568	17039	19411	19059	18796	30155	50484	64243	28845
Промисловість (виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів)	56725 8665	89146 12255	103472 13558	105594 15275	86242 13487	87656 13549	117754 21291	143300 18927	98736 14626
Будівництво	32790	34855	44895	46318	36057	43464	44444	52176	41875

Продовження таблиці 3.13

Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18868	24390	24801	22379	20716	20663	29957	33665	24430
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19592	25977	32808	18833	15948	18704	25107	37944	24364
Тимчасове розміщування й організація харчування	1671	2225	2856	2477	1482	1393	1478	2134	1964
Інші види економічної діяльності	47847	66300	65449	53068	40629	71081	89992	115000	68671

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України [322]

«У 2017 році в сільське, лісове та рибне господарство було здійснено капітальних вкладень на суму 64243 млн. гривень, тоді як цей показник у 2010 році був на рівні 11568 млн. гривень, що дозволило аграрній галузі не тільки збільшити обсяги виробленої продукції, а й значно розширити сегмент своєї присутності у глобальному економічному просторі та практично зрівнятися з промисловою галуззю за рівнем наповнення валютою Державного бюджету. Незначне зменшення обсягів капітальних інвестицій у 2013-2014рр. по відношенню до 2012 року не знизило обсяги випуску продукції у сільському господарстві, у той час, як збільшення капітальних вкладень з 2010р. по 2017 рік у 5,6 рази сприяло зростанню випуску аграрної продукції до 707792 млн. гривень, або на 373,7%» (табл. 3.14) [29].

«Це вказує на те, що ефективність капітальних вкладень зростає при вагомих обсягах інвестиційних потоків, які здатні значно активізувати виробничу діяльність аграрних товаровиробників» [29].

Таблиця 3.14

Вплив інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування капітальних інвестицій та випуск аграрної продукції

(мільйонів гривень)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2017р. до 2010р., %**
Капітальні інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство	11568	17039	19411	19059	18796	30155	50484	64243	555,35
Випуск продукції у сільському господарстві	189405	253569	261835	307054	371188	544206	637791	707792	373,69

Джерело: розраховано за даними державної служби статистики України [322]

«Продовжуючи аналізувати динаміку капітальних інвестицій за видами економічної діяльності, слід відмітити, що у сільське, лісове та рибне господарство щорічно скеровуються значно менші обсяги капітальних вкладень, ніж у промисловість, будівництво та деякі інші галузі» [29]. Якщо у цей сектор економіки було інвестовано з 2010 по 2017 роки 230755 млн. гривень, то у промислову і будівельну галузі було вкладено інвестицій, за цей же часовий період, відповідно 789889 і 334999 мільйонів гривень, що перевищує обсяги інвестування аграрної сфери у 3,4 і 1,4 рази. До того ж, динаміка структури капітальних інвестицій у економіку країни вказує на те, що темпи зростання інвестиційних вкладень у сільське господарство є незначними, особливо по відношенню до харчосмакового сектору переробної промисловості (рис. 3.4.).

Такий підхід до розподілу й перерозподілу капітальних вкладень не тільки не сприяє економічному розвитку сільськогосподарської галузі, а й створює різні умови для соціального розвитку окремих регіонів України.

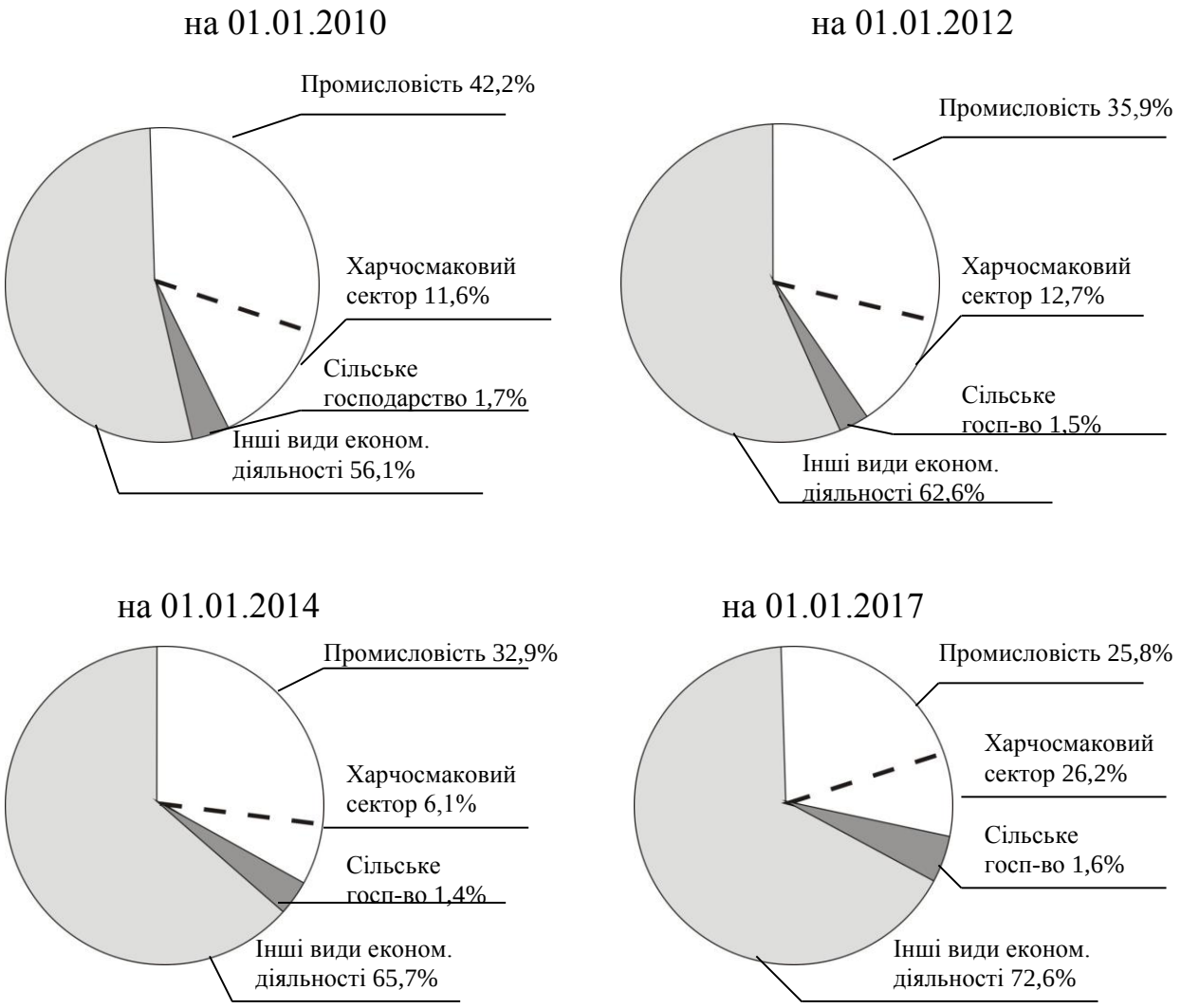

Рис. 3.4. Структура капітальних інвестицій за видами економічної діяльності

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [322]

«В останні роки у зв’язку з поглибленням політичної, економічної та фінансової кризи зменшилися темпи самофінансування власного виробництва, а держава значно скоротила фінансування соціально-економічних програм . Пошук нових джерел фінансування усіх, без винятку, галузей національного господарства в теперішній часовий період став більш актуальною проблемою, оскільки без додаткового їх інвестування є загроза подальшого зменшення темпів виробництва та погіршення умов життєдіяльності населення країни . Тому основним завданням інвестиційної політики, на цьому етапі соціально-економічного розвитку країни, є

створення максимально привабливого клімату для залучення інвестицій як з європейських так і інших країн світу. Аналізуючи динаміку залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, наводимо наступні дані» [29] (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Прямі інвестиції в економіку України

(млрд. доларів США)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Країни світу	38,99	45,37	48,19	51,71	53,70	40,73	36,15	37,51
Країни ЄС	31,54	36,76	39,27	41,13	41,03	31,05	26,41	26,20
Частка інвестицій з країн ЄС, %	80,89	81,02	81,49	79,54	77,42	76,23	73,06	69,85

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [320]

Як видно з таблиці 3.3 країни Європейського Союзу більш активно залучають інвестиції у розвиток економіки України, хоча обсяги їх недостатні і не відповідають потребам суб'єктів господарської діяльності. Якщо з 2010 року по 2014 рік інвестування економіки країнами світу щорічно зростало, то вже у 2015 році обсяги інвестицій зменшилися на 12,97 млрд. дол. США до попереднього року, а в 2017 цей показник склав лише 37,51 млрд. дол. США, що на 3,8% менше показника 2010 року.

Важливими аналітичними показниками є частка прямих інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство від загального обсягу прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одного найманого працівника, на один гектар сільгоспугідь, на один гектар посівної площі (табл. 3.16).

Аналіз наведених у таблиці показників показав, що на фоні зростання прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2010-2017рр. (113,1%), цей показник за цей же період у сільському, лісовому та рибному господарстві знизився на 1,6% по відношенню до 2010 року, а частка у загальних обсягах прямих інвестицій – на 11%, у розрахунку на 1га сільгоспугідь – на 3%, на 1га посівної площі – на 3,3%.

Таблиця 3.16

Порівняльні характеристики прямих інвестицій, скерованих у сільське, лісове та рибне господарство України

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**у середн. за 2010-2017рр.**	**середн. показник до 2010р., %**
Прямі інвестиції в економіці України (млрд.дол.США)	39,0	45,4	48,2	51,7	53,7	40,7	36,2	37,5	44,1	113,1
у т.ч. у сільському, лісовому та рибному господарстві (млн.дол.США)	680,4	730,7	736,3	728,4	776,9	617,0	502,2	586,2	669,7	98,4
Частка прямих інвестицій у сільському, лісовому та рибному господдарстві (%)	1,7	1,6	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4	1,6	1,5	89,0
На одного найманого працівника у сільському, лісовому та рибному господарстві (дол.США)	1051,0	1153,0	1180,0	1251,0	1469,0	1227,0	986,0	1182,0	1187,0	113,0
На один гектар сільгоспугідь (дол.США)	16,4	16,9	16,4	17,5	18,7	14,9	12,1	14,1	15,9	97,0
На один гектар посівної площі (дол.США)	25,2	26,4	26,5	25,7	28,5	22,9	18,6	21,2	24,4	96,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

За обсягами залучених прямих іноземних інвестицій лідирують такі регіони як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Івано-Франківська, Харківська області та м.Київ (табл.3.17). Аналізуючи динаміку прямого іноземного інвестування в економіку країни ми бачимо, що на фоні зростання цього показника з 39175,7 млн. дол.. США у 2010р. до 57056,4 млн.дол. США у 2014р. та з подальшим зниженням обсягів

інвестування до 37513,6 млн.дол.США у 2017 році, більшість регіонів демонструють більш суттєвий вектор розбіжностей процесів залучення коштів. Якщо за період з 2010р. по 2017р. Дніпропетровська область залучила прямих іноземних інвестицій 58570,9 млн.дол.США, то за цей же період Запорізька, Київська, Луганська та Харківська області разом залучили лише 42851,3 млн.дол.США, що в 1,4 раза менше показника Дніпропетровської області. В залежності від уміння використовувати інвестиційні кошти у розвиток регіонів та підвищення інвестиційного іміджу змінюються і лідируючі позиції регіонів.

Таблиця 3.17

Формування прямих іноземних інвестицій за регіонами України*

(мільйонів доларів США)

Область	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**з 2010р. по 2017р.**	**у серед. за 2010 – 2017рр.**	**до 2017р., %**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
Україна	39175,7	43836,8	48991,4	53679,3	57056,4	45744,8	43371,4	37513,6	369369,4	46171,2	117,8
Вінницька	184,6	205,3	226,4	248,2	309,4	223,0	187,1	180,0	1764,0	220,5	119,4
Волинська	332,4	218,6	291,4	380,5	341,3	271,2	248,1	249,6	2333,1	291,6	87,7
Дніпропетровська	7054,1	7495,1	8208,2	8432,3	9064,0	7643,2	7182,9	3491,1	58570,9	7321,4	103,8
Донецька	1636,8	2278,2	2646,9	3187,0	3602,5	2168,3	1827,7	1249,6	18597,0	2324,6	142,0
Житомирська	238,1	258,1	337,7	362,8	388,7	285,7	249,3	216,3	2336,7	292,1	122,7
Закарпатська	363,7	364,4	348,5	406,4	437,5	334,2	311,5	317,0	2571,7	321,5	88,4
Запорізька	916,2	952,8	987,6	1077,6	1125,4	1039,8	931,7	859,1	7893,2	986,7	107,7
Івано-Франківська	635,1	512,5	624,0	642,7	813,8	925,9	836,6	826,6	5817,2	727,2	114,5
Київська	1525,5	1611,1	1751,7	1835,2	1988,5	1787,2	1627,1	1516,8	13643,1	1705,4	111,8
Кіровоградська	82,6	65,0	72,4	103,7	158,5	82,0	64,4	58,9	687,5	85,9	104,0
Луганська	637,1	687,5	766,0	838,2	879,1	630,9	582,4	436,4	5457,6	682,2	107,1
Львівська	1198,6	1254,6	1387,8	1637,8	1701,4	1374,6	1248,1	1111,4	10914,3	1364,3	113,8
Миколаївська	162,7	165,4	152,3	244,7	282,8	228,9	212,7	213,5	1643,0	205,4	126,2
Одеська	1042,0	1107,3	1220,5	1629,1	1671,7	1430,4	1337,4	1330,4	10768,2	1346,1	129,2
Полтавська	450,9	551,3	702,2	943,2	1065,6	1040,3	1000,6	1003,0	6757,1	844,6	187,3
Рівненська	307,6	309,2	280,4	298,8	313,4	263,4	220,2	159,5	2152,5	269,1	87,5
Сумська	243,5	359,6	361,8	386,5	422,7	267,3	201,6	190,0	2433,0	304,1	124,9

продовження таблиця 3.17

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Тернопільська	66,5	59,8	61,9	63,9	68,9	55,8	50,1	48,2	475,1	59,4	89,3
Харківська	2082,7	2716,9	2814,3	2174,3	2131,9	1728,8	1569,5	639,0	15857,4	1982,2	95,2
Херсонська	197,4	203,4	206,4	251,5	275,2	208,2	210,6	201,3	1754,0	219,25	111,1
Хмельницька	219,6	183,0	186,8	205,1	224,5	189,1	166,8	158,2	1533,1	194,6	87,2
Черкаська	222,5	289,4	285,7	882,5	887,9	512,9	352,9	334,4	3768,2	471,0	211,7
Чернівецька	61,8	61,9	61,9	64,2	80,2	68,6	59,3	57,1	515,0	64,4	104,2
Чернігівська	88,8	94,9	100,9	105,0	128,4	99,8	92,2	241,3	710,0	88,8	100,0
м.Київ	19225,1	21831,6	24907,7	27278,1	28693,0	22889,2	22600,4	22425,1	189850,2	23731,3	123,4

Розраховано за даними Державного комітету статистики України [320], [322]

* Без врахування показників тимчасово окупованих територій України

Якщо з 2010р. по 2014 рік прямі іноземні інвестиції зросли з 680,4 млн. дол.США до 776,9 млн.дол.США, то з 2015р. по 2017 рік цей показник знизився на 24,5%. Найбільші вкладники інвестицій у аграрну галузь, Кіпр, Велика Британія, Німеччина, США і Польща, також знизили інвестиційні вкладення у розвиток сільського господарства з 2010р. по 2017 рік на 13,3% (рис.3.5). Всього господарства було вкладено 5358,1млн.дол.США, що складає 1,5% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в усі галузі суспільного господарства (352363,3 млн.дол.США). Найбільша частка залучених прямих інвестицій у сільське господарство припадає на Вінницьку (13,5%), Житомирську (8,8%), Івано-Франківську (7,9%), Тернопільську (9,9%), Чернівецьку (16,3%), Херсонську (10,3%) області. Частка інвестицій у сільське господарство в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій кожного з таких регіонів як Дніпровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Одеська області є меншою 1%, а в цілому по Україні цей показник складає 1,6%, що вказує на вкрай низький рівень частки прямих інвестицій у розвиток сільського господарства країни.

На загострення економічної й політичної криз країни – інвестори відреагували також значним зниженням рівня інвестування економіки сільського та рибного господарства (табл.3.18).

Таблиця 3.18

Прямі інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство України

(мільйонів доларів США)

Країни	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	з 2010р по 2017р.	у середньому за 2010-2017р.р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кіпр	175,5	237,8	343,8	312,7	361,5	238,7	177,5	178,2	2025,9	253,2
Велика Британія	134,5	126,8	42,4	37,6	35,4	45,5	48,9	50,8	521,9	65,2
Німеччина	57,7	58,6	62,5	63,4	64,9	64,9	34,8	58,3	465,1	58,1
Польща	29,5	29,1	33,1	32,8	32,1	31,9	30,0	30,5	249,0	31,1
США	44,6	24,1	22,9	25,9	22,1	19,4	17,8	17,4	194,2	24,3
Нідерланди	24,2	33,7	18,8	21,4	17,0	22,2	18,8	19,0	175,1	21,9
Віргінські Острови (Британ.)	12,2	12,0	15,0	27,3	31,7	19,6	17,1	88,9	223,8	28,0
Австрія	27,5	14,2	7,7	11,0	14,3	7,1	5,9	6,0	93,1	11,6
Франція	15,3	21,9	22,1	22,4	23,1	17,7	14,7	21,3	159,1	19,9
Російська Федерація	17,4	8,8	6,3	10,1	11,0	4,6	4,1	4,0	66,3	8,3
Італія	3,4	3,8	3,7	3,4	3,5	2,4	2,0	2,2	24,4	3,1
Інвестиції з інших країн світу	138,6	159,9	158,1	160,4	160,3	143,0	130,6	109,6	1159,9	145,0
Всього	680,4	730,7	736,3	728,4	776,9	617,0	502,2	586,2	5358,1	669,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [320], [322]

Велике значення у залучені іноземних інвестицій у регіони країни має їх привабливий інвестиційний клімат, розвиненість ринкової інфраструктури, виробничі потужності, кваліфікація працівників, купівельна спроможність місцевого населення [236], [248], [295]. «Отже, незначні обсяги залучення іноземних інвестицій у сільське господарство регіонів України вказує на великі ризики вкладення капіталу у цей сектор економіки, недосконаліть чинного законодавства, непрозорість цільового використання інвестицій,

відсутність державних гарантій повернення інвестованих коштів інвесторам, незавершеність реформування аграрної галузі, часті зміни податкового законодавства, високий рівень корупції» [29].

На 01.01.2010р.

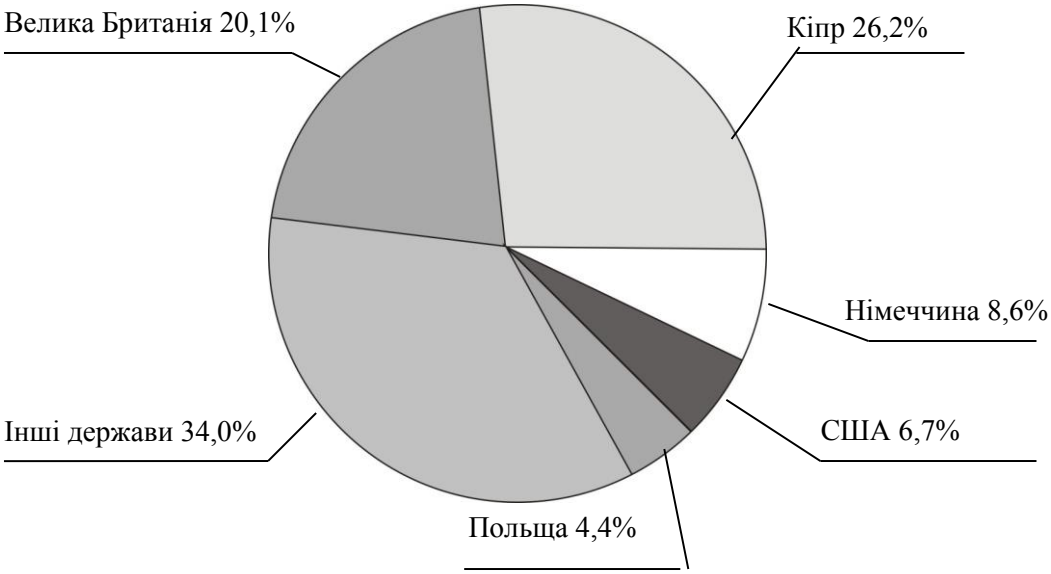

На 01.01.2017р.

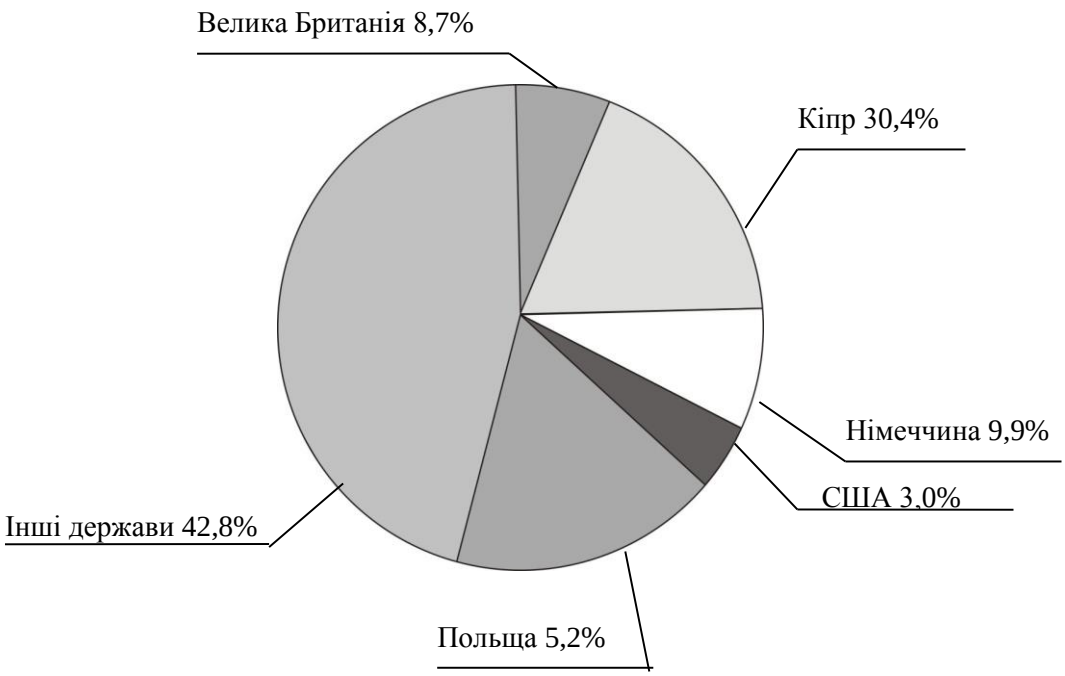

Рис. 3.5. Динаміка прямих інвестицій найбільших країн – інвесторів у аграрний сектор економіки у 2010-2017рр.

Джерело: побудовано за даними служби статистики України [320], [322]

Найвищими показниками прямих іноземних інвестицій на одну особу характеризуються Дніпровська, Київська, Івано-Франківська, Запорізька, Полтавська, Львівська та Харківська області, що вказує на високий рівень розвиненості ринкових відносин та інвестиційної активності у цих регіонах й великі можливості покращення соціальних стандартів населення.

Аналізуючи вплив інвестиційної політики на розвиток сільського господарства необхідно враховувати те, що збільшення обсягів вітчизняних та іноземних інвестицій є важливим показником покращення інвестиційного клімату галузі та поліпшення умов для розвитку аграрного бізнесу. Як видно з рис. 3.6, позитивна динаміка зростання капітальних інвестицій у розвиток галузі відмічається з 2015 року, а прямих іноземних інвестицій з 2017 року.

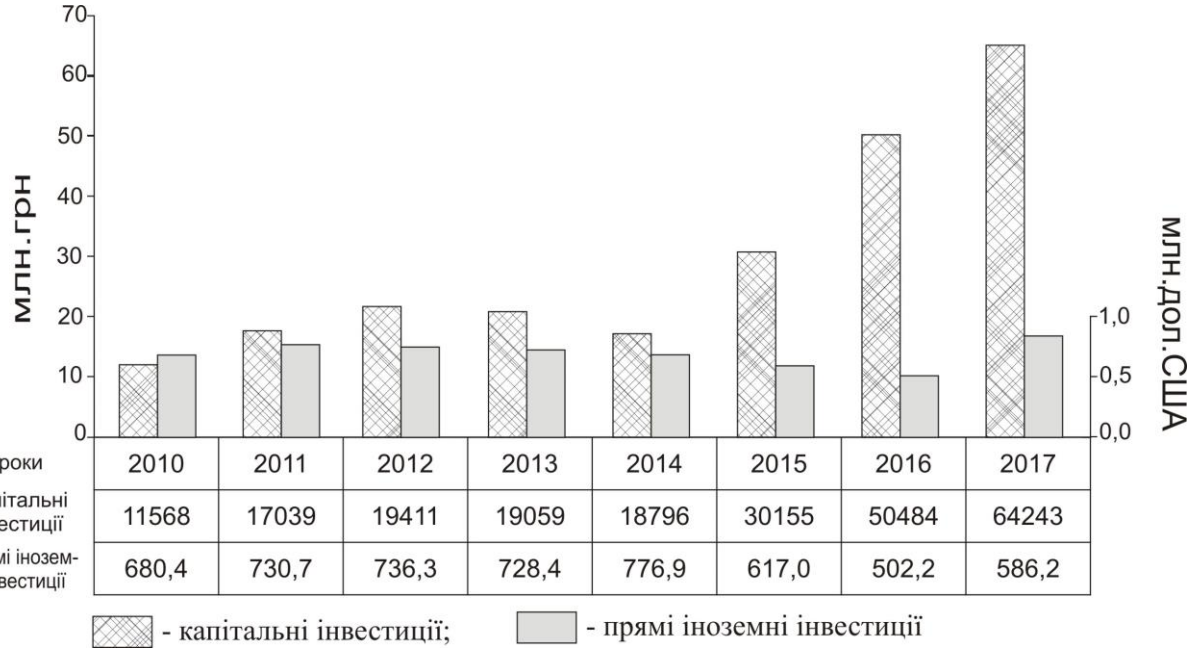

роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
капітальні інвестиції	11568	17039	19411	19059	18796	30155	50484	64243
прямі іноземні інвестиції	680,4	730,7	736,3	728,4	776,9	617,0	502,2	586,2

Рис. 3.6. Динаміка капітальних й прямих іноземних інвестицій у сільському господарстві України

Джерело: побудовано автором за даними [320], [322]

Дані додатку Л указують на те, що площі, з яких збираються зернові, зернобобові, соняшник та овочеві культури, з 2010р. по 2017 рік зростали, а площі цукрових буряків, картоплі та плодовоягідних культур зменшилися. Але обсяги виробництва усіх, без виключення, культур за цей період

збільшилися. Особливо зросло виробництво зернових, зернобобових та соняшнику (на 143-238%), що свідчить про поступове застосування інноваційних технологій у рослинництві. За період з 2010 по 2017 рік зросло і виробництво м'яса і яєць, що вказує на відродження такої важливої галузі як тваринництво.

При цьому слід відмітити, що капітальні інвестиції у 2017 році зросли по відношенню до 2010р. у 5,5 рази, а обсяги прямих іноземних інвестицій хоча не досягли рівня 2010 року, темпи їх зростання є високими і перевищують рівень 2011 року на 9,2%, а рівень 2016 року – на 35,3% (рис.3.7)

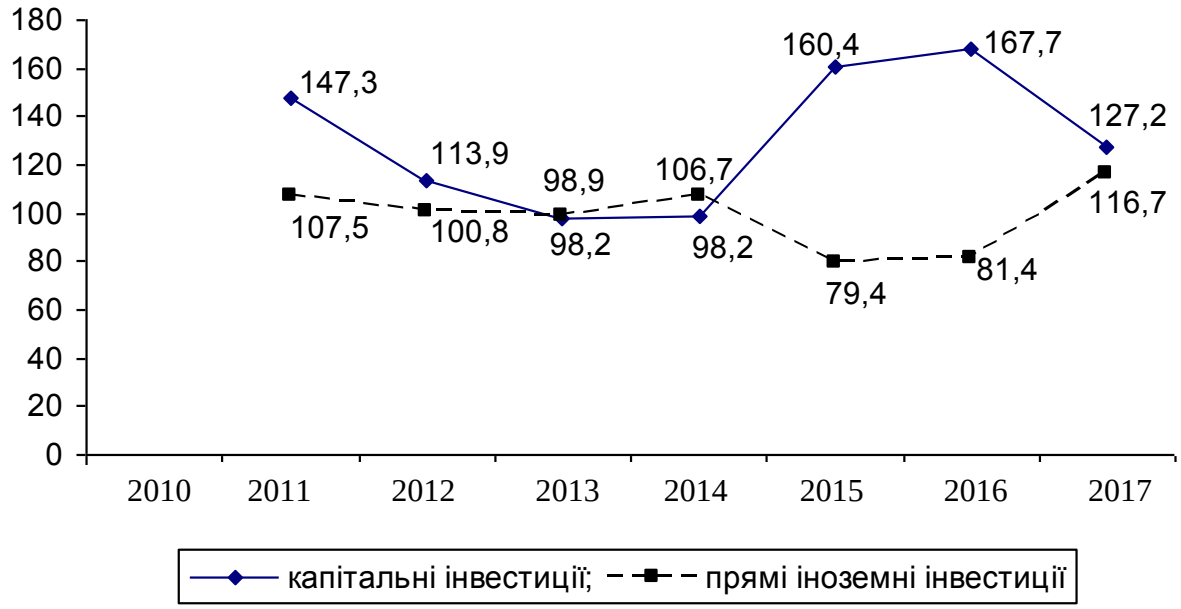

Рис. 3.7. Індекси капітальних та прямих іноземних інвестицій у сільському господарстві України

Джерело: розраховано автором за даними [322]

Це вказує на покращення інвестиційного клімату та поступове відновлення інвестиційної активності у сільському господарстві регіонів України.

Аналізуючи виробництво валової продукції сільського господарства за регіонами (табл.3.19) відмічаємо, що за період 2010-2017рр. воно зросло у середньому по Україні на 124,7% по відношенню до 2010 року. Найбільший

приріст продукції був у Вінницькій (138,7%), Житомирській (130,8%), Івано-Франківській (120,6%), Київській (125,4%), Полтавській (135,2%), Сумській (157,2%), Тернопільській (139,0%), Харківській (152,4%), Хмельницькій (137,4%), Чернігівській (143,6%), Найменший – у Донецькій (99,3%), Закарпатській (107,2%), Луганській (108,2%), Чернівецькій (111%) областях.

Таблиця 3.19

Динаміка зростання виробництва валової продукції сільського господарства за регіонами

(мільярдів гривень)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**у серед. за 2010 – 2017рр.**	**до 2010р., %**
Україна	187,5	225,3	216,6	246,1	251,4	239,5	254,6	249,2	233,6	124,7
Вінницька	12,6	15,1	14,5	17,9	19,8	18,2	21,3	20,4	17,5	138,7
Волинська	5,3	5,7	6,2	6,3	6,7	6,4	6,6	6,9	6,3	118,2
Дніпровська	12,3	14,5	11,5	15,2	14,2	15,1	15,2	15,2	14,1	114,9
Донецька	9,6	11,5	10,9	11,5	10,7	6,9	7,6	7,7	9,5	99,3
Житомирська	6,3	7,2	7,9	8,4	8,8	8,1	9,4	9,9	8,2	130,8
Закарпатська	3,8	4,0	4,2	4,3	4,3	4,2	3,9	4,0	4,1	107,2
Запорізька	7,6	8,7	7,2	9,5	9,2	10,2	9,9	9,6	9,0	117,9
Івано-Франківська	4,6	5,2	5,5	5,6	6,0	5,7	5,8	6,0	5,6	120,6
Київська	11,5	13,6	14,8	15,0	15,9	14,2	15,6	14,9	14,4	125,4
Кропивницька	8,6	10,5	9,0	11,5	11,3	11,0	12,0	10,3	10,5	123,7
Луганська	4,9	6,2	6,3	6,5	5,2	4,0	4,8	4,6	5,3	108,2
Львівська	7,4	8,4	8,7	8,8	9,3	9,0	9,3	9,8	8,8	119,4
Миколаївська	7,5	8,4	6,9	9,4	8,8	8,9	9,7	8,8	8,6	114,0
Одеська	9,4	10,0	8,0	11,3	11,1	10,6	11,9	11,9	10,5	112,0
Полтавська	11,0	14,9	13,4	16,0	15,5	16,7	17,2	14,3	14,9	135,2
Рівненська	5,4	6,0	6,2	6,6	6,9	6,4	6,7	7,0	6,4	118,5
Сумська	5,7	7,9	8,2	9,4	10,3	9,8	10,2	10,2	9,0	157,2
Тернопільська	5,8	7,3	7,9	8,2	9,2	8,2	8,5	9,5	8,1	139,0
Харківська	8,9	13,3	12,2	14,6	15,1	14,7	15,6	14,2	13,6	152,4
Херсонська	8,2	10,0	8,3	9,8	10,3	10,8	11,2	11,2	10,0	123,0
Хмельницька	8,4	9,7	11,2	11,5	13,3	11,6	12,5	14,2	11,5	137,4
Черкаська	12,3	14,5	14,0	14,9	14,7	14,6	15,0	13,2	14,2	115,0
Чернівецька	3,9	4,3	4,4	4,5	4,7	4,3	4,3	4,5	4,4	111,8
Чернігівська	6,5	8,4	9,2	9,4	10,1	9,9	10,4	10,9	9,3	143,6

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [320], [322]

Наведені розрахунки автора показують, що найвагомішу частку у загальному обсязі виробленої продукції у середньому за 2010-2017рр. має

Вінницька (10,8%), Полтавська (6,3%), Черкаська (6,2%), Київська (6,1%), Харківська (5,6%) області. Найменшу частку мають Закарпатська (1,5%), Чернівецька (1,6%), Івано-Франківська (2,1%), Рівненська (2,1%), Луганська (2,3%), Волинська (2,5%) області (рис. 3.8).

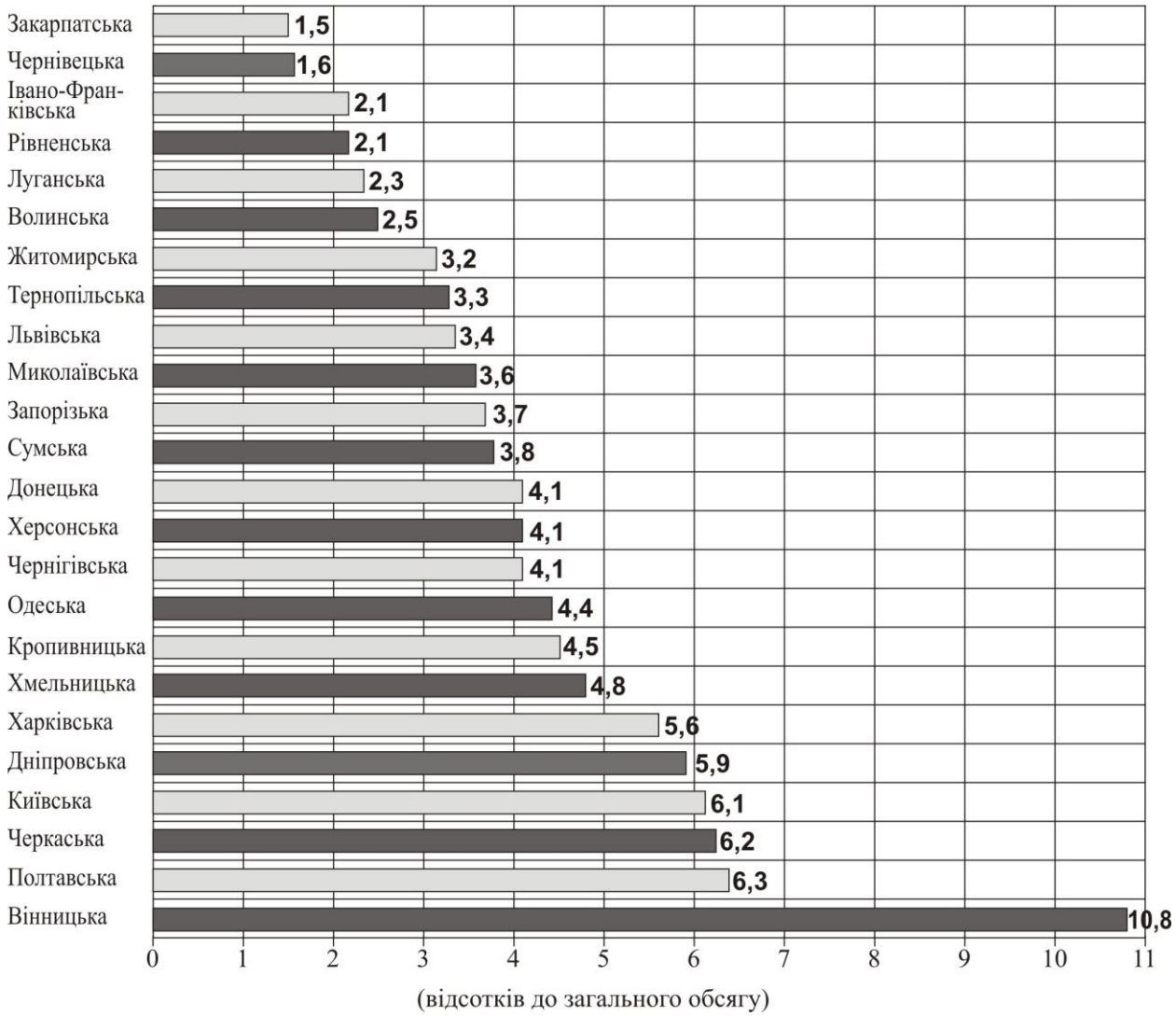

Рис. 3.8. Частка регіонів у загальному обсязі виробленої аграрної продукції у 2010-2017 роках*

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [320], [322]

* Без врахування тимчасово окупованих територій України

На наш погляд, збільшення інвестиційних вкладень у аграрне виробництво таких регіонів як Миколаївська, Запорізька, Сумська, Донецька, Херсонська, Одеська, Кропивницька та Хмельницька області, дало б змогу у

найближчі роки збільшити виробництво аграрної продукції, піднявши його до рівня перших за обсягами виробництва шести областей, що сприяло б зміцненню продовольчої безпеки країни та зростанню інвестиційного потенціалу галузі.

Аналізуючи ефективність використання потенціалу земельних ресурсів аграрними підприємствами та домогосподарствами встановлено, що підприємства поступово нарощують обсяги виробництва продукції з кожного гектара. Якщо у 2010-2015 роках продуктивність використання угідь господарствами населення складала 642,4-735,2 тис. гривен на 100 гектарів землі, а аграрними підприємствами 451,8-661,0 гривен, то у 2016 році ці показники практично зрівнялися, а у 2017 році аграрні підприємства перевищили обсяги виробництва домогосподарствами на 2,7% (рис.3.9).

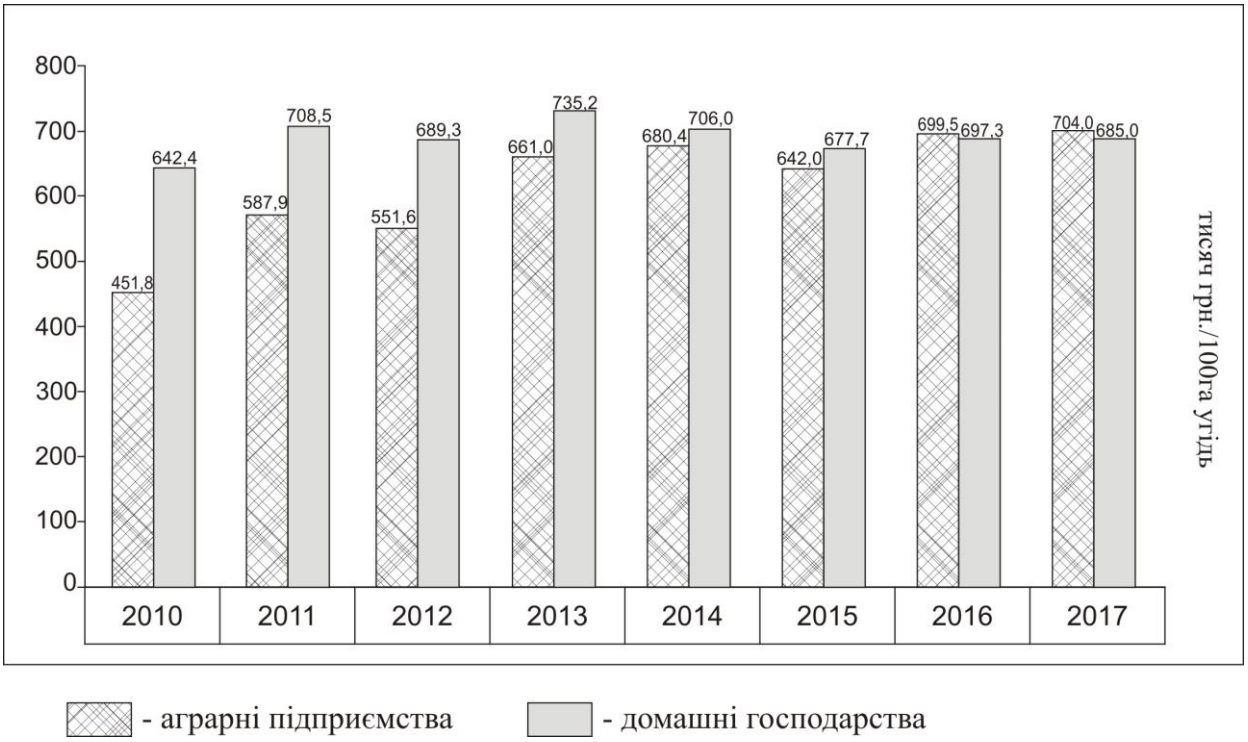

Рис. 3.9. Продуктивність використання сільськогосподарських угідь аграрними підприємствами та господарствами населення

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Це вказує не тільки на перспективність розвитку великих підприємств, а й на необхідність розвивати мале підприємство у сільському господарстві. Всього ж, у середньому, щорічно з 2010р по 2017 рік вироблялося продукції усіма категоріями господарств на суму 642,0 тис. гривень у розрахунку на 100га сільськогосподарських угідь, що на 22,6% більше ніж вироблялося у 2010 році.

За цей період збільшилося й виробництво продукції на одну особу на 26,7%, (додаток Х), що позитивно вплинуло на рівень споживання деяких продуктів харчування населенням, але не задовольнило попит населення на основні продукти харчування (табл.3.20).

Таблиця 3.20

Споживання населення основних продуктів харчування

(на одну особу за рік; кілограмів)

	науково обґрунтована норма споживання	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	у середньому за 2010-2017рр	+, - до 2010 року
М'ясо та м’ясопродукти	76,0	52,0	51,2	54,4	56,1	54,1	50,9	51,4	51,7	52,7	+0,7
Молоко та молочні продукти	358,0	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8	209,9	209,5	200,0	211,2	+4,8
Яйця, штук	295,0	290,0	310,0	307,0	309,0	310,0	280,0	267,0	273,0	293,0	+3,0
Хлібні продукти	154,0	111,3	110,4	109,4	108,4	108,5	103,2	101,0	100,8	106,6	-4,7
Картопля	150,0	128,9	139,3	140,2	135,4	141,0	137,5	139,8	143,4	138,2	+9,4
Овочі та баштанні продовольчі культури	156,0	143,5	162,8	163,4	163,3	163,2	160,8	163,7	159,7	160,0	+16,5
Плоди, ягоди та виноград	84,0	48,0	52,6	53,3	56,3	52,3	50,9	49,7	52,8	52,0	+4,0
Риба та рибні продукти	20,0	14,5	13,4	13,6	14,6	11,1	8,6	9,6	10,8	12,0	-8,0
Цукор	45,0	37,1	38,5	37,6	37,1	36,3	35,7	33,3	30,4	35,8	-1,3
Олія	20,0	14,8	13,7	13,0	13,3	13,1	12,3	11,7	11,7	13,0	-1,8
Середньодобове споживання калорій у складі продуктів харчування, на 1 особу к.калорій	3200,0	2933,0	2951,0	2954,0	2969,0	2939,0	2799,0	2742,0	2707,0	2874,0	-5,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Порівнюючи дані фактичного споживання основних продуктів харчування з тими, що рекомендовані наукою, бачимо, що, у середньому, з 2010р. по 2017 рік кожен середньостатистичний українець недоїдав щорічно 23кг м'яса і м'ясних продуктів, 145кг молока і молочних продуктів, 8 кг риби та рибних продуктів, 47кг хліба та мучних виробів, 32кг плодів, ягід та винограду, 8кг цукру й 7кг олії. Як результат, кожна людина за добу споживає у середньому 2874 к.калорій, що майже на 1500 к.калорій менше від рівня споживання людиною, яка проживає у Америці або Європі і що прямо впливає на рівень захворюваності та тривалість життя населення.

Ці та інші фактори (додаток Н) негативно впливають на відтворення трудового потенціалу галузі, сприяють міграції працездатного населення у пошуках роботи та кращих умов життя. На процеси відтоку населення з сільської місцевості також впливають: низький рівень заробітної плати найманих працівників, зменшення обсягів будівництва житла, доріг з твердим покриттям, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, лікарень та інших об'єктів соціальної інфраструктури, незначні доходи суб'єктів аграрного бізнесу від виробничо-збутової діяльності, недосконалий механізм надання соціальних пільг мешканцям села та ін.

Аналізуючи динаміку продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах (рис.3.10), бачимо, що темпи виробництва аграрної продукції, у розрахунку на одного зайнятого працівника, зростають, хоча товаровиробники відчувають, уже тепер, не тільки низький рівень забезпечення основними засобами виробництва, а й недостатню кількість таких кваліфікованих спеціалістів як трактористи, комбайнери, оператори дощувальних машин, будівельники та ін.

Але, незважаючи на невисокий соціально-економічний стан галузі, кожен зайнятий у 2010 році працівник виробляв продукції на 132680,4 гривні, а у 2017 році цей показник склав 271491,0 гривень. У середньому за вісім років (2010-2017р.р), продуктивність праці у аграрній галузі зросла на 48,9%, а реалізація підприємствами таких видів сільськогосподарської

продукції як зернові, олійні, картопля та овочі збільшилася майже на 50% (додаток М, П).

Збільшилися також обсяги реалізації м’яса, молока та яєць.

(2010р. = 100 відсотків)

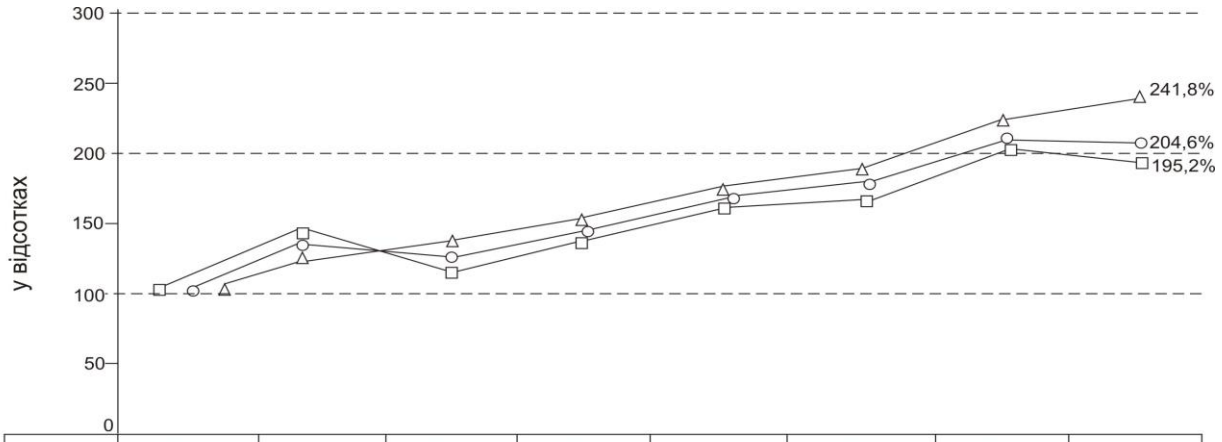

у гривнях

роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
усього	132680,4	165229,0	159679,0	201216,9	227753,4	223309,9	275317,8	271491,4
рослин-ництво	133603,0	171142,8	155543,8	202220,5	228884,7	218768,0	270863,2	260793,7
тварин-ництво	130473,7	148840,3	171798,3	198185,6	224105,1	237990,0	292511,2	315503,8

-○- усього
-□- рослинництво
-△- тваринництво

Рис. 3.10. Динаміка продуктивності праці й сільськогосподарських підприємствах (гривень на 1 зайнятого у виробництві)

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Що стосується експортно-імпортної діяльності у сільському господарстві, то експорт аграрної та переробної харчової продукції з 2010р. по 2017 рік зріс у середньому на 53,4% . За цей період експорт продукції рослинного походження зріс на 93,7%, а тваринного – на 20,8%. (табл. 3.21).

У товарній структурі найбільші обсяги експорту продукції тваринного походження були у 2013 році і склали 1084105,1 тисяч доларів США, а продукції рослинного походження – у 2012 році (92 22473,3 тис.дол.США).

У середньому, за кожен рік наших досліджень, обсяги експорту готової харчової продукції складали 2929424,4 тисяч доларів США, що на 13,9%

більше експорту у 2010 році. В цілому ж середній показник експорту готової харчової продукції за 2010-2017рр. склав 19,2% від загального обсягу експортованої продукції.

Таблиця 3.21

Динаміка товарної структури експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	у середньому за 2010-2015рр	до 2010р у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього, тисяч доларів США;	9935978,5	12804109,1	17905603,7	17038805,3	16668953,8	14563144,5	15281802,6	17756854,1	15244406,0	153,4
у відсотках	100	100	100	100	100	100	100			
Живі тварини;	771386,6	936606,1	960557,4	1084105,1	1014473,9	823434,9	775036,9	1108757,0	934294,8	121,1
продукти тваринного походження, тисяч доларів США;										
у відсотках	7,8	7,3	5,4	6,4	6,1	5,7	5,1	6,2	6,1	
Продукти рослинного походження, тисяч доларів США	3976213,4	5531957,1	9222473,3	8875920,1	8736139,2	7971492,5	8093693,7	9215707,9	7702949,4	193,7
у відсотках	40,0	43,2	51,5	52,1	52,4	54,7	53,0	51,9	50,5	
Жири та олії тваринного або рослинного походження, тисяч доларів США;	2617314,4	3396407,0	4210625,2	3507076,4	3822031,8	3299799,1	3962975,8	4605666,2	3677737,0	140,5
у відсотках	26,3	26,5	23,5	20,6	22,9	22,7	25,9	25,9	24,1	
Готові харчові продукти, тисяч доларів США;	2571064,1	2939138,9	3511947,8	3571703,7	3096308,9	2468418,0	2450096,2	2826723,0	2929424,4	113,9
у відсотках	25,9	23,0	19,6	21,0	18,6	16,9	16	15,9	19,2	

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Досліджуючи динаміку експортно-імпортних відносин, бачимо, що за цей же період імпорт сільськогосподарської продукції не зріс (3.22).

Таблиця 3.22

Динаміка товарної структури імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	у середньому за 2010-2017рр	до 2010р, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього, тисяч доларів США;	5763546,5	6346705,8	7513878,6	8187431,1	6059256,7	3484432,3	3891066,8	4301209,0	5693441,0	98,8
у відсотках	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Живі тварини; продукти тваринного походження,	1241970,6	1035370,6	1711047,8	1894498,9	1124129,2	548170,2	626279,1	731549,6	1114127,1	89,7
тисяч доларів США;										
у відсотках	21,6	16,3	22,8	23,1	18,6	15,7	16,1	17,0	19,6	
Продукти рослинного походження, тисяч доларів США	1563903,1	1815941,5	2431026,9	2670034,0	2031639,6	1146186,3	1284816,5	1368027,1	1788946,6	114,4
у відсотках	27,1	28,6	32,4	32,6	33,5	32,9	33,0	31,8	31,4	
Жири та олії тваринного або рослинного походження, тисяч доларів США;	451609,0	468668,1	406327,4	403352,6	301702,6	182338,9	245957,3	266616,4	340838,8	75,5
у відсотках	7,8	7,4	5,4	4,9	5,0	5,2	6,3	6,2	6,0	
Готові харчові продукти, тисяч доларів США;	2506063,8	3026725,6	2965476,5	3219545,6	2601785,3	1607736,9	1734013,9	1935015,9	2449545,8	97,7
у відсотках	43,5	47,7	39,5	39,3	42,9	46,1	44,6	45,0	43,0	

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Аналіз експортно-імпортної структури аграрної продукції указує на потенційні можливості розширення ринків збуту вітчизняної продукції, зростання конкурентних переваг галузі, позитивну динаміку зростання прибутковості аграрних підприємств (табл. 3.23).

Разом з цим слід відмітити, що, у середньому, за 2010-2017 роки їх рентабельність зросла лише на 3,4%, обумовлено високими цінами на

технічні засоби, мінеральні добрива, пальне, мастила, будівельні матеріали, а також низький рівень впровадження енергозберігаючих технологій.

Таблиця 3.23

Основні показники фінансової діяльності аграрних підприємств

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	у середньому за 2010-2017рр	до 2010р, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Чистий прибуток (збиток), млн..грн	17253,6	25267,0	26728,4	14925,7	21413,4	101912,2	89330,8	78440,0	46908,5	271,9
Кількість підприємств, які отримали чистий прибуток, відсотків	69,6	83,5	78,6	80,3	84,7	88,9	88,3	86,7	82,6	118,6
Рівень рентабельності усієї діяльності, відсотків	17,5	19,3	16,3	8,3	9,3	30,4	25,6	18,7	18,1	103,4
Рівень рентабельності операційної діяльності, відсотків	24,5	24,7	22,8	11,7	21,4	43,0	33,6	23,5	25,5	104,1

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Невисока ефективність аграрного виробництва, негативно вплинула на собівартість продукції (табл. 3.24).

Таблиця 3.24

Динаміка структури витрат на виробництво продукції у аграрних підприємствах

(відсотків)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Витрати на виробництво аграрної продукції – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції	68,7	69,7	70,5	73,7	72,1	59,8
витрати на оплату праці	9,2	7,6	7,1	5,4	5,4	5,0
відрахування на соціальні заходи	3,4	2,8	2,7	1,9	1,2	1,1
інші витрати	18,7	19,9	19,7	19,0	21,3	34,1

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Такий фінансовий стан сільськогосподарських підприємств не дозволяє їм своєчасно оновлювати технічні засоби, застосовувати інноваційні технології, збільшувати відрахування на соціальні заходи та підвищувати заробітну плату працівникам. Як видно з таблиці, тільки за 2012-2017 роки, витрати на оплату праці та соціальні заходи зменшилися майже у 2 і 3 рази відповідно.

Отже, проведені нами дослідження указують на незначні інвестиційні вкладення у відновлення потенціалу родючості землі, оновлення технічних засобів, поліпшення соціального й екологічного стану аграрної галузі. Вони не забезпечують попит населення на основні види продуктів харчування, не сприяють належному зростанню заробітної плати найманих працівників, зменшенню відтоку населення з сільської місцевості, що є наслідком недостатнього впливу інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства на формування та використання інвестиційного потенціалу аграрної сфери. Посилення її впливу на створення інвестиційно привабливих умов у сільському господарстві через механізми державного управління та регулювання інвестиційними процесами може активізувати приплив інвестицій в аграрний сектор економіки, поліпшити соціально-економічний стан галузі.

3.2. Аналіз впливу регіональної інвестиційної політики на стан інвестиційного ресурсного потенціалу галузі

У розділах 1 і 2 охарактеризовано механізм управління інвестиційним ресурсним потенціалом який:

- є складовою частиною загальної системи управління галуззю (підприємством);

- відіграє ключову роль у відновленні економічного, соціального та екологічного потенціалів;

- система, механізм управління інвестиційним ресурсним потенціалом, формує інвестиційні потоки, скеровуючи їх у відповідності до стратегічних цілей і мети, які визначаються державною аграрною політикою (політикою підприємства, регіону).

Таким чином, механізм стратегічного управління інвестиційними ресурсами – є інструментом втілення інвестиційної політики у реальне життя, яка, з однієї сторони визначає мету, а з іншої – механізм досягнення цієї мети, що передбачає:

- побудову інвестиційних проектів і програм ;
- удосконалення законодавчих та нормативних документів;
- розвиток ринкової інфраструктури;
- покращення економічного, соціального, екологічного стану галузі;
- розвиток ринкової конкуренції галузі;
- розвиток інформаційної сфери;
- впровадження інноваційних технологій;
- підвищення якості трудового потенціалу;
- зменшення ризиків інвестиційних вкладень у розвиток сільського господарства;
- контроль за ефективністю використання інвестиційного потенціалу та ін..

Здійснюючи функції управління ресурсним потенціалом, держава інвестує передбачені бюджетом фінансові ресурси на виконання інвестиційних програм, або безпосередньо бере участь у інвестиційних проектах, надаючи їх виконавцям субсидії, субвенції, бюджетні позики, податкові пільги [190]. «Держава також може брати участь в управлінні спільними з регіонами інвестиційними проектами. При цьому, регіональні органи управління здійснюють: аналіз і прогнозування розвитку інвестиційного ринку з урахуванням його кон’юнктури та регіональних потреб у обсягах фінансування; приймають відповідні рішення на рівні обласних, районних та місцевих Рад народних депутатів щодо

стимулювання, регулювання й контролю використання інвестиційних ресурсів та реалізації заходів щодо своєчасності виконання інвестиційних програм» [35]. Оскільки державне адміністративне регулювання інвестиційних процесів є не менш вагоме від ринкового, одним з основних принципів політики управління інвестиціями є принцип ієрархічності (інтереси регіону підпорядковані загальнодержавним інтересам). Враховуючи це, держава може у будь-який спосіб впливати на інвестиційні процеси у регіоні, управляючи ними як ринковими, так і адміністративними методами» [35]. Хоча природі ринкових відносин не відповідають адміністративні методи управління, але за дієвістю вони також можуть бути ефективними у досягненні економічних результатів [185]. Особливо цей метод управління ефективний у кризовий період, коли стагнація економіки потребує найскоріших соціально-економічних зрушень. Наприклад, у розвинених країнах світу такі методи управління є невід'ємною частиною державного впливу і не заважають підвищенню добробуту суспільства [192]. «До того ж, адміністративні методи регулювання позитивно впливають на впровадження законодавчих і нормативних документів, стандартів та контролю за використанням земельних і водних ресурсів, а також за розподілом лімітів, квот, ліцензій та ін. Без такого державного втручання навряд чи зможуть ефективно працювати суб'єкти господарської діяльності, спираючись тільки на ринкові методи господарювання» [35]. Але найбільш дієвим методом впливу державної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на соціально-економічне зростання галузі має бути виважене партнерське співробітництво між державою і регіонами при розробці та реалізації спільних інвестиційних програм [253], [323], [339].

Державна підтримка регіональних інвестиційних програм може мати місце у:

- частковому або повному фінансуванні інвестиційних проектів;

- формуванні портфеля інвестиційних проектів для включення їх у програми кредитування по лініях міжнародних фінансових організацій;

- створенні відповідної правової та законодавчої бази;

- формуванні ринкової інфраструктури;

- підготовці за державний кошт керівних кадрів та спеціалістів з питань управління розвитком сільського господарства.

Розробляючи стратегічні програми розвитку аграрної сфери економіки у тому чи іншому регіоні країни, необхідно відповідально віднестись до прогнозу структури напрямів, обсягів та джерел інвестування. Прогнозуючи обсяги залучення закордонних інвестицій, необхідно звернути увагу на те, що Україна є однією з найризикованіших країн Східної Європи щодо вкладення інвестицій у її економіку. Разом з цим, треба враховувати й те, що не дивлячись на незначний приток іноземного капіталу у галузь, він є одним з найпотужніших факторів впливу на виконання аграрних інвестиційних регіональних програм [192, с.12-15].

Політичний вплив на механізм управління цільовими стратегічними програмами регіонального розвитку сільського господарства є складним процесом і схематично може мати наступний вигляд (рис.3.11).

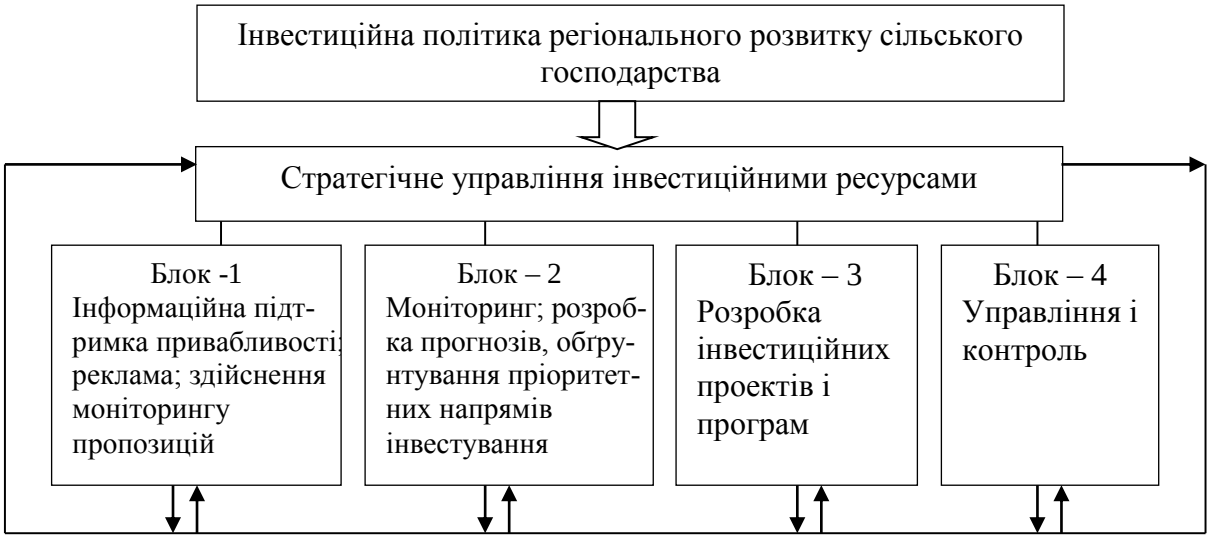

Рис 3.11. Схема політичного впливу на механізм управління стратегічними програмами регіонального розвитку сільського господарства

Джерело: складено автором на основі [35], [64], [89], [265]

Блок – 1. – Функціями цього блоку є:

- інформаційна підтримка привабливості сільського господарства регіону;

- реклама фінансово-економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів;

- моніторинг пропозицій щодо інвестування проекту та фінансових можливостей сільського господарства регіону з урахуванням як внутрішніх так і зовнішніх джерел.

Блок – 2. – Блок маркетингових досліджень базується на науковому підході до вивчення проблеми з використанням різних джерел інформації: даних державної статистики; матеріалів спеціалізованих маркетингових і консалтингових фірм; інформації рекламних агенцій та публікацій СМІ; різних форм звітності, які стосуються сільськогосподарського виробництва країни та її регіонів.

Основними функціями цього блоку є:

- моніторинг діяльності наукових установ з метою залучення їх до розробки відповідних регіональних інвестиційних проектів;

- моніторинг ресурсного потенціалу сільського господарства регіону з врахуванням можливостей кожного окремого району області;

- залучення інвесторів до виконання програм та окремих проектів;

- конкретизація пропозицій потенційних суб’єктів інвестування проектів;

- науково-практичне обґрунтування пріоритетних напрямів інвестування;

- розробка системи регіональних гарантій повернення інвесторами вкладених ними коштів та дивідендів в установлені договірними зобов’язаннями терміни;

- кадрове забезпечення виконання поставленої мети;

- розробка прогнозів розвитку ситуацій і вироблення рекомендацій щодо подолання негативних тенденцій.

Першочерговими вимогами до проведення маркетингових досліджень повинні бути:

- об’єктивність, системність, безперервність проведення досліджень та здійснення аналізу розвитку інвестиційного ринку у динаміці на конкретну дату;

- оцінка основних проблем, які є або можуть виникнути при проектуванні у процесі реалізації програми;

- детальний розгляд майбутніх стратегічних варіантів виконання програми;

- аналіз проблем, які виникають або можуть виникнути та оцінка альтернативних напрямів стратегічного розвитку аграрного сектору економіки регіону.

Блок – 3. – Блок розробки регіональних інвестиційних проектів і програм.

Спираючись на практику та світовий досвід абсолютна більшість вчених економістів дійшла висновку, що в умовах ринкових відносин застосування програмних методів управління економічним розвитком галузей є обов’язковою умовою досягнення стратегічної мети [108], [201]. На думку цих та інших вчених, програмні методи управління характеризуються:

- чіткою постановкою цілей і задач;

- здійсненням розрахунків реальних потреб у ресурсах та аналізом джерел їх надходження;

- побудовою ефективних алгоритмів реалізації економічних програм.

Основним позитивом управління стратегічним розвитком сільського господарства регіону є те, що для розробки і виконання проектів залучаються представники різних рівнів влади. При цьому, представники районних ланок управління відіграють значну роль як у розробці програм так і їх реалізації: здійснюють підготовку трудових ресурсів, необхідних для виконання конкретних програм; використовують особисті знання про місцеві особливості (вірогідні переваги та ризики); мають можливість швидко реагувати на виникаючі зміни економічної, соціальної та екологічної ситуацій.

Складання регіональних інвестиційних програм потребує планування, під час якого детально розробляються економічні та фінансові аспекти стратегії, дається техніко-економічне обґрунтування конкретним заходам. Основним завданням планування є обґрунтування обсягів залучення інвестицій, необхідних для здійснення передбачених проектом заходів.

Планування інвестиційної діяльності аграрної галузі у регіоні – це визначення шляхів досягнення поставлених цілей на основі збалансованого формування, розподілу й використання інвестиційних, природних, матеріальних і трудових ресурсів. Воно дає змогу максимально виявити внутрішні потенційні можливості та спрямувати їх на досягнення поставленої мети.

«При складанні аграрних інвестиційних програм необхідно у кожному регіоні врахувати вирішення таких проблем як:

- впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій у сільськогосподарське виробництво;

- оновлення виробничого потенціалу і перехід до більш ефективних технологій;

- розширення асортименту продукції що випускається та покращення її якісних характеристик у відповідності до стандартів СОТ;

- впровадження більш врожайних сортів і гібридів сільськогосподарських культур та заміну низькопродуктивного гурту тварин на більш продуктивний;

- впровадження еколого-відновлювальних сівозмін;

- поліпшення навколишнього середовища;

- покращення соціальної інфраструктури у сільській місцевості;

- зменшення безробіття;

- подолання демографічної кризи» [35].

Від якості планування залежить інвестиційна привабливість та успіх виконання регіональних інвестиційних цільових програм.

Блок - 4 є блоком стратегічного програмного управління інвестиційними ресурсами регіону. Контроль є невід’ємною складовою системи управління. Він здійснюється на основі інформації щодо функціонування об’єкта управління і покликаний забезпечити єдність управлінського рішення і його реалізації, а також забезпечує зворотній зв'язок, який указує на якість реалізації управлінських рішень. У процесі управління здійснюється контроль за виконанням законодавчих, правових і нормативних актів, Постанов КМУ, Міністерства аграрної політики і продовольства, регіональної влади всіма учасниками виконання інвестиційних проектів і програм та використанням бюджетних коштів за цільовим призначенням [342, с.142]. Необхідною умовою блоку контролю повинна бути оптимальність та системність дій контролюючих органів.

Система стратегічного програмного управління інвестиційними ресурсами сільського господарства регіону являє собою практичний механізм, який аналізує, формує параметри залучення та використання на певні цілі інвестиційних ресурсів, визначає методи впливу на розвиток інвестиційних процесів. Здійснюючи управління інвестиційними проектами і програмами, необхідно пам’ятати, що часткове або ж неповне вирішення хоча б одного з проміжних завдань може, у кінцевому підсумку, призвести до невиконання запрограмованих результатів.

Проведені нами дослідження дають нам можливість зробити висновок, що система стратегічного управління інвестиційними ресурсами є практичним втіленням теоретичних надбань багатьох вчених. При цьому можемо стверджувати, що державна й регіональна інвестиційні політики є домінуючим фактором у формуванні інвестиційних потоків аграрних підприємств. Застосовуючи пільговий режим оподаткування, здійснюючи пільгове забезпечення насінням сільськогосподарських підприємств у посушливі роки, надаючи суб’єктам господарської діяльності доплати і субсидії з метою покращення процесу пристосування їх до ринкових умов господарювання, здійснюючи часткову компенсацію банківських відсотків

за, взяті господарниками, кредити держава інвестує аграрне виробництво. Завдяки її підтримці, суб'єкти виробничої діяльності нарощують обсяги виробленої продукції, зміцнюючи свої конкурентні позиції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Займаючи ведучі позиції на глобальних ринках реалізації зерна пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшнику, сої наша країна ще значно відстає від розвинених країн світу з виробництва продуктів харчування тваринницького походження [31, с.96], що вказує на необхідність часткової зміни (корегування) стратегічних напрямів інвестиційних вкладень.

«Система управління інвестиційними ресурсами є одним з найважливіших механізмів реалізації аграрної інвестиційної політики. Ефективне використання інвестованого капіталу – це створення додаткових робочих місць, збільшення відрахувань до бюджетів усіх рівнів, здешевлення продуктів харчування, забезпечення суспільного спокою у країні. Підвищення якості управління потоком інвестицій дасть поштовх розвитку економічного, соціального, екологічного та інших ресурсних потенціалів . Надзвичайно велику роль у інвестиційному механізмі відіграють комерційні банки та інші фінансово- кредитні установи, які у даний часовий період перебувають у стані реформування. Разом з активізацією ринкового середовища, функції фінансово-кредитних установ постійно повинні доповнюватися у залежності від потреб клієнтів, у т.ч. й інвесторів» [35]. Особливої уваги з боку банків потребує розвиток малого й середнього бізнесу на селі, який є основою зміцнення продовольчої безпеки країни [193]. Фермерські та особисті селянські господарства, виробляючи значну частину сільгосппродукції у країні, задовольняють на 70-90% потреби населення у таких продуктах харчування як м'ясо, молоко, овочі, фрукти, при цьому, майже не маючи доступу до отримання кредитів. Це вказує на те, що економічна політика держави повинна бути скорегована на стимулювання діяльності тих фінансово-кредитних інститутів, які співпрацюють з такими суб'єктами господарської діяльності, створюючи умови для їх економічного розвитку. Досвід США, Європейських та інших розвинених країн світу

свідчать про те, що система аграрного кредитування потребує такого організаційного оформлення, яке б враховувало специфіку сільського виробництва, поєднуючи у собі ринкові принципи банківського кредитування та державної підтримки і контролю за цільовим використанням коштів й своєчасним поверненням суб'єктами виробництва отриманих ними кредитних ресурсів [281 «Для цього, в усіх регіонах, необхідно створювати спеціальні фінансово-кредитні установи банківського типу, які б акумулювали довгострокові грошові накопичення з метою їх подальшого інвестування у розвиток сільського господарства» [37]. Це пояснюється тим, що більшість сільських господарств є малоприбутковими і нездатними забезпечувати сучасне ефективне виробництво із-за недостатніх обсягів обігових коштів. Поява спеціалізованих (інвестиційних, іпотечних та ін.) банків, які б мали нові організаційно економічні форми банківського обслуговування суб'єктів аграрного виробництва, більш повно забезпечувала б розвиток агропромислової економіки, стимулювала б інвестиційні процеси як у сільському господарстві так і у переробній та харчосмаковій галузях. Для того, щоб зрушити з місця процес активного створення аграрних спеціалізованих банків у регіонах, засновниками (акціонерами) їх повинні бути не тільки комерційні структури, а й держава, яка зможе і повинна забезпечити довгострокове кредитування загальнодержавних й регіональних стратегічних програм, здійснюючи, при цьому, контроль за ефективністю використання інвестованих коштів [37]. Шляхом посередництва через такі банки могли б здійснювати капітальні вкладення й інші інвестори, у тому числі, іноземні, які справедливо нарікають на відсутність прозорості процесів інвестування у державі та затримку своєчасного повернення інвестованих коштів і сплати дивідендів. Виконуючи посередницькі функції між інвесторами та отримувачами інвестицій, такі спеціалізовані банки могли б регулювати інвестиційні потоки, контролюючи хід виконання договірних зобов'язань між отримувачами інвестицій й інвесторами, надавати аграріям фінансову допомогу у створенні інфраструктури кооперативних об'єднань,

сприяти розвитку кооперативного руху на селі . Вони також були б здатні виконувати такі функції як управління перерозподілом акціонерного капіталу, надання консультативних послуг щодо зменшення дебіторсько-кредиторської заборгованості суб’єктами господарської діяльності та ін.

«Створення регіональних аграрних інвестиційних банків стало б кроком на шляху не тільки до покращення банківського обслуговування товаровиробників, а й до створення структур з управління фінансовими потоками, які б скеровувалися на виконання тих чи інших соціальних та економічних інвестиційних програм розвитку сільського господарства, а бо ж на фінансову підтримку кооперативних об'єднань при формуванні ними основних фондів, а також з метою активізації організаційно-виробничих процесів, які можуть мати вагоме значення для розвитку аграрно-переробного комплексу» [37]. Такі управлінські структури, маючи інформацію банку, могли б здійснювати контроль за цільовим використанням інвестиційних коштів та виконанням інших зобов’язань між інвестором і споживачем, що позитивно впливало на підвищення ефективності інвестиційних вкладень у виробництво. Вони б забезпечували взаємодію усіх учасників інвестиційного процесу, формуючи потік інвестицій у напрямі, який би, більш повно, задовольняв інтереси держави, суспільства, інвесторів, фінансово-кредитних інститутів, суб’єктів аграрного виробництва.

Основною метою управління інвестиціями у формування і використання ресурсного потенціалу є вирішення проблем економічної та соціальної стабілізації у регіоні. Цей процес покликаний забезпечити пожвавлення інвестиційного ринку і на цій основі створити умови для активного розвитку аграрного виробництва та економічної стабілізації регіону. Ефективність управління інвестиційними ресурсами має будуватися з урахуванням умов, що відображають рівень розвитку міжгосподарських відносин, готовності суб’єктів господарювання до об’єднавчих процесів та створення комунальної власності, впровадження інноваційних технологій, що гарантує притік

додаткових інвестицій у розвиток виробництва під колективну відповідальність та комунальну заставу.

Поглиблення трансформаційних перетворень у аграрній галузі та зміна ситуацій на ринку інвестиційних послуг породжують потребу у нових дослідженнях, що стосуються покращення діючих схем фінансово-кредитного обслуговування суб'єктів аграрного виробництва та надання інформаційних послуг клієнтам, інвесторам та державним структурам, що здійснюють контроль за формуванням та ефективністю використання інвестиційного потенціалу. Уже сьогодні багато комерційних банків розширюють спектр нетрадиційних послуг, що заохочує потенційних клієнтів до вкладень та позитивно впливає на притік інвестицій у аграрний сектор.

«Сучасна економічна теорія не дає повної відповіді на питання, які стосуються місця спеціалізованих банків у формуванні фінансових інвестиційних ресурсів сільськогосподарськими товаровиробниками та управління інвестиційними й інформаційними потоками у межах аграрної галузі на рівні окремих регіонів з метою забезпечення ефективного оперативного управління інвестиційними ресурсами» [36 с. 23]. Не побудована ефективна модель механізму, що формує та скеровує потік інформації щодо використання інвестиційного потенціалу як окремими суб'єктами господарської діяльності так і аграрним комплексом регіону. Даючи визначення комерційним банкам, Т.Ф. Григораш, В.С. Котковський, М.І. Лобанова, С.В. Науменко [201] зазначають, що комерційні банки, реалізуючи власні економічні інтереси, наряду з виконанням своїх фінансово-посередницьких функцій, можуть виконувати й інші функції у межах, визначених чинним законодавством . Відіграючи провідну роль у наданні фінансових послуг користувачам, банки, у процесі свого розвитку, постійно розширюють спектр послуг, намагаючись більш повно задовольняти все зростаючі запити своїх клієнтів. Так, в останній час, спостерігається зростання зацікавленості інвесторів у інформаційних

послугах банків . Це пов’язане з можливістю банків, застосовуючи сучасні комп’ютерні технології, оперативно надавати дані клієнтам про рух інвестиційних коштів та цільове їх використання, що дозволяє інвесторам тримати під контролем комплекс фінансових операцій. У свою чергу, отримувачі інвестицій також відшукують нові напрями співпраці з банківськими установами, так як зацікавлені у своєчасному придбанні матеріально технічних ресурсів, нових технологій, поповнення обігових коштів, тощо. Розвиваючись у напрямі ринкових перетворень, банки постійно модернізують свою діяльність у відповідності до потреб клієнтів, намагаючись отримати якомога більше прибутку за рахунок збільшення кількості клієнтів й нарощування обсягу продажу банківських послуг. «Таким чином, поступово формується ринок інвестиційних банківських послуг, які є сукупністю взаємовідносин між інвестором, банком та отримувачем інвестицій. Враховуючи, що інвестор, банк і отримувач інвестицій прагнуть отримати максимальні вигоди від своєї співпраці, між ними повинні бути установлені договірні взаємні зобов’язання . Комерційні спеціалізовані банки, виконуючи свої зобов’язання, повинні відслідковувати зміни фінансового стану суб’єктів господарської діяльності і можливостей інвесторів, контролювати стан заставного майна, об’єктивно оцінювати ризики невиконання взаємних зобов’язань, своєчасно інформувати інвесторів та користувачів про відхилення від узгоджених параметрів, вносити пропозиції щодо виправлення помилок й дотримання взятих на себе зобов’язань кожним з учасників інвестиційного процесу [20]. Надана банком інформація стимулюватиме учасників підписання договору до відповідних дій, сприятиме оптимізації обсягів фінансових потоків та прозорості їх цільового використання. У випадках затримки надходжень інвестиційних коштів та загрози порушення технологічних операцій, банк міг би надати суб’єкту господарської діяльності кредит для підтримки виробництва. При цьому, банком додатково повинен здійснюватись аналіз фінансового стану суб’єкта інвестування, його економічної та фінансової спроможності і, у

випадку необхідності, визначитися з обсягами додаткової застави . У разі недостатнього надходження користувачеві інвестиційних ресурсів та кредитів банку, суб'єкт господарської діяльності повинен отримати державну фінансову підтримку на зворотній основі. Особливо така підтримка потрібна у випадках засухи, градобою або екологічного лиха» [36], [37].

Виходячи з цього, ми побудували алгоритм системи управління інвестиційними ресурсами аграрної галузі на рівні регіону (рис. 3.12), який передбачає наступну послідовність здійснення управлінських операцій:

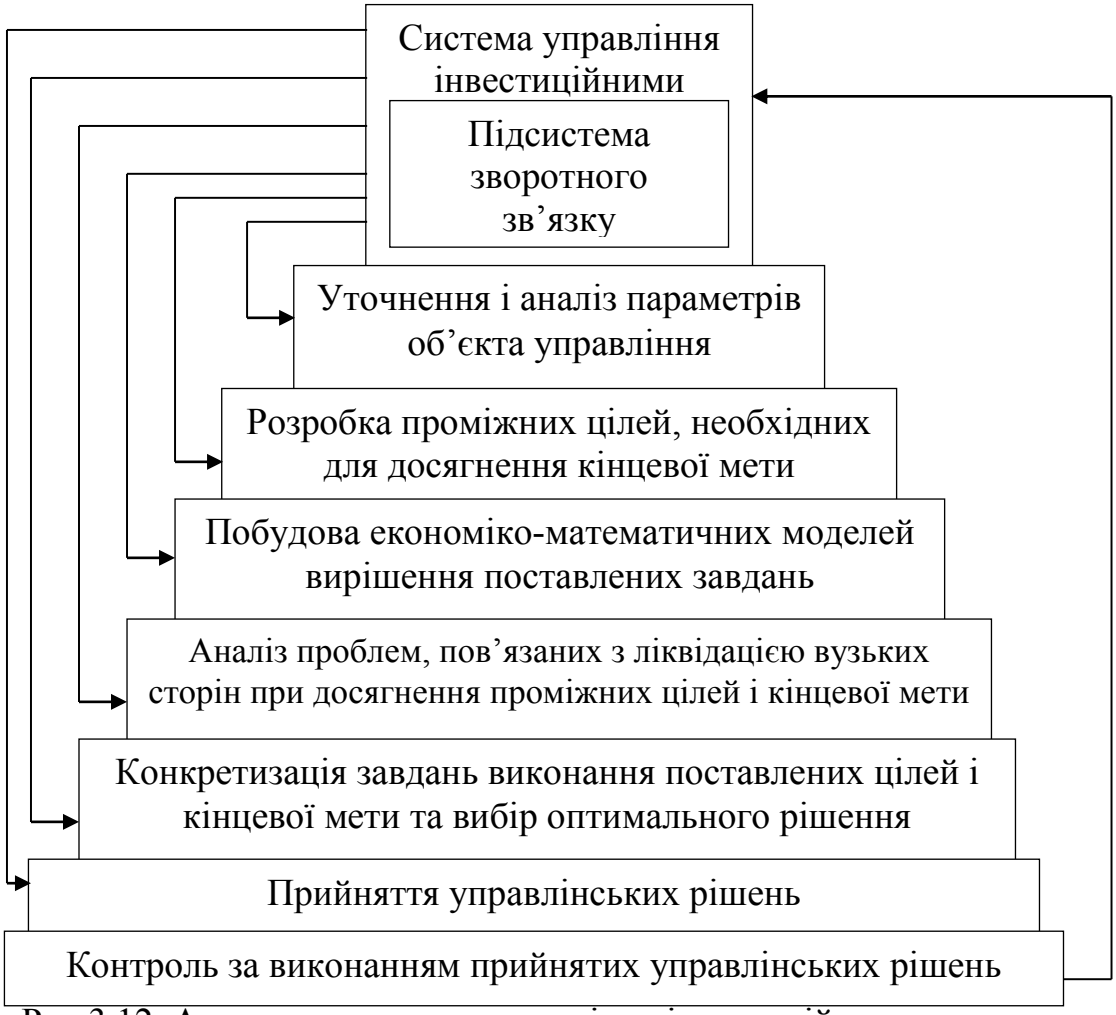

Рис.3.12. Алгоритм системи управління інвестиційними ресурсами у аграрній галузі

Джерело: побудовано автором [20], [36]

Як видно з рис. 3.12 система управління інвестиційними ресурсами – це функціональна керуюча система, що забезпечує розробку управлінських

рішень, скерованих на прийняття та виконання поставлених цілей і кінцевої мети, а також здійснення контролю за виконанням прийнятих рішень. «Вона повинна ефективно впливати на кінцеві результати, незалежно від змін ринкового середовища . Обґрунтування управлінських рішень залежить від якості отриманої інформації керуючим персоналом. У залежності від важелів впливу на інвестиційні потоки, з метою їх активізації, управління ними потребує постійного уточнення, доповнення, корегування у оперативному режимі» [36]. Від швидкості прийняття кінцевих рішень з недопущення порушень, або ж їх усунення, залежатиме якість управління [252] та результативність виконання визначених інвестиційною політикою регіонального розвитку сільського господарства, цілей.

Очевидно, що держава, як зацікавлена сторона у зміцненні аграрного сектору економіки, повинна на законодавчому рівні ініціювати створення регіональних органів державного управління інвестиційними ресурсами, які забезпечуючи взаємодію спеціалізованих банківських установ, інвесторів та отримувачів інвестицій могли б активно сприяти виходу галузі з фінансово-економічної кризи. Створення цього управлінського органу, як інструменту політичного впливу на ефективність використання регіонального інвестиційного потенціалу галузі, потребуватиме упровадження сучасних інформаційних технологій, які є продуктом поєднання управлінських технологій з програмно-технологічними [36].

Інвестиційна діяльність суб’єктів аграрного виробництва розглядається нами як послідовна єдність процесів вкладення капіталу і отримання доходу. Управління інвестиціями повинно забезпечувати безперервність цього процесу через ринкові та адміністративні важелі впливу на просування інвестиційного капіталу від інвестора до об’єкта інвестування. При цьому, велике значення в управлінському процесі має не тільки пошук джерел інвестування суб’єктами господарської діяльності, а й постійний, систематичний вплив на механізми, що забезпечують зростання привабливості об’єкта інвестування. Зменшення рівня привабливості об’єкта

інвестування є сигналом для інвестора, який означає, що ефективність вкладень невисока і ризики їх неповернення зростають. Управлінці повинні прогнозувати такий перебіг подій та завчасно вживати заходів щодо поліпшення інвестиційного клімату, аналізуючи, при цьому, елементи процесу інвестування. У ряді випадків зниженню активності наповнення інвестиційного потоку сприяє нецільове використання частини інвестиційних коштів суб'єктом господарської діяльності, або ж відхилення від встановлених і узгоджених термінів надходження інвестицій, що призводить до зростання дефіциту обігових коштів у господарствах . Все це вказує на те, що для успішного управління інвестиційними потоками та прозорим використанням інвестиційних ресурсів у кожному регіоні повинні бути створенні Департаменти управління інвестиційними ресурсами, які разом з спеціалізованими банками, інвесторами, отримувачами інвестицій та районними відділами агропромислового розвитку, що контролюють використання земельних та водних ресурсів, можуть сформувати інформаційне поле, яке використовуватиметься у інтересах усіх учасників інвестиційного процесу (рис. 3.13).

Рис. 3.13. Схема інформаційної взаємодії

Джерело: розроблено автором [20], [30]

При цьому, інформаційна взаємодія між інвесторами та отримувачами інвестицій може бути визначальною для досягнення успіху у виконанні спільних інвестиційних проектів.

Внутрішня інформаційна структура повинна складатися з внутрішньовиробничої звітності і давати інформацію про зміни у внутрішньому середовищі. При попередньому знайомстві з господарством, інвестором можуть бути використані такі джерела інформації як статистичні видання, звіти, довідники, каталоги, проспекти та інше. Попередній аналіз передбачає використання статутних документів, річних та квартальних звітів та інших джерел інформації, які дають загальне уявлення про господарську діяльність претендента на отримання інвестиційних ресурсів, фінансовий стан, виробничо-збутову базу, конкурентах. Визначаючи ступінь фінансових ризиків, потенційний інвестор ретельно вивчає фінансову звітність підприємства за останні декілька років й аналізує результати всіх видів його господарської діяльності. Оцінювання платоспроможності проводиться на підставі характеристики ліквідності обігових активів. Вивчаючи об’єкт своїх майбутніх вкладень, інвестор прагне отримати достовірну інформацію про стан та перспективи розвитку всієї аграрної галузі регіону. Основним елементом зовнішньої інформаційної інфраструктури є база даних, яка формується галузевими спілками підприємств, державним комітетом статистики, антимонопольним комітетом України, Державним інформаційно-аналітичним центром моніторингу ринку, консалтинговими фірмами й інформаційними агенціями. Ці джерела містять інформацію щодо ринку інвестиційних послуг у сільському господарстві України та окремих регіонах, а також інформацію про рівень конкуренції на ринках виробництва сировини і збуту готової продукції. На жаль, така база даних не є вільно доступною як для інвесторів так і для товаровиробників.

Районні відділи агропромислового розвитку є важливим механізмом формування інформаційного потоку та спрямування його вищим, за ієрархією, органам державного управління. У відповідності до потреб,

системи управління інвестиційними ресурсами галузі у регіоні, вони повинні бути частково реформованими і виконувати також посередницькі функції між інвесторами і користувачами інвестицій, здійснюючи інформаційні та контролюючі функції, стосовно використання інвестиційних ресурсів. Контролюючи потік інвестиційних ресурсів, що надходять у господарства у формі таких матеріальних цінностей, як добрива, насіння, будівельні матеріали, технічні засоби, паливно-мастильні матеріали та ін. й здійснюючи перманентний контроль за ефективністю їх використання, спеціалісти районних Управлінь повинні надавати практичну допомогу у впровадженні інноваційних технологій у виробництво. Виконуючи таку функцію як дорадництво, вони надаватимуть інформацію сільгоспвиробникам як більш ефективно використовувати земельні, водні, енергетичні ресурси, допомагатимуть з впровадженням інноваційних технологій, що сприятиме підвищенню рівня інвестиційної привабливості сільського господарства.

Володіючи оперативною інформацією відносно руху потоків інвестиційних ресурсів, можливо вживати своєчасні заходи щодо управління ними у відповідності до поставлених цілей. При цьому, треба враховувати, що структура інвестиційних потоків є неоднорідною. Кожен з потоків має свої умови формування, а їх власники мають можливість впливати на їх обсяги. Тому, основною умовою успішної реалізації процесу управління інвестиційними потоками є досягнення оптимального балансу фінансових інтересів між інвесторами та отримувачами інвестицій, зафіксованих в угодах, які повинні контролюватися Регіональним управлінням інвестиційними ресурсами, а також спеціалізованим банком та районним Управліннями сільського господарства.

Виходячи з вищевикладеного, пропонується реальна модель системи управління потоками інвестиційних ресурсів у аграрному секторі економіки регіону, яка функціонуючи під впливом регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, складається з трьох блоків: блоку

формування інформаційних потоків; блоку управління потоками інвестицій і блоку контролю.

Блок – 1 (рис. 3.14) формує інформаційну базу, яка дає повне уявлення про фінансові можливості інвесторів та майбутній рух інвестиційних потоків. Він дає повну відповідь на запитання, хто є власником інвестицій, у якій формі (грошовій чи іншій) надаватимуться інвестиції і у який часовий період їх буде отримувати суб'єкт інвестування (користувач). Крім того, користуючись інформацією, можливо ознайомитись з економічним і фінансовим станом отримувача інвестицій та його можливостями дотримуватися умов контракту.

Рис. 3.14. Блок – 1. Вплив інвестиційної політики на формування інформаційного поля в системі управління інвестиційними ресурсами у аграрній галузі регіону

Джерело:розроблено автором [20], [30]

Завдяки цій та іншій інформації, здійснюється правове забезпечення інвестиційного процесу. Отримання інформації, наданої Регіональним

акціонерним аграрним інвестиційним банком й районними відділами агропромислового розвитку при РДА дає змогу регіональному Департаменту управління інвестиційними ресурсами приймати відповідні управлінські рішення у оперативному режимі.

Безперервному процесу управління інвестиційними ресурсами повинен відповідати безперервний процес моніторингу стану інвестиційного середовища, яке постійно змінюється. Не отримуючи достовірну та повну інформацію, неможливо якісно оцінити ситуацію і прийняти вірні управлінські рішення, які б надійно забезпечили рух інвестиційних потоків за напрямом «інвестор – отримувач інвестицій». Таким чином, завдяки отриманій інформації може здійснюватися не тільки упорядковане формування потоку інвестиційних ресурсів, а й реальне управління ним.

Блок - 2 (рис. 3.15) є блоком управління потоком інвестиційних ресурсів. Він є базовим у системі управління і діє виключно у інтересах як інвестора так і отримувача інвестицій. Використовуючи інформацію Регіонального акціонерного аграрного інвестиційного банку, яка базується на складанні щоденних балансів залишків активів і пасивів та оперативних даних районних відділів агропромислового розвитку при РДА про рух інвестиційних матеріальних цінностей, регіональний Департамент управління інвестиційними ресурсами здійснюватиме свої управлінські функції, активно впливаючи на інвестиційні процеси.

Блок управління потоком інвестиційних ресурсів складається з двох секторів:

1. Сектор А (формування інвестиційних потоків і скеровування їх у напрямі "інвестор - отримувач інвестицій"). Цей сектор формується за рахунок: регіонального та місцевого бюджетів; вітчизняних і зарубіжних приватних інвесторів; коштів комерційних банків; кредитних спілок;бірж; ломбардів; пенсійного, страхового, інвестиційних та інших фондів; лізингових та інших фінансових компаній.

Використання даних обліку фінансових операцій спеціалізованого банку (як додаткової послуги) та інформації районних відділів агропромислового розвитку щодо отримання інвестицій у матеріальній формі аграрними підприємствами, дає змогу оперативно вирішувати питання безперешкодного їх проходження від інвесторів до отримувачів. У випадку порушення договірних зобов'язань між інвесторами та отримувачами інвестицій, менеджери прийматимуть рішення до негайного усунення виявлених недоліків.

2. Сектор Б (аналіз ефективності формування, просування та використання інвестиційних ресурсів). Як видно з рис.3.15, центральна частина моделі відображає схему вхідних і вихідних потоків інвестиційних ресурсів, тобто тих, що надходять до їх отримувача, а також тих, що повертаються знову до інвесторів (вкладені інвестиції у грошовій формі, та дивіденди). Здійснюючи аналіз отриманих результатів діяльності учасників інвестиційного процесу, спеціалісти дають оцінку ефективності формування, просування та використання інвестиційних ресурсів, роблять різні варіанти моделей їх перерозподілу, корегують дії учасників інвестиційного процесу та усувають розбіжності у їх діях, які можуть виникати у процесі управління інвестиційними ресурсами.

Блок-3 є блоком контролю, який забезпечує єдність управлінських рішень з їх реалізацією. Основним завданням його є:

- спостереження та нагляд за фактичним виконанням, узятих на себе зобов'язань учасниками інвестиційного процесу;

- виявлення факторів, які негативно впливають на механізм управління інвестиційними ресурсами, виконання прийнятих менеджерами рішень, що унеможливлює своєчасність досягнень поставлених цілей;

- блокування відхилень від заданих параметрів.

- захист і збереження власності суб'єктів інвестиційного процесу.

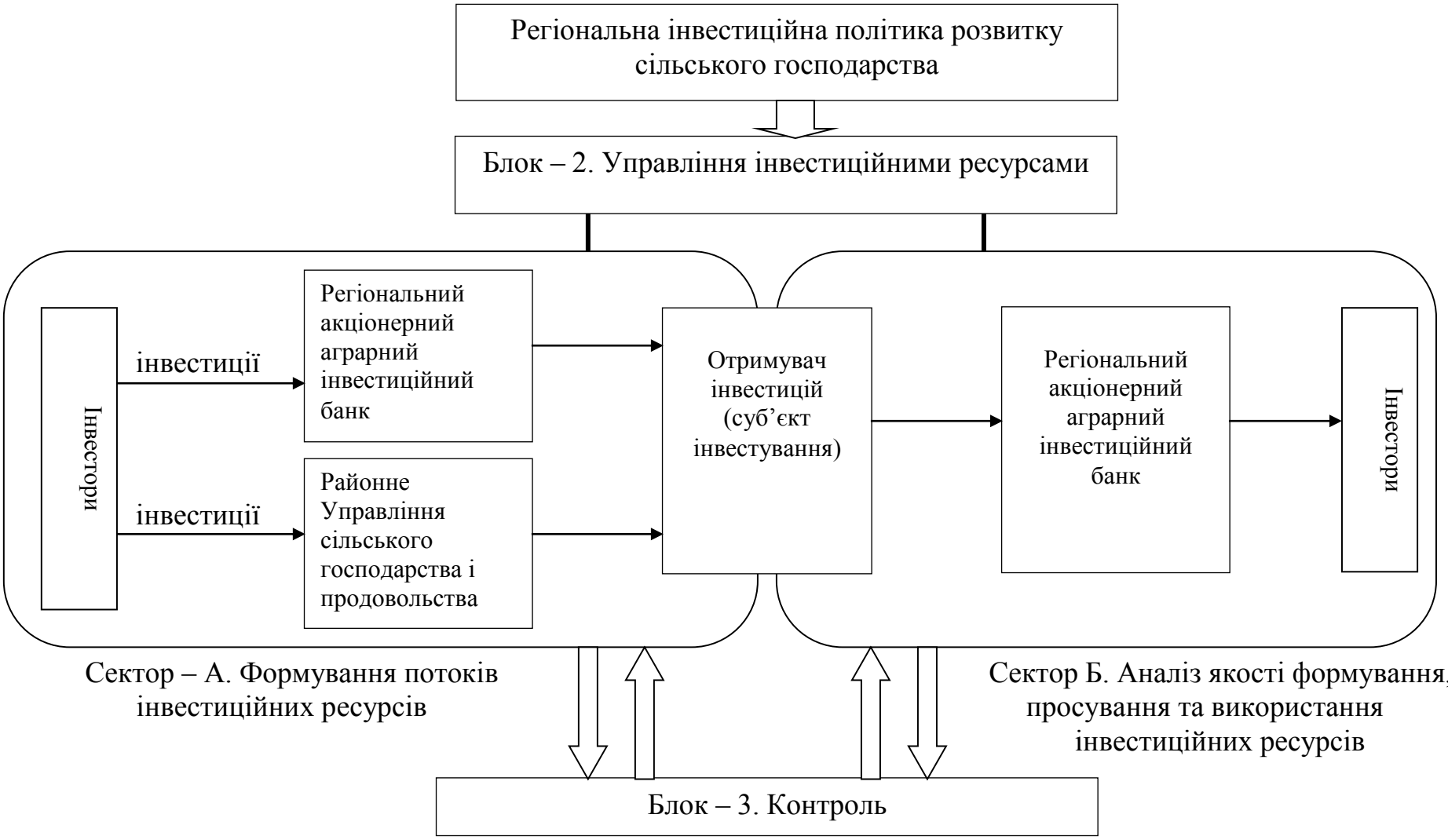

Рис. 3.15. Реальна модель системи управління потоками інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки регіону

Джерело: розроблено автором [20], [30]

Виникаючі проблеми, які є наслідком неузгоджених дій між учасниками інвестиційного процесу, або ж допущених помилок менеджерами повинні усуватися за наступною схемою (рис. 3.16):

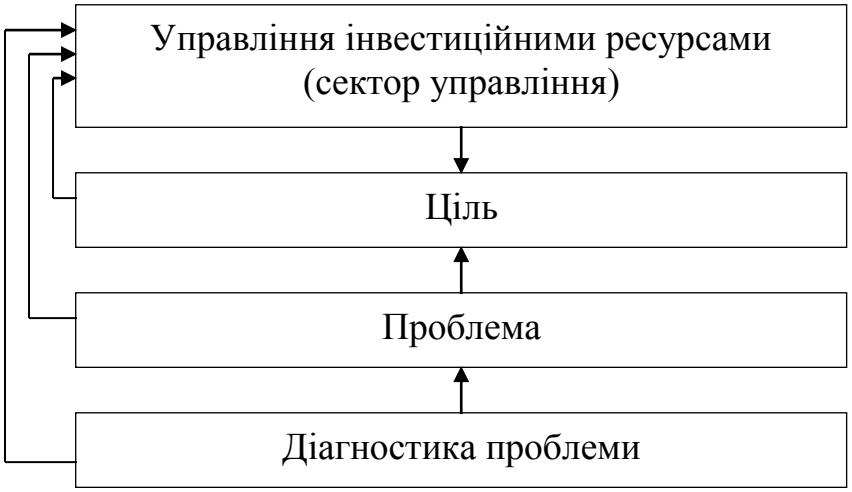

Рис. 3.16. Схема механізму усунення проблеми

Джерело: розроблено автором [20], [30]

Узгодженість дій між усіма учасниками інвестиційного процесу та окремими блоками управління потоками інвестиційних ресурсів повинна регулюватися законодавчими, правовими й нормативними актами та угодами.

Отже, механізм управління регіональним інвестиційним ресурсним потенціалом є складною системою, що діє під впливом загальнодержавної та регіональної інвестиційних політик розвитку сільського господарства, які синхронно впливають на формування регіонального й загальнодержавного ресурсних інвестиційних потенціалів, скеровуючи зусилля на досягнення спільної мети: забезпечення сталого економічного зростання аграрної галузі, підвищення соціальних стандартів сільського населення, поліпшення екологічної ситуації у кожного регіоні України.

Побудована реальна модель управління інвестиційним потенціалом сільського господарства регіону забезпечує ефективність формування інвестиційного потенціалу, безперешкодність його просування від інвестора

до отримувача інвестицій, дієвість контролю за цільовим і прозорим використанням інвестиційних ресурсів.

3.3. Вплив інвестиційної політики на механізм державного регулювання інвестиційними процесами

Механізм державного регулювання інвестиційними процесами у сільському господарстві є важливим фактором підтримки розвитку аграрного сектору економіки [253]. Оскільки державне адміністративне регулювання інвестиційних процесів є не менш важливим від ринкового, основним принципом політики управління інвестиціями у аграрній сфері є пріоритет ієрархічності [191], [240], [374].

Державна політика регулювання інвестиційних процесів передбачає створення сприятливих умов для залучення інвестицій у галузеве виробництво; здешевлення кредитів; сприяння впровадженню інноваційних технологій, державну підтримку виробників сільськогосподарської продукції [30], [47]. Державна інвестиційна політика розвитку сільського господарства передбачає низку наступних заходів підтримки товаровиробників: пільгове оподаткування та кредитування; ціноутворення; бюджетне фінансування програм й проектів, а також соціальної і ринкової інфраструктури у сільській місцевості. Держава підтримує розвиток зрошуваного землеробства та Півдні України та будівництво систем осушення земель у західних регіонах країни; селекційну діяльність у рослинництві й тваринництві; скотарство та переробку м'ясо – молочної сировини; заходи скеровані на покращення родючості ґрунтів та екологічну безпеку окремих регіонів; здійснює пільгове страхування сільськогосподарських культур і поголів’я сільськогосподарських тварин [31].

Державна інвестиційна політика розвитку сільського господарства, як невід’ємна складова системи управління економікою галузі, здійснює вплив на інвестиційні процеси через механізм державного регулювання (рис.3.17).

Рис. 3.17. Вплив інвестиційної політики розвитку сільського господарства на механізм державного регулювання інвестиційними процесами

Джерело: побудовано автором на основі [22], [23], [240], [243], [245], [253], [255]

Як видно з рис. 3.17, механізм державного регулювання складається з інструментів законодавчого, нормативно-правового, економічного й адміністративного регулювання. Разом з ринковим механізмом він впливає на економічно – правові відносини між учасниками аграрного інвестиційного ринку, підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках збуту, покращення якості життєдіяльності населення. Крім цього, держава за бюджетні кошти може здійснювати експертизу інвестиційних проектів, контроль за дотриманням норм і стандартів, виконувати антимонопольні заходи, вводити спеціальні системи податків, змінювати цінову політику, при певних умовах гарантувати отримання пільгових позик і кредитів та ін.

Держава, співпрацюючи з регіонами й приватними інвесторами та використовуючи інструменти політичного регулювання, може у будь-який спосіб впливати на інтенсифікацію інвестиційних процесів – мобілізувати державні ресурси на виконання галузевих економічних й соціальних програм, брати безпосередню участь у інвестиційних проектах, надаючи їх учасникам субсидії, субвенції та бюджетні позики, у тому числі, й безповоротні.

Для визначення рівня ефективності функціонування механізму державного регулювання інвестиційними процесами нам необхідно дати характеристику основним інструментам, які найбільше впливають на соціально-економічний розвиток галузі та сприяють зростанню інвестиційної привабливості сільського господарства.

Основою державного регулювання є законодавча та нормативно-правова база, яка дозволяє визначати й контролювати розвиток інвестиційних процесів. Умови здійснення інвестиційної діяльності суб’єктами інвестиційного ринку регулюються Законами України: «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15 березня 2001р., «Про інноваційну діяльність», від 4 липня 2002р., «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» від 16 січня 2003р., «Про цінні папери і фондову біржу» від 11 лютого 2004р., «Про державну підтримку

сільського господарства України» від 24 червня 2004р., «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 серпня 2003р., «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу» від 5 жовтня 2006р., «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005р. Крім цих та інших Законів України [114], [116], які регулюють інвестиційні процеси, велике значення для розвитку аграрного інвестиційного ринку мають відповідні Укази Президента України та Постанови Кабінету Міністрів України. До таких, найбільш значимих, на наш погляд, документів відносяться Укази Президента України: «Про основні напрями інвестиційної політики на 1999-2001 роки» від 18 серпня 1999р.; «Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг» від 11 грудня 2002р.; «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 3 грудня 1999р.; «Про Концепцію регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки», Постанова КМУ №384 від 1 червня 1995 року; «Про затвердження порядку надання та використання коштів державної підтримки селянських (фермерських) господарств» та ін.

Велике значення у регулюванні взаємовідносин суб’єктів інвестиційних процесів відіграє Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 року. Він визначає умови і порядок державної реєстрації суб’єктів інвестиційної діяльності, регламентує порядок їх правових відносин з державними органами влади та іншими учасниками інвестиційних процесів, припиняє дію окремих положень Законів України та організаційно-правових норм, визначає поняття зовнішньоекономічної діяльності, регулює порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій суб’єктами господарської діяльності, дає оцінку іноземному інвестуванню, встановлює частку іноземного капіталу у статутному Фонді підприємства, яке користується послугами іноземних інвесторів, визначає порядок квотування, ліцензування, оподаткування, тощо. Вищевказані та інші законодавчі й нормативно-правові

документи впливають на формування державної політики кредитування, оподаткування, страхування, ціноутворення, фінансової підтримки виробників вітчизняної аграрної продукції [231], [248]. Являючись одним з основних інструментів механізму державного регулювання інвестиційними процесами, система кредитування аграрного сектору економіки керується Законами України, Постановами КМУ, Наказами Міністерства фінансів України та іншими нормативно-правовими документами. Найбільш вагомий вплив на розвиток системи кредитування мають такі Закони України: «Про банки і банківську діяльність» від 20 березня 1991р., №679-XIV; «Про Національний банк України» від 20 травня 1999р, «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001р, №2664-III; «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1993р, «Про першочергові заходи щодо запобігання негативних наслідків фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31.10.2008р. №639-VI.

Дія Законів України підсилюється Постановами ВРУ, КМУ та Наказами міністрів. Наприклад: Постанова Верховної Ради України «Про подолання кризового стану в агропромисловому комплексі» від 17.06.2004р. №59/94-ВР; Постанова Кабінету Міністрів України «Про часткову компенсацію ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам та іншим підприємствам у 2001р» від 27 січня 2001р №59; Наказ Міністра фінансів України «Про затвердження заходів щодо сприяння розвитку кредитних спілок, кооперативних банків і товарів для взаємного страхування» від 3 квітня 2001р. №161.

Державне кредитно-фінансове регулювання економічної діяльності суб’єктів аграрного виробництва забезпечується наданням державних гарантій залучення кредитів комерційних банків при здійсненні заставних операцій між підприємствами і державою; частковою компенсацією вартості кредитів комерційним банкам за рахунок державного бюджету; кредитуванням проектів і програм розвитку аграрного сектору економіки, які

мають загальнодержавне значення; повним або частковим відшкодуванням процентної ставки комерційним банкам по кредитам, наданим аграрним підприємствам для виконання соціально-економічних програм, які мають особливе значення для вирішення загальнодержавних проблем; наданням Національним банком України преференцій тим комерційним банкам, які співпрацюють з суб'єктами аграрного виробництва, надаючи їм довгострокові кредити з метою фінансування інноваційно-інвестиційних програм.

Крім системи кредитування, оподаткування суб'єктів аграрного виробництва є невід'ємною складовою державного економічного регулювання інвестиційними процесами. До заходів державного впливу на розвиток інвестиційного ринку необхідно віднести також введення в дію у 1995 році фіксованого сільськогосподарського податку [121]; запровадження спеціального режиму по сплаті ПДВ [122]; застосування пільг по сплаті транспортного податку з технічних засобів, які використовуються у сільському господарстві [123]; запровадження особливих розмірів податкових внесків до Пенсійного фонду. Запровадження таких пільг як спеціальні ставки по окремих податках, отримання податкових інвестиційних кредитів, реєстрація у спеціальних економічних зонах аграрно-промислових фірм з особливим податковим статусом [140] дало змогу активізувати інвестиційні процеси у аграрному секторі, збільшити кількість аграрних підприємств, які працюють прибутково. Перехід більшості підприємств на спрощену систему оподаткування зі сплатою ФСП дав їм змогу: не сплачувати податок на прибуток; частину суми ПДВ не сплачувати до бюджету, а залишати у розпорядженні товаровиробника для відшкодування витрат, пов'язаних із закупівлею технічних засобів, добрив, палива, мастил, насіння, тощо; не сплачувати податки на власні технічні засоби, машини і механізми, перелік яких встановлений чинним законодавством; не сплачувати податок на землю сільськогосподарського призначення [125]. Вітчизняним законодавством передбачено зменшення податкового

навантаження на товаровиробників у випадку виникнення форс-мажорних обставин та реструктуризацію сплати фіксованого сільськогосподарського податку, або списання зобов'язань платників податків перед бюджетними та державними цільовими фондами [191].

Велике позитивне значення в регулюванні інвестиційних процесів, у кризовий період для малих і середніх аграрних підприємств, має прийняття Законів України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 03.11.2016р. №1728-VIII та «Про внесення змін до Податкового Кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 21.12.2016р. №1797-VIII, які встановлюють мораторій на проведення контролюючих заходів, щодо суб'єктів підприємницької діяльності здійснення податкових розрахунків з державою. У відповідності до змін у Податковому кодексі за результатами прийнятого Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податкової реформи» від 20.12.2016р №1791-VIII значно зменшився податковий тиск на аграрні підприємства, які користуються спрощеною системою оподаткування.

Важливим інструментом державного регулювання інвестиційними процесами є аграрне страхування, ринок якого знаходиться на початковій стадії свого розвитку [325]. Прийняття Законів України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004рр.» від 18.01.2001р. №2238-иІ та «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004р. №1877-IV стало початком системного підходу до страхування ризиків у сільському господарстві. Цими законодавчими документами спрощувалася процедура страхування, передбачалося обов'язкове страхування ризиків у сільському господарстві та виділення коштів державного бюджету на здешевлення вартості страхових премій, що сплачувалася суб'єктами аграрного виробництва. Найбільш активними учасниками ринку аграрного страхування були НАСК «Оранта», СК

«Країна», СК «Провідна», СГ «ТАС», СК «Спектр», СК «Стандарт», СК «Дніпро», СК «Вексель», які щорічно застраховували від 300тис. до 1млн. 100 тисяч гектарів посівних площ. Найактивніше страхування посівів сільськогосподарських культур проводилось в аграрних підприємствах Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Херсонської та Чернігівської областей, які страхували від 7 до 11% посівних площ. Погіршення фінансового стану країни в останні роки призвело до мінімізації видатків держави на підтримку аграрного сектору та призупинення програми здешевлення вартості страхових платежів. На сьогодні можна стверджувати, що ринок аграрного страхування втрачає свою активність, а держава, суб'єкти аграрного виробництва й страхові компанії не стали рівноправноправними його учасниками.

Система державного ціноутворення, як інструмент регулювання інвестиційних процесів, діє у відповідності до наступних Законів України: «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» від 23.12.1997р. №171/97-ВР; «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001р. №2210-III; «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003р., №3659; «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005р. №2982-IV та ін.. Саме ціна на вироблену продукцію є одним з основних чинників, який впливає на дохідність суб'єктів аграрного виробництва та їх конкурентоспроможність. Намагаючись наблизити ціни реалізації вітчизняної аграрної продукції до Європейських та вирівняти ціновий диспаритет між промисловою й аграрною продукцією, з урахуванням ринкової кон'юнктури, держава щорічно підвищує закупівельні ціни. В результаті таких регуляторних дій, з 2010р. по 2017 рік ціни реалізації на більшість основних видів продукції зросли на 30-50% (табл.3.25).

Таблиця 3.25

Динаміка зростання середніх цін реалізації основних видів аграрної продукції у сільськогосподарських підприємствах

(гривень за 1 тонну)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	у середньому за 2010-2017рр	середнє значення до 2010р., %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Зернові та зернобобові культури	1120,9	1374,2	1547,1	1299,8	1801,4	2912,1	3414,0	3771,6	2155,2	192,3
Олійні культури	2942,6	3312,0	3584,0	3087,5	4062,8	7531,5	8656,1	9132,0	5288,5	179,7
Цукрові буряки	478,5	516,0	426,8	397,8	494,2	788,6	858,6	825,3	597,0	124,8
Картопля	2131,0	2032,8	1139,6	1860,9	2173,6	2436,3	2631,8	3296,3	2212,8	103,8
Овочі	2551,6	2139,1	1956,6	2354,0	2514,3	3903,4	3924,2	4136,1	2935,8	115,0
Плоди та ягоди	2419,8	3175,9	2707,1	3010,8	2429,1	5894,5	5863,8	8766,6	3643,7	150,6
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	10797,1	11967,2	13456,9	12901,3	15736,9	21966,2	22468,0	31838,4	17641,5	163,4
Молоко	2938,7	3041,6	2662,2	3364,0	3588,4	4347,3	5461,8	7234,0	4080,0	138,8
Яйця, за тис.штук	470,6	521,5	627,0	656,7	782,4	1333,2	1108,7	1145,9	830,8	176,5
Вовна за 1ц	416,5	700,4	851,3	694,9	755,7	1421,7	24420,4	19833,9	6137,0	1473,5

Джерело: розраховано автором [320]

Рівень цін реалізації аграрної продукції залежить від кількості і якості виробленого продукту, сезонних коливань попиту і пропозиції, собівартості витрат на виробництво і реалізацію (табл. 3.26).

Я видно з таблиці 3.26, в цілому державна підтримка сільського господарства України протягом 2012-2016рр. мала стійку динаміку до зростання. Якщо у 2012 році державна підтримка розвитку сільського господарства України мала 4379,4 млн.грн то у 2016 році цей показник склав 15417,9 млн.грн. У середньому ж за 2012-2016рр. щорічна підтримка розвитку аграрного виробництва склала 7415,7 млн.грн., або 169,3% до 2012 року. Разом з цим відмічаємо, що державна підтримка розвитку сільського

господарства за рахунок бюджетних дотацій зменшилася з 1252,4 млн.грн у 2012 році до 198,7млн.грн у 2016 році, тобто більше ніж у 6 разів. Значно знизилася бюджетна підтримка галузі рослинництва – з 429,2млн.грн у 2012 році до 23,4млн.грн у 2016 році (у 21 раз). За цей же час державна підтримка аграрного виробництва за рахунок податку на додатну вартість (ПДВ) зросла з 3127млн.грн до 15219,2млн.грн (у 4,9 рази), а у середньому за 2012-2016рр. – на 216,9%

Таблиця 3.26

Державна підтримка розвитку сільського господарства України, млн.грн

Показник	**Рік**					**У середньому за 2012-2016рр.**	**Середнє значення до 2012р.**
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**		
Отримано коштів всього	4379,4	4039,8	6459,6	6781,6	15417,9	7415,7	169,3
у тому числі							
1) за рахунок бюджетних дотацій	1252,4	683,9	685,7	343,8	198,7	632,9	50,5
з них							
для підтримки виробництва продукції рослинництва	429,2	212,7	157,1	49,5	23,4	174,4	40,6
для розвитку тваринництва	264,9	91,5	427,1	222,6	140,4	229,3	86,6
за іншими видами (напрямками) державної підтримки	558,3	379,7	101,5	71,7	34,9	229,2	41,1
2) за рахунок ПДВ	3127	3355,8	5773,9	6437,8	15219,2	6782,7	216,9
в тому числі							
для підтримки виробництва продукції рослинництва	1637,1	2544,8	3884,3	3974,9	12407	4889,6	298,7
для розвитку тваринництва	1489,9	811	1889,6	2462,9	2812,1	1893,1	127,1

Джерело: розраховано автором [320], [322]

І хоча фінансово-економічна криза не дозволяє здійснити державі заходи з ефективного ціноутворення, її цінова політика скерована на підвищення платоспроможності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Так, прийняття Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002р. №37-IV дало можливість державі здійснити бюджетну та кредитну підтримку суб’єктів аграрного виробництва, які є учасниками

виконання програми режиму заставних закупівель зерна. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження мінімально допустимого рівня цін на молоко і вершки на 2006 рік» від 24 липня 2006р., №1003 було визначено допустимий рівень цін на молоко і молочну продукцію, що дало можливість активізувати аграрний ринок, сприяло зростанню обсягів поставок молока на переробні підприємства, запобігти забою великої частини молочного стада, що могло б призвести до значних втрат галузі.

Здійснюючи регуляторні заходи впливу на ринкову кон'юнктуру, уряд застосовує такі важелі адміністративного впливу як обмеження торгової націнки; встановлення граничних цін на окремі види сільськогосподарської продукції; встановлення квот на експорт й імпорт продукції; визначення порядку ліцензування оптової торгівлі та ін.

На механізм ціноутворення також суттєво впливає система стандартів якості виробленої продукції. Вона інформує споживача про якісні характеристики продукту та є однією з умов узгодження цін на ринках реалізації між продавцями та покупцями. Система стандартизації сприяє встановленню ринкової ціни на ту чи іншу продукцію. Вона указує на параметри речовин, особливості виробництва продукції. Згідно до Закону України «Про стандартизацію» від 17.05.2001р., №2408-III система стандартизації базується на принципах участі фізичних й юридичних осіб у створенні стандартів та відкритості і прозорості процедур їх розроблення й прийняття, а також дотримання міжнародних правил і процедур стандартизації. На жаль, вітчизняна система стандартизації є недосконалою і має розбіжності з тими стандартами, які прийняті у міжнародній практиці, що призводить до цінових втрат та зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. На зниження рівня собівартості продукції та ціни на неї негативно впливають такі чинники як нерозвиненість ринкової інфраструктури [366], низький рівень інтеграційних процесів в АПК [184], незначне використання інноваційних технологій [129], недостатність інформаційної продукції [367],

значні витрати товаровиробників на просування своєї продукції на ринки збуту [197], та ін.

Впливаючи на механізм ціноутворення державна та регіональна політики створюють умови для зростання обсягів аграрної продукції та збільшення прибутків товаровиробників. Доказом цього є зростання прибутків аграрних підприємств від реалізації продукції як вцілому по Україні, так і у кожному її регіоні (табл. 3.27).

Якщо усього по Україні аграрні підприємства отримали у 2010 році 12750,5млн.грн. прибутку, то у 2016 році – 89128,8млн.грн., тобто прибуток підприємств зріс у 7 разів. Найбільший прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції отримали Полтавська, Вінницька, Дніпровська, Київська, Кропивницька, Запорізька, Сумська, Харківська та Черкаська області. Найменший – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька області.

Таблиця 3.27

Динаміка прибутку (збитку) від реалізації сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах за регіонами України

(млн.грн.)

Регіони	**2010**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**Прибуток від реалізації, усього**
Україна	12750,5	11804,3	33283,7	103519,0	89128,8	250486,3
Вінницька	611,8	541,5	1531,7	5706,5	7868,8	16260,3
Волинська	60,2	123,4	376,9	954,8	982,9	2498,2
Дніпровська	1133,4	1011,2	1923,0	6627,0	4938,9	15633,5
Донецька	911,1	511,9	960,6	2106,9	1992,5	6483,0
Житомирська	83,5	104,7	613,1	1832,4	2371,6	5005,3
Закарпатська	-11,4	6,9	16,2	169,0	173,3	353,7
Запорізька	901,6	279,8	1059,8	4780,9	4537,5	11559,6
Івано-Франківська	197,5	369,2	995,9	130,3	-152,9	1540,0
Київська	1579,3	1268,7	2242,6	7043,1	6017,5	18151,2
Кропівницька	1171,3	777,5	2133,3	8937,5	6560,5	19580,1
Луганська	214,0	468,5	545,0	1468,4	2175,1	4871,5
Львівська	333,7	1006,6	1487,1	-371,1	807,9	3264,3
Миколаївська	916,5	763,6	1642,4	3826,1	3607,0	10755,6
Одеська	555,2	562,6	1635,1	4223,4	5106,8	12083,1

Продовження таблиці 3.27

Полтавська	1062,2	757,4	2553,0	16469,1	11139,3	31980,9
Рівненська	49,1	46,3	864,4	1129,4	1207,3	3296,5
Сумська	-12,3	238,3	1569,3	4915,8	4128,8	10866,9
Тернопільська	322,5	279,3	1026,1	1322,5	905,1	385,5
Харківська	611,5	720,5	1905,8	5999,6	5324,7	14562,1
Херсонська	400,3	583,5	1371,1	4550,1	4243,3	11150,3
Хмельницька	288,3	757,2	3114,8	3048,5	3579,7	10788,5
Черкаська	782,9	682,4	2240,6	7693,2	6038,2	17437
Чернівецька	-8,3	7,0	312,8	479,98	94,3	885,7
Чернігівська	65,0	-223,7	529,8	5165,6	4301,5	9838,2

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [320], [322]

У структурі отримання чистого доходу від реалізації продукції сільського господарства (додаток П) лідирують Дніпровська (15,2%), Київсьа (8,8%), Черкаська (6,9%), Харківська (6,2%), Вінницька (5,5%), Донецька (5,2%), Кропивницька (5,1%). Найменший відсоток у структурі чистого доходу мають Закарпатська (0,1%), Чернівецька (0,9%), Волинська (1,1%), Івано-Франківська (1,6%), Рівненська (1,7%), Житомирська (1,8%).

У відповідності до Концепції економічної політики сталого розвитку сільського господарства України, державна й регіональна інвестиційні політики розвитку сільського господарства впливають на механізм регулювання інвестиційними процесами керуючись:

1. Законами України, Указами Президента України, Постановами КМУ і ВРУ, Наказами міністрів України, нормативно-правовими актами (Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» №320-XIV від 17.12.1998р зі змінами і доповненнями; Закон України «Про національну програму розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999-2010роки» №1681 від 23.03.1999р. із змінами і доповненнями; Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» №2238-III від 18.01.2001р.; Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877-IV від 24.06.2004р. із змінами і доповненнями та ін. Всього ж

законодавчих та нормативно-правових документів, які регулюють інвестиційні процеси в АПК та скеровані на фінансову підтримку сільського господарства налічується декілька сотень.

2. Фінансовим забезпеченням виконання державних цільових програм розвитку аграрної галузі країни.

Основною метою державних цільових програм є забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва, підвищення рівня продовольчої безпеки країни, зростання конкурентоспроможності аграрної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, покращення умов життєдіяльності населення сільських територій. Державні цільові економічні й соціальні програми узгоджуються з бюджетними програмами, що дає можливість визначати суспільно значимі пріоритетні напрями фінансування, зіставляти отримані результати з плановими показниками. Фінансування програм передбачає використання як загальнодержавного бюджету так і коштів регіонального та місцевого бюджетів.

У процесі розробки й реалізації бюджетних програм вирішуються наступні завдання:

- визначаються пріоритети розвитку аграрного сектору (тваринництва, рослинництва, садівництва, рисівництва та ін.);

- визначаються та удосконалюються механізми надання бюджетної підтримки;

- здійснюються заходи по зміцненню матеріально-технічної бази сільгоспвиробників та впровадження інноваційних технологій;

- удосконалюється фінансова політика держави щодо аграрного сектору економіки, тощо.

У відповідності до програмних цілей визначається рівень державної підтримки і механізм її реалізації, який забезпечує надання бюджетної допомоги виробникам аграрної продукції, в основному, за такими напрямами:

- дотація на кожен гектар посівів деяких сільськогосподарських культур;

- дотація на кожен гектар посаджених фруктових дерев;

- дотація за поголів'я корів м'ясного напряму продуктивності; за поголів'я телиць, закуплених для поповнення основного стада; за поголів'я вівцематок і ярок старше одного року; за вирощену і продану державі на забій худобу та птицю; за екологічно чисте молоко; за наявні племінні бджолосім'ї;

- підтримка аграрних підприємств шляхом здешевлення кредитів;

- часткова компенсація державою вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва;

- фінансова підтримка суб'єктів аграрного виробництва, які діють у особливо складних екологічних й кліматичних умовах;

- фінансова підтримка розвитку селекції як у рослинництві так і тваринництві;

- фінансова підтримка фермерських господарств.

Бюджетна підтримка суб'єктів аграрного виробництва здійснюється через Аграрний фонд і може бути різною як за обсягами так і формами її надання.

3. Системою державного контролю, без чого держава не може здійснювати управлінські та регуляторні функції, контролювати ефективність цільового використання бюджетних коштів.

Основним її завданням є:здійснення контролю за виконанням Законів України, Постанов державної, регіональної та місцевої влади усіма учасниками інвестиційних проектів і програм; виявлення факторів та умов, які негативно впливають на інвестиційні процеси та виконання рішень, прийнятих державними органами влади; здійснення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів; блокування відхилень від виконання інвестиційних програм; контролю за дотриманням угод між державою, приватними інвесторами та виконавцями інвестиційних державних програм та ін.

Суб'єктами загальнодержавного фінансового контролю є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Фонд державного майна. Крім того, спеціалізований контроль здійснюють: Державна контрольно-ревізійна служба, Державна податкова служба, Державне казначейство, уповноважені органи виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.

Контроль, як система спостереження за станом функціонування об'єкта управління, забезпечує виконання стратегічних соціально-економічних інвестиційних проектів, розпоряджень державних органів виконавчої влади, які скеровані на виявлення та усунення недоліків системи управління регулювання. Він сприяє прозорому та цільовому використанню бюджетних коштів, збереженню державних матеріальних ресурсів та попередженню можливих зловживань. Функції і завдання органів контролю регламентовані законами України. Порядок проведення державного фінансового аудиту та інших видів контролю установлюється Кабінетом Міністрів України [124].

Крім позитивних характеристик, система державного контролю має такі недоліки як громіздкість контролюючих органів, недосконаліть законодавчо-методологічних актів, які малоефективно впливають на посилення фінансово-бюджетної дисципліни та підвищення рівня відповідальності суб'єктів бюджетного процесу [139]. До недоліків системи контролю слід також віднести слабку її матеріально-технічну базу та низький морально-етичний рівень її працівників [107].

Таким чином очевидно, що прийняті законодавчо-нормативні документи, до загострення соціально-економічної кризи в країні, потребують певних змін і доповнень, які посилять вплив інвестиційної політики розвитку сільського господарства на механізм державного регулювання інвестиційними процесами. При цьому, рекомендуємо звернути увагу на наступні чинники, які є недоліками нині діючого законодавства:

- існуюча систему кредитування аграрного сектору не враховує фінансові потреби товаровиробників і не є ефективним інструментом впливу

на збільшення обсягів обігових коштів суб'єктів виробництва, підвищення рівня їх платоспроможності та зростання обсягів інвестування власного бізнесу;

- незавершеність земельної реформи гальмує можливості отримання кредитів товаровиробниками під заставу земель сільськогосподарського призначення;

- недосконаліть механізму лізингового інвестування товаровиробників стримує оновлення технічних засобів у сільському господарства та впровадження інноваційних технологій;

- відсутність законодавчих і нормативних документів, які б давали можливість більш активно застосовувати нетрадиційні методи кредитування (проектне та торгове фінансування здійснення вексельних операцій, факторинг та ін.);

- вузький сегмент державних гарантій у випадках залучення кредитів комерційних банків на відновлення зрошувальних та дренажних систем, родючості ґрунтів, запровадження енергозберігаючих технологій;

- відсутність рівного доступу усіма, без винятку, товаровиробниками до отримання кредитів стримує розвиток малого й середнього аграрного бізнесу та сприяє відтоку трудових ресурсів з сільської місцевості.

Податковий Кодекс, який розробляється Кабінетом Міністрів України, бажано щоб врахував, апробовані розвинутими країнами світу, такі інструменти податкового регулювання [53; 103; 324]:

- податкові канікули (Франція);

- податкові знижки на прибуток підприємства, отриманий від вкладання інвестицій (Греція);

- зменшення податків підприємства на суму обсягів вкладених інвестицій у виробництво (Португалія);

- зменшення соціальних податків на фіксовану суму за кожне робоче місце, яке додатково створюється підприємством у кризовий період (США).

На наш погляд, новий Податковий кодекс також повинен враховувати:

- зниження податкового навантаження на суб'єктів аграрного виробництва як основи забезпечення продовольчої безпеки країни;

- зниження рівня оподаткування лізингових послуг;

- скасування податків на послуги, пов'язані з покращенням екологічної ситуації сільських територій.

Враховуючи те, що система аграрного страхування в Україні не є ефективним механізмом управління ризиками у сільському господарстві та як інструмент економічного впливу не сприяє розвитку інвестиційних процесів, необхідно прийняти сучасну Концепцію розвитку аграрного страхування з урахуванням позитивного, як вітчизняного [176], [326] так і зарубіжного досвіду [138], [372], яка б базувалася на наступних принципах:

- систематичного оновлення та удосконалення законодавчо-правових документів, які регулюють ринок страхових послуг галузі;

- доступності за ціною послуг страхових компаній для суб'єктів аграрного виробництва;

- урахування інтересів усіх учасників ринку аграрного страхування;

- здійснення державної фінансової підтримки товаровиробників та перестрахування ризиків, пов'язаних зі стихійним лихом (непереборною силою).

Розбалансуванню механізму державного регулювання інвестиційними процесами у кризовий період можна запобігти прийняттям антикризових законів України, доповненням окремими антикризовими положеннями уже діючих законодавчих та нормативних актів, реформуванням банківської, страхової, фіскальної, цінової систем, що сприяло б посиленню впливу інвестиційної політики розвитку сільського господарства на механізм державного регулювання інвестиційними процесами.

Виходячи з вищевикладеного нами запропоновано заходи які, на наш погляд, могли б посилити вплив інвестиційної політики розвитку сільського господарства на механізм державного регулювання інвестиційними процесами в аграрній галузі (табл. 3.28).

Таблиця 3.28

Заходи посилення впливу інвестиційної політики розвитку сільського господарства на механізм державного регулювання інвестиційними процесами

Інструменти механізму державного регулювання	**Заходи**
1	**2**
Кредитування	- завершити земельну реформу. Земля сільськогосподарського призначення має бути предметом застави; - внести зміни у законодавчо-правові акти, які б дозволили державний лізинг, як одну з форм кредитування, активно розвивати; - популяризувати застосування нетрадиційних методів кредитування (проектне та торгове фінансування, здійснення вексельних операцій, факторинг та ін.); - знизити рівень відсоткових ставок комерційних банків;
	- розширити сегмент державних гарантій у випадку залучення кредитів комерційних банків на відновлення зрошувальних та дренажних систем, родючості ґрунтів, впровадження енергозберігаючих технологій; - забезпечити рівний доступ товаровиробникам до отримання кредитів комерційних банків.
Оподаткування	- запровадити податкової канікули для малого й середнього бізнесу у перші три роки від початку виробничо-збутової діяльності; - зменшити соціальні податки на фіксовану суму за кожне робоче місце, яке додатково створюється підприємством у кризовий період; - знизити податкове навантаження на суб’єктів аграрного виробництва на 10% як основи забезпечення продовольчої безпеки країни; - знизити рівень оподаткування лізингових послуг; - скасувати податки на послуги, пов’язані з покращенням екологічної ситуації сільських територій.
Страхування	- здешевити вартість страхових премій (внесків), що сплачуються суб’єктами аграрного виробництва; - збільшити рівень відповідальності за невиконання страховими компаніями своїх зобов’язань перед клієнтами.

Продовження таблиці 3.28

1	2
Ціноутворення	- забезпечити паритет цін на аграрну й промислову продукцію з врахуванням попиту населення та пропозиції товаровиробників; - встановити чіткі правила залежності ціни на продукцію, що реалізується на внутрішньому ринку, від її якості, екологічності та відповідності стандартам ЄС та СОТ.

Джерело: власна розробка автора

Отже, усі інструменти державного регулювання взаємопов'язані між собою і тільки злагодженість їх дій може ефективно впливати на розвиток інвестиційних процесів, що відбуваються у аграрному секторі економіки.

Висновки до розділу 3

1. Інвестиційний потенціал галузі у регіоні формується державною, регіональною, місцевою владою, юридичними та фізичними особами, що мають безпосереднє відношення до аграрного сектору економіки, державними й недержавними банківськими установами, фінансовими та іншими фондами й організаціями (учасниками аграрного ринку), іноземними інвесторами. Збільшення капітальних інвестицій у розвиток сільського господарства з 11568млн.грн. у 2010р. до 64243млн.грн. у 2017 році сприяло зростанню випуску аграрної продукції з 189405млн.грн. до 707792млн.грн., або на 373,7%. За 2010-2017рр. вкладення прямих іноземних інвестицій на кожен гектар посівної площі знизилися на 3% і у середньому склали 24,4дол.США. Незначні щорічні обсяги залучених іноземних інвестицій (648,5млн.дол.США) вказують на низький рівень привабливості інвестиційного клімату у аграрному секторі економіки України.

2. Дослідженнями установлено, що обсяги капітальних і прямих іноземних інвестицій є недостатніми для розширеного відновлення інвестиційних ресурсів та зростаючого розвитку сільськогосподарської

галузі. За 2010-2017р.р, у структурі капітальних інвестицій, їх відсоток не перевищував 1,7% від загальних вкладень інвестиційного капіталу в усі галузі суспільного господарства. Такий підхід до формування, розподілу й перерозподілу інвестиційних ресурсів у державі не відповідає запитам виробників аграрної продукції.

3. Найвищий рівень зростання продукції за 2010 – 2017 рр. був у Вінницькій (138,7%), Житомирській (130,8%), Полтавській (135,2%), Сумській (157,2%) та Харківській (152,4%) областях. Особливо зросло виробництво зернових, зернобобових культур та соняшнику (на 143-138%). За цей же період зросло і виробництво м'яса (124,0%) і молока (117,2), що свідчить про ознаки відродження галузі тваринництва. Аналізуючи ефективність використання земельного ресурсного інвестиційного потенціалу аграрними підприємствами та домогосподарствами, встановлено, що ефективність використання земельних угідь домогосподарствами вища від агарних підприємств. У середньому, за період з 2010 по 2017рр. щорічно домогосподарствами вироблялось продукції на суму 692,7тис.грн. у розрахунку на 100га сільгоспугідь, а аграрними підприємствами – на 622,3тис.грн., що свідчить про те, що домогосподарства населення на 11,3% ефективніше використовують потенціал сільськогосподарських угідь від аграрних підприємств. Щорічні середні обсяги експорту аграрної продукції, як аграрних підприємств так і домогосподарств, за 2010-2017р.р складають 2929424,4тис.дол.США, що на 13,9% більше експорту у 2010 році. Разом з цим, відмічаємо, що щорічний приріст виробництва продукції на 3-4% та зростання рентабельності аграрних підприємств за вісім років досліджень на 3,4% вказує на високий рівень матеріальних і фінансових витрат на виробництво продукції, низькі темпи його зростання та невисоку ефективність сільськогосподарського виробництва.

4. Аналіз стану інвестиційного ресурсного потенціалу галузі дозволив встановити, що вплив інвестиційної політики розвитку сільського господарства на відновлення матеріальних активів (родючості землі,

технічних засобів, виробничої і соціальної інфраструктури) є незначним. Майже не відновлюються масиви зрошуваних і осушених земель, а землекористувачі, у багатьох випадках, не дотримуються науково обґрунтованих сівозмін, органічні і мінеральні добрива вносяться у грунт у кількості, яка у 3-5 разів є меншою за рекомендовану наукою. Капітальні інвестиції у відновлення родючості землі є незначними і складають 0,2-0,4% від капітальних інвестицій в усі матеріальні активи. Разом з цим є і позитивні зрушення. Продуктивність використання сільськогосподарських угідь за 2010-2017рр. зросла на 26,9%, а продуктивність праці – на 48,9%.

5. Встановлено, що прибуток аграрних підприємств галузі, у середньому, за 2010-2017рр. по відношенню до 2010 року, зріс на 271,9%, а рівень їх рентабельності за цей період збільшився лише на 3,4% і склав 18,1%. Невисокий рівень рентабельності та незначне його зростання обумовлено щорічним підвищенням цін на технічні засоби, мінеральні добрива, пальне, мастильні матеріали, усі види послуг, засоби захисту рослин від шкідників та ін. Але позитивна динаміка експортно-імпортних операцій та прибутковості підприємств указують на великі можливості розвитку галузі, при умові більш активного впливу інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування та використання ресурсного потенціалу галузі.

6. Здійснюючи функцію управління ресурсним інвестиційним потенціалом регіонів, держава інвестує передбачені бюджетом фінансові кошти на виконання регіональних інвестиційних програм, або ж безпосередньо бере участь у їх виконанні, надаючи субсидії, субвенції, державні бюджетні позики суб’єктам господарської діяльності, які беруть участь у виконанні програм та окремих проектів.

7. Недосконаліть механізму стратегічного управління інвестиційними ресурсами є фактором неефективного їх використання. Запропонована реальна модель системи управління інвестиційними потоками інвестиційних ресурсів, під впливом інвестиційної політики розвитку сільського господарства, забезпечує узгодженість дій між усіма учасниками

інвестиційного процесу та ефективний державний й суспільний контроль за виконанням соціально-економічних інвестиційних цільових програм, забезпечення захисту і збереження власності учасників виконання цих програм.

8. Встановлено, що інвестиційна політика розвитку сільського господарства, як невід'ємна складова системи управління економікою галузі, здійснює вплив на інвестиційні процеси через механізм державного регулювання, який складається з інструментів законодавчого, нормативно-правового, економічного та адміністративного регулювання. Враховуючи, що загострення соціально-економічної кризи галузі сприяло розбалансуванню злагодженості дій інструментів механізму державного регулювання інвестиційними процесами, запропонована низка законодавчо-правових, економічних й адміністративних заходів, які б посилили вплив інвестиційної політики розвитку сільського господарства на інвестиційні процеси в аграрній галузі.

Основні результати дослідження до розділу 3 опубліковано у працях автора [28; 29; 31; 35; 36; 37; 231; 232; 249; 250; 252; 253]

РОЗДІЛ 4
ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

4.1. Оцінка впливу регіональної інвестиційної політики на формування та використання інвестиційного потенціалу галузі

Здійснивши аналіз економічного, соціального та екологічного стану аграрної галузі у попередньому розділі, у відповідності до визначеної методики, оцінимо вплив регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства України на формування інвестиційного потенціалу та привабливого інвестиційного клімату галузі. При цьому, за рекомендацією багатьох вчених [341], факторіальні показники оцінюватимемо лише ті, які мають найбільший вплив на розвиток соціо-еколого-економічної системи і більш повно характеризують її. Так при здійсненні оцінювання формування економічного інвестиційного потенціалу регіонального сільського господарства України використовуватимемо аналітичні дані не про загальний земельний ресурс, а лише про відведені під посів сільськогосподарствих культур земельні площі, які під впливом екологічних і соціальних чинників можуть значно змінити економічний ресурс, збільшивши або зменшивши випуск продукції. Соціальний потенціал галузі також залежить не тільки від чисельності працездатного населення, кількості і якості житлового фонду, заробітної плати найманих працівників, кількості навчально-культурних та лікувальних закладів, а й від екологічних й економічних умов, які прямо впливають на підвищення рівня цього показника. У свою чергу й екологічний інвестиційний потенціал залежить від соціально-економічного стану галузі. Держава та окремі її регіони, зі слабкою економічною й соціальною базою не взмозі протистояти екологічним негараздам, використовувати екологічно безпечні технології, виробляти органічну продукцію [50]. Наведені приклади

указують на залежність соціо-еколого-економічної системи, якою є сільське господарство, від впливу як кожного окремого фактору так і їх сукупності. Аналізуючи фактори визначимо, які з них стимулюють зростання сільського господарства у регіоні, а які, з року в рік, знижують свій вплив на розвиток галузі, тобто дестимулюють її зростання. Як видно з таблиці 4.1 усі наведені факторіальні показники указують на рівень стимуляції розвитку аграрного сектору.

Таблиця 4.1

Рейтингове оцінювання формування валового інвестиційного потенціалу сільського господарства України

(десятибальна шкала оцінювання)

п/н	Факторіальні показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Середній бал
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оцінка економічного потенціалу										
1	Посівні площі	9,51	9,77	9,81	10,00	9,62	9,50	9,54	9,74	9,68
2	Вироблено аграрної продукції	7,65	9,19	8,77	9,93	9,87	9,40	10,00	9,74	9,32
3	Капітальні інвестиції у матеріальні активи	1,78	2,60	3,0	2,95	2,90	4,62	7,84	10,00	4,46
4	Експорт аграрної продукції	5,53	7,15	10,00	9,49	9,33	8,16	8,53	9,94	8,52
5	Отримано валового внутрішнього продукту (ВВП)	2,76	3,70	3,82	4,44	5,37	7,88	9,25	10,00	5,90
6	Фінансові результати до оподаткування	1,70	2,48	2,63	1,47	2,10	10,00	8,80	7,73	4,61
7	Рівень рентабельності діяльності аграрних підприємств	5,76	6,34	5,37	2,73	3,07	10,00	8,19	6,14	5,95
8	Чистий прибуток аграрних підприємств	1,70	2,50	2,63	1,47	2,10	10,00	8,80	7,70	4,61
Сума балів за кожен рік оцінювання		36,39	43,73	46,03	42,48	44,38	69,56	70,95	71,04	x
Рейтинг економічного інвестиційного потенціалу		4,55	5,47	5,75	5,31	5,55	8,70	8,87	8,88	6,63
Оцінка соціального потенціалу										
9	Сільський житловий фонд	9,75	9,85	9,92	10,00	9,53	9,62	9,68	9,72	9,76
10	Введено у експлуатацію об’єктів дошкільних навчальних закладів	1,68	5,79	5,64	5,93	3,87	3,89	10,00	5,26	5,26

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
11	Введено у експлуатацію клубних закладів	1,06	10,00	4,78	-	0,69	1,59	6,00	2,47	3,80
Сума балів за кожен рік оцінювання		12,49	25,64	20,34	15,93	14,09	15,10	25,68	17,45	
Рейтинг соціального інвестиційного потенціалу		4,16	8,55	6,78	7,96	4,70	5,03	8,56	5,82	6,38
Оцінка екологічного потенціалу										
12	Внесено органічних добрив на усю посівну площу	10,00	9,90	9,77	9,73	9,99	9,77	9,25	9,37	9,72
13	Внесено мінеральних добрив поживної речовини на усю посівну площу	6,02	7,26	7,73	8,66	8,30	8,19	10,00	7,80	8,00
14	Зрошувані землі аграрних підприємств	10,00	9,68	9,81	9,74	9,68	9,69	9,68	9,68	9,74
15	Осушені землі аграрних підприємств	9,90	9,15	9,37	9,33	9,65	9,70	10,00	9,13	9,53
Сума балів за кожен рік оцінювання		35,92	35,99	36,68	37,46	37,62	37,34	38,93	35,98	x
Рейтинг екологічного інвестиційного потенціалу		8,98	9,00	9,17	9,36	9,40	9,34	9,73	9,00	9,25
Загальна середньовиважена рейтингова оцінка формування інвестиційного потенціалу галузі		5,65	7,02	6,87	6,85	6,41	8,13	9,04	8,30	7,28

Джерело: розраховано автором на основі [322]

У середньому з 2010 по 2017 рік рейтинги економічного, соціального та екологічного потенціалів зросли відповідно на 45,7, 53,4 і 3,3 відсотки. Загальна середньовиважена оцінка інвестиційного потенціалу галузі у регіонах України зросла за цей період на 28,8%. Стримує нарощування інвестиційного потенціалу галузі відсутність дієвої підтримки товаровиробників з боку держави, незначне кредитування виробництва, недостатність обігових коштів та ін.. На сьогоднішній день рівень забезпечення аграрних підприємств тракторами, комбайнами, вантажними автомобілями та іншою сільськогосподарською технікою становить 45-50% потреби, що призводить до несвоєчасного виконання технологічних операцій, недоотримання обсягів запланованих врожаїв, зростання собівартості продукції та зниження її конкурентоспроможності як на

вітчизняних так і глобальних аграрних ринках. Гострий дефіцит технічних засобів спостерігається не тільки у аграрних підприємствах, а й у фермерських та особистих селянських господарствах. За розрахунками спеціалістів, фінансові втрати від недостачі технічних засобів у сільському господарстві сягають 20-25%. Недостатній рівень технічного потенціалу стримує упровадження енергозберігаючих технологій, негативно впливає на отримання якісної конкурентоспроможності продукції та збільшення обсягів її експорту [33 с. 73]. Незважаючи не техніко-технологічне відставання галузі та низку інших недоліків, оціночний рівень формування загального факторіального показника інвестиційного економічного потенціалу є високим і складає 6,63 бала.

Оцінюючи рівень формування соціального інвестиційного потенціалу, до факторів, які стимулюють соціальний розвиток сільського господарства, віднесено соціальний житловий фонд, населення працездатного віку, дошкільні і розважальні заклади. Інші факторіальні показники, які є у статистичних звітах, значно знизилися по відношенню до 2010 року і не відіграють стимулюючої ролі у розвитку соціального середовища. Ті незначні зрушення, які впливають на зростання соціального потенціалу, докорінно не покращують рівень життєдіяльності сільського населення. У відповідності до наших розрахунків, рівень формування соціального інвестиційного потенціалу складає 6,38 бали і за рейтинговим оцінюванням має середній показник.

Не менш важливе значення у розвитку аграрної галузі має рівень його екологічного потенціалу [49]. Великі обсяги родючих земель, вигідне географічне розташування, сприятливі погодні умови – це ті чинники, які характеризують сільське господарство України. Екологічні негаразди (землетруси, зсуви землі, підтоплення, довготривалі суховії та ін.), майже не торкаються жодного регіону країни. Сам по собі екологічний потенціал галузі є високим і потребує скерування зусиль регіональної інвестиційної політики на збереження і відновлення природних ресурсів і, в першу чергу,

на відновлення родючості орної землі. Вносячи мінеральні й органічні добрива у грунт та здійснюючи іригаційні заходи, суб'єкти господарської діяльності впливають на відновлення природної родючості земель. Разом з цим слід відмітити, що темпи формування екологічного інвестиційного потенціалу низькі і у середньому за 2010-2017 роки його приріст склав лише 3,0 % до показника 2010 року, що безумовно стримує виробництво аграрної продукції та знижує її якість. Особливу увагу необхідно приділити відновленню інвестиційного потенціалу зрошуваних і осушуваних земель. При дотриманні технологічних вимог, вони можуть значно підсилити природний потенціал сільськогосподарських угідь та підвищити рівень продовольчої безпеки країни. Зібраний врожай на цих землях нерідко перевищує у 1,5-2,0 і більше разів, ті обсяги, що збирають на богарних землях. Збільшення валового виробництва аграрної продукції також підвищує експортні можливості галузі. Вцілому ж рейтинг формування екологічного інвестиційного потенціалу галузі високий і складає 9,25 балів, що вказує на привабливість природо-ресурсного потенціалу та великі можливості збільшення обсягів інвестицій у аграрний сектор економіки.

Рейтингове оцінювання економічного, соціального та екологічного факторів вказує на те, що інвестиційний потенціал галузі є високим. Найвищий рівень рейтингової оцінки мають посівні, зрошувані та осушені площі, сільське населення у працездатному віці, житловий фонд, прямі іноземні інвестиції, виробництво продукції та її експорт, обсяги внесення у грунт мінеральних добрив. Середнім і низьким рівнем інвестиційного потенціалу оцінюються обсяги капітальних інвестицій, чистий прибуток, культурно-освітні чинники. Загальна ж оцінка формування інвестиційного потенціалу, без врахування інвестиційних загроз є високою і складає 7,28 бала, рис. 4.1.

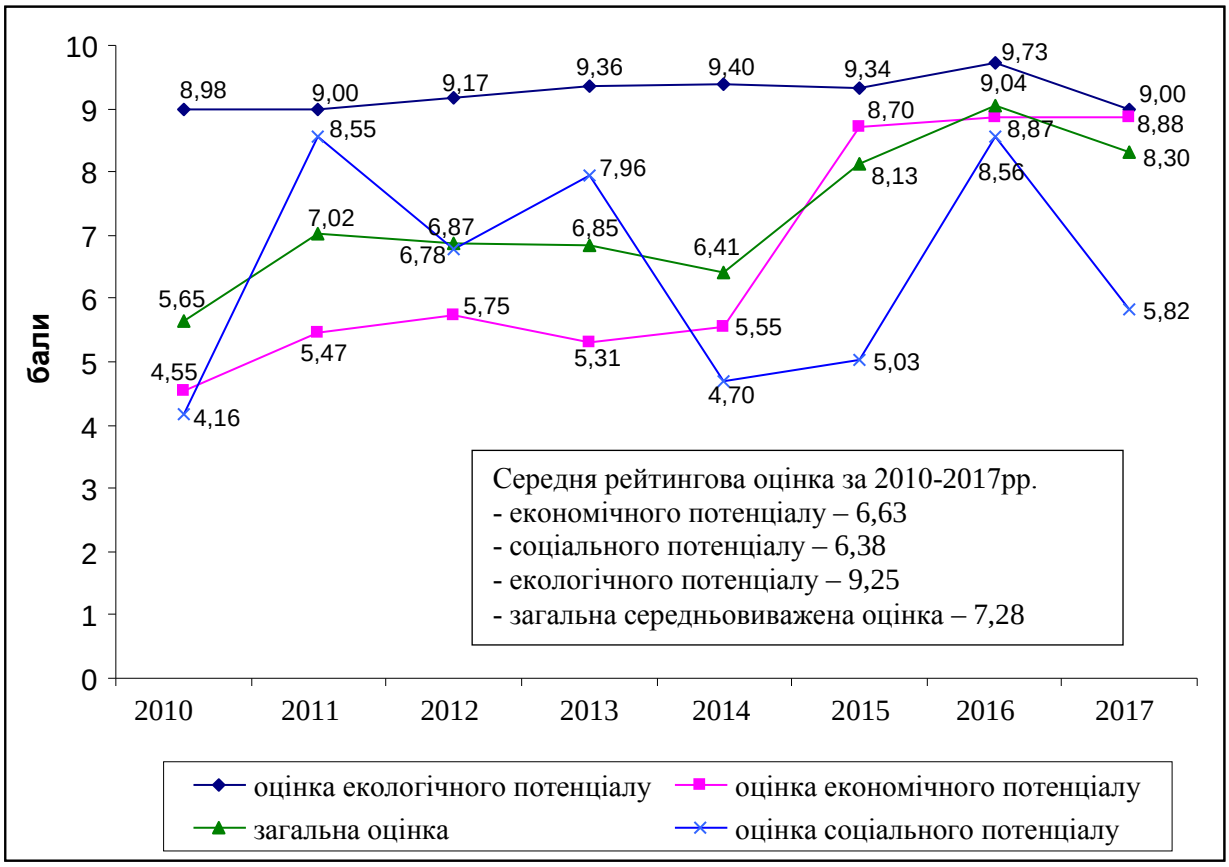

Рис. 4.1. Динаміка формування загального інвестиційного потенціалу регіонами України

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

Соціальна політика у сільському господарстві повинна бути скоригованою у бік покращення, що сприятиме припиненню відтоку працездатного населення з сільської місцевості та підвищить загальний регіональний рейтинг формування інвестиційного потенціалу галузі. Незважаючи на певні недоліки, загальна оцінка формування інвестиційного потенціалу галузі без врахування інвестиційних загроз, є високою і складає 7,28 бали. Найнижчим її рівень був у 2010 році – 5,65 бала, а найвищим, 9,04 бала у 2016 році. У середньому, за 2010-2017рр. інвестиційний потенціал галузі зріс на 28,8%, що указує на необхідність більш дієвого впливу інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства на покращення інвестиційного клімату аграрного сектору.

Недостатній вплив інвестиційної політики на окремі фактори формування сукупного інвестиційного потенціалу, призводить до того, що вони стають дестимуляторами інвестиційних процесів, створюючи загрозу подальшому розвитку галузі, формуванню її інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Рейтингове оцінювання загроз формування регіонального інвестиційного потенціалу сільського господарства України

(десятибальна шкала)

п/н	Факторіальні показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Середній бал
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оцінка економічних загроз										
1	Енергетичні потужності аграрних підприємств	8,49	8,41	9,58	10,00	9,04	7,17	7,59	7,33	8,45
2	Прямі іноземні інвестиції	8,76	9,40	9,48	9,38	10,00	7,94	6,47	7,55	8,62
3	Прийнято у експлуатацію автомобільних доріг з твердим покриттям внутрішньогосподарського призначення	5,10	-	10,00	4,96	4,80	4,72	3,73	3,57	5,27
Сума балів за кожен рік оцінювання		22,35	17,81	29,06	24,34	23,84	19,83	17,79	18,45	x
Рейтингова оцінка економічних загроз		7,45	8,90	9,67	8,11	7,95	6,61	5,93	6,15	7,54
Оцінка соціальних загроз										
4	Сільське населення у віці 16-59 років	10,00	9,97	9,93	9,88	9,83	9,22	9,15	8,98	9,62
5	Кількість зайнятих працівників у сільському господарстві	9,46	9,03	9,77	10,00	8,64	8,02	8,01	8,00	8,87
6	Кількість найманих працівників	10,00	9,79	9,65	8,99	8,17	7,77	7,87	7,68	8,74
7	Підготовлено кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах	10,00	9,71	8,17	9,19	7,35	6,68	6,17	5,71	7,87
8	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів	10,00	9,80	9,70	9,51	8,67	8,52	8,33	7,98	9,06
9	Введено у експлуатацію лікарняних закладів	10,00	8,93	8,57	7,86	6,43	6,43	6,07	6,07	7,54

Продовження таблиці 4.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Сума балів за кожен рік оцінювання		59,46	57,23	55,79	55,43	49,09	46,64	45,60	44,42	х
Рейтингова оцінка соціальних загроз		9,91	9,54	9,30	9,24	8,18	7,77	7,60	7,40	8,62
Оцінка екологічних загроз										
10	Викинуто забруднюючих речовин у атмосферу усіма підприємствами в Україні	9,43	10,00	9,90	9,81	7,65	6,53	7,03	5,90	8,28
11	Площа садіння і висівання лісу та лісових насаджень	10,00	9,93	9,54	8,72	6,78	7,20	7,54	7,59	8,41
12	Введено у експлуатацію станцій для очищення стічних вод	6,07	2,86	6,13	4,97	0,66	0,78	10,00	4,31	4,47
13	Введено у експлуатацію установок для уловлювання та знешкодження токсичних речовин з відхідних газів	1,48	6,57	10,00	-	-	1,30	-	0,94	4,06
Сума балів за кожен рік оцінювання		26,98	29,36	35,57	23,50	15,09	15,81	24,57	18,74	х
Рейтингова оцінка екологічних загроз		6,74	7,34	8,89	7,83	5,03	3,95	6,14	4,68	6,32
Загальна середньовиважена рейтингова оцінка загроз		8,37	8,70	9,26	8,60	7,34	6,33	6,77	6,28	7,70

Джерело: розраховано автором на основі [322]

Складна політична ситуація, яка склалася у 2013-2014 роках, негативно вплинула на розвиток інвестиційних процесів, погіршила соціально-економічний стан галузі. І хоча у 2017 році рейтинг економічного потенціалу склав 8,88 бала, перевищивши значення цього показника за кожен попередній рік, то соціальний потенціал і дотепер не досяг рівня 2011 року.

Аналізуючи таблиці 4.1 і 4.2 слід звернути увагу на те, що фактори – стимулятори і фактори – дестимулятори розвитку сільського господарства не є постійно векторально діючими величинами. У залежності від активності впливу на них зовнішніх і внутрішніх чинників вони можуть змінювати вектори впливу на інвестиційне середовище, змінюючи при цьому інвестиційний клімат галузі. Враховуючи це, ми до факторів – дестимуляторів віднесли ті, які знижуючи свою інвестиційну активність

стали загрозами розвитку аграрного сектору економіки. Тобто загрозами зростання інвестиційного потенціалу галузі є фактори, середні цифрові значення яких, за період наших досліджень, знизилися нижче рівня 2010 року. До загроз розвитку сільського господарства віднесено й ті фактори, що у продовж останніх 4-5 років знижують свій інвестиційний потенціал, або ж негативно впливають на навколишнє середовище та шкодять здоров'ю людини (викиди токсичних речовин у атмосферу, забруднення водоймищ та ін.).

Оцінюючи інвестиційні загрози будемо окремо оцінювати економічні, соціальні та екологічні загрози за раніше визначеною шкалою, а потім здійснимо інтегральне оцінювання за принципом – чим менше значення інвестиційного ризику, тим вагоміший вплив інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу галузі. Досліджуючи динаміку формування інвестиційних загроз розвитку сільського господарства, будемо оцінювати лише ті факторіальні показники, які, на думку автора, найбільш активно стримують регіональний розвиток галузі та погіршують її інвестиційний клімат. Так, незадовільний стан внутрішньо господарських доріг є тим чинником, який негативно впливає на рішення інвестора щодо вкладення капіталу у розвиток аграрного сектору. Це пов'язано з тим, що незадовільний їх стан, підвищуючи собівартість продукції та знижуючи якість продукції при її транспортуванні, призводить до значних економічних втрат. Отже, зниження темпів їх будівництва є значною загрозою для соціально-економічного розвитку сільського господарства. Згідно з розрахунками, рейтингова оцінка економічних загроз формування інвестиційного потенціалу складає 7,54 бала і має високий рівень.

Оцінюючи соціальні інвестиційні загрози видно, що їх вплив на формування інвестиційного потенціалу значно знизився по відношенню до 2010 року, але ще є досить значним. Скорочення найманих працівників, зайнятості населення, зниження рівня професійної підготовки трудового потенціалу, зменшення кількості лікувальних закладів негативно впливає на

розвиток соціальної сфери, погіршує рівень психологічного настрою сільського населення. Рейтинг соціальних загроз формування інвестиційного потенціалу є високим і складає у середньому 8,62 бала.

Оцінюючи екологічні загрози звертаємо увагу на те, що екологічне середовище є місцем постійного проживання людини, де основним засобом виробництва є земля. Погіршення екологічного середовища призводить до виникнення додаткових економічних і соціальних проблем.

У господарській діяльності часто трапляються загрози, як наслідок виробничої недбалості, що пов’язано з порушенням технологічних й екологічних вимог, використанням низько кваліфікованих працівників, неузгодженістю ринку праці з ринком освітніх послуг, зменшенням кількості працюючих та збільшенням безробіття, зниженням культурно-освітнього рівня населення, тощо.

Багато вчених аграрників, у тому числі і такі як І.С. Воронецько, О.А. Веклич, І.П. Гайуцький, О.В. Ковальова, Н.С. Макарова, О.Г. Мінькова, В.Г. Потапенко, І.М. Синякевич, Т.Л. Шкабара та багато інших скеровують увагу на ті загрози, які несуть суспільству екологічно шкідливі технології, незадовільне зберігання отруйних речовин, викиди забруднюючих речовин у атмосферу, зменшення обсягів висадки лісів та лісових насаджень, зменшення кількості внесення добрив, у т.ч. і органічних, у грунт [59], [60], [369], [134]. Порушення екологічної безпеки знижує ефективність виробництва, погіршує якість орної землі і виробленої на ній продукції, збільшенню кількості захворювань та міграції людей в інші, більш екологічно безпечні регіони. Як показують результати наших досліджень, з 2010 по 2017 рік викиди забруднюючих речовин у атмосферу зменшилися на 12,2%, а також збільшилася кількість установок із знешкодження токсичних речовин з відхідних газів на 19,5%, що сприяє покращенню екологічної ситуації у сільському господарстві. Разом з цим відмічаємо, що зменшення площ садіння та висівання лісів і лісових насаджень на 26,0% та кількості станцій для очищення стічних вод на 26,4% збільшує рівень екологічних

загроз. У середньому за 2010-2017 роки, вплив регіонального інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного потенціалу зріс на 28,8%, а на зниження інвестиційних загроз – на 8,0% по відношенню до 2010 року (рис. 4.2).

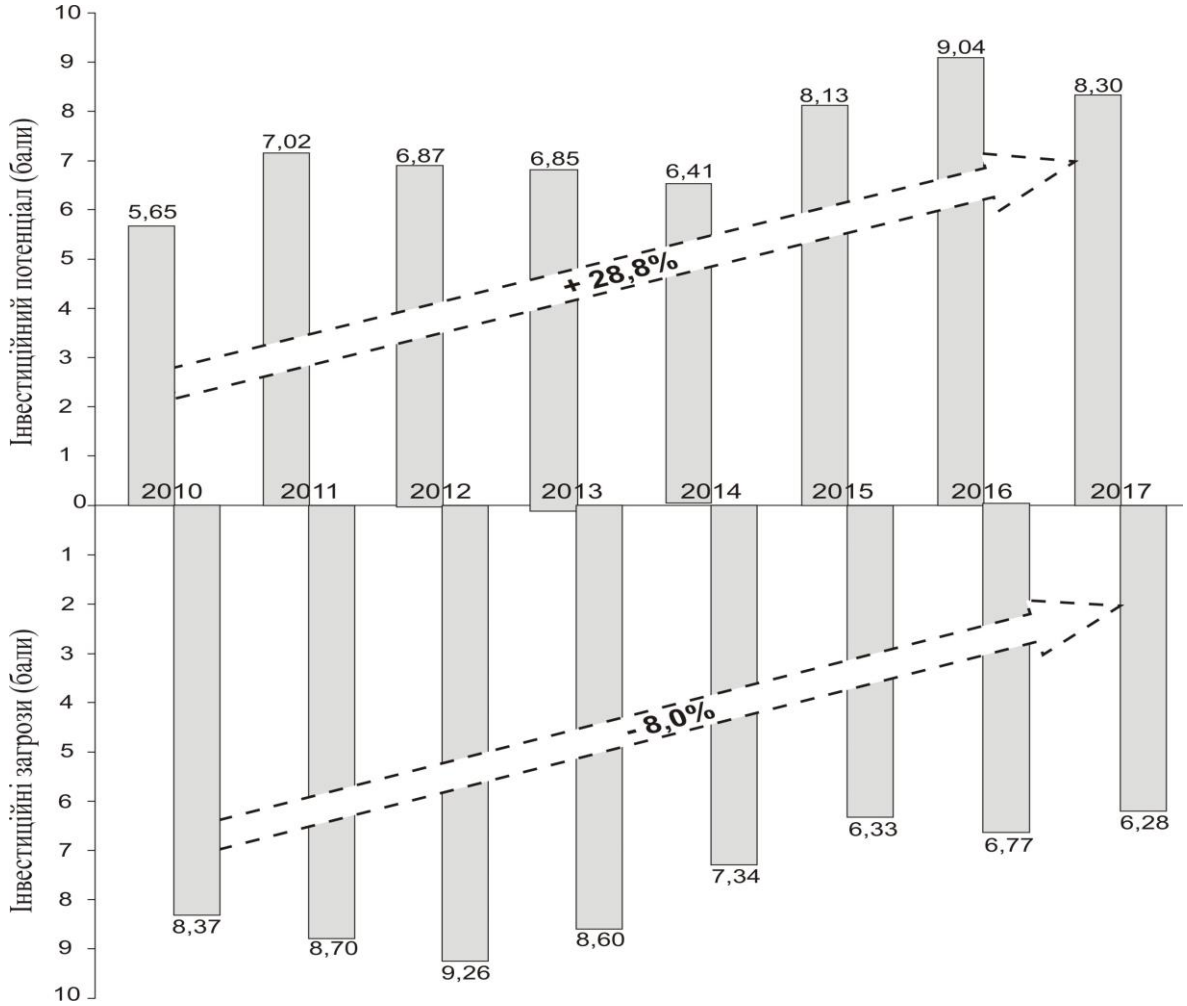

Рис. 4.2 Динаміка впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного потенціалу та зниження рівня інвестиційних загроз

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків автора

Середня рейтингова оцінка впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на зниження економічних, соціальних та екологічних загроз має низький рівень і складає 7,70 бала.

Аналізуючи та оцінюючи інвестиційні загрози, які є у сільському господарстві, бачимо, що інвестиційний потенціал галузі може у найближчі

роки суттєво зменшитись, а рівень загроз зрости. На це чітко указують такі чинники як зниження енергетичного потенціалу галузі в останні роки, зменшення обсягів потоків прямих іноземних інвестицій, відтік трудових ресурсів, незадовільна демографічна ситуація, старіння сільського населення, зменшення кількості професійно підготовлених працівників. І хоча рейтингові оцінки факторів формування регіонального інвестиційного потенціалу є високими, реальні загрози нівелюють їх цінність, роблячи малопривабливим для інвесторів аграрний сектор економіки, табл.4.3.

Таблиця 4.3

Рейтингова оцінка факторів формування валового інвестиційного потенціалу регіонів

п/н	Фактори інвестиційного потенціалу галузі	Показники рейтингового оцінювання			
		Оцінка інвестиційних потенціалів	± до 2010 року	Оцінка інвестиційних загроз	± до 2010 року
1	Економічні	6,63	+2,08	7,54	+0,09
2	Соціальні	6,38	+2,22	8,62	-1,29
3	Екологічні	9,25	+0,27	6,32	-0,42
Загальна середньовиважена оцінка інвестиційного потенціалу		7,28	х	7,70	х

Джерело: власні розрахунки автора

Надзвичайно низький рівень привабливості соціального інвестиційного потенціалу знижує загальний рейтинговий показник, та указує на незадовільну соціальну інвестиційну політику держави у аграрній галузі регіонів. Виправити таке негативне явище можливо тільки шляхом розвитку ринкової соціальної інфраструктури на селі, підвищенням заробітної плати працюючим, збільшенням обсягів соціальної допомоги тим, хто не має змоги працевлаштуватися або ж займатися індивідуальним виробництвом.

На наш погляд, одним з основних завдань регіональної аграрної політики, у цей складний кризовий період, має бути створення умов для більш інтенсивного розвитку власних господарств населення, у т.ч., і

особистих селянських господарств, які, виробляючи майже половину аграрної продукції, суттєво впливають на стан продовольчої безпеки країни на інвестиційну привабливість сільського господарства [104], [270]. Індивідуа-льною виробничо-підприємницькою діяльністю на селі займаються понад 6,5 млн. громадян, обробляючи близько 9,0 млн.га земельних угідь. Отримуючи незначну підтримку з боку держави, особисті селянські господарства економічно й соціально розвиваючись, виконують наступні функції:

- виробництво аграрної продукції як для власного споживання так і для реалізації на ринках;

- залучення у процес виробництва усіх бажаючих, включаючи пенсіонерів та інвалідів;

- підвищення рівня життя сільського населення;

- сприяння інтенсифікації використання сільгоспугідь та підтримці функціонування сільських шкіл, дитсадків, медичних пунктів та ін.;

- створення умов для зниження цін на сільгосппродукцію шляхом здійснення конкуренції великим господарствам;

- переробку і зберігання власно виробленої продукції;

- надання послуг місцевому населенню;

- організація «зеленого туризму» та ін..

Характерною особливістю особистих селянських господарств є їх високий рівень економічного розвитку, перехід від натурального господарювання до товарного, використання можливостей кооперативної співпраці, застосування малої механізації та інноваційних технологій на незначних за розміром земельних ділянках, що дозволяє отримувати конкурентоспроможну продукцію [251]. Використовуючи разом з аграрними підприємствами та фермерськими господарствами природні, людські та енергетичні ресурси, вони впливають на рівень життєдіяльності сільського

населення. Саме підвищення рівня якості життя населення є метою інвестиційної політики держави.

Використовуючи інструменти адміністративного, правового та економічного регулювання, держава здійснює політичний вплив на створення умов для ефективного використання можливостей інвестиційних ресурсів та зменшення кількості загроз, що перешкоджають розвитку сільського господарства. Приймаючи відповідні закони України, держава регулює відносини між учасниками аграрного інвестиційного ринку, намагаючись створити привабливий інвестиційний клімат у кожному з регіонів країни, який позитивно впливав би на зростання конкурентоспроможності аграрної продукції [242] та зростання якості життєдіяльності сільського населення. Даючи визначення механізму державного регулювання, С.В. Онишко наголошує, що воно є сукупністю регуляторів, за допомогою яких здійснюється соціально економічна політика [221]. Здійснюючи рейтингове оцінювання формування регіонального інвестиційного потенціалу сільського господарства, необхідно виявити можливості для його зростання. Показниками рівня формування інвестиційного потенціалу можуть бути показники їх динаміки за кожен рік наших досліджень у розрахунку на одну особу або ж на одиницю ресурсу (додатки Д, Е, Ж, З). Використовуючи метод SWOT – аналізу, будемо оцінювати сильні і слабкі сторони, а потім можливості і загрози, що допоможе скласти повне уявлення не тільки про загальний рівень формування реального потенціалу галузі, а й виявити можливості його зростання та зменшення рівня загроз розвитку сільського господарства й використання наявного ресурсу галузі.

До сильних сторін віднесено такі показники як: посівні площі, зрошувані угіддя аграрних підприємств, сільський житловий фонд, прямі іноземні інвестиції, енергетичні потужності, кількість осіб які навчалися у загальноосвітніх навчальних закладах. Рейтингові показники цих факторів

високі і склали у 2010 році 8,90 балів, а середній показник за 2010-2017 роки склав 9,22 бала, тобто зріс на 3,6% (табл. 4.4). Незначне підвищення рейтингової оцінки вказує на невисокий рівень формування основних засобів виробництва. Маючи найкращі за якістю грунти у світі та найбільші у Європі зрошувані земельні масиви, аграрні підприємства, використовують їх нераціонально. У середньому, за період з 2010 по 2017 рік ефективність формування інвестиційного потенціалу зрошуваних угідь зросла лише на 3,0%. Навіть на півдні України, де без зрошення неможливо розвивати не тільки галузь рослинництва, а й тваринництва, більше половини зрошуваних угідь не використовується за призначенням. Відсутність державної програми з відновлення зрошуваних земель, згортання виробництва спеціальних технічних засобів для поливу і обробітку зрошуваних угідь, майже повне припинення підготовки у професійно-технічних закладах таких фахівців як оператори дощувальних машин, не сприяють підвищенню ефективності використання потенціалу зрошуваних земель.

За період досліджень майже не зріс рівень формування енергетичних потужностей, прямих іноземних інвестицій, сільського житлового фонду.

Не сприяли соціально-економічному зростанню галузі й слабкі сторони формування інвестиційного потенціалу: осушення заболочених земельних масивів, будівництво доріг з твердим покриттям у сільській місцевості, незначна зайнятість населення у сільськогосподарському виробництві. Вцілому, використання сильних і слабких сторін інвестиційних потенціалів зросло з 8.09 до 8,54 бала, тобто на 5,6%, що вказує на незадовільні темпи формування регіонами країнами сукупного інвестиційного потенціалу, що не сприяє виходу сільського господарства з фінансово - економічної кризи.

Таблиця 4.4

Рейтингова оцінка сильних і слабких сторін формування інвестиційних потенціалів на фоні можливостей і загроз

(на 1 особу)

Ознаки ефективності формування інвести-ційного потенціалу	п/н	Фактори оцінювання ефективності формування інвестиційних потенціалів	Бали факторіальних показників за 2010 рік				Бали факторіальних показників за 2010-2017 роки			
			Еконо-мічні	Соці-альні	Еколо-гічні	Загальна середньо-виважена оцінка	Еконо-мічні	Соці-альні	Еколо-гічні	Загальна середньо-виважена оцінка
Сильні сторони	**1**	Посівна площі, га	8,81	-	-	x	9,45	-	-	x
	2	Прямі інвестиції, дол.США	8,04	-	-	x	8,32			x
	3	Енергетичні потужності, тис.кВт	8,30	-	-	x	8,68			x
	4	Сільський житловий фонд, м^2 загальної площі	-	9,00	-	x		9,54		x
	5	Кількість осіб, які навчалися у загальноосвітніх навчальних закладах на 10000 населення	-	9,98	-	x	x	9,72		x
	6	Зрошувані угіддя аграрних підприємств, га			9,31	x		-	9,59	x
	Сума балів формування сильних сторін інвестиційних потенціалів		25,15	18,98	9,31	x	26,45	19,26	9,59	x
	Середнє значення балів		8,38	9,49	9,31	8,90	8,82	9,63	9,59	9,22
Слабкі сторони	**1**	Осушені угіддя аграрних підприємств, га	-	-	8,76	x	-	-	8,60	x
	2	Вироблено продукції, тис.грн	6,94	-	-	x	8,96			x
	3	Введено у експлуатацію автомобільних доріг з твердим покриттям внутрішньогосподарського призначення, на 10000 населення, метрів	5,06	-	-	x	5,04			x
	4	Кількість зайнятих працівників на 10000 осіб сільського населення		9,21		x		9,15		x
	5	Сума пільг та субсидій на одне домогосподарство за місяць, грн		6,36		x		7,59		x
	Сума балів використання слабких сторін інвестиційних потенціалів		12,00	15,57	8,76	x	14,00	16,74	8,60	x
	Середнє значення балів		6,00	7,78	8,76	7,27	7,00	8,37	8,60	7,87
Середнє значення балів формування сильних і слабких сторін інвестиційних потенціалів			7,19	8,64	9,04	8,09	7,91	9,00	9,10	8,54

Джерело: власні розрахунки автора

З огляду на це, необхідно скеровувати регіональну інвестиційну політику держави на більш потужне використання можливостей та зменшення загроз, які стримують використання економічного, соціального та екологічного ресурсів. Результати проведеного аналізу вказують на те, що сільське господарство має значні можливості для більш ефективного використання ресурсного потенціалу шляхом:

- відновлення родючості земельних ресурсів (внесення оптимальної кількості добрив, застосування еколого безпечних технологій);

- збільшення обсягів капітальних інвестицій (відновлення зрошувальних мереж, оновлення технічних засобів, будівництво зберігаючих та переробних потужностей);

- зростання експорту аграрної продукції (у першу чергу органічної та готової до споживання);

- зростання продуктивності праці (за рахунок інноваційних технологій та висококваліфікованих фахівців);

- поліпшення фінансових результатів (випуск продукції з високою доданою вартістю, застосування енергозберігаючих технологій, покращення якості орної землі);

- підвищення рівня медичного обслуговування сільського населення.

Як видно з таблиці 4.5 у середньому за 2010-2017 роки рейтингова оцінка можливостей зростання інвестиційного потенціалу збільшилася на 42,2% по відношенню до показників 2010 року і склала 7,25 бала. Разом з цим слід відмітити, що показники можливостей соціального зростання практично залишилися на рівні 2010 року, що вказує на незбалансованість інвестиційної політики та намагання вирішити економічні проблеми галузі за рахунок зниження рівня соціальних стандартів. Незначний рівень відновлення родючості ґрунтів за рахунок внесення мінеральних добрив не дає змогу реалізувати можливості збільшення обсягів виробництва продукції й поліпшити фінансові результати аграрних підприємств та інших товаровиробників.

Таблиця 4.5

Рейтингова оцінка можливостей та загроз формування інвестиційних потенціалів на фоні сильних і слабких сторін

(на 1 особу)

Ознаки ефективності формування інвести-ційного потенціалу	п/н	Фактори оцінювання ефективності формування інвестиційних потенціалів	Бали факторіальних показників за 2010 рік				Бали факторіальних показників за 2010-2017 роки			
			Еконо-мічні	Соці-альні	Еколо-гічні	Загальна середньо-виважена оцінка	Еконо-мічні	Соці-альні	Еколо-гічні	Загальна середньо-виважена оцінка
Можливості	1	Фінансові результати аграрних підприємств до оподаткування, грн	1,55	-	-	х	4,55	-	-	х
	2	Капітальні інвестиції, тис.грн	1,49	-	-	х	4,31	-	-	х
	3	Продуктивність праці, тис.грн на 1 особу	6,94	-	-	х	8,96	-	-	х
	4	Експорт аграрної продукції, дол..США	5,03	-	-	х	8,18	-	-	х
	5	Внесено мінеральних добрив, поживної речовини на 1га посівної площі, кг	-	-	6,04	х	-	-	7,90	х
	6	Кількість відвідувань за зміну у амбулаторно-поліклінічних закладах на 10000 осіб	-	9,52	-	х	-	9,57	-	х
	Сума балів потенційних можливостей формування інвестиційних потенціалів		15,01	9,52	6,04	5,10	26,00	9,57	7,90	х
	Середнє значення балів		3,75	9,52	6,04	5,10	6,50	9,51	7,90	7,25
загрози	1	Підготовлено кваліфікованих кадрів у професійно-технічних навчальних закладах, на 10000 осіб населення	-	10,00	-	х	-	8,24	-	х
	2	Кількість найманих працівників на 10000 населення, осіб	-	10,00	-	х	-	9,11	-	х
	3	Споживання продуктів харчування к.калорій за добу/одну особу	-	9,88	-	х	-	9,68	-	х
	4	Кількість лікарняних ліжок на 10000 населення, одиниць (по Україні)	-	10,00	-	х	-	8,85	-	х
	5	Введено у експлуатацію станцій для очищення стічних вод на 10000га посівної площі, $м^3$/добу	-	-	6,11	х	-	-	4,45	х
	6	Площа садіння та висівання лісу і лісових насаджень, га на одну особу	-	-	10,00	х	-	-	8,41	х
	7	Внесено органічних добрив на 1га посівної площі, кг	-	-	10,00	х	-	-	9,56	х
	Сума балів загроз формування інвестиційного потенціалу		-	39,88	26,11	х	-	35,88	22,42	х
	Середнє значення балів		-	9,97	8,70	9,43	-	8,97	7,47	8,33

Джерело: власні розрахунки автора

Намагання землекористувачів отримувати максимальні прибутки, не дбаючи про відтворення родючості ґрунтів, призвели до того, що тільки за період з 2000 по 2017 рік внесення органічних добрив скоротилося майже у 8 разів. Щорічний від'ємний баланс таких поживних речовин у орному шарі як азот, фосфор і калій становить 100-120 кг/га, у результаті чого фізична структура землі погіршується, вона більш активно піддається водній і вітровій ерозії і поступово виходить з господарського користування [32], [161].

Розширюючи сегмент можливостей, у тому числі і за рахунок зниження рівня загроз та активізуючи зростання продуктивності праці, впроваджуючи енергозберігаючі інноваційні технології, поліпшуючи екологічні чинники та культуру землекористування, сприяючи зростанню соціальних стандартів можливо значно збільшити випуск продукції та її експорт, поліпшуючи разом з цим соціально-економічний стан галузі й прибутковість товаровиробників.

Зростання рейтингової оцінки з 5,10 до 7,25 бала за період з 2010р. по 2017 рік вказує на посилення впливу інвестиційної політики на використання можливостей формування інвестиційного потенціалу галузі. За указаний період продуктивність праці зросла на 29,1 %, експорт на 62,6%, фінансові результати аграрних підприємств на 193,5%, капітальні вкладення у розвиток виробництва на 189,2%.

На жаль загрози формуванню інвестиційного потенціалу переважають можливості на 1,08 бала (14,9%), що указує на можливе погіршення соціально-економічної ситуації у найближчі роки. До загроз, що стримують розвиток аграрної сфери нами віднесено факторіальні потенціали, які системно втрачають стимулюючу активність (додаток З). Найбільш активними дестимулюючими факторами розвитку аграрної галузі є зменшення по відношенню до 2010р. кількості підготовлених у навчальних закладах кваліфікованих працівників, погіршення медичного обслуговування працівників, незадовільне відновлення родючості ґрунтів, погіршення екологічного середовища, зменшення кількості найманих працівників, погіршення якості харчування населення.

Зменшення кількості спожитих кілокалорій на одну особу населення, у середньому, за 2010-2017 роки, вказує на низький рівень платоспроможності та скорочення чисельності найманих працівників, підвищення цін на продукти харчування, комунальні та інші послуги. І хоча якість харчування погіршилася, рівень його калорійності поки не є критичним. Подальше його зниження може незадовільно вплинути не тільки на здоров'я людей та відтворення робочої сили, а й на продуктивність праці [33].

На незадовільну якість харчування впливає вживання продуктів, які містять залишки речовин, що призводять до тяжких захворювань населення. За даними інформаційного агентства УНІАН [18] в Україні мало виробляється екологічно чистої продукції. Якщо у ЄС органічна продукція виробляється на 7,2млн.га, а у країнах Океанії на 12,2 млн.га, то у нашій країні екологічно чисту продукцію вирощують менше як на 300тис. гектарів. Маючи величезний потенціал чорноземів, Україна при певних обставинах, могла б не тільки задовольняти свої внутрішні потреби, а й експортувати в інші країни світу органічну продукцію, що також економічно вигідно для розвитку галузі [279], [357]. На жаль, статистичні дані свідчать про те, що наша держава не експортує, а імпортує цей важливий, для забезпечення високого рівня життєдіяльності населення, продукт.

Крім наведених прикладів, можна привести й інші, які указують на невикористані можливості галузі, які породжують загрози розвитку сільського господарства у регіонах країни.

Проведені розрахунки показують, що середній показник слабких сторін формування інвестиційних потенціалів та загроз (8,44 балів) переважає показник середніх значень сильних сторін і можливостей (8,24 бали), що свідчить про неефективне використання інвестиційних можливостей та високий рівень інвестиційних загроз у сільському господарстві.

У цілому ж за 2010-2017рр., як видно з рис. 4.3, зниження рівня загроз на 11,66% та використання можливостей на 42,20% дозволило збільшити

регіональний інвестиційний потенціал сільського господарства України, у розрахунку на одну особу, у середньому лише на 5,56%.

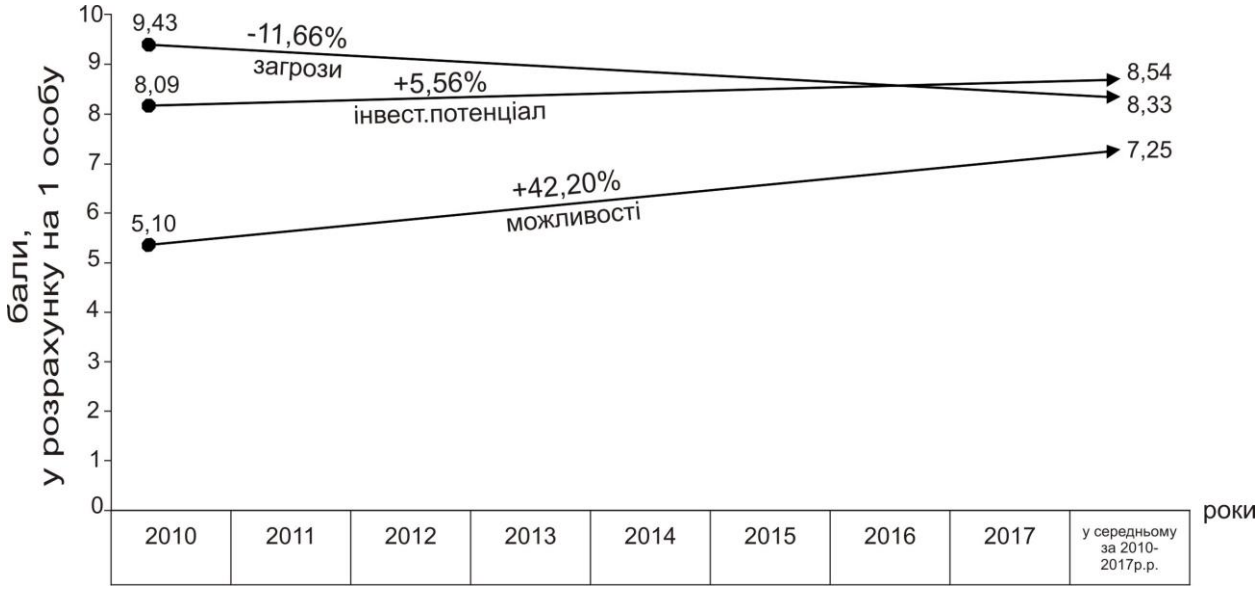

Рис. 4.3. Вплив інвестиційний загроз та можливостей на формування регіонального інвестиційного потенціалу сільського господарства

Джерело: побудовано і розраховано автором

Аналізуючи ефективність формування валового інвестиційного потенціалу у сільському господарстві України необхідно визначити окремо коефіцієнти ефективності формування економічного, соціального та екологічного потенціалів та їх середній показник (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Ефективність формування валового інвестиційного потенціалу сільського господарства України за 2010-2017рр.

(бали)

п/н	Фактори	Рейтинговий показник за 2010-2017рр.		Коефіцієнт ефективності (од.)
		Інвестицій-ний потенціал	Загрози	
1.	Економічний	6,63	7,54	0,88
2.	Соціальний	6,38	8,62	0,74
3.	Екологічний	9,28	6,32	1,47
Середній факторіальний рейтинговий показник		7,28	7,70	0,95

Джерело: власні розрахунки автора

Як видно з таблиці 4.6 коефіцієнти ефективності формування економічного й соціального факторів мають низький рейтинговий рівень і складають відповідно 0,88 і 0,74 одиниць. Коефіцієнт ефективності формування екологічного потенціалу є високим (1,47 од.), що указує на сприятливе природо-екологічне середовище для ведення сільського господарства в Україні. Вцілому ж, середній факторіальний показник коефіцієнта ефективності формування валового інвестиційного потенціалу сільського господарства є низьким і складає 0,95 одиниць.

Здійснивши аналіз та рейтингове оцінювання формування інвестиційного потенціалу, послідовно оцінимо вплив регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу та привабливого інвестиційного клімату у сільському господарстві України. Використовуючи геометричний метод оцінювання, розрахуємо інтегральні коефіцієнти економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів – стимуляторів (додаток С) й дестимуляторів (додаток Т) та визначимо:

1. Інтегральні показники впливу інвестиційної політики на формування економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів:

а) інтегральне значення показника впливу інвестиційної політики на формування економічного потенціалу (Іе.п.):

$$Іс.п. = \sqrt[6]{3,11x3,05x2,11x2,92x2,43x2,15} = \sqrt[6]{305,33} = 2,59$$

б) інтегральне значення показника впливу інвестиційної політики на формування соціального потенціалу (Іс.п.):

$$Іс.п. = \sqrt[3]{3,13x2,24x1,56} = \sqrt[3]{10,94} = 2,22$$

в) інтегральне значення показника впливу інвестиційної політики на формування екологічного потенціалу (Іекол.п.):

$$Іекол.п. = \sqrt[3]{2,82x3,12x3,08} = \sqrt[3]{27,10} = 3,00$$

г) середнє значення інтегрального показника впливу інвестиційної політики на формування економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів (Іcер.п):

$$Iсер.п = \sqrt[3]{2,59x2,22x3,00} = \sqrt[3]{17,24} = 2,58$$

2. Інтегральні показники впливу інвестиційної політики на зменшення економічних, соціальних та екологічних інвестиційних загроз:

а) інтегральне значення показника впливу інвестиційної політики на зменшення економічних інвестиційних загроз (Іе.з.):

$$Ie.з = \sqrt[3]{2,90x2,93x1,93} = \sqrt[3]{16,40} = 2,54$$

б) інтегральне значення показника впливу інвестиційної політики на зменшення соціальних інвестиційних загроз (Іс.з):

$$Iс.з = \sqrt[6]{3,10x2,97x2,95x3,01x2,79x2,74} = \sqrt[6]{624.97} = 2.92$$

в) інтегральне значення показника впливу інвестиційної політики на зменшення екологічних інвестиційних загроз (Іекол.з):

$$Iекол.з. = \sqrt[5]{2,87x2,89x1,13x1,97x3,12} = \sqrt[5]{57,61} = 2,25$$

г) середнє значення інтегрального показника впливу інвестиційної політики на зменшення економічних, соціальних й екологічних загроз (Іcер.з):

$$Iсер.з = \sqrt[3]{2,54x2,92x2,25} = \sqrt[3]{16,69} = 2,56$$

3. Інтегральні показники ефективності впливу інвестиційної політики на формування економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів:

а) інтегральний показник ефективності впливу інвестиційної політики на формування економічного інвестиційного потенціалу:

$$Iек.еф. = \frac{\sqrt[6]{3,11x3,05x2,11x2,92x2,43x2,15}}{\sqrt[3]{2,90x2,93x1,93}} = \frac{\sqrt[6]{305,33}}{\sqrt[3]{16,40}} = \frac{2,59}{2,54} = 1,02$$

б) інтегральний показник ефективності впливу інвестиційної політики на формування соціального інвестиційного потенціалу:

$$Iсоц.еф. = \frac{\sqrt[3]{3,13x2,24x1,56}}{\sqrt[6]{3,10x2,97x2,95x3,01x2,79x2,74}} = \frac{\sqrt[3]{10,94}}{\sqrt[6]{624,97}} = \frac{2,22}{2,92} = 0,76$$

в) інтегральний показник ефективності впливу інвестиційної політики на формування екологічного інвестиційного потенціалу:

$$Iекол.еф. = \frac{\sqrt[3]{2,82x3,12x3,08}}{\sqrt[5]{2,87x2,89x1,13x1,97x3,12}} = \frac{\sqrt[3]{27,10}}{\sqrt[5]{57,61}} = \frac{3,00}{2,25} = 1,33$$

г) середнє значення інтегрального показника ефективності впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу (економічного, соціального, екологічного) сільського господарства:

$$Ic.еф. = \sqrt[3]{1,02x0,76x1,33} = \sqrt[3]{1,03} = 1,01$$

4. Інтегральний полказник впливу інвестиційної політики на формування привабливості інвестиційного клімату сільського господарства (ІК):

$$\text{ІК} = \sqrt{2,58 - 2,56} = \sqrt{0,02} = 0,14$$

5. Середній інтегральний показник впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу та привабливості інвестиційного клімату (Іс.п.к):

$$Ic.п.к = \sqrt{1,01x0,14} = \sqrt{0,14} = 0,38$$

З отриманих математичних розрахунків видно, що високий рівень інвестиційних загроз й низький рівень соціального інвестиційного потенціалу негативно вплинули на інтегральний показник формування інвестиційного потенціалу та інвестиційної привабливості інвестиційного клімату сільського господарства (табл.4.7).

Значний рівень інвестиційних загроз знижує ефективність формування інвестиційного потенціалу галузі. Рівень середньої інтегральної оцінки ефективності формування інвестиційного потенціалу та інвестиційного клімату сільського господарства оцінюється як кризовий.

У відповідності до методики досліджень, з метою оцінки впливу державної регіональної інвестиційної політики на формування та ефективність використання ресурсного інвестиційного потенціалу сільського

господарства зроблено наступні висновки: сільське господарство регіонів України характеризується високим рівнем ресурсного інвестиційного потенціалу.

Таблиця 4.7

Інтегральна оцінка ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу та привабливості інвестиційного клімату сільського господарства у середньому за 2010-2017рр.

П/н	Фактори	Формування інвестиційного потенціалу	Зниження інвестиційних загроз	Ефективність формування інвестиційного потенціалу		Формування привабливості інвестиційного клімату		Середня інтегр. оцінка ефективності форм.інв. потенціалу та інв. клімату галузі	
		інтегральне значення показника	інтегральне значення показника	інтегр. значення показника	рівень оцінювання	інтегр. значення показника	рівень оцінювання	інтегр. значення показника	рівень оцінювання
1	Економічний	2,59	2,54	1,02	Середній	х	х	х	х
2	Соціальний	2,22	2,92	0,76	Низький	х	х	х	х
3	Екологічний	3,00	2,25	1,33	Високий	х	х	х	х
Середнє інтегральне значення факторіальних показників		2,58	2,56	1,01	Середній	0,14	Кризовий	0,38	Кризовий

Джерело: власні розрахунки автора

Рейтингові оцінки окремих факторіальних показників мають наступні значення: економічного – 6,63 бала, соціального – 6,38 бала, екологічного – 9,25 бала. Загальна рейтингова оцінка інвестиційного потенціалу галузі має високий рівень і складає 7,28 бала за десятибальною шкалою оцінювання. Разом з цим, слід відмітити, що формування економічного, соціального та екологічного потенціалів відбувається не синхронно. Так, у середньому за 2010-2017 роки економічний потенціал зріс на 45,7%, соціальний на 53,4%, екологічний на 28,8%, по відношенню до 2010 року. Одночас, звертаємо увагу на те, що рейтингова оцінка соціальних загроз є найвищою і складає 8,62 бала і переважає показник формування соціального інвестиційного потенціалу на 35,1%. Це доказує, що соціальна сфера галузі є малопривабливою для інвесторів і потребує корегування інвестиційної

політики з боку держави та скерування її на максимальне використання можливостей та зниження факторіальних загроз.

Використовуючи важелі та інструменти держава, створюючи відповідні умови, впливає на ефективність формування економічного, соціального та екологічного потенціалів з метою покращення економічного та екологічного стану галузі та підвищення стандартів якості життя населення. Результати наших досліджень показують, що рейтингова оцінка формування інвестиційного потенціалу, у розрахунку на 1 особу, зросла з 7,09 бала у 2010 році до 8,11 бала у середньому за 2010-2017 роки. Разом з цим, відмічаємо, що за цей же період, показник загроз формування інвестиційного потенціалу зменшився з 9,43 бала до 8,33 бала (на 11,7%). У середньому ж за 2010-2017 роки загальний рівень формування інвестиційного потенціалу галузі зріс на 16,2%. Коефіцієнт ефективності формування валового інвестиційного потенціалу галузі має низький рівень і складає 0,95 од., у т.ч. економічного потенціалу – 0,88 од. (низький рівень), соціального – 0,74 од. (низький рівень), екологічного – 1,47 од. (високий рівень). Високий рівень інвестиційних загроз (7,70 бала) стримує розвиток сільського господарства. Не зважаючи на середній рівень впливу інвестиційної політики на формування економічного, соціального й екологічного інвестиційних потенціалів (інтегральна оцінка складає 1,01 од), високий рівень інвестиційних загроз не дозволяє у сільському господарстві України сформувати привабливий інвестиційний клімат, рівень якого є кризовим (0,14 од.).

Враховуючи, що цілі і мета інвестиційної політики за 2010-2017рр. виконані частково, а інтегральна оцінка ефективності впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного потенціалу та інвестиційного клімату галузі визначена як кризова (0,38 од.), оцінюємо її загальний вплив на соціально-екологічний розвиток сільського господарства як недостатньо ефективний.

4.2. Місце і роль господарств населення у розвитку сільськогосподарської галузі та формуванні її інвестиційної привабливості

Досліджуючи формування аграрного інвестиційного ринку необхідно визначити роль і місце кожного з учасників цього процесу у ефективності використання інвестиційних ресурсів та впливу окремих категорій товаровиробників на формування інвестиційної привабливості сільського господарства.

За даними статистики, домогосподарства використовують у середньому 15861,2 тис. сільськогосподарських угідь, з них 5007,9 тисяч гектарів належать особистим селянським господарствам (табл.4.8), які є активними постачальниками продукції на місцеві ринки та сировини на переробні підприємства.

Таблиця 4.8

Площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів в Україні

(тис.гектарів)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**У середньому за 2010-2017рр**
Сільськогосподарські підприємства	20864,4	20589,6	20499,3	20665,5	20437,2	20548,9	20746,9	19960,2	20539,0
державні підприємства	1048,0	1022,0	1010,3	963,1	958,8	943,6	937,0	912,0	974,4
недержавні підприємства	19816,4	19567,6	19489,0	19702,4	19478,4	19605,3	19809,9	19048,2	19564,6
Господарства населення, усього	15690,4	15898,3	15984,0	15815,1	15958,2	15868,7	15706,4	15968,4	15861,2
у т.ч. особисті селянські господарства	4891,3	4942,0	4984,3	5032,3	5040,4	5045,5	5056,4	5071,2	5007,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

На інвестиційну привабливість галузі впливають не тільки аграрні підприємства, а й домогосподарства, які не є юридичними особами, але є суб'єктами аграрного ринку, продукція яких має високу конкурентоспроможність [83], [84].

Головами домогосподарств, як правило, є досвідчені землекористувачі, 65,0% з них мають середню, а 17,0% вищу, або ж не повну вищу освіту. Якщо бути більш об'єктивними в оцінці домогосподарств, які виробляють товарну продукцію, то більше половини особистих селянських господарств очолюють люди з вищою, або неповною вищою освітою. До них належать сільські лікарі, освітяни, працівники оздоровчих закладів та ін. Більшість з них не мають спеціальної аграрної освіти, але вони є активними підприємцями і мають практичний довід вирощування сільськогосподарської продукції на невеликих земельних ділянках та її реалізації. Не маючи у достатніх обсягах технічних засобів, особисті селянські господарства, кооперуючись між собою, отримують врожаї сільськогосподарських культур, які за кількістю і якістю не поступаються тим, які мають аграрні підприємства. За даними статистики більше 60% господарств населення дотримуються рекомендованих наукою сівозмін, 91% господарств вносять у грунт органічні добрива та користуються засобами захисту рослин від шкідників.

Проблемами розвитку особистих селянських господарств займалися такі вітчизняні вчені як В.П. Буркат [52], С.В. Волинський [61], М.В. Дубиніна [97], М.Ю. Куліш [160], О.М. Онищенко [214], О.М. Шпичак [212], В.В. Юрчишин [215], та ін. Їх наукові дослідження були скеровані на пошук шляхів ефективного використання економічного потенціалу домогосподарств, визначення їх ролі у розвитку галузі та впливу на соціальний й духовний розвиток нації. Виробляючи майже 50% сільськогосподарської продукції (табл. 4.9), господарства населення більш ефективно використовують ресурсний потенціал ніж великі аграрні

підприємства [34 с. 35], створюючи при цьому додаткові робочі місця у сільській місцевості.

Таблиця 4.9

Виробництво валової продукції за категоріями господарств

(мільйонів гривень)

Категорії господарств	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**У середньому за 2010-2017рр**
Усі категорії господарств	194886,5	233696,3	223254,8	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	249157,0	237423,6
Сільськогосподарські підприємства	94089,0	121053,7	113082,3	136590,9	139058,4	131918,6	145119,0	140535,2	127680,9
Господарства населення	100797,5	112642,6	110172,5	116268,1	112368,8	107548,7	109521,5	108621,8	109742,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

В залежності від умов господарювання, рівня матеріально-технічного забезпечення та обсягів виробленої продукції особисті селянські господарства поділяються на споживчі, товарно-споживчі і товарні [83], [162]. До першого типу (споживчі) належать господарства, де отримана продукція рідко реалізується і використовується, в основному, для особистого споживання. Такі господарства, як правило, не використовують найманих працівників. Другий тип господарств (товарно-споживчі) характеризується тим, що надлишки виробленої продукції регулярно реалізуються на ринку. Такі господарства забезпеченні засобами малої механізації та транспортом для перевезення продукції і тимчасово використовують для збору врожаю, випасу тварин та заготівлі кормів додаткові трудові ресурси. До третього (товарного) типу господарств належать господарства, які мають разом, з орендованою землею, до 50 га й більше і за своєю організаційною і виробничою структурою мікропідприємствами. Товарність таких господарств висока (більше 50%), вони широко застосовують засоби механізації, мають складські приміщення для

зберігання продукції, застосовують найману працю і мають потяг до кооперування з іншими підприємцями з метою розширення виробництва та отримання додаткових прибутків. Як правило, такі господарства спеціалізуються на виробництві рослинницької і тваринницької продукції [34].

На наш погляд, саме ця частина населення, адаптуючись до умов ринку та інвестуючи власні кошти у розвиток сільськогосподарського виробництва, в майбутньому здатна створювати потужне виробництво та формувати великі приватні господарства. Ті ж селяни, які здають свої земельні паї в оренду і живуть за рахунок цієї діяльності, у перспективі повернуться до суспільного виробництва. Розвиваючи ділову активність власників особистих селянських господарств, всіляко підтримуючи їх розвиток з боку державних органів влади, можна значно інтенсифікувати сільськогосподарську галузь виробництва. Незважаючи на те, що державні програми розвитку аграрного сектору як на регіональному так і на державному рівні, не враховують повністю економічні інтереси особистих селянських господарств, а в країні відсутнє державне регулювання їх виробничої діяльності, вони більш ефективно використовують земельні, матеріальні та трудові ресурси, позитивно впливаючи на ділову активність населення та здійснюють допомогу в розбудові сільської інфраструктури.

Серед науковців-аграріїв існують суттєві розбіжності щодо перспектив розвитку особистих селянських господарств. Так Ф.В.Зіновієв стверджує, що особисті селянські господарства є тимчасовими і не мають перспектив для свого розвитку [131]. Такої ж точки зору додержується Р.М.Шмідт [370] та деякі інші науковці, які передбачають їх поступове і «закономірне» відмирання у недалекому майбутньому. Такі ж вчені аграрники як О.М.Онищенко, В.В.Юрчишин, Ю.Е.Губеня [183], [217], [218], спираючись на світовий досвід стверджують, що домогосподарства, які займаються виробництвом продукції, є в усіх країнах світу і вносять значний вклад в забезпечення населення продуктами харчування. Вироблена ними, як

правило, екологічно чиста продукція користується великим попитом у населення, а товаровиробники великою повагою у своїх країнах.

Незважаючи ні на які прогнози щодо свого «відмирання», особисті селянські господарства продовжують розвиватись і виконувати наступні функції:

- виробництво продукції як для власного споживання так і для реалізації на ринках;
- залучення у процес виробництва усіх бажаючих селян, включаючи також пенсіонерів, інвалідів та підлітків;
- підвищення рівня життя сільського населення;
- сприяння інтенсифікації сільгоспугідь та підтримці функціонування сільських шкіл, дитсадків, фельдшерських пунктів та ін.;
- створення умов для зниження цін на сільгосппродукцію шляхом здійснення конкуренції великим господарствам;
- задоволення попиту переробної і харчової галузей у сільськогосподарській сировині;
- гальмування відтоку сільського населення у міста та соціальне спрямування виховання підростаючого покоління;
- переробку і зберігання с.г. продукції;
- створення пунктів роздрібної та оптової торгівлі;
- надання послуг місцевому населенню;
- організація «зеленого туризму».

Характерною особливістю особистих селянських господарств є їх стрімкий розвиток, перехід від натурального господарювання до товарного, шляхом розвитку кооперативних відносин та застосування засобів малої механізації. Добиваючись збільшення виходу продукції з одиниці земельної ділянки та рівня власних доходів вони, забезпечують розширене відтворення та посилюють свою конкурентоспроможність.

До основних факторів, що впливають на використання ресурсного потенціалу особистих селянських господарств та їх конкурентоспроможність

належать: розмір господарства, якість власної та орендованої земельної ділянки, наявність або відсутність зрошення, можливість своєчасного і вигідного збуту виробленої продукції, наявність у господарстві спеціалістів сільського господарства, вибір напрямку виробничої діяльності, можливість залучення до роботи в господарстві кваліфікованих кадрів, наявність доступної для селян мережі інформаційно-консультативних послуг у адміністративних районах, розвиненість ринкової інфраструктури у регіоні, кон'юнктура споживчого та інвестиційного ринків, екологічні та погодно-кліматичні умови. Залежно від цих та інших факторів щорічно змінюються й індекси аграрної продукції, які вказують на зміни фізичного обсягу продукції у відсотках до попереднього року (Додаток У).

Маючи більшу амплітуду коливань, аграрні підприємства є менш стійкими до впливу негативних факторів. Водночас домогосподарства населення характеризуються відносно сталим рівнем виробництва, а їх частка у формуванні продовольчого ринку країни є високою і у середньому за 2010-2017 роки складає 46,4% (табл.4.10).

Таблиця 4.10

Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства

(відсотків)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**У середньому за 2010-2017рр**
Продукція сільського господарства, усього	51,7	48,2	49,3	46,0	44,7	44,9	43,0	43,6	46,4
Продукція рослинництва	46,4	43,3	45,0	41,4	40,6	40,9	38,7	39,5	42,0
Продукція тваринництва	61,2	59,4	58,2	56,5	54,5	54,5	54,3	54,2	56,6
Вироблено продукції сільського господарства на одну особу, грн	1534,0	1559,0	1624,0	1692,0	1714,0	1658,0	1622,0	1645,0	1631,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Коливання індексів вказують не тільки на щорічний приріст аграрних підприємств та домогосподарств протидіяти загрозам, які негативно впливають на зростання обсягів сільськогосподарської продукції.

Використовуючи на 22,8% менше від аграрних підприємств площі сільгоспугідь, домогосподарства отримують лише на 14% продукції менше від них, а виробництво її у розрахунку на 100га площі, указує на високу ефективність використання сільськогосподарських угідь господарствами населення (табл.4.11).

Отримуючи з кожного гектара сільгоспугідь продукції на 70,0 тис.грн. більше від аграрних підприємств, господарства населення доводять свою конкурентоспроможність.

Таблиця 4.11

Ефективність використання потенціалу сільськогосподарських угідь за категоріями господарств

(тис.грн)

Виробництво продукції за категоріями господарств	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**У середньому за 2010-2017рр**
Вироблено с/г підприємствами на 100га угідь	451,0	587,9	551,6	661,0	680,4	642,0	699,5	704,0	622,2
Вироблено господарствами населення на 100га угідь	642,4	708,5	689,3	735,2	704,1	677,7	697,3	685,0	692,2

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [322]

Реалізуючи власно вироблену продукцію, як правило з високою доданою вартістю, вони отримують вагомі прибутки, які помітно зросли за період з 2010р. по 2017 рік (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Чистий прибуток аграрних підприємств за їх розмірами

(млн.грн)

п/н		Фінансовий результат (сальдо)								
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	За 2010-2017рр
1	Великі підприємства	2611,6	3633,5	5304,5	3818,5	5223,1	24785,7	12085,0	8062,8	8190,6
2	Середні підприємства	12318,5	14219,1	13672,5	6945,4	9371,0	43967,5	42817,7	35425,8	22342,9
3	Малі підприємства	2240,4	7488,7	7810,2	4220,6	6887,2	34095,9	35710,5	25369,9	15477,9
	з них мікропідприємства	102,2	2030,2	1875,5	1061,4	1377,3	9296,2	10091,6	4045,4	3735,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [321]

При цьому темпи зростання великих і середніх підприємств значно нижчі ніж малих і мікропідприємств, що указує на велику перспективу їх подальшого економічного зростання. Підтвердженням цього є зростання їх рівня рентабельності у середньому за 2010-2017рр. (табл.4.13).

Таблиця 4.13

Рентабельність аграрних підприємств за їх розмірами

(відсотків)

п/н		Рівень рентабельності операційної діяльності								
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	У середньому за 2010-2017рр
1	Великі підприємства	29,8	30,6	29,7	20,0	23,8	54,3	29,3	24,6	30,36
2	Середні підприємства	23,2	21,0	19,6	8,4	20,8	37,8	30,4	20,8	22,8
3	Малі підприємства	17,9	25,9	22,7	12,9	18,5	41,4	37,2	24,1	25,1
	з них мікропідприємства	10,2	23,6	19,4	13,0	14,4	36,2	33,0	24,2	21,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [321]

Аналізуючи отримання фінансових результатів та рентабельності аграрних підприємств за їх розмірами, доцільним є звернути увагу на велику амплітуду коливань цих показників в окремі роки досліджень. Це

пояснюється залежністю аграрного виробництва від погодно-кліматичних умов та умінням товаровиробників отримувати більш-менш сталі економічні результати незалежного від дії цього фактору. Як видно з рис. 4.4 найбільше від змін погодних умов залежать економічні показники великих підприємств і найменше мікропідприємств.

Маючи відносно невеликі площі, вони, з огляду на зміну погодних умов, висівають тільки ті культури, які здатні забезпечити їм найбільший економічний зиск у будь який поточний рік. Крім цього кожне таке господарство обов'язково утримує худобу, яка є джерелом сталого отримання доходів у будь-яку пору року. Реалізуючи отриману продукцію на внутрішньому ринку, селянські господарства намагаються збудувати її як частково перероблений продукт, або ж такий, який готовий до вживання, забезпечуючи зростання його доданої вартості та рентабельності власного виробництва.

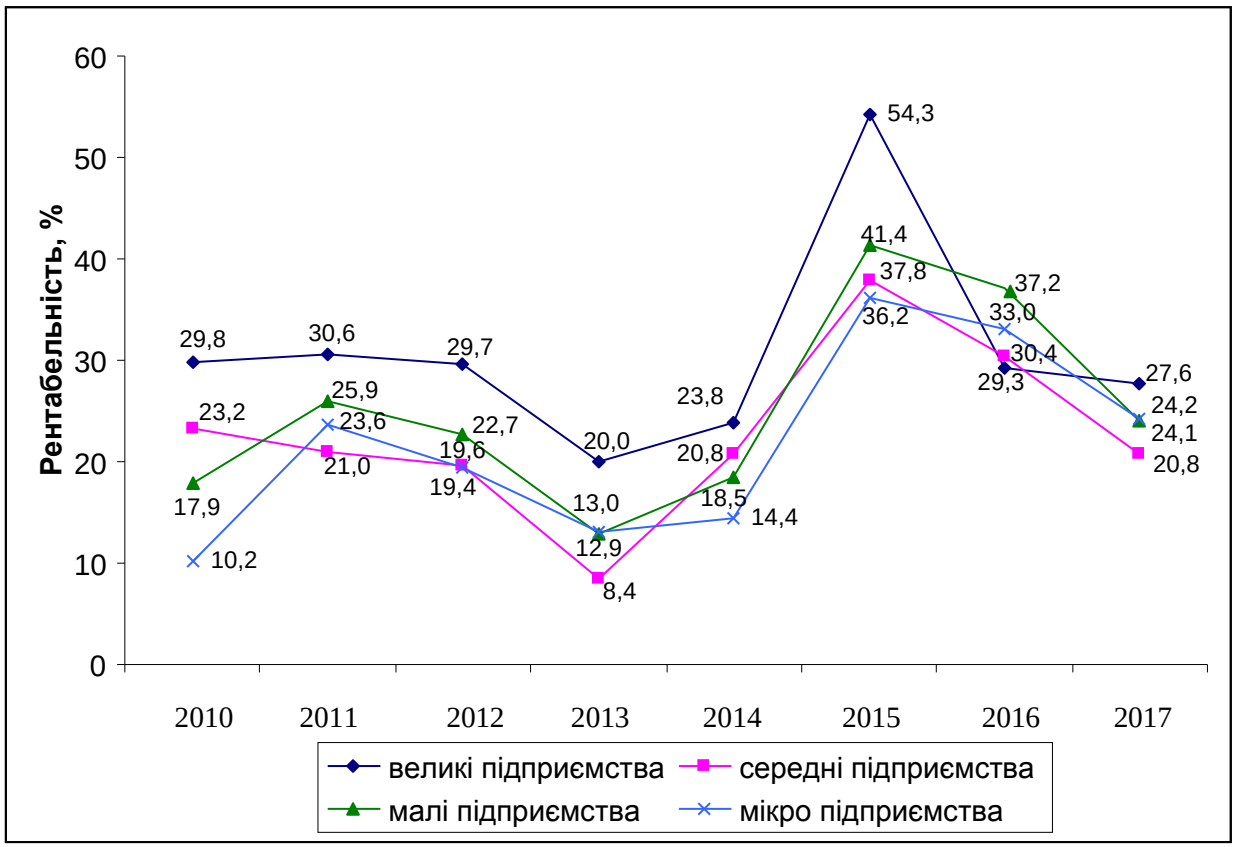

Рис. 4.4. Динаміка рентабельності аграрних підприємств

Джерело: побудовано автором за даними [321]

Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства скерована на зміцнення домогосподарств населення.

Прийняття Закону України «Про особисте селянське господарство», від 15 травня 2003 р. №742 - IV та інших законодавчих і нормативних документів сприяло розвитку цих господарств та значно скоротило відтік сільського населення у міста та за кордон у пошуках будь-якої роботи.

Розвиток підприємницької діяльності на селі, пов'язаний з реформуванням сільського господарства, дав можливість місцевим підприємцям значно розширити свої земельні наділи за рахунок оренди земельних паїв односельців та залучати найману робочу силу, розвиваючи комерціоналізацію своєї діяльності. Уже після 2005 року стало зрозуміло, що без продовження реформ сільське господарство не зможе інтенсивно розвиватись. Як сільськогосподарські підприємства так і фермерські та особисті селянські господарства потребують прийняття нових законів, спрямованих на активізацію процесів реформування, зростання темпів капіталізації сільського господарства, припинення дії кримінальних схем тіньової приватизації земель та обезземелення селян. Впровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення стане вагомим поштовхом до відродження українського села, розвитку АПК та економіки країни вцілому.

Ясно, що повне реформування сільського господарства є довгостроковим, але прийняття цих законів відкриває рівні можливості між кожним власником паю, сільськогосподарським підприємством, фермерським та особистим селянським господарством у здійсненні комерційної діяльності, застосуванні різних форм господарювання та використанні потенціалу земельних ресурсів. Яка форма господарювання буде найкращою в регіоні покаже час і наслідки конкурентної боротьби між учасниками ринку. Але уже сьогодні можна упевнено сказати, що особисті селянські господарства будуть і надалі відігравати велике значення у розвитку економіки країни, покращуючи її інвестиційну привабливість.

Ствердження деяких вчених про технологічну відсталість особистих селянських господарств та їх неминуче падіння є, на наш погляд, передчасним. По-перше, Україна є аграрною державою, де на протязі багатьох століть господарства селян задовольняли потреби всього населення у продуктах харчування; по-друге, селянин з покоління у покоління здобував право на ведення особистого господарства, застосовуючи свої методи господарювання; по-третє, українське особисте селянське господарство по своїм масштабам значно перевищує розміри фермерських господарств багатьох європейських держав, які мають всього по 2-5 гектарів орної землі; по-четверте, на протязі останніх майже трьох десятиліть господарства населення довели, що ними не втрачені історичні традиції господарювання на землі, народні способи збереження вирощеного врожаю та переробки в домашніх умовах продукції сільського господарства, яка є популярною серед споживачів і користується великим попитом у населення; по-п'яте, селянин, спираючись, в основному, на трудовий ресурс своєї сім'ї та її бюджет, більш раціонально використовує власні технічні засоби, земельні і водні ресурси, здешевлюючи тим самим вироблену продукцію та роблячи її конкурентоспроможною на ринках збуту.

Найбільш популярним серед особистих господарств є застосування крапельного зрошення при вирощуванні овочевих культур, кормових коренеплодів та гарбузів які йдуть на годівлю худоби. За рахунок впровадження такої інноваційної технології особисті селянські господарства отримують надвисокі урожаї сільгоспкультур, збільшуючи їх валовий збір з одиниці земельної площі у 2-3 рази. Крім того, отримуючи ранні врожаї овочевих і баштанних культур, вони майже повністю витіснили з ринків аналогічну продукцію великих підприємств, яка є менш конкурентоспроможною і здешевлюється, як правило, за рахунок подальшої її переробки, продажу великими партіями та державної фінансової підтримки. Зберігаючи продукцію сільськогосподарського виробництва, господарства населення усі побічні відходи від цієї діяльності згодовують

тваринам, а під час збору врожаю з цією ж метою накопичуються поукісні залишки як дешевий корм. Не дивлячись на те, що в регіонах півдня України гостро відчувається нестача комбікормів, ці господарства значно збільшили поголів'я худоби по відношенню до 2000 року, в той час, як великі сільськогосподарські підприємства, не витримавши важких економічних умов трансформаційного періоду майже повністю відмовилися від утримання тварин.

Завдяки утриманню тварин у господарствах населення всі члени родини протягом всього року забезпечуються роботою. Крім того, виручка від реалізації продукції тваринництва є постійним стабільним джерелом поповнення домашнього бюджету упродовж всього року та основою накопичення капіталу, необхідного для розширеного відтворення виробництва. Для збільшення прибутків від цієї діяльності господар купує необхідні технічні засоби, породистих тварин вітчизняної селекції, які відзначаються високою продуктивністю і не вимогливі до свого утримання. Це дає можливість селянським господарствам збільшити виробництво основних видів продукції тваринництва та зміцнити свої конкурентні позиції на споживчому ринку.

На сьогоднішній день найпоширенішою формою є неформальне кооперування господарств населення. У період обробітку ґрунту, посіву та збору с.г. культур селяни кооперуються між собою за усною домовленістю з врахуванням вигід для кожного з учасників цього процесу. Не маючи повного комплекту технічних засобів для проведення польових робіт, завдяки кооперації вони здійснюють низку агротехнічних заходів в оптимальні терміни, отримуючи у майбутньому значно більші врожаї від тих, які одержують великі господарства. Кооперуючись між собою, селянські господарства закуповують одноразово великі партії насіннєвого матеріалу, добрив, пестицидів та ін., здешевлюючи їх поставки. В останні роки у регіонах намітилася чітка тенденція до укрупнення особистих селянських господарств за рахунок отримання в оренду паїв своїх односельчан, і в першу

чергу тих, що належать рідні, сусідам та сезонним робітникам, які працюють в цих господарствах під час збору врожаю. Такі зміни сприяють появі і розвитку нових відносин між виробниками, які характеризуються тим, що селяни, групуючись між собою, купують технічні засоби для спільного обробітку своїх земель, збору і транспортування збіжжя. Нерідкі випадки на селі, коли декілька господарів наймають робітників для сумісного випасу худоби на пасовищах і догляду за нею та виконання інших робіт.

Як видно з рис. 4.5 обслуговуючі кооперативи є одним з чинників що сприяють зростанню обсягів випуску продукції домогосподарствами. Але темпи щорічного їх збільшення незначні і не задовольняють потреби селян.

Недостатня кількість обслуговуючих кооперативів гальмує розвиток господарств, є однією з причин низького рівня використання природних та інших ресурсів [132].

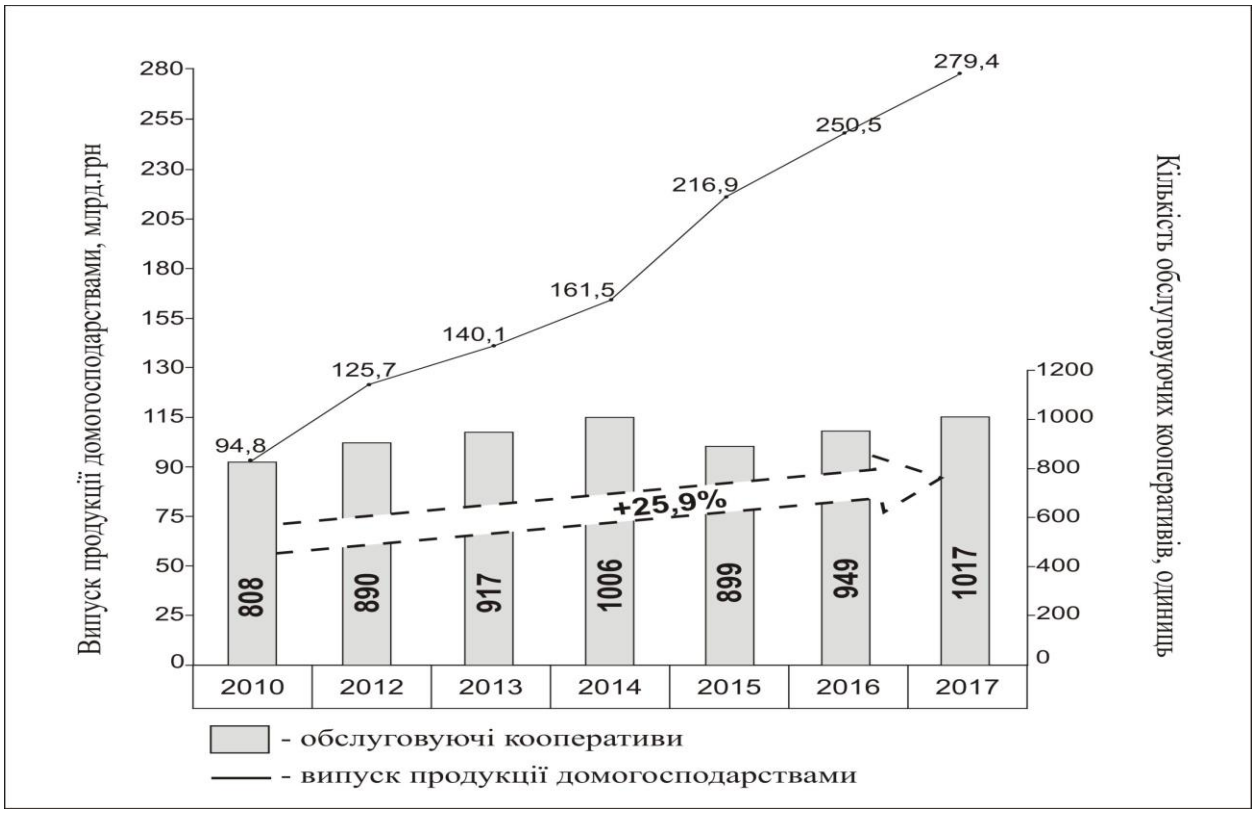

Рис. 4.5. Динаміка розвитку обслуговуючих кооперативів та випуску продукції домогосподарствами

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [320]

Досвід таких країн, як Австрія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Японія та багатьох інших указує на ефективність роботи таких кооперативів. Саме через обслуговуючі кооперативи у країнах Європейського Союзу реалізується понад 60% сільськогосподарської продукції, виробленої у фермерських господарствах. В Україні цей показник дуже низький. У 2009 році Уряд України розробив і затвердив державну цільову економічну програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року [280]. На жаль, ця програма не виконана в повному обсязі, що сприяло обмеженню умов просування продукції, виробленої особистими селянськими господарствами, на аграрні ринки. Створення одного заготівельного кооперативу на 2-3 сільські населені пункти, як це було передбачено Програмою, дало б можливість зменшити безробіття у сільській місцевості, сприяти покращенню соціально-економічного стану на селі. Практичний досвід Вінницької, Волинської, Рівненської, Хмельницької та інших областей України указує на великі можливості розвитку особистих селянських господарств за допомогою обслуговуючих кооперативів. Так, в Одеській області тільки у Любашівському, Ізмаїльському та Білгород-Дністровському районах активно функціонують понад 40 обслуговуючих кооперативів, за допомогою яких селяни знаходять вигідні ринки збуту власної продукції та можуть придбати матеріальні засоби виробництва за прийнятними цінами. За домовленістю ці кооперативи можуть здійснювати обробку землі, збір врожаю, забезпечуючи селянам економічні вигоди та соціальний комфорт [163].

Користуючись тим, що більшість виробленої у господарствах продукції швидко псується і потребує належних умов зберігання, посередницькі структури скуповують її за невигідними для виробників цінами та перепродують по спекулятивним цінам переробним підприємствам. Особливо це стосується тваринницької, овочевої і плодоягідної продукції. Така ситуація негативно впливає на розвиток галузі, становить загрозу

продовольчій безпеці регіону і державі, сприяє породженню соціальних проблем у сільській місцевості через скорочення робочих місць.

Прийняття Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 р. №1561-VI стало першим кроком щодо врегулювання економічної ситуації зі збутом аграрної продукції виробниками. З метою розвитку мережі оптових ринків, постановою Кабінету Міністрів України затверджено Державну цільову програму створення оптових ринків сільськогосподарської продукції, у рамках якої заплановано створення 25 ринків (один ринок на кожну область) до 2013 року. Перші оптові ринки створені у Київській, Вінницькій, Херсонській областях, у 2011 році відразу показали свою ефективність. Як результат їх діяльності ціни на овочі, фрукти і ягоди помітно знизилися у роздрібній торгівлі.

Оскільки фінансування будівництва оптових ринків є обмеженим з боку держави, необхідно більш активно заохочувати приватних підприємців до виконання цього проекту з урахуванням перспектив подальшого розширення мережі оптової торгівлі.

Створення державою оптових ринків з залученням інвестиційного капіталу дасть змогу органам управління отримувати більш достовірну інформацію про рух сільськогосподарської продукції у регіонах, покращить систему прогнозування попиту та планування виробництва того чи іншого виду продукції, здійснення дієвого державного контролю за ефективністю використання інвестиційного потенціалу у сільському господарстві та використанням продовольчих ресурсів у різних регіонах країни. Такий підхід дозволить, при необхідності, здійснювати перерозподіл продуктів харчування між окремими областями України, без посередників, які маніпулюють цінами та створюють напругу у суспільстві.

Підсумовуючи вищевикладене підкреслюємо, що особисті селянські господарства і сільськогосподарські підприємства не є антиподами, а є різними формами господарської діяльності, що доповнюють одна одну. Як

суб'єкти підприємництва вони, конкуруючи між собою, сприяють розвитку сільськогосподарської галузі та створенню сприятливого інвестиційного клімату. Завдяки їх спільним зусиллям розвиваються переробна та харчова галузі, задовольняється попит населення на продукти харчування. Саме тому інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства скерована на підтримку як особистих селянських господарств так і інших форм господарювання. Розуміючи, що розвиток сільського господарства регіону найбільш залежить від інноваційно-інвестиційного фактору та рівня капіталізації суб'єктів господарської діяльності, а також враховуючи багатовіковий досвід господарювання селян вважаємо, що тільки кооперування та розвиток інтеграційних процесів може вивести сільськогосподарську галузь із кризи, зробить її конкурентоспроможною і привабливою для інвесторів. Не зменшуючи ролі особистих селянських господарств у розвитку сільськогосподарської галузі та формуванні продовольчої безпеки регіону і країни, великі господарства, а також кооперативні та інтегровані об'єднання суб'єктів господарської діяльності мають більші перспективи для свого подальшого розвитку. Пошук нових форм спільної господарської діяльності виробників сільськогосподарської продукції має бути постійним у відповідності до змін, які відбуваються у світі, країні, регіонах.

4.3. Вплив регіональної інвестиційної політики на зростання екологічного інвестиційного потенціалу сільського господарства

Екологічна безпека є однією з найважливіших складових елементів національної безпеки країни, яка впливає на її економічний розвиток та соціальний стан населення України. Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства, впливаючи на органи державної влади, скеровує зусилля на поліпшення екологічної ситуації, як фактору, що визначає рівень природного відновлення земельних ресурсів, якість аграрної

продукції та можливість проживання населення на тій чи іншій території. Згідно зі статтею 16 Конституції України на державу покладається обов'язок забезпечення екологічної безпеки і підтримки екологічної рівноваги на території країни. Крім Конституції України екологічне законодавство спирається на такі Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про екологічну експертизу», «Про порядок розроблення державних екологічних програм», «Про пестициди і ядохімікати» та ін. Існує також блок законів, дотримання яких є обов'язковим для суб'єктів підприємницької діяльності. До них відносяться - «Земельний кодекс України», «Водний кодекс України», «Про органи місцевого самоврядування в Україні», тощо. Не дивлячись на прийняття цих та інших законодавчих актів, нормативно-правова база екологічної безпеки не є досконалою і для її поліпшення потребуються відповідні зусилля як з боку державних органів виконавчої влади, політиків, науковців так і громадськості.

Значний вклад в підвищення екологічної безпеки держави внесли такі вчені-економісти як: Є.А.Афонін, В.А.Боков, Б.В.Буркінський, І.К.Бистряков, О.А.Васюта, С.А.Генсирук, З.В.Герасимчук, Л.С.Гринів, Б.М.Данилишин, С.І.Дорогунцов, А.Б.Качинський, Л.Г.Мельник, І.В.Потока, О.Г.Стегній, Є.В.Хлобистов, В.Я.Шевчук та ін. Ними, та багатьма іншими вченими, доведено, що при дотриманні науково обґрунтованих технологій використання природних ресурсів, вони здатні постійно відтворювати свій природний потенціал. Майже в усіх регіонах України фактичне техногенне навантаження в аграрному секторі досить значне і приносить сільськогосподарській галузі збитковість, знецінюючи земельні й водні ресурси та завдаючи шкоди здоров'ю населення. Враховуючи, що природокористування й екологічний стан сільськогосподарської галузі є тими чинниками, які безпосередньо впливають на ефективність аграрного виробництва та його інвестиційну привабливість, є необхідність більш

ретельно їх дослідити, виявити фактори, які негативно впливають на використання інвестиційного екологічного потенціалу, а також дати рекомендації щодо поліпшення екологічної ситуації у аграрному секторі економіки. Вивчаючи проблеми впливу сучасного виробництва на навколишнє середовище Д.Нікітін, М.Лемешев, Ю.Новикова та ін. вважають, що сучасне виробництво потребує застосування таких технологій, які б не входили в конфлікт з природою. Такої ж думки дотримується С.Дорогунцов, Л.Мельник, О.Ральчук, В.Ковтун, О.Кашенко та ін., пропонуючи на підприємствах застосовувати екологічні й енергозберігаючі технології [94]. Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства враховує результати наукових досліджень при формуванні системи природокористування, стабілізації та поліпшення екологічного стану галузі. Вона передбачає впровадження інноваційних, екологобезпечних технологій, заборону використання тих пестицидів і гербіцидів у сільськогосподарському виробництві, які є небезпечними для людей та довкілля, інформованість суспільства про погіршення екологічного стану на окремих територіях, а також залучення громадських територіальних об'єднань до розв'язань екологічних проблем. При цьому, взаємовідносини державних органів виконавчої влади і громадськості регулюються чинним законодавством і, перш за все, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Основними цілями інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства є:

- розвиток високопродуктивного екологічного безпечного агропромислового виробництва;

- створення високоефективного конкурентоспроможного аграрного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках;

- підвищення родючості ґрунтів;

- забезпечення ефективного використання зрошуваних та осушених сільгоспугідь;

- підвищення ефективності та надійності функціонування зрошувальних й дренажних систем, а також раціонального використання водних ресурсів країни.

Інвестиційна політика також передбачає систематичне поновлення нормативних актів, внесення відповідних змін до чинного законодавства та проведення екологічного аудиту з метою удосконалення здійснювання процедур оцінки екологічного стану навколишнього природного середовища, узгодження вимог екологічної безпеки з економічними можливостями галузі.

Планування природоохоронних заходів за державними програмами здійснюється щорічно Міністерством Природи України, його територіальними відділеннями та органами державного управління у його складі. Дефіцит бюджетних коштів, що виділяються на виконання природоохоронних програм, непрозорість їх використання та високий рівень корупції не сприяють формуванню ефективної політики екологічної безпеки [74], [94]. Одним з шляхів збільшення обсягів інвестування природоохоронних заходів є фінансування загальнодержавних, регіональних й місцевих екологічних програм всіма учасниками підприємницької діяльності. Жодне підприємство не може звільнятися від природоохоронних зборів. Особливо це стосується великих підприємств, які, як правило, систематично порушують вимоги природоохоронного законодавства. Необхідно також більш активно заохочувати населення до інвестування природоохоронних програм (висаджування дерев навколо водоймищ та уздовж доріг, формування пилозахисних лісосмуг, очищення паводковідвідних колекторів від сміття, застосування ґрунтозахисних технологій в особистих господарствах, тощо). Місцева влада, використовуючи важелі адміністративного впливу, повинна співпрацювати з благодійними організаціями та спрямовувати кошти на соціальні потреби, покращення якості життя населення. Це стосується, перш за все, тих територій, які потерпають від забруднення довкілля промисловими підприємствами, підтоплення населених пунктів, внаслідок неефективного і

нераціонального використання водних ресурсів та вирубки лісів, знищення лісосмуг навколо водоймищ. Такі ризиконебезпечні території не залишаються поза увагою великих інвесторів, які не бажають вкладати кошти в аграрне виробництво через небезпеку недоотримання запланованих прибутків. Величина екологічного ризику прямо впливає на розмір можливих збитків. Оцінюючи рівень екологічних ризиків на тій чи іншій території, інвестор визначає збитки, які він може отримати у майбутньому. Здебільшого, такі екологонебезпечні території не приваблюють інвесторів і відстають у своєму економічному та соціальному розвитку. Враховуючи це, держава та регіони повинні здійснювати перманентний моніторинг проблемних територій, стимулювати впровадження екологобезпечних технологій у сільському господарстві, інвестувати кошти на відновлювальні роботи, запобігаючи передчасному виводу з експлуатації земельних угідь, здійснювати соціальний захист населення від небажаних наслідків безвідповідального втручання людини в природу.

Стратегія управління екологічною безпекою в аграрному секторі повинна враховувати такі чинники, як науково обґрунтоване землекористування, впровадження інноваційних технологій обробітку ґрунтів, раціональне використання водних ресурсів для зрошення сільськогосподарських культур, внесення оптимальних норм мінеральних добрив, які не завдають шкоди здоров'ю людей та ін. Інвестування заходів, направлених на охорону довкілля та поліпшення екологічної безпеки населення, дає змогу усувати протиріччя, які виникають між економічним розвитком регіону та його соціально-екологічними наслідками.

Отже, основною метою інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства повинно бути не тільки збереження водних і земельних ресурсів, а й підвищення рівня їх природної цінності, що є визначальним фактором привабливості аграрного сектору економіки для інвесторів та покращення якості життєдіяльності сільського населення.

Земельні ресурси країни є основою сільськогосподарського виробництва. Земельна площа України становить 57939,8 тис. га, її сільськогосподарська освоєнність сягає 22,2%, а розораність - понад 57%. На угіддях сільськогосподарського призначення формується біля 95% продовольчого фонду та 2/3 фонду товарів споживання. Але ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу є низькою в порівнянні з економічно-розвинутими країнами Європи. Навіть у 1990, 2011, 2013, 2014 та у 2015 рр., коли в Україні збирали рекордні врожаї зернових (понад 50 млн.т.), врожайність сільськогосподарських культур була низькою. Через недбалість ведення сільськогосподарського виробництва, порушення вимог до виробничої експлуатації земельних угідь, нехтування сучасними науковими розробками та рекомендаціями науковців щодо застосування науково-обґрунтованих сівозмін, використання поливної води на зрошуваних землях, методів і норм застосування добрив, гербіцидів і отрутохімікатів, з кожним роком зростають обсяги сільгоспугідь, які стають непридатними для аграрного землекористування. Особливої уваги заслуговує Причорноморський економічний район України, де незначна кількість атмосферних опадів (350-470 мм) при високих показниках середньорічного випаровування (750-850мм) унеможливлює раціональне ведення господарства, знецінює результати клопіткої праці селянина. Тому, застосування зрошення на сільгоспугіддях Півдня України є основною умовою досягнення сталого розвитку сільського господарства в цьому регіоні. Враховуючи високу родючість південних ґрунтів, значний термін без морозного періоду (165-220 діб) та можливість в умовах зрошення отримувати високі врожаї не тільки зернових і бобових культур, а й овочів, фруктів, винограду в південній частині України в 60-80 роках XX століття було побудовано багато зрошувальних систем, найбільшими з яких є Каховська, Північнокримська, Інгулецька, Червонопрапорська, Дунай-Дністровська, Приазовська. Введення їх в експлуатацію дало можливість отримувати на зрошуваних землях по 2-3 врожаї сільськогосподарських

культур на рік. Використовуючи водний й земельний потенціал та спеціалізуючись на аграрно-промисловому виробництві, Південні регіони України не тільки забезпечували місцеве населення високоякісними продуктами харчування, а й виконували роль страхового стабілізаційного фонду на внутрішні потреби держави у сільськогосподарській продукції в посушливі роки.

На жаль, невдалі економічні реформи сільськогосподарської галузі, ліквідація великотоварних господарств, експлуатаційний знос технічних засобів та зрошувальної мережі, ігнорування системою обробітку ґрунтів, недостатнє внесення мінеральних і органічних добрив, зміна структури посівних площ в сівозмінах не на користь багаторічних трав призвело до скорочення зрошуваних земель, погіршення якості ґрунту, створило умови для розвитку екологічної небезпеки на Півдні України. Цьому також сприяє посилення темпів розораності земель. Так, в Херсонській області, в структурі сільгоспугідь пасовища займають лише 7,9%, а 46,6% ріллі зосереджено в господарствах населення, яке часто недотримується правил ведення сучасного землеробства. З 425,6 тис. га зрошуваних земель в оптимальному режимі використовується менше половини із-за відсутності поливної техніки та зносу місцевих зрошувальних мереж. Великої шкоди довкіллю завдає відсутність належного контролю з боку державних органів влади та громадськості за використанням місцевого зрошення, площа якого в області перевищує 40 тис. га. Використання високо мінералізованої води з власних свердловин, які пробурені з порушенням чинного законодавства, часто призводить до погіршення якості ґрунтів на присадибних ділянках та підтоплення населених пунктів й унеможливлює проживання на таких територіях. Зменшення обсягів хімічної меліорації, скорочення посівів таких кормових культур як люцерна та буркун, руйнування дренажних систем призвели не тільки до руйнування структури ґрунтів, а й до зменшення поголів'я худоби, яке було і є основним джерелом поповнення гумусом орних земель. Таким чином, порушення технологічного ланцюга інтенсифікації

зрошуваного землеробства призвело до його малоефективності. Погіршення родючості ґрунтів, виключення з сівозмін земель сільськогосподарського призначення на зрошуваних масивах, зниження врожайності сільськогосподарських культур та погіршення їх якості, підтоплення населених пунктів часто призводить до збитковості від господарської діяльності на зрошуваних землях, а проживання населення на таких територіях некомфортним.

Ослаблення державного контролю за створенням та експлуатацією штучних водоймищ, використанням дренажних систем й поливної води призвело до підтопленням значних площ сільгоспугідь та втрати ними родючих функцій. З метою покращення якості використання зрошуваних земель необхідно створити моніторингову систему спостереження за зміною стану територій фактичного й потенційного підтоплення; здійснити ревізію технічного стану водопровідної й дренажної мережі з метою ліквідації витоків побутових і промислових вод; систематично проводити профілактичні роботи на магістральних і міжгосподарських каналах та ін..

Значної шкоди окремим територіям, як середовищу проживання не тільки сільського, а й міського населення, завдає погіршення гідрологічного стану земель Південного регіону України. Недотримання правил безпечного, для екології, водокористування призводить до негативних наслідків і характеризується підтопленням, засоленням та заболочуванням земель сільськогосподарського призначення. Така незадовільна ситуація спостерігається на всій території інтенсивного зрошення. Але найбільш критичною в Херсонській області є ситуація, яка склалась в міжріччі Інгул-Інгулець. Зони постійного підтоплення, що утворилися під впливом техногенних факторів, є небезпечними не тільки для збереження земельного фонду регіону, а й для проживання населення на цій території. Постійне відкачування забруднених шахтних та рудничних вод в р. Інгулець з підприємств Кривого Рогу призвело до того, що поливна вода Інгулецької зрошувальної системи містить в собі мінеральних солей у 2-3 рази більше

норми. Мінералізація такої води сягає 30-70 г/літр, що робить її непридатною не тільки для потреб зрошення, а й для цілей водопостачання населення. Крім цього, р. Інгулець втратила своє рибогосподарське значення. Таке становище призвело до того, що такі населені пункти Херсонської області як с.м.т. Велика Олександрівка, с. Кам'янське, с. Содове, с. Заградівка та ряд інших, що знаходяться у Білозерському та Високопільському районах, потерпають від нестачі якісної питної води.

Незадовільне використання підземних вод на території області для сільськогосподарських потреб, експлуатаційний знос дренажних та меліоративних споруд, втрата води в водопровідних та каналізаційних системах, забруднення поверхневих вод отрутохімікатами, мінеральними добривами та ін. значно погіршили екологічний стан берегової зони Чорного моря. Більш як 200 оздоровчих закладів в Скадовському, Каланчацькому та Голопристанському районах Херсонської області втрачають свою привабливість внаслідок незадовільної екологічної ситуації, яка утворилась як результат порушення технології вирощування рису. Відвід води з рисових чеків, незадовільне використання дренажної системи, надлишок внесення мінеральних добрив і гербіцидів сприяло зростанню вмісту фосфору у водах Чорного моря від 10-40 мкг/л до 600 мкг/л, що унеможливлює повноцінне використання цього природного середовища для оздоровчих цілей, робить такі території регіону мало привабливими для інвесторів, призводить до економічного і соціального занепаду населених пунктів, розташованих вздовж морського узбережжя.

Великої шкоди довкіллю завдають викиди в атмосферу кислотних сполук хімічними підприємствами, що розташовані в АР Крим на узбережжі о. Сиваш. «Кислотні» атмосферні опади завдають значних збитків селянам, які вирощують овочеві та плодово-ягідні культури. Кожного року на великих територіях Херсонської, Запорізької та Миколаївської областей, у результаті випадання таких опадів, повністю знищується врожай, а ті сільськогосподарські культури, які від них часто страждають, втрачаючи

якість і ціну, стають малорентабельними і низько конкурентними. До того ж, шкідливі речовини, які містяться в поливній воді та атмосферних опадах, є небезпечними для життя людей, зменшують їх вік проживання, збільшують рівень захворюваності населення. Все це завдає шкоди розвиткові сільського господарства на екологічно небезпечних територіях, робить їх непривабливими для інвесторів.

Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства передбачає раціональне використання земельних ресурсів як основи інтенсифікації аграрної галузі, підвищення стандартів життєдіяльності населення. Недотримання умов науково обґрунтованого землекористування, незастосування спеціальних сівозмін на еродованих землях, надлишкове зволоження ґрунту, недостатній набір технічних засобів, відсутність висококваліфікованих спеціалістів веде до порушення технологій вирощування сільськогосподарських культур та створює загрозу екологічній безпеці країни. Водна і вітрова ерозія ґрунтів, недостатнє внесення органічних добрив призводить до агрофізичної деградації земель сільськогосподарського призначення та їх дегуманізації. На даний період орні землі, які мають погіршені ґрунтові властивості, становлять більше 6,5млн.га. Внаслідок деградації земельних угідь 32,8% орних земель України зазнали дії водної, а 54,2% вітрової ерозії. Щорічно майже 80тис.га орних ґрунтів стають непридатними для виробництва [73], [74].

Значних економічних збитків від дії водної та вітрової ерозії зазнають також західні і північні регіони України.

За даними науковців [79], зменшення площ лісів та лісових насаджень негативно впливає на природний стік річок, збільшує змивання ґрунту, що погіршує якість води у річках, роблячи її непридатною для зрошення сільськогосподарських культур із-за надмірного її насичення такими хімічними елементами як ртуть, свинець, цинк, стронцій, кадмій.

Посиленню дії вітрової та водної ерозії сприяють незадовільні темпи відтворення лісів та лісових насаджень вздовж річок, водоймищ, земельних

угідь відведених для вирощування сільськогосподарських культур (табл. 4.14)

Таблиця 4.14

Динаміка основних елементів відтворення лісу за 2010-2017рр.

№	Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	У середньому за 2010-2017рр	Середні показники до 2010р у %
1	Площа відтворення лісів, тис.га	70,1	72,4	70,1	67,7	58,0	60,4	63,2	64,7	65,8	93,9
	у т.ч. садіння і висівання лісу;	56,1	55,7	53,5	48,9	38,0	40,4	42,3	42,6	47,2	84,1
	природне поновлення лісу, тис.га	14,0	16,7	16,6	18,8	20,0	20,0	20,9	22,1	18,6	132,9
2	Заготівля ліквідної деревини, тис.м^3	16145,6	17510,3	17506,7	18021,9	18333,2	19267,7	19605,7	18913,9	18163,1	111,8
3	Захист лісу від шкідників і хвороб, тис.га	81,9	141,2	89,7	99,6	31,8	46,0	37,2	46,1	71,7	87,5

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [320]

Як видно з таблиці 4.14 за період з 2010 року по 2016 рік площа відтворення лісів в Україні зменшилася на 6,3%, у т.ч. садіння і висівання лісу зменшилося на 15,9%. Обсяги захисту лісу від шкідників і хвороб зменшилися, за цей же період, з 81,9 тис.га до 46,1 тис.га, у той час як заготівля ліквідної деревини зросла з 16145,6тис.м^3 до 18913,9тис.га.

На погіршення екологічної ситуації в сільському господарстві незадовільно впливає незавершеність земельної реформи в державі, яка призводить до нищівної експлуатації орних ґрунтів, які стали, в основному, приватною власністю. Із загальної земельної площі 32,5 млн. га, ріллі у власності держави залишилось 1,02 млн. га, що становить всього 3,0% [8]. Нові власники земельних ресурсів, які здебільшого не мають спеціальної

агрономічної освіти, технічних засобів та практичних навиків індивідуального господарювання на відносно малих земельних ділянках (паях) не здатні забезпечити ефективне використання сільгоспугідь. На даний період орні землі, які мають погіршені ґрунтові властивості займають більше 6,5 млн. га, що становить майже 20% від загальної площі ріллі.

Недотримання технологій використання зрошуваних земель, зменшення обсягів хімічної меліорації погіршило фізичні та хімічні властивості орного шару ґрунтів на півдні України, призвело до їх засоленості та часткової втрати інвестиційної привабливості. Гіпсування орного шару ґрунту та меліоративна оранка, які здійснювалися до 1990 року, в наш час майже не проводяться. До того ж, відсутність в господарствах перегною робить плантажну, або ж ярусну оранку малоефективною. Враховуючи також і те, що в господарствах не має технічних засобів, за допомогою яких вони могли здійснювати цю технологічну операцію та її високу вартість, на наш погляд, доцільно в сучасному зрошуваному землеробстві використовувати сівозміни, які б мали меліоративні поля, на яких би висівались сидеральні культури для подальшого їх заорювання в ґрунт. При врожайності сидеральних культур 400-500 ц/га, кожен гектар меліоративного поля отримував би до 50 т/га органічних добрив. До того ж, сівозміни на зрошуваних землях в своїй структурі повинні містити такі високорентабельні культури як соя [9], кукурудза на зерно, овочеві та баштанні культури. З метою підвищення ефективності використання сільгоспугідь виведені з обороту землі, для довгострокового відновлення родючості ґрунту, доцільно здавати в оренду під пасовища та вирощування багаторічних, кормових й ефіроолійних культур, які мають добре розвинену кореневу систему та здатні використовувати ґрунтові води, понижуючи їх рівень та покращуючи якість орного шару. Поліпшення якості ґрунтів залежить від дотримання технології зберігання й використання добрив та ядохімікатів. Недостатня кількість механізованих складів для їх зберігання, недосконаліть технологій очищення стічних вод та викидів у атмосферу забруднюючих хімічних

сполук промисловими підприємствами, низькі темпи вводу в експлуатацію сучасних станцій та механізмів, які не дають можливості забруднювати, небезпечними для здоров'я людей, токсичними речовинами (табл. 4.15) довкілля, робить орну землю малопридатною для вирощування конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Таблиця 4.15

Динаміка вводу в експлуатацію засобів зберігання добрив та знешкодження токсичних речовин

Показники	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**У середньому за 2010-2017рр**
Введено у експлуатацію станцій для очищення стічних вод, тис.м^3 за добу	110,0	52,0	111,0	90,0	12,0	14,0	181,0	78,0	81,0
Введено у експлуатацію установок для уловлювання та знешкодження токсичних речовин з відхідних газів, тис.м^3 за 1 годину	500,0	2213,0	3363,0	-	-	432,0	25,0	323,0	1142,7
Введено у експлуатацію складів механізованих для зберігання мінеральних добрив, отрутохімікатів, тис.т. одночасного зберігання	-	-	32,6	0,5	2,9	0,02	1,5	7,5	7,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [320], [322]

Поліпшення якості ґрунтів залежить від дотримання науково обґрунтованих норм застосування отрутохімікатів для захисту рослин від шкідників. Недотримання рекомендацій щодо їх застосування призводить до зменшення кількості ґрунтових мікроорганізмів, що здійснюють мінералізацію решток рослин та поповнюють органічними добривами землю, підвищуючи її родючість.

Сучасні інноваційні технології, які застосовуються у галузі рослинництва, не тільки зберігають родючість ґрунтів, а й покращують якість земельних угідь.

Ще у 70-80 роках минулого століття кандидати сільськогосподарських наук Херсонського сільськогосподарського інституту С.В.Бегей, І.М.Лопатій, Ф.В.Ківер на основі узагальнення наукових досліджень і практичного досвіду дійшли висновку, що збираючи два врожаї з однієї і тієї ж площі зрошуваної землі, поліпшується будова орного шару, структура та мікробіологічна й фіто-санітарна активність ґрунту [20]. Значне зменшення державою капітальних вкладень у науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування за період 2010-2017рр. (рис. 4.6) є фактором стримування розвитку сільського господарства.

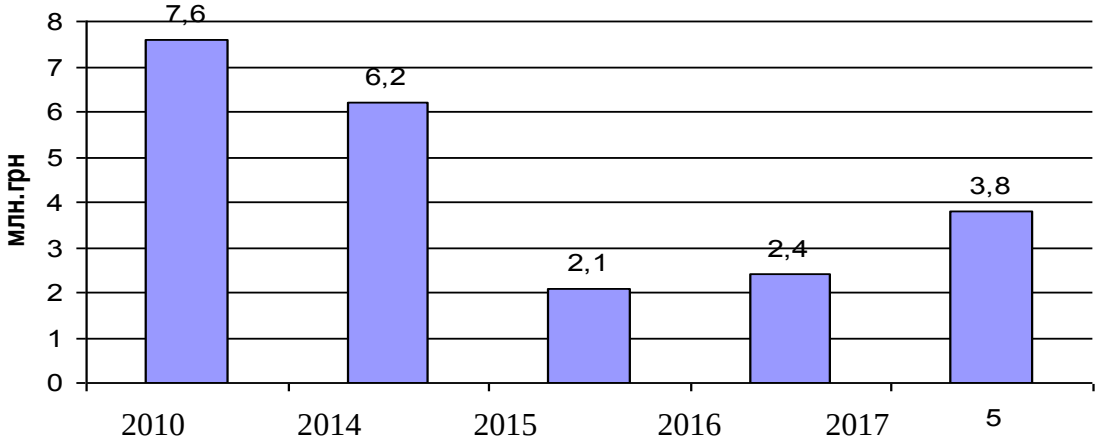

Рис. 4.6. Вплив інвестиційної регіональної політики на динаміку капітальних вкладень державою у науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [320], [321]

Проводячи наукові дослідження в Херсонській та Миколаївській областях Е.М.Горбатенко, Н.І.Василенко, Г.Ф.Ківер, В.А.Писаренко та інші співробітники науково-дослідного інституту землеробства Південного регіону довели, що на півдні України в умовах зрошення можливо

вирощувати 2-3 врожаї овочевих культур з однієї і тієї ж площі на рік і отримувати валовий збір овочів з кожного гектара в 2-3 рази більший ніж при застосуванні звичайних технологій [233], [369].

Через недостатнє очищення токсичних викидів, обсяги забруднення водоймищ та земель сільськогосподарського призначення є високими, що негативно впливає на отримання екологічно чистої продукції, знижує її ціну та конкурентоспроможність. Викиди таких забруднюючих речовин, як діоксин сірки, азоту, а також оксиду вуглецю (табл. 4.16) є небезпечними для здоров'я людини і провокують виникнення таких тяжких захворювань як екологічні, серцеві, аспіраторні. Таким чином очевидно, що екологічні чинники є тим фактором що активно спливає на економічний розвиток галузі так і якість життя людини.

Таблиця 4.16

Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря, які найбільше впливають на якість життєдіяльності населення

Показники	**2010**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**У середньому за 2010-2017рр**
Діоксид сірки, тис.т	1235,2	1430,3	1413,3	1160,6	854,0	1109,7	726,2	1132,8
Діоксид азоту, тис.т	603,7	634,6	633,4	541,4	453,0	525,0	215,5	515,2
Оксид вуглецю, тис.т	2951,9	2830,5	2782,1	2283,4	1971,9	1302,2	728,4	2121,5
Обсяг викидів забруднюючих речовин усього, тис.т	4790,8	4895,4	4828,8	3985,4	3278,9	2936,9	1670,1	3769,5
Діоксид сірки, кг на 1 особу	26,9	31,4	31,1	27,0	20,0	26,0	17,1	25,6
Діоксид азоту, кг на 1 особу	13,2	13,9	13,9	12,6	10,6	12,3	5,1	11,7
Оксид вуглецю, кг на 1 особу	64,3	62,1	61,1	53,1	46,1	30,5	17,1	47,7
Усього викидів забруднюючих речовин на одну особу, кг	104,4	107,4	106,1	92,7	76,7	68,8	39,3	85,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [320]

Відхід від наукових принципів щодо використання природних ресурсів призводить до виснаження орних земель, знижує рівень їх інвестиційної

привабливості. Тому екологічний стан сільськогосподарської галузі потребує здійснення коректівів у інвестиційній політиці держави і регіонів. Для цього необхідно переоцінити інвестиційні проекти в частині впливу виробництва на екологічну ситуацію, ввести соціальні розділи, які б гарантували відтворення природного середовища та зростання рівня родючості земель сільськогосподарського призначення. Виходячи з цього очевидно, що держава та її регіони повинні не тільки збільшити обсяги бюджетних видатків наукові дослідження, а також на відновлення природного ресурсного інвестиційного потенціалу , що потребує додаткових витрат з державного бюджету (додатки Х, Ц).

Враховуючи вищевикладене, інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства повинна скеровувати зусилля на розробку і реалізацію таких регіональних програм соціально-економічного розвитку галузі, які б сприяли зменшенню шкідливого впливу виробничої діяльності суб’єктів господарювання на довколишнє середовище й стимулювали б впровадження екологобезпечних технологій. З цією метою необхідно вжити наступних заходів:

- посилити відповідальність землекористувачів за екологонебезпечне використання земельних і водних ресурсів;

- оптимізувати площі сільськогосподарських угідь, зменшуючи їх розораність та впроваджуючи екологобезпечні технології;

- стимулювати виробництво органічної продукції землеробства;

- забезпечити своєчасність виведення деградованих земель із сільськогосподарського обороту як джерела підвищеної екологічної небезпеки;

- стимулювати раціональне використання природних ресурсів та перехід на модель сталого екологобезпечного землекористування;

- збільшити обсяги лісистості за рахунок створення штучних лісових насаджень на малопродуктивних, деградованих, технологічно забруднених землях.

На наш погляд, реалізація вищевказаних заходів позитивно вплине на підвищення рівня екологічної безпеки, сприятиме створенню привабливого екологічного середовища у сільському господарстві країни.

Висновки до розділу 4

1. Сільське господарство регіонів України характеризується високим рівнем ресурсного інвестиційного потенціалу. Рейтингові оцінки формування економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів відповідно мають 6,63; 6,38 й 9,25 балів. Загальна рейтингова оцінка формування регіонального інвестиційного потенціалу сільського господарства є високою і складає 7,28 бала за десятибальною шкалою оцінювання. Разом з цим встановлено, що загальний рівень загроз формуванню інвестиційного потенціалу галузі є високим і складає 7,70 бала. Рейтингова оцінка соціальних загроз складає 8,62 бала і переважає загальний показник рівня загроз на 11,9%, а показник формування соціального інвестиційного потенціалу на 35,1%. Це указує на низький рівень інвестиційної привабливості соціального ресурсного потенціалу і потребує корегування регіональної інвестиційної політики з боку держави, скеровуючи її вплив на максимальне використання регіональних інвестиційних можливостей та зниження рівня інвестиційних загроз.

2. Встановлено, що рівень інвестиційного ресурсного потенціалу регіонів України залежить від факторів, які, нарощуючи власний потенціал, стимулюють розвиток галузі й факторів, які за період з 2010 по 2017 рік знизили свої стимулюючі переваги і є дестимуляторами (загрозами) зростання ресурсних можливостей.

Такий підхід до поділу інвестиційного потенціалу дозволив встановити, що рівень валового інвестиційного потенціалу за період проведення досліджень зріс на 28,8%, рівень загроз за цей же період зменшився на 8%. Економічний, соціальний та екологічний інвестиційні потенціали зросли на

45.7%, 53,4% 3,3%, а загрози зменшилися відповідно на 1,2; 13,0 і 6,2%. Це вказує на позитивну динаміку зростання регіонального інвестиційного потенціалу та зменшення загроз, що впливають на його формування.

3. Аналізуючи динаміку зростання інвестиційного потенціалу сільського господарства регіонів України на фоні використання галузевих можливостей і негативного впливу загроз встановлено, що в цілому за 2010-2017рр. зниження рівня загроз на 11,66% та використання можливостей на 42,20% не сприяло зростанню інвестиційного потенціалу галузі. Перевага інвестиційних загроз над можливостями використання інвестиційного потенціалу на 14,9% є ознакою незадовільного впливу регіональної інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу сільського господарства. На це також вказують низькі рівні коефіцієнтів ефективності формування економічного й соціального потенціалів, які складають відповідно 0,88 і 0,74 одиниць. В цілому ж середній факторіальний показник коефіцієнта ефективності формування валового інвестиційного потенціалу сільського господарства є низьким і складає 0,95 одиниць.

4. Оцінюючи рівень ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на формування економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів встановлено, що високий рівень її впливу має екологічний (1,33 од) інвестиційний потенціал галузі, середній рівень – економічний інвестиційний потенціал (1,02од), низький – соціальний інвестиційний потенціал (0,76 од.).

Враховуючи, що цілі й мета інвестиційної політики за 2010-2017р.р виконані частково, а рівень інтегральної оцінки ефективності впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу та інвестиційного клімату галузі визначений як кризовий (0,38 од), її загальний вплив на соціально-економічний розвиток сільського господарства оцінюється як недостатньо ефективний.

5. Домогосподарства населення посідають значне місце у формуванні інвестиційного потенціалу галузі, інвестиційної привабливості та

забезпеченні продовольчої безпеки країни. Вони не є антиподами сільськогосподарських підприємств. Як суб'єкти підприємницької діяльності, конкуруючи між собою, сприяють формуванню регіонального інвестиційного потенціалу сільського господарства та його інвестиційної привабливості. Ефективно використовуючи земельні, матеріальні та трудові ресурси, виробляючи майже половину аграрної продукції, домогосподарства вносять значний вклад у задоволення запитів населення у продуктах харчування, а переробних підприємств, у сировині.

6. Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства створює певні умови для розвитку домогосподарств. Закони України, Постанови ВРУ та КМУ, державні та регіональні цільові Програми скеровуються державними й регіональними органами влади для зміцнення ресурсного потенціалу господарств населення.

Разом з цим, відмічаємо, що вплив інвестиційної політики на розвиток домогосподарств є недостатнім. Обмеження допуску до отримання кредитів, недостатня кількість обслуговуючих кооперативів у сільській місцевості, незначні темпи будівництва оптових ринків й пунктів для зберігання продукції, що швидко псується, засилля посередницьких фірм та низка інших недоліків стримують розвиток малих та мікропідприємств, у т.ч., і особистих селянських господарств.

7. Враховуючи важливість екологічного середовища для розвитку аграрного сектору економіки, інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства скеровує зусилля на зростання інвестиційного потенціалу як фактору покращення економічного, екологічного й соціального стану галузі.

Звертаємо увагу на те, що високий рівень екологічних ризиків у сільському господарстві є результатом виробничої діяльності суб'єктів господарювання: недотримання ними науково обґрунтованих правил землекористування, низьким рівнем впровадження екологобезпечних

технологій, що знижує економічну ефективність аграрного виробництва та створює небезпеку здоров'ю людини.

8. Встановлено, що держава недостатньо виділяє коштів з державного бюджету на відновлення земельних і водних ресурсів, які є визначальними чинниками розвитку сільського господарства та його інвестиційної привабливості. Запропоновані нами заходи, скеровані на раціональне використання природного інвестиційного потенціалу можуть позитивно вплинути на підвищення екологічної безпеки сільського господарства у регіонах України.

Основні результати дослідження до розділу 4 опубліковано у працях автора [26; 28; 33; 34; 234; 237; 242; 251]

РОЗДІЛ 5
НАПРЯМИ ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ІННОВАЦІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

5.1. Концептуальні засади удосконалення регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Часткові трансформаційні перетворення сільського господарства, які відбувалися на протязі 1991-2017 років, сприяли поступовому нарощуванню виробництва аграрної продукції. Але подальший розвиток галузі потребує поглиблення реформ, у т.ч., і більш якісних змін системи організації виробництва, формування і ефективного використання інвестиційного потенціалу, що забезпечувало б пришвидшення темпів зростання аграрного виробництва та покращення якості життєдіяльності мешканців сільських територій. Визначення стратегічних орієнтирів розвитку аграрного сектору економіки, відповідно до яких здійснюватиметься державна інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства, повинно більш повно враховувати сучасні тенденції оновлення сільського господарства у глобальному світі.

Характеризуючи сучасний стан сільського господарства країни, слід відмітити, що воно є однією з найголовніших галузей економіки, яка використовує 41,5 млн.гектарів сільськогосподарських угідь (2017р) та основних засобів вартістю понад 80,0 млрд.грн., майже повністю забезпечує потреби населення у продуктах харчування, а переробну і харчосмакову галузі сировиною. На кожну гривню, виробленої у сільському господарстві продукції, одержують понад 12 гривень продукції у інших галузях [303]. На даний час аграрна галузь є прибутковою. У 2017 році аграрні підприємства отримали 78,5 млрд.грн чистого прибутку, а рівень рентабельності їх склав 18,7% [322]. Власне виробництво повністю забезпечує потребу населення у

зерні, цукрі, олії, картоплі, овочах. Плодами, ягодами і виноградом столових сортів галузь забезпечує населення не у повному обсязі. У сільському господарстві намітилися чіткі тенденції до подальшого розвитку. Так, за період з 2010 року по 2017 рік виробництво зерна зросло на 57,6%, соняшнику – на 80,7%, картоплі – на 18,7%, овочів – на 14,3% (табл.5.1).

Таблиця 5.1

Фактичне виробництво аграрної продукції та прогнозування його зростання*

(тис.тонн)

п/н	Продукція аграрного виробництва	1990р. фактично	2010р. фактично	2015р. прогноз		2015р. фактично	2016р. фактично	2017р. фактично	2017р.до 2010р., %	2020р. прогноз	
				оптимістичний	песимістичний					оптимістичний	песимістичний
1	Зернові культури	51009,0	39271,0	71006,0	51000,0	60125,8	66088,0	61916,7	157,7	80000	60000
2	Соняшник	2569,0	6772,0	7120,0	5000,0	11181,0	13627,0	12235,5	180,7	5568	4000
3	Картопля	16732,0	18705,0	21504,0	18700,0	20839,0	21750,0	22208,2	118,7	21000	18694
4	Овочі	6666,0	8123,0	10366,0	7780,0	9214,0	9415,0	9286,3	114,3	12000	9450
5	Плоди і ягоди	2902,0	1747,0	2412,0	1970,0	2153,0	2007,0	2048,0	117,2	3784	2430
6	Виноград	835,7	407,9	494,8	404,0	386,0	378,0	410,0	100,5	694	620
7	М'ясо (забійна маса)	4358,0	2059,0	3247,0	2333,0	2323,0	2324,0	2318,0	112,6	4365	2558,9
8	Молоко	24509,0	11249,0	15400,0	11200,0	10615,0	10382,0	10281,0	91,4	23000	12450
9	Вовна, тонн	29793,0	4192,0	7000,0	4500,0	2270,0	2072,0	1967,0	46,9	10500	5000
10	Яйця, млн.шт	16287,0	17052,0	19000,0	19000,0	16783,0	15100,0	15506,0	90,9	19200	19000

Джерело: розраховано на основі [303], [322]

* Виконавці прогнозування: В.Я. Месель-Веселяк, О.Ю.Грищенко [303]

При цьому слід відмітити, що темпи зростання виробництва продукції сільського господарства ще не задовольняють попит суспільства на продукти харчування. Так, населення споживає продуктів харчування тваринницького походження лише на 55-60% від науково обґрунтованої норми. До того ж, споживання мяса, молока і яєць на одну особу в останні роки поступово зменшується (табл. 5.2).

Це пояснюється незначними темпами зростання аграрного виробництва, на що указує невисока рентабельність аграрних підприємств та збитковість майже 30% від їх чисельності, зменшення кількості кваліфікованих працівників, відтік працездатного населення з сільської місцевості. Починаючи з 2016 року імпорт майже усіх видів аграрної продукції почав зростати. Так імпорт м'яса зріс з 182 тис.тонн у 2016 році до 233 тис.т. у 2017р. (на 28%), молока з 105 тис.т до 132 тис.т (на 25,7%), яєць з 5 млн.штук до 7 млн.шт у 2017р (на 40%).

Таблиця 5.2

Фактичне споживання продуктів харчування на 1 особу та прогнозування рівня його зростання*

(кг)

п/н	Продукція аграрного виробництва	2010р. фактично	2015р. прогноз		2015р. фактично	2016р. фактично	2017р. фактично	2017р. до 2010р., %	2020р. прогноз	
			оптимістичний	песимістичний					оптимістичний	песимістичний
1	Хлібні продукти	111,3	110	110	103,2	101,0	100,8	90,6	100	100
2	Картопля	128,9		131	137,5	139,8	143,4	111,2	131	131
3	Овочі і баштанні	143,5	178	138	160,8	163,7	159,7	111,3	210	172
4	Плоди і ягоди	48,0	64,0	55,2	50,9	49,7	52,8	111	89,1	55,6
5	Олія	14,8	15,0	15,0	12,3	11,7	11,7	79,0	15,0	15,0
6	Цукор	37,1	38,0	38,0	35,7	33,3	30,4	81,9	38,0	38,0
7	М'ясо	52,0	75,3	56,7	50,9	51,4	51,7	99,4	91,1	61,4
8	Молоко	206,4	281,0	210,0	209,9	209,5	200,0	96,9	380,0	235,0
9	Яйця	290,0	300,0	300,0	280,0	267,0	273,0	94,1	300,0	300,0

Джерело: розраховано автором на основі [303], [322]

* Виконавці прогнозування: В.Я. Месель-Веселяк, О.Ю.Грищенко [303]

Також збільшився імпорт цукру, олії та іншої продукції. Економічний розвиток галузі стримується також диспаритетом цін на аграрну і промислову продукцію. Восьми – десятикратний диспаритет цін не на користь сільгоспвиробникам та монопольне становище переробних і харчосмакових підприємств на ринку сировини не дозволяє селянам закуповувати сучасні технічні засоби, добрива та пестициди у необхідних обсягах, що не дає можливість впроваджувати інноваційні технології та нарощувати виробництво продукції. Незначні обсяги державної підтримки

(150-200грн на 1га), не сприяють виходу галузі із соціально-економічної кризи та поліпшенню екологічної ситуації у сільському господарстві. Інвестиції у розвиток соціальної сфери щорічно становлять 7-8 млрд.грн, що безумовно не забезпечує потребу села. Низький рівень зайнятості населення, оплати праці та незадовільний розвиток соціальної інфраструктури погіршують демографічну ситуацію у сільській місцевості. Середня тривалість життя мешканців села становить біля 70 років, що на 10-15 років менше ніж у розвинених країнах світу. За межею бідності знаходяться більше половини домогосподарств. Не маючи змоги застосовувати енергозберігаючі та екологобезпечні сучасні технології, товаровиробники часто порушують екологічне законодавство. Державна політика використання природних ресурсів та екологічної безпеки ще недостатньо враховує результати наукових досліджень при формуванні системи природокористування та поліпшення екологічного стану як в окремих регіонах, так і в країні вцілому. В результаті цього майже в усіх регіонах України фактичне техногенне навантаження у аграрному секторі досить значне і приносить галузі збитки, знецінюючи земельні й водні ресурси та завдаючи шкоду здоров'ю населення. І хоча політика екологічної безпеки передбачає систематичне поновлення нормативних і законодавчих актів, проведення екологічного аудиту, збільшення відрахувань на поліпшення екології з загальнодержавного, регіональних і місцевих бюджетів на відновлення і охорону навколишнього середовища, цього недостатньо для поліпшення екологічної ситуації у сільському господарстві. Необхідно не тільки передбачати здійснення тих чи інших заходів, а й здійснювати у практичній площині впровадження інноваційних, еколого безпечних технологій, своєчасну переробку промислових та побутових відходів, заборону використання тих пестицидів у сільськогосподарському виробництві, які є небезпечними для людей і довкілля, інформативність суспільства про погіршення екологічного стану на окремих територіях, а також залучення громадських територіальних об'єднань до розв'язання екологічних проблем.

Виходячи з оцінки соціально-економічного стану сільського господарства регіонів України, враховуючи його соціо-економіко-екологічний ресурсний інвестиційний потенціал та темпи зростання галузі, держава визначила наступні цілі на 2010-2020 роки [303]:

- збільшити обсяги виробництва валової сільськогосподарської продукції з 100,5 млрд.грн у 2010р. до 189,5 млрд.грн у 2020 році;

- забезпечити науково обґрунтований рівень споживання продукції на одну особу у 2020 році: м'яса – 91,1кг, за норми споживання 85,5кг; молока – 281кг і 380кг відповідно; яєць – 300шт і 285шт відповідно;

- розширити виробництво органічної продукції з 5% у 2010р. до 10% у 2020 році від валового обсягу одержаної аграрної продукції;

- збільшити експорт продукції з 11,9 млрд.дол.США у 2010р. до 34 млрд.дол.США у 2020 році, збільшити дохідність аграрного виробництва, досягнувши зростання валової доданої вартості з 42,9 млрд.грн у 2010р. до 122,1 млрд.грн у 2020 році;

- забезпечити зростання оплати праці працівників сільськогосподарських підприємств до середніх показників працюючих в інших галузях економіки країни, а у розрахунку на одне сільське домогосподарство – до 2877грн у 2020р. проти 1012грн у 2010 році.

Зменшення обсягів земель сільськогосподарського призначення у державній власності і збільшення у приватній, указує на вірність, вибраного аграрною політикою країни, курсу. Разом з цим, слід звернути увагу на послаблення контролю з боку держави та регіональних органів влади за ефективністю використання земельного фонду країни землекористувачами усіх форм власності, які часто порушують чинне екологічне законодавство, недотримуються науково обґрунтованих сівозмін, технологій обробітку землі та внесення оптимальних норм добрив у грунт, що знижує потенціал родючості землі. Дані Держземагентства указують, що на початок 2018 року розораність угідь становила майже 80%, а в окремих регіонах – 90% і більше, що є небезпечним для втрати значної частини орної землі із-за їх водної й

вітрової еродованості та надмірного виснаження. Щорічна втрата таких земель сягає 80-90 тис.гектарів. Враховуючи те, що у цілому в Україні площі кислих ґрунтів займають 25,0%, солонцюватих і засолених – 11,3%, перезволожених і заболочених – 9,4%, кам'янистих – 13,0% можна вважати, що екологічний стан майже 50% площ земель сільськогосподарського призначення використовується неефективно, є малопривабливими для інвесторів, являється загрозою покращення продовольчого забезпечення населення продуктами харчування, а переробних підприємств сировиною.

Невідповідність реальної структури посівних площ рекомендаціям науковців, щорічне скорочення пасовищ, посівів багаторічних трав і сидератів не тільки не сприяють збільшенню поголів'я худоби та виробництву продукції тваринництва, а й зменшують обсяги внесення органічних добрив під посів сільськогосподарських культур, що є чинником зниження гумусу в орному шарі, погіршення якості продукції рослинництва та недотримання запланованих обсягів виробництва і експорту органічної продукції, яка користується високим попитом на зовнішніх ринках. Зволікання з прийняттям законодавчо-правових актів та організаційні упущеня унеможливило збільшення експорту вітчизняного насіння сільськогосподарських культур та інтегрування товаровиробників у європейську та міжнародну маркетингову сітку насіння на рівних умовах з економічно розвинутими країнами. Передбачений Програмою розвитку галузі до 2020 року рівень біологізації захисту рослин та збільшення виробництва органічної продукції до 10% очевидно що не буде досягненим. Спад аграрного машинобудування [99] також становить під сумнів впровадження ґрунтозахисних та енергозберігаючих технологій у сільському господарстві, що може знівелювати прогнозні показники збільшення валової продукції та покращення якості харчування населення.

Загострення фінансово-економічної кризи в країні в останні роки також вагомо вплинуло на сповільнення темпів зростання виробництва. За період з

2010р. по 2017 рік не була сформована така фінансово-кредитна система, яка б повністю забезпечувала потреби товаровиробників [164], [254].

Нерозвиненість страхового ринку у сільському господарстві, відміна державних страхових субсидій, неналежна фінансова підтримка товаровиробників державою та недостатність обігових коштів у суб'єктів аграрного виробництва підсилюють процеси дестабілізації та розбалансованості аграрного ринку. Низький рівень прибутковості товаровиробників стримує їх інвестиційну та інноваційну діяльність, не дозволяє розвивати власну матеріально-технічну базу, вкладати більше коштів у підвищення родючості орної землі, соціальну інфраструктуру, що є перепоною зміцнення конкурентоспроможності галузі, підвищення якості життєдіяльності сільського населення [255]. Отже, затягування процесу реформування аграрної сфери та низький рівень її інвестування поставили під загрозу виконання програмних цілей розвитку галузі. Розробляючи схему механізму реалізації стратегічних цілей інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства нами виділено шість послідовно діючих блоків (рис. 5.1):

- блоку інтегральної оцінки впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу на фоні інвестиційних ризиків;
- блоку корегування основних напрямів активізації інвестиційних процесів з метою поетапного виконання стратегічних цілей;
- блоку удосконалення механізмів управління інвестиційним потенціалом сільського господарства регіону;
- блоку комплексного оцінювання альтернативних варіантів шляхів досягнення стратегічних цілей;
- блоку визначення основних напрямів досягнення стратегічних цілей на фоні реальних і прогнозованих загроз формування інвестиційного потенціалу;
- блоку контролю державних органів влади за ефективністю обраних напрямів та механізмів досягнення визначених політичних цілей.

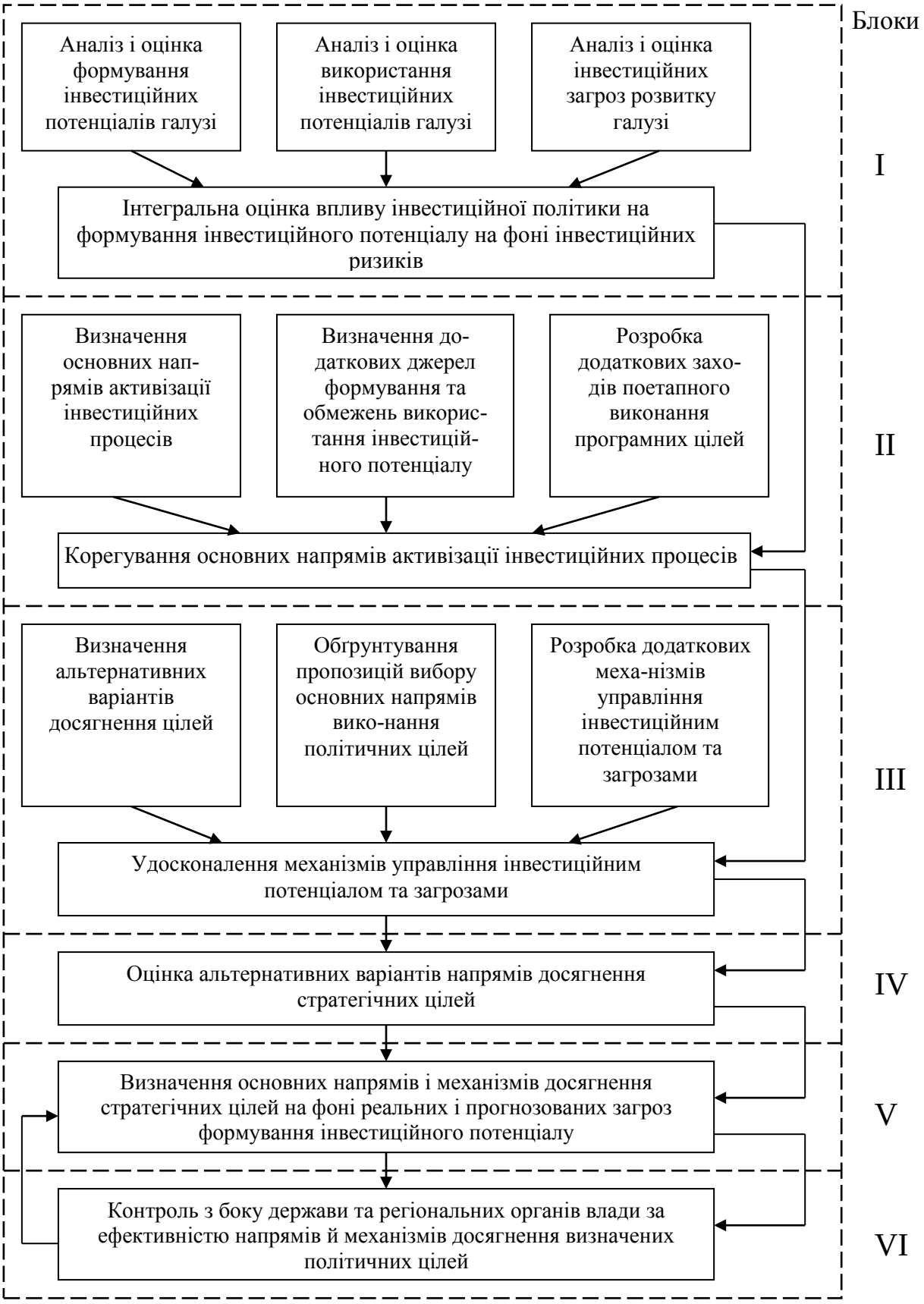

Рис. 5.1 Схема механізму реалізації стратегічних цілей регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства

Джерело: розроблено автором на основі [25], [26], [40]

* Виконавці прогнозування: В.Я. Месель-Веселяк, О.Ю.Грищенко [303]

З вищевикладеного випливає, що державна концепція регіонального інвестиційного розвитку сільського господарства потребує змін і доповнень, які б враховували реальний стан гармонійності формування економічного, соціального й екологічного потенціалів на фоні існуючих загроз та перспективних можливостей їх зниження.

Беручи за основу власні дослідження, зважаючи на щорічне зменшення інвестування галузі з боку іноземних країн й недостатність фінансової підтримки суб'єктів аграрного виробництва з боку держави, необхідно здійснити оптимізацію політичних цілей, збільшивши обсяги фінансування, у першу чергу, лише тих, які при обмежених бюджетних можливостях могли б найбільш ефективно використовувати інвестиційний потенціал аграрного сектору, активно рухаючи сільське господарство у напрямах:

- соціально-економічного зростання;

- покращення умов життєдіяльності сільського населення;

- підвищення рівня забезпечення сільськогосподарською продукцією населення країни;

- зростання екологізації галузі.

Для досягнення поставлених цілей необхідно [40]:

- удосконалити систему управління сільським господарством, надавши на законодавчому рівні регіональним та районним держадміністраціям та органам місцевого самоврядування додаткові контролюючі функції за екологобезпечним й ефективним використанням земельних і водних ресурсів користувачами;

- регіональним органам влади надати право здійснення гарантій повернення залучених у виробництво іноземних інвестицій. При складанні державних інвестиційних програм залучати представників регіональної й місцевої влади, а також орієнтуватися на формування джерел інвестиційних потоків, які б характеризувалися співвідношенням між власними та залученими інвестиційними ресурсами як 2:1;

- держава та регіональні органи влади повинні максимально стимулювати ділову активність населення та розвиток малого й середнього підприємництва як фактору збільшення зайнятості населення у виробничих процесах та зростання їх добробуту. Бюджетні видатки повинні бути сконцентровані тільки на тих напрямах, які спроможні створювати синергетичний ефект зростання економіки галузі;

- здійснити державну інвентаризацію використання земель запасу та резервного фонду у регіонах країни, надавши можливість особистим селянським господарствам збільшити свої земельні наділи до 10-15 гектарів. Гарантувати права селян на довічне користування наданою їм землею та ввести обов’язкову кримінальну відповідальність за самовільне привласнення земель, що належать домогосподарствам;

- на території кожної сільської ради створити обслуговуючі кооперативи для надання малим і середнім господарствам агротехнічних послуг. Розвивати споживчу кооперацію у сільській місцевості та запроваджувати сільськогосподарську контрактацію, яка б гарантувала збут виробленої продукції у домогосподарствах та повністю задовольняла б потреби місцевих закладів охорони здоров'я, освіти, дитячих садків, тощо. Потреби Аграрного фонду повинні задовольнятися виключно за рахунок домашніх і фермерських господарств, тим самим стимулюючи їх виробничу діяльність. Створення великотоварних виробничо-збутових структур повинно базуватися на побудові кластеризованих мереж, в основі яких мають бути виробничі й обслуговуючі кооперативи, фермерські й особисті селянські господарства та невеликі аграрні підприємства, що дасть можливість більш ефективно використовувати ресурсний потенціал кожного з учасників об’єднання та вести розширене відновлення основних засобів виробництва. При необхідності, державні структури, як власники земельних володінь, елеваторів, переробних підприємств та ін., можуть бути учасниками таких кластерів;

- враховуючи обмеженість бюджетних ресурсів, здійснювати державну фінансову підтримку, скеровану лише на розвиток тваринництва, відновлення зрошувальної мережі, зменшення екологічних ризиків, розвиток соціальної інфраструктури, створення технопарків і бізнес-інкубаторів. Забезпечити обов'язкову кваліфікаційну підготовку і перепідготовку голів фермерських та особистих селянських господарств, а середні й великі аграрні господарства повністю укомплектувати спеціалістами сільського господарства;

- удосконалити службу дорадництва, як посередника між науковими установами та товаровиробниками, що дасть можливість більш ефективно використовувати інвестиційний потенціал галузі, впроваджувати інноваційні технології, отримувати й реалізовувати органічну продукцію, яка користується великим попитом як на внутрішньому так і зовнішньому ринках.

З метою досягнення політичних цілей необхідно удосконалити механізм впровадження концепції державної інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства, який повинен враховувати:

- зрівняння умов відтворення аграрного виробництва з іншими галузями, покращення якості законодавчого забезпечення інвестиційного розвитку сільського господарства, збільшення рівня фінансування аграрної сфери державою не менше ніж у 2 рази (до 15 млрд.грн щорічно), стимулювання впровадження інноваційних технологій та залучення інвестицій у виробництво, забезпечення гарантій повернення інвестицій зовнішнім інвесторам та прозорого й цільового їх використання;

- збільшення обсягів державної підтримки на 60-70% на відновлення потенціалу орної землі, технічних засобів виробництва, впровадження інноваційних технологій, попередження і подолання наслідків екологічних та стихійних негараздів, виконання соціально-культурних програм;

- надання селянам, власникам земельних паїв, можливості отримувати кредити під заставу земель сільськогосподарського призначення, що стимулюватиме розвиток ринку землі та ділову активність товаровиробників;

- активізацію дипломатичних зусиль на збільшення обсягів кредитування такими міжнародними фінансовими інститутами як МБРР, МФК, ЄІБ, ЄБРР та ін., проектів технологічної модернізації виробництва, відновлення природного середовища, будівництва доріг з твердим покриттям, розвитку експорту продукції з високою доданою вартістю;

- гранти ЄС та міжнародну гуманітарну допомогу на відновлення людського капіталу та зростання рівня зайнятості населення;

- активне залучення фізичних і юридичних осіб до ринку внутрішніх державних позик;

- впровадження сучасних систем моніторингу та перманентного контролю з боку держави та суспільства за ефективністю використання інвестиційного потенціалу.

Покращення інвестиційного забезпечення галузі у регіонах країни матиме всеохоплююче позитивне значення, оскільки воно впливатиме як на соціальний й економічний розвиток аграрної сфери так і на покращення екологічної ситуації. Не розпорошуючи, а концентруючи інвестиційні потоки у напрямі визначених основних політичних цілей можна досягти значного позитивного ефекту у розвитку галузі. У разі погіршення умов інвестування, відповідальність за незадовільний стан реалізації інвестиційної політики повинні нести як державні органи влади, так і регіональні та місцеві, оскільки політичні цілі є єдиними для усіх гілок влади. При цьому, слід пам’ятати, що концепції реалізації політичних цілей у різних регіонах будуть мати певні відмінності, оскільки вони відрізняються за своїм соціально-економічним розвитком. Спільними для них мають бути наступні елементи концептуальних засад:

- пошук та залучення додаткових джерел фінансових ресурсів у розвиток соціально-економічної сфери галузі;

- сприяння культурному та духовному розвитку нації;

- підвищення рівня продовольчої безпеки країни;

- створення умов соціального захисту населення та зменшення його міграції за межі сільських територій.

Отже, реалізація концепції державної інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства, ґрунтуючись на принципах цілісності, соціальної відповідальності, стабільності, обачливості, законності, об'єктивності, узагальнення сприятиме забезпеченню сталості розвитку галузі, зростанню ефективності формування й використання економічного, соціального та природо-екологічного потенціалів, зміцненню конкурентоспроможності аграрного виробництва, гарантуванню продовольчої безпеки країни.

5.2. Інноваційний розвиток аграрної галузі – основний метод активізації інвестиційних процесів

Одним з пріоритетних напрямів державної політики в Україні є інноваційна діяльність, яка регулюється Законами України «Про інноваційну діяльність» [126], «Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» [127], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [128] та іншими законодавчими і нормативними документами. Як і всі країни світу наша держава формує власну науково-технічну політику, направлену на забезпечення конкурентних переваг вітчизняної продукції.

Необхідною умовою забезпечення ефективного розвитку аграрної сфери економіки є зміцнення інноваційного потенціалу суб'єктів господарської діяльності, що сприятиме технічному і технологічному переозброєнню галузі, підвищенню ефективності управління інноваційно-інвестиційними процесами, зміцненню конкурентних позицій на продовольчому ринку.

Економічна категорія «інновації» трактується вченими неоднозначно. Вперше це поняття описав австрійський економіст Й. Шумпетер, який виділив декілька ознак, які характеризуються [359]:

- використанням нової техніки та технології, або ж новим забезпеченням ринкового виробництва;

- впровадженням продукції з новими якостями, використанням нової сировини;

- зміною організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення;

- появою нових ринків збуту.

За визначенням О.Г. Шпикуляк, Л.І.Курило, О.М. Супрун інновація – це нове значення, отримане у результаті науково-технічної діяльності, творчої праці, яке набувши форму інтелектуального продукту приймає участь у ринковому обміні [368].

Пакуліна А.А. й Євсєєв А.С. трактують це поняття як «… використання новизни у вигляді нових технологій, видів продукції й послуг, нових форм організації виробництва й праці, обслуговування й управління» [282].

Враховуючи думку цих, а також таких відомих вчених як Г.О. Андрощук [17], О.І. Волков [62], М.М. Гаврилюк [86], М.В. Зубець [130], Л.О. Мармуль [185], П.Т. Саблук [299], Н.М. Сіренко [301] пропонуємо поняття «інновації» розуміти як процес впровадження нововведень у виробництво для створення більш конкурентного продукту: продукції, технологій, послуг, методів і форм управління з метою одержання соціально-економічного та екологічного ефекту, для більш повного забезпечення потреб суспільства.

Інноваційний процес є комплексом використання заходів, які включають розробку інноваційних програм, використання інноваційного потенціалу з метою їх реалізації та застосування дієвих важелів впливу, що підвищують рівень ефективності використання інноваційних ресурсів. До інноваційних ресурсів Л.О. Зайцева [133] та В.В. Юкіш [373] відносять маркетингові, технологічні, нематеріальні, виробничі, кадрові, економічні, фінансові та інформаційно-комунікаційні. Такої ж думки дотримується Т.М. Янковець [376]. Враховуючи особливості сільськогосподарського виробництва, до переліку інноваційних ресурсів, на нашу думку, слід віднести природно-

екологічний ресурс та науково-технічний ресурс суб'єктів господарської діяльності. Інноваційний процес повинен бути безперервним, оскільки тільки за умови постійного оновлення технічних засобів, технологій, методів управління, створення сучасних інноваційних виробничих структур можливо здійснювати виробництво конкурентоспроможної продукції та розширювати сегмент її присутності на ринках збуту. Практика показує, що суттєві позитивні зміни у виробництві відбуваються в міру накопичення досвіду господарювання у ринкових умовах та впровадження наукових розробок. Враховуючи напрями розвитку сільськогосподарського виробництва у світі, необхідно вітчизняного товаровиробника орієнтувати на впровадження інноваційних технологій та оновлення застарілої технічної бази. Впровадження інноваційних технологій, пошук ринків збуту інноваційних ідей, розвиток комерціоналізації наукових розробок потребує стратегічного наукового планування та управління інноваційними процесами [235], [258]. Формування інноваційних пріоритетів розвитку аграрного виробництва повинно передбачати розробку програмних дій та системи інноваційного забезпечення [283. с.66]:

- вдосконалення соціально-економічних відносин;
- впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- розвиток організаційно-економічних відносин;
- покращення заходів щодо вдосконалення виробничої та соціальної інфраструктури;
- інвестиційне забезпечення відтворювальних процесів;
- покращення екологічних умов.

Підґрунтям стратегічного інноваційного розвитку сільського господарства має бути покращення інвестиційного клімату галузі; розвиток продуктивних сил; ринкової інфраструктури; ділової активності підприємців; заохочення науковців з боку держави та приватних виробничих структур до співпраці. Результативність інноваційної діяльності залежить від таких чинників, як система управління інноваційним забезпеченням галузі;

готовність суб'єктів господарської діяльності до переходу на інноваційну модель господарювання; готовність усіх учасників інноваційного процесу до активної співпраці. Механізм управління інноваційними процесами повинен бути таким де б усі його складові були взаємозалежними. Від синхронності їх дій залежатиме рівень інноваційності підприємства, галузі. Механізм управління може існувати і діяти як відкрита система, на яку впливають зовнішні і внутрішні фактори, гальмуючи або активізуючи інноваційні процеси. Він повинен бути простим і відповідати таким принципам як цілісність, безперервність, системність, взаємодія, рівновага, взаємозалежність. Схематично механізм державного управління інноваційними процесами аграрної галузі на рівні регіону може бути представлений так (рис. 5.2)

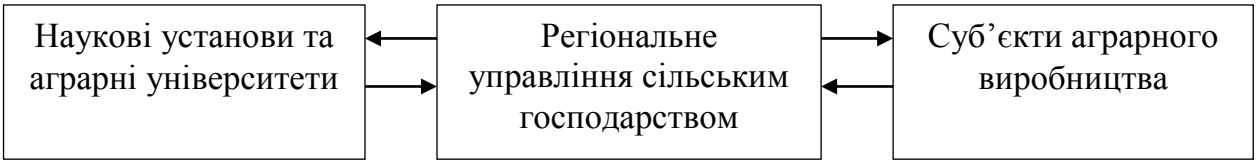

Рис. 5.2 Механізм державного управління інноваційними процесами аграрної галузі

Джерело: побудовано автором на основі [38]

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що інноваційна система – це складова загальної системи управління сільським господарством на рівні держави, регіону, підприємства, де усі учасники інноваційного процесу беруть активну участь у реалізації інноваційних програм і несуть спільну відповідальність за її виконання.

Перспективний розвиток галузі у регіоні визначається її інноваційним потенціалом, техніко-технологічним й структурно-організаційним оновленням, впровадженням досягнень сучасної науки у виробництво. Визначаючи роль науки у інноваційному процесі, Верховна Рада України у своїй Постанові від 11.02.2015р. №182-VIII [284] зазначила, що завдяки стимуляції розвитку світової науки, ринок наукоємкої продукції зростає

швидше ніж у 2 рази у порівнянні з темпами росту світової економіки. І хоча за обсягами витрат на наукові дослідження і їх розробку наша країна відстає від ведучих країн світу, підписання Угоди про асоціацію з ЄС відкриває перспективи інтеграції вітчизняної науки у європейський дослідницький простір. Аналізуючи розвиток аграрної науки України слід відмітити, що не дивлячись на те, що за обсягами виробництва й експорту аграрний сектор економіки посідає серед інших галузей одне з провідних місць, обсяги фінансування її є недостатніми (додаток Ш).

Як видно з додатку кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок у аграрній галузі, у середньому за 2010-2017рр. складає лише 7,4% до усіх галузей країни. До того ж, цей показник зменшився по відношенню до 2010 року на 0,5%. Внутрішнє фінансування наукових досліджень і розробок у сільському господарстві незначне і склало, у середньому за вісім років наших досліджень (2010-2017рр.), 6,0% від загальної суми витрат на ці потреби усіма галузями. Цей показник занадто мізерний у порівнянні з фінансуванням наукових розробок промислових галузей. Тільки медична, суспільна та гуманітарна науки фінансуються гірше аграрної.

На фоні зниження видатків на розвиток вітчизняної науки, зарубіжні країни їх збільшують [203, с.8]. Якщо в Україні частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки з 2011 по 2015 рік зменшилася з 0,80 до 0,64% від загального обсягу ВВП, то у країнах ЄС, за аналогічний період цей показник зріс і становив 2,03% ВВП. А у таких країнах як Данія, Австрія і Швеція витрати на науку у 2015 році склали вище 3,0% ВВП і продовжують зростати.

Практичний досвід господарювання у ринкових умовах підтверджує, що аграрні підприємства, які не приділяють належної уваги інноваційній діяльності «… морально застарівають і вибувають із боротьби за споживача» [302]. Тому одним з основних завдань держави на сучасному етапі трансформаційних перетворень має бути поліпшення економічного стану

суб’єктів аграрного виробництва шляхом інноваційного оновлення виробничої бази, активізація пошуків нових структурних угрупувань товаровиробників аграрної продукції і переробних підприємств, націлення їх виробничої діяльності на спеціалізацію та впровадження нових методів управління сільським господарством. Така державна політика сприяла б збереженню і примноженню інноваційного потенціалу у сільському господарстві, забезпечила б можливість виходу країни на рівень високорозвинених держав.

Крім недостатніх обсягів фінансування наукових досліджень, розробок та скорочення кількості наукових кадрів, до чинників, які стримують розвиток аграрної науки слід віднести:

- слабку фінансову та матеріально-технічну базу суб'єктів виробництва;

- відсутність дієвого механізму зв'язку між науковими установами і виробничими структурами;

- відсутність розвинутого ринку інноваційних технологій в АПК;

- відсутність механізму конкурсного відбору наукових розробок на рівні інноваційних проектів, що впроваджуються у аграрне виробництво;

- нерозвиненість інноваційних кластерів в аграрній сфері економіки;

- відсутність ефективних методів фінансування інноваційної діяльності;

- високі ризики реалізації масштабних наукових досліджень;

- невисока заробітна плата науковців і відсутність соціальних пільг та ін.

Науково-технологічне забезпечення сільськогосподарських підприємств та ефективне використання виробничих потужностей повинно відбуватись шляхом оновлення виробничих фондів і модернізації технічних засобів. Це дозволить значно підняти рівень механізації і автоматизації виробничих процесів та знизити рівень ручної праці у сільському господарстві. При цьому, зменшиться кількість паливно-енергетичних ресурсів та сировини на виробництво одиниці сільськогосподарської продукції, підвищиться рентабельність агроформувань. Технічні і технологічні зміни обов'язково призведуть до появи нових професій, підвищення кваліфікаційного рівня як

робітників так і управлінців. Навчання персоналу і підвищення їх кваліфікації уже тепер є одним з основних чинників економічного і соціального розвитку. Тому на базі вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів, дослідних станцій та професійно-технічних коледжів необхідно вести підготовку і перепідготовку фахівців, які братимуть участь у реалізації державних і регіональних програм економічного і соціального розвитку. Без належного кадрового забезпечення виконання положень тієї чи іншої програми буде нездійсненою мрією.

Держава повинна впровадити пільгову підтримку підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність та на конкурсній основі приймають участь у реалізації інноваційно-інвестиційних стратегічних проектів.

Працівникам вищих учбових закладів та наукових установ, які беруть безпосередню участь у реалізації економічних і соціальних програм, доцільно запровадити спеціальні заохочувальні грошові доплати, а молодим вченим виділяти пільгове житло та запровадити спеціальні пільги під час захисту кандидатських та докторських дисертацій.

У регіонах необхідно створити спеціальні сайти, які б популяризували інноваційні розробки у розрізі окремих галузей АПК.

З боку держави важливим важелем впливу на пожвавлення інноваційної діяльності у галузі могло б також бути пряме фінансування розробок новітніх технологій; пряме фінансування регіональних інноваційних проектів на початкових етапах їх розробок; надання відповідних пільг підприємствам, які займаються реалізацією інноваційних проектів; створення банку інноваційних технологій та ін..

Формуючи стратегію державної політики інноваційного розвитку АПК, необхідно звернутись до досвіду Європейських країн, якими ще у 70-ті роки минулого століття була створена інноваційна Європейська мережа (кластер) з центром у Брюсселі [87]. У цих країнах інноваційними розробками і їх впровадженням займаються, в основному, великі корпоративні структури, які

здатні акумулювати значні обсяги фінансового капіталу, залучаючи великі кошти для реалізації масштабних інноваційних проектів.

Для прискореного впровадження інноваційних розробок в країнах Західної Європи, Америці, Японії, Китаї та інших розвинених країнах діють активно дорадчі служби, системи підготовки і перепідготовки працівників сільського виробництва [343]. Європейська система дорадчої служби характеризується розгалуженістю приватних дорадчих служб із солідною дослідницькою базою [305].

На відміну від наведених прикладів, наші спостереження за дією державних дорадчих служб, які функціонують при районних Управліннях сільського господарства і продовольства, виявили їх повну бездіяльність, відсутність у них будь-якої інноваційної інформації та зв'язку з товаровиробниками. Таке формальне відношення до цієї, вкрай важливої, справи вказує на неефективність системи управління сільським господарством на регіональному та місцевому рівні та відсутність матеріальної зацікавленості працівників апарату управління, відповідальних за впровадження інвестиційно-інноваційних проектів.

Сільськогосподарська сфера виробництва повинна постійно перебувати у стані інтенсивного ресурсно-технологічного оновлення: створення і впровадження інтенсивних технологій, що сприятимуть здешевленню виробленої продукції та підвищенню їх якості; створення великомасштабних наукових технологій, які забезпечуватимуть замкнутий, екологобезпечний цикл виробництва; впровадження нових систем управління сільським господарством, які б забезпечували високу ефективність використання інвестиційних ресурсів.

Стратегічна спрямованість інноваційної діяльності повинна бути системною і багатовекторною, направленою на підвищення конкурентоспроможності як на внутрішньому так і зовнішньому ринках. Зайнявши ведуче положення в експорті пшениці, ячменю, кукурудзи та сої на світовому ринку, галузь відстає за якістю вирощеної продукції та

врожайністю сільськогосподарських культур. Тому якнайшвидше необхідно звернути увагу на поліпшення стану селекційної роботи, зміцнивши кадровий потенціал та впровадивши додаткове фінансування селекційних програм.

Стратегія державної політики інноваційно-інвестиційного розвитку повинна передбачати активізацію інноваційних процесів у кожному з регіонів країни, скеруванню наукових розробок на підвищення рівня привабливості сільського господарства.

Інвестиційна діяльність у регіонах потребує методологічних і практичних заходів, спрямованих на розробку індивідуальної інноваційної системи управління інвестиційними ресурсами в розвиток сільськогосподарського виробництва. Дієвий вплив органів державного управління та місцевого самоврядування на цей процес є запорукою його незворотності та постійного удосконалення. Саме стратегічний підхід щодо розвитку інвестиційної діяльності дасть змогу окреслити мету і цілі розвитку аграрної сфери, визначити основні напрями її інвестування та створення відповідник умов для активізації інноваційно-інвестиційних процесів. Цілеспрямована регіональна економічна політика, інноваційна діяльність підприємницьких структур, інформаційне забезпечення населення має бути тим локомотивом, який забезпечить стрімке економічне зростання на основі масштабного залучення інвесторів.

Теоретико-методологічним підґрунтям стратегічного розвитку сільського господарства має бути розробка стратегії покращення інвестиційного клімату, який має свої регіональні особливості, що залежать від рівня розвитку продуктивних сил; розвитку ринкової інфраструктури; ділової активності населення; традиції ведення сільськогосподарського виробництва; сприйняття інтегрованого (спільного) методу управління виробничими структурами.

Адаптація до ринкових умов пов'язана зі зміною взаємовідносин між товаровиробниками, суспільством і державою, яка поступово втрачає своє

значення як монополіста у всіх сферах життєдіяльності країни. Наукові установи в нових умовах вже не можуть працювати тільки на виконання державних замовлень. Все більш зростаючі потреби сільськогосподарських підприємств та виробничих об'єднань в інноваційних технологічних розробках спонукають до комерціоналізації наукової діяльності. Цьому також сприяє загострення конкурентної боротьби на продовольчих ринках у всіх країнах світу.

Недостатнє державне фінансування наукових програм, відставання у проведені досліджень від тих, що проводяться в Західних країнах, спонукає аграрні підприємства закуповувати техніку не вітчизняних, а зарубіжних фірм, таких як: «Джон Дір», «Класс», «Домінатор», «Сампо», а також насіння гібридів овочевих та інших сільськогосподарських культур, гербіцидів і пестицидів, які виробляються відомими у світі фірмами «Дьюпон», «Монсонто» та ін. і застосовуються на наших вітчизняних сільськогосподарських угіддях.

Вище перелічені та інші фірми, доказують на практиці переваги використання сучасної техніки і технологій у виробництві сільськогосподарської продукції. Разом з цим слід зазначити, що в останні роки вітчизняними машинобудівними заводами розпочате виробництво сучасної зернозбиральної, грунтооброблювальної, зернопосівної та іншої техніки, яка нічим не поступається зарубіжним аналогам. Але недостатні обсяги, її виробництва не дозволяють поки що на рівних конкурувати з зарубіжними фірмами.

Наші дослідження підтверджують висновки зроблені багатьма іншими науковцями, що одним з основних чинників, який стримує впровадження інноваційних технологій у виробництво, є не тільки відсутність відповідних розробок і сучасних технічних засобів [14], а й відсутність знань у фермерів при впровадженні новітніх технологій у сільське господарство. Відсутність системи підготовки і перепідготовки кадрів є надзвичайно важливою проблемою. Сучасні технології потребують висококваліфікованих

працівників, здатних впроваджувати інноваційні задумки вчених у реальне виробництво. Регіональна і державна економічна політика повинна враховувати це, сприяти поліпшенню матеріально-технічної бази навчальних закладів та створювати сприятливі умови для підвищення кваліфікації не тільки для спеціалістів, які працюють або працюватимуть безпосередньо у господарствах, а й для професорсько-викладацького контингенту.

Великий термін трансформації планової економіки у ринкову пояснюється також відсутністю належних знань і досвіду практичної роботи у керівників сільськогосподарських підприємств. Не знаючи механізмів залучення інвестицій та досвіду співпраці з кредитними установами і страховими компаніями, важко підвищити рівень виробництва. Відсутність у більшості господарств служб, які б займалися перспективним плануванням, бюджетуванням та прогнозуванням, робить суб'єкти господарювання неконкурентоспроможними та уразливими до всіляких ризиків. Такі господарства характеризуються складним фінансовим станом, відсутністю обігових коштів та неспроможністю купувати страхові послуги. Значна більшість суб'єктів господарювання шляхами уникнення ризиків вважають: дотримання агротехнологій (86%); страхування (71%); застосування новітніх технологій (68%) [331]. Складні умови страхування та відсутність гарантій своєчасного отримання відшкодування в разі настання страхового випадку є чинниками низького попиту на страхові послуги з боку економічно слабких сільськогосподарських підприємств.

Підготовка та перепідготовка кадрів для села за програмою, яка б відповідала потребам сучасного підприємництва, тісна їх співпраця з науковими установами, органами державного управління, фінансовими установами, інвестиційними і страховими компаніями сприятиме інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.

Практика показує, що суттєві зміни у виробництві відбуваються в міру накопичення досвіду господарювання в ринкових умовах та впровадження наукових розробок. Освоєння сучасних технологія, пошук ринків збуту

інноваційних ідей, розвиток комерціоналізації наукових розробок потребує стратегічного наукового планування та управління інноваційними процесами на рівні окремих регіонів країни [256], [258], [302].

Стратегією розвитку сільського господарства передбачено сприяння процесам інтеграції аграрних підприємств та їх спеціалізації. Але до цього часу відсутня концепція створення інтегрованих об'єднань. Не визначено, яка з інтегрованих структур найбільш відповідає умовам господарювання у аграрному секторі економіки. Немає відповіді і на питання, як буде відбуватися взаємодія державних органів влади з такими господарськими структурами.

На наш погляд, такі інтегровані об'єднання, як агрохолдинги, недостатньо впливають на соціальний розвиток у сільській місцевості. По-перше, агрохолдинги, сплачуючи податки за місцем їх регістрації, не поповнюють бюджети сільських рад; по-друге, агрохолдинги, обробляючи по декілька сот тисяч гектарів орної землі і, застосовуючи інноваційні технології, вирощують високі врожаї сільськогосподарських культур, але їх зовсім не обходить розвиток інфраструктури села [165], [258]. Ті незначні відрахування, які вони роблять з метою розвитку деяких сільських територій, є необов'язковими і здійснюються як спонсорська допомога; по-третє, агрохолдинги, здійснюючи власну економічну політику, не сприяють розвитку фермерських та особистих селянських господарств, не вирішують проблему зайнятості сільського населення, не підвищують рівень ділової активності у сільській місцевості.

Враховуючи напрями розвитку аграрної сфери економіки у регіонах, високу розвиненість переробної галузі, надзвичайно велику активність фермерських та особистих селянських господарств, традиції корпоративного господарювання в Україні та, беручи до уваги світовий досвід, рекомендуємо розвивати аграрний сектор у напрямі створення аграрно-переробно-збутових кластерів як інноваційної господарської структури. Виробнича діяльність їх

спрямовуватиметься на збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та зниження її собівартості до рівня конкурентоспроможної як на внутрішньому так і зовнішньому ринках, на основі раціонального використання природних, виробничих та людських ресурсів, розвитку процесів капіталізації та впровадження інноваційних технологій у виробництво [38], [257].

У деяких вітчизняних публікаціях кластери розуміються як формальні об'єднання, засновані на договірних засадах [100]. На противагу такого розуміння сутності кластера наводимо приклади зарубіжних вчених тлумачення даної категорії, на які указують Г.А.Семенов та О.С.Богма у своїй монографії [306]. Вони розуміють під кластерним об'єднанням «угрупування незалежних компаній та установ», «сплавом підприємств та інвестицій». М.Портер, основоположник теорії розвитку кластерів, вважав, що кластери можуть відрізнятися за галузями економіки, своїми розмірами, широтою охоплення, рівнем розвитку і залежать від економічної політики держави та її регіонів [286]. Такої ж думки дотримуються багато вітчизняних вчених [166], [311] та ін.

Найбільш поширеним поняттям в економічній літературі Заходу є «регіональний кластер», що підкреслює важливість врахування такого чинника як територія. Саме регіональні кластери будуються з врахуванням місцевих факторів впливу на розвиток економіки та утворюються з ініціативи регіональних суб'єктів господарювання [309]. Соколенко С.І., як один з ініціаторів запровадження в Україні мережевих структур, кластером вважає географічну концентрацію взаємопов'язаних підприємств та постачальників послуг, що характерні для певного регіону [312], [314].

На думку автора, кластер агропромислового комплексу - це добровільне об'єднання сільськогосподарських підприємств та селянських господарств, переробних й обслуговуючих підприємств, а також наукових установ і державних управлінських структур, що на основі договірних зобов'язань

спрямовують свою господарську і наукову діяльність на впровадження інноваційних технологій у виробництво, переробку і збут виробленої продукції у межах одного або декількох територіально-адміністративних районів чи областей з метою отримання максимального прибутку, не втрачаючи своєю юридичної, економічної та майнової самостійності.

Структура кластера може бути різною, головне щоб він будувався на таких принципах:

- самоорганізація та добровільність входження і виходу учасників об'єднання;
- невтручання держави у господарську діяльність кластера;
- організаційна цілісність кластера та єдність цілей і мети учасників об’єднання;
- інноваційна спрямованість розвитку кластера;
- розвиток конкуренції між учасниками в межах кластера.

За формою інтеграції кластери можуть поділятися на вертикальні, горизонтальні і конгломерат; за галузевою приналежністю - міжгалузеві (вертикальні) і галузеві (горизонтальні); за масштабами діяльності - районні, міжрайонні, регіональні та міжрегіональні.

Однією з основних переваг створення вертикальних форм інтегрованих угрупувань є економічна взаємозалежність сільських товаровиробників і переробних підприємств та взаємодоповнюваність елементів їх інфраструктури. Співпрацюючи у рамках кластера, учасники об'єднання можуть оптимізовувати процеси взаєморозрахунків, авансування, товарного кредитування, спільного використання основних засобів, при цьому, ефективно використовуючи спільну інфраструктуру та вирішуючи соціальні проблеми. З метою вирішення проблем неплатежів для взаєморозрахунків у таких об'єднаннях можливо використовувати вексельну форму розрахунків, що зменшуватиме фінансову залежність учасників кластерних угрупувань від кредитних установ та сприятиме їх фінансовому оздоровленню. Таким

чином, кластеризовані об'єднання дозволять учасникам угрупування долати існуючі недоліки ринку за рахунок внутрішнього ринку капіталу, спільної інфраструктури, маневрування трудовими ресурсами та ін., отримуючи певну перевагу у сфері виробництва, збуту, послуг, інвестування. Кластеризація допоможе малим і середнім агроформуванням успішно конкурувати з великими компаніями.

Розвиток спеціалізації та кооперації у кластерному утворенні може забезпечити високий рівень крупно-товарного виробництва з залученням у виробничий процес великих і малих сільгосппідприємств, фермерських і особистих селянських господарств, що стимулюватиме розвиток інвестиційних процесів у сільському господарстві.

Державні та регіональні органи влади повинні бути зацікавлені у прискоренні інтеграційних процесів, так як економічні процеси ставатимуть більш керованими, інвестиційні ресурси концентруватимуться на пріоритетних напрямах, а їх використання буде більш ефективним. Враховуючи досвід впливу іноземних держав на розвиток сільського господарства, незавершеність трансформаційного періоду в Україні, високий рівень корумпованості суспільства, недосконаліть процесів реформування АПК, а також те, що держава є активним суб’єктом земельних відносин (регулює ринок землі та здійснює заходи по збереженню її родючості, здійснює контроль за використанням зрошувальної й осушувальної мереж та водних ресурсів на півдні України), вона повинна мати представництво у кластеризованих об'єднаннях. Являючись активним інвестором сільськогосподарської галузі, держава повинна здійснювати контроль за ефективністю використання, інвестованих у виробництво, коштів та своєчасність їх повернення у відповідності до чинного законодавства. Тільки держава може активно впливати на розвиток спеціалізації у господарствах, створюючи тим самим передумови побудови кластерів зерно-круп'яного, м'ясо-молочного, плодоовочевого та інших спрямувань.

Не являючись юридичною особою, кластери повинні функціонувати на комерційній основі, але напрями своєї економічної діяльності повинні погоджувати з державними органами влади, отримуючи замовлення на виробництво тих чи інших видів продуктів або сировини. Особливо це повинно стосуватися якісних характеристик продукту. Тому планування виробництва продукції у сільськогосподарських кластерах повинно бути обов'язковим елементом управління. Не втручаючись у господарську діяльність суб'єктів господарювання, а застосовуючи систему засобів, важелів, методів і стимулів, держава повинна створювати сприятливе середовище для розвитку кластеризації, спрямовуючи діяльність у русло в якому б поєднувалися інтереси держави, регіону, учасників кластеризовних об'єднань та суспільства.

Державні органи управління сільським господарством, як на районних так і обласних рівнях, повинні сприяти підвищенню ефективності аграрного виробництва на основі освоєння досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду. Вони повинні здійснювати не тільки контролюючі та консультативні функції, а стати посередниками між науковими і виробничими структурами, надаючи науково-методичну підтримку реалізації інноваційно-інвестиційних програм економічного і соціального розвитку регіону. Поруч з іншими функціями, управлінські структури повинні виконувати такі обов'язки як збір, узагальнення та пропаганду нововведень, які впроваджуються у господарствах регіону; вивчати попит товаровиробників на ті чи інші інноваційні розробки та сприяти їх впровадженню у виробництво; проведення семінарів, конференцій та занять з ціллю підвищення кваліфікації товаровиробників.

Однією з головних складових стратегічного напряму інноваційного розвитку сільського господарства повинно бути докорінне реформування вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів з метою максимального їх зближення з аграрним виробництвом. Тому у сфері науки

та вищої освіти головним має бути значення підвищення якості освіти; створення належних умов для ведення наукової діяльності; зміцнення зв'язків між науковими установами та вищими навчальними закладами з метою поліпшення професійної підготовки кадрів для села та підвищення рівня науково-дослідницької діяльності; більш активне залучення науковців до розробки та впровадження у виробництво інноваційно-інвестиційних програм [235].

З метою реалізації вищезазначених завдань треба, об'єднавши зусилля Міністерства освіти та науки України з профілюючими міністерствами, створити єдині навчально-наукові корпоративні комплекси у кожному з регіонів України, де аграрні університети та науково-дослідні інститути разом би відповідали за професійну підготовку студентів, перепідготовку фермерів, спеціалістів й керівників сільського господарства та спільно виконували б державні програми наукових досліджень під керівництвом Академії аграрних наук України. Підсиливши їх створенням технопарків, технополісів та бізнес-інкубаторів можливо отримати регіональні навчально-наукові кооперативні комплекси, які не поступалися б тим, що є у передових країнах світу.

Створення на базі університетів та науково-дослідних інститутів технологічних парків, та бізнес-інкубаторів активізує комерціалізацію наукових розробок, скоротить термін між розробкою інноваційних технологій та отриманням інноваційного продукту, дозволить здійснити професійну підготовку студентів на рівні європейських стандартів. По закінченні навчання студенти зможуть повністю оволодіти практичними знаннями і бути готовими відразу ж займатися агробізнесом. Являючись невід'ємною частиною інноваційно-інвестиційної інфраструктури та ядром науково-навчального комплексу, бізнес-інкубатори допомагатимуть студентам засновувати власний бізнес.

Одна з можливих моделей регіонального корпоративного науково-навчального об’єднання нами пропонується для практичної реалізації у будь-якому регіоні України (рис.5.3).

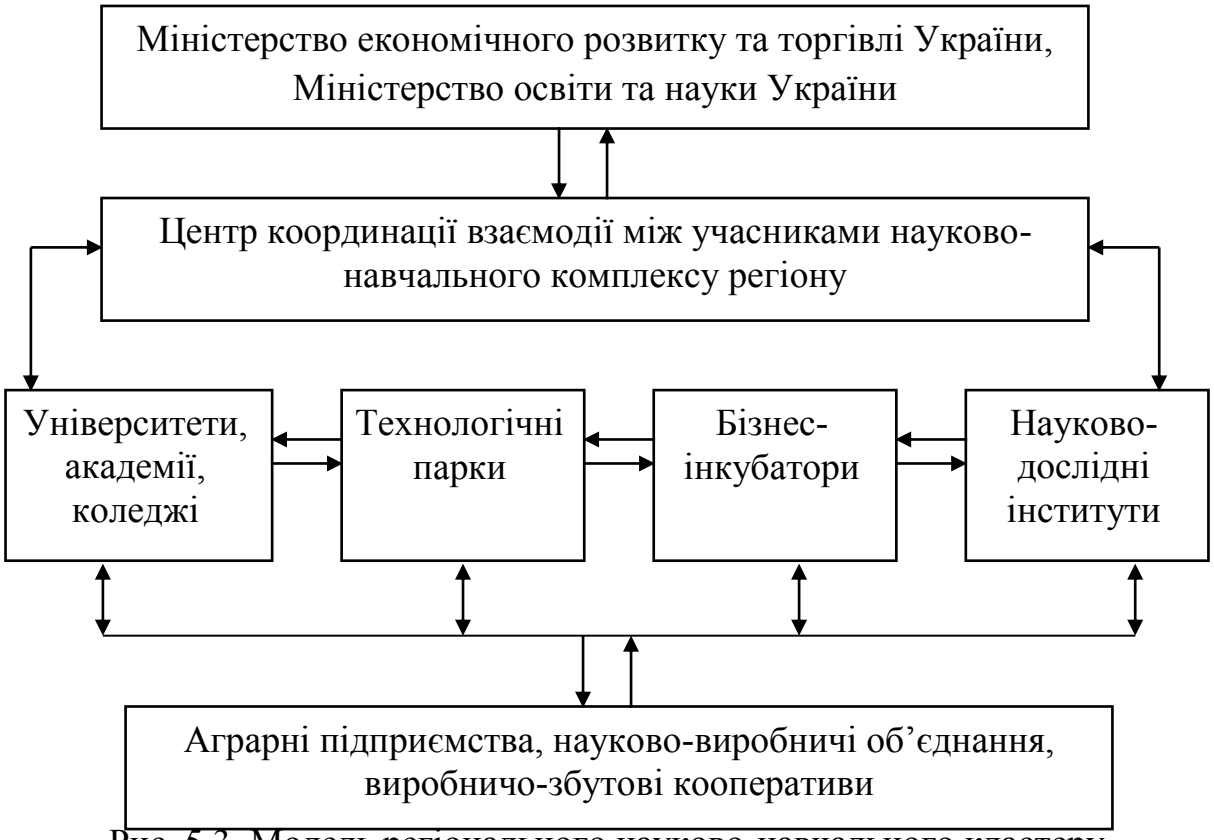

Рис. 5.3. Модель регіонального науково-навчального кластеру

Джерело: побудовано автором на основі [40], [41]

В Україні у 1998 році було створено перше об'єднання бізнес-інкубаторів (Асоціація українських бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів), яке об'єднує 60 юридичних та 100 фізичних осіб. Членами Асоціації є науковці, підприємці, вітчизняні та зарубіжні консультанти. За даними Асоціації більшість бізнес-інкубаторів в країні майже не функціонують із-за відсутності коштів для свого розвитку. На відміну від України, у зарубіжних економічно-розвинених країнах мережа технологічних парків та бізнес-інкубаторів постійно розширюється. Вони розглядаються як центри вирішення проблем інноваційного розвитку національних економік [312].

На даний час у світі більше 600 технопарків, в т.ч. у США - 140, Європейському Союзі - 260, Китаї - 130, Росії - 60. У більшості країн світу ці

інноваційні структури фінансуються за рахунок державних бюджетів на 50-100%. В Україні держава фінансує технологічні парки та бізнес-інкубатори менше 10% [346]. Фінансова підтримка здійснюється за рахунок субсидіювання, надання державних коштів. Вони звільняються від ввізного мита при ввезені в Україну нового устаткування та обладнання, а також тих матеріалів, які не виробляються в країні; суми податків на прибуток, одержаного шляхом реалізації власних інноваційних технологій.

Основними фінансовими донорами бізнес-інкубаторів є регіональні венчурні фонди та фонди підтримки малих інноваційних підприємств. Венчурні фонди створюються згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 14.08.2008 р. №447 за рахунок недержавних коштів та спеціалізованих фінансових фондів і у своїй практичній діяльності керуються законодавчими документами такими як Закон України «Про венчурні фонди інноваційного розвитку», Закон України «Про венчурні інвестиційні компанії» та ін.

З метою зміцнення зв'язку між наукою і виробництвом доцільним є створення у регіонах банку інноваційних розробок, який би містив перелік наукових досліджень, що мають практичне значення та пропозицій науковців щодо умов їх впровадження. Такий перелік закінчених наукових розробок та рекомендацій могли б здійснювати, наприклад, у Херсонській області 13 наукових установ галузевого профілю та вищі навчальні заклади. Серед них Інститути: землеробства південного регіону УААН, південного овочівництва і баштанництва УААН, тваринництва степових районів «Асканія-Нова», рису УААН, Степоінституту лісового господарства, біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Фальц-Фейна УААН, науково-дослідний та проектний інститут землеустрою; Херсонський обласний державний проектно-технологічний центр охорони родючості ґрунтів і якості продукції «Облдержродючість»; Херсонський державний аграрний університет, Херсонський національний технічний університет та ін.

Такі можливості є і в інших регіонах країни, де поступово формується науково-інформаційна сфера з власною інфраструктурою. Прикладом цього може бути Одеська область, де завдяки виконанню Регіональної цільової економічної програми на 2009-2013 рр. створено такі інноваційні інфраструктури: Центр інноваційного розвитку; Центр передачі сучасних технологій малим підприємствам; Інноваційно-аналітичний бізнес-центр європейського зразка; Інноваційний фонд; Венчурний фонд; шість бізнес-інкубаторів, шість науково-виробничо-інноваційно-інвестиційних комплексів, шість підрозділів по наданню допомоги з підготовки впровадження інновацій, шість центрів трансферу технологій, шість інноваційно-технологічних кластерів у т.ч. «Сільське господарство».

Беручи до уваги те, що кооперація й інтеграція є тими факторами, які суттєво можуть вплинути на інвестиційну привабливість сільського господарства та підвищення рівня формування та використання інвестиційного потенціалу аграрної галузі, доцільно більш детально дослідити цю проблему у наступному підрозділі наукової праці.

5.3. Активізація інтеграційних процесів як форма ефективного формування та використання інвестиційного потенціалу галузі

Тенденція сучасного світового розвитку сільськогосподарського виробництва скерована на підвищення конкурентоспроможності суб’єктів господарювання та їх інвестиційної привабливості як для внутрішніх так і зовнішніх інвесторів. Одним із потужних чинників, який впливає на ці процеси є створення інтегрованих аграрно-переробно-збутових формувань.

Теорія і практика розвитку інтеграційних процесів висвітлена у наукових працях відомих зарубіжних вчених, до яких належать: І.Ансофф, Дж.Бетман, П.Кламперер, Дж.Мовер, І.Фішер [11, 54, 169, 194, 350].

Загальні питання розвитку інтеграційних процесів у аграрно-переробній сфері виробництва на сучасному рівні досліджували такі вітчизняні вчені:

В.Г.Андрійчук, В.Я.Амбросов, С.Г.Бабенко, Н.В.Гладій, С.М.Григор'єв, Н.Г.Каніщенко, І.Г.Кириленко, М.Й.Малік, Г.Е.Мазнев, В.З.Мазлоєв, Ю.О.Нестерчук, П.Т.Саблук, С.І.Соколенко та інші.

Накопичений теоретичний і практичний досвід щодо загальних питань розвитку кооперації та інтеграції у агропромисловому комплексі (АПК) є ґрунтовною базою для подальших досліджень цих процесів як у країні вцілому так і в окремих регіонах України, які відрізняються ступенем економічного і соціального розвитку, якістю орної землі, погодно-кліматичними умовами, наявністю зрошуваних систем, водоймів, розвитком ринкової і соціальної інфраструктури, кадровим і науково-технічним потенціалом, тощо.

Враховуючи ці та інші особливості регіонів, для прискорення інтеграційних процесів необхідно:

- вивчити досвід вітчизняного і зарубіжного розвитку аграрно-промислової інтеграції та можливість його впровадження у регіонах;

- оцінити умови розвитку аграрно-промислової інтеграції з урахуванням регіональних особливостей аграрного ринку та переробної промисловості, а також наявність переробних потужностей безпосередньо в сільській місцевості;

- зробити аналіз економічного стану, фінансових можливостей та розвитку ринкової інфраструктури у регіонах в межах окремих територіально-адміністративних одиниць (адміністративних районів в області);

- обґрунтувати вибір найбільш раціональної моделі інтегрованого формування для кожного з районів області з урахуванням фінансового, економічного і соціального розвитку окремих сільгосппідприємств;

- розробити механізм реалізації програми агропромислової інтеграції для кожної адміністративно-територіальної одиниці регіону;

- визначити реальні терміни поетапного виконання Програми для кожного окремого адміністративного району області.

Врахування соціальних факторів при дослідженні умов розвитку агропромислової інтеграції є обов'язковим (наявність і стан соціальної інфраструктури, кількість населення на відповідних територіях, його вік, професіональні навики, освітній рівень, ділова активність та ін.).

На першому етапі свого розвитку інтеграційні процеси повинні бути спрямовані на розвиток спеціалізації виробництва в межах сільськогосподарської галузі.

На другому етапі інтеграційні процесі потребують об'єднання різних спеціалізованих виробництв в межах суміжних галузей - сільського господарства і переробної промисловості. Таку інтеграцію називають агропромисловою або ж вертикальною [237]. Міжгалузева інтеграція дозволить аграрним і переробним підприємствам в межах регіону формувати обсяги виробництва сільськогосподарської сировини і переробки її на підприємствах області, задовольняти потреби населення у продуктах харчування та формувати експортний потенціал регіонуі.

На третьому етапі розвитку інтеграційних процесів формуються міжрегіональні виробничо-господарські та фінансово-економічні зв'язки. Міжрегіональна інтеграція в межах АПК має визначальне значення для формування продовольчої безпеки України.

Розвиток першого етапу інтеграційних процесів може відбуватися з ініціативи суб'єктів господарювання при підтримці місцевих органів влади. Другий і третій етап інтеграції потребує значних зусиль держави і суб'єктів господарювання. Адже без відповідного законодавчого забезпечення, державного управління об'єднавчими процесами та без попередньої розробки науковцями оптимальних моделей інтегрованих об'єднань для кожного регіону, інтеграційні процеси будуть стихійними, довготерміновими і занадто коштовними не тільки для аграрних і інших підприємств АПК, а й для всього суспільства. Це означає, що процеси агропромислової інтеграції повинні бути керовані державними органами влади і спрямовані на досягнення поставлених цілей.

У відповідності до адміністративно-територіального поділу країни різні агропромислові угрупування можуть утворюватися на рівні держави, економічного району, регіону, сільради. При цьому збалансованість інтересів держави, адміністративно-територіальних одиниць, агропромислових структур, підприємств, що об'єднуються, їх працівників і місцевого населення повинні максимально співпадати. Розбалансованість, чи неспівпадання інтересів, можуть призвести до загострення відносин між учасниками агропромислової інтеграції чи, навіть, руйнування. Це може погіршити виробничі відносини в цілому агропромисловому комплексі регіону, так як інтегроване угрупування є підсистемою системи вищого порядку.

Здійснюючи структурні перетворення у сільському господарстві регіону, необхідно максимально використовувати можливості для створення міжрайонних аграрно-промислових об'єднань з повним циклом виробництва, переробки і реалізації, готових до споживання, продуктів харчування. На нашу думку, такий стратегічний підхід до економічного розвитку регіону позитивно вплине на обсяги і якість місцевого виробництва, інтенсифікацію ділової активності населення, сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості сільського господарства, збільшенню потоків інвестиційних коштів та підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів господарської діяльності - учасників інтегрованих об'єднань.

Разом з цим підкреслюємо, що малі і середні сільські господарства неповинні бути антагоністами укрупнених об'єднань, хоча конкуренція між ними повинна відбуватися, що є ознакою пожвавлення виробничих процесів та формування здорового ринкового конкурентного середовища.

Входження переробних підприємств в аграрно-промислові формування буде їх природною реакцією на порушення виробничо-технологічної збалансованості між підприємствами сільського господарства, переробки, обслуговування і торгівлі, які стали наслідком приватизації та перерозподілу основних засобів виробництва. Недозавантаження виробничих потужностей

переробних підприємств сільськогосподарською сировиною призвело до різкого подорожчання кінцевої продукції, скорочення працівників, погіршення їх соціального становища. Що стосується сільськогосподарського виробництва, то через порушення зв'язків з переробними підприємствами і втрати значної частини ринку збуту вирощеної сировини, вони різко скоротили обсяги виробництва, і в першу чергу, сировини тваринницького походження, що значно послабило основу розвитку агропромислового комплексу та погіршило продовольчу безпеку держави.

Незважаючи на очевидні переваги інтегрованих об'єднань, процеси інтеграції в сільському господарстві здійснюються занадто повільно. В першу чергу, це пояснюється недосконалою державною аграрною політикою, відсутністю належної законодавчої бази, консерватизмом та інертністю сільських товаровиробників й відсутністю їхньої довіри до державних органів влади, не до кінця сформованим інститутом ринкових взаємовідносин між підприємницькими структурами, недосконалим механізмом управління сільськогосподарським виробництвом як в межах країни так і регіонів.

Враховуючи це, держава повинна більш активно втручатися у процеси аграрно-промислової інтеграції, заохочуючи її учасників до активних дій [32], [41]. При цьому державна підтримка суб’єктів аграрного виробництва повинна бути націлена на:

- збільшення обсягів бюджетної підтримки з метою відтворення матеріально-технічної бази;
- створення привабливих умов для вкладання інвестиційних коштів у сільське господарство;
- бюджетну підтримку формування ринкової інфраструктури та соціальної сфери у сільській місцевості;
- стимулювання впровадження інноваційних технологій;
- удосконалення методів кредитування товаровиробників;

- стимулювання сільгоспвиробників в покращенні родючості земель сільськогосподарського призначення;

- стимулювання створення спеціалізованих підприємств та агропромислових об'єднань.

Сучасний розвиток сільського виробництва, базуючись на державній підтримці і наукових здобутках, залежить від обсягів залучення інвестиційних коштів, ефективності їх використання та здатності інтегрованих формувань більш ефективно використовувати особливості місцевих ґрунтово-кліматичних, біологічних, матеріальних та людських ресурсів.

Побудова агропромислового інтегрованого об'єднання повинна ґрунтуватись на послідовному здійсненні низки етапів відповідно до його цілей з урахуванням наступних умов:

- визначенні і обґрунтуванні мети і цілей інтегрованого формування;

- виборі потенційних учасників об'єднання;

- виборі варіанту організаційного формування об'єднання;

- визначенні виробничо-технологічних і господарських взаємодій між учасниками формування;

- визначенні оптимальної моделі інтегрованого формування з урахуванням перспективи розвитку, виробничого і кадрового потенціалу, людських ресурсів, розвиненості ринкової інфраструктури, місцевих традицій господарювання, тощо.

При цьому, необхідно вирішити низку питань щодо розміру, форми, строків та порядку здійснювання внесків потенційними учасниками інтегрованих об'єднань.

Однією з основних мотивацій формування аграрно-промислових об'єднань є забезпечення гарантованого постачання сировини та збуту, зміцнення ресурсного потенціалу, підвищення рівня завантаженості переробних потужностей, зниження витрат на виробництво продукції [42], [43], [186].

Спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід створення агропромислових об'єднань, інтеграційні процеси мають бути спрямовані на формування об'єднань із замкнутим циклом виробництва, переробки сировини та реалізації готової, до споживання, продукції.

На наш погляд, аграрно-промислова інтеграція - це одна з форм підвищення рівня ефективності використання інвестиційного потенціалу галузі, інтенсифікації розвитку агропромислового комплексу, покращення його інвестиційної привабливості, поглиблення виробничих зв'язків та економіко-фінансових відносин між окремими учасниками об'єднання [184], [260], [262].

При цьому, інтереси держави, насамперед, визначаються забезпеченням сільськогосподарськими продуктами харчування населення, послабленням соціальної напруги, отриманням податків, участю інтегрованих формувань в регіональних та національних інноваційно-інвестиційних програмах соціально-економічного розвитку. Тому держава, як одна із заінтересованих сторін у розвитку інтеграційних процесів, повинна надавати інтегрованим об'єднанням пільги та вигідні замовлення, які гарантують їх економічний розвиток, стимулювати їх участь в соціально-економічному розвитку регіону [198], [199].

Стратегія розвитку сільськогосподарської галузі повинна передбачати стимулювання державою інтеграційних процесів на користь сільгосппідприємств, економічну підтримку сільгоспвиробників в аграрно-промислових формуваннях, які б могли в більших обсягах користуватися податковими і кредитними пільгами, використовувати переваги лізингового кредитування. Вона може здійснювати значний вплив на процеси аграрно-промислової інтеграції на основі стратегічного планування розвитку АПК, що передбачає адаптацію до умов ринку, які постійно змінюються [170], [199].

Державний вплив на інтеграційні процеси неповинен обмежуватися її впливом на об'єднавчі процеси. Він повинен охоплювати всі етапи його

розвитку, постійно законодавчо і фінансово підтримуючи розвиток аграрно-промислових об'єднань, стимулюючи їх участь у виконанні соціально-економічних державних і регіональних програм.

Одним з визначальних чинників, що впливають на розвиток агропромислової інтеграції, є інвестування аграрної і переробної виробничої сфери. Нестача сільськогосподарської сировини для переробки і достатньої кількості готової продукції для реалізації є наслідком недостатніх обсягів інвестицій, що породжує нестабільність розвитку аграрних й промислових підприємств [308], [358].

Одним з ефективних і перспективних варіантів такої співпраці могло б бути створення міжгалузевих кластерів, які б поєднували інтереси держави, регіону, сільгоспвиробників, споживачів, не обмежуючи юридичних і економічних прав кожного із учасників такого інтегрованого об'єднання. Створення саме такої інтеграційної структури пояснюється не однаковими умовами ведення господарської діяльності, рівнем технічного оснащення та впровадження інноваційних технологій, розміром господарств та їх фінансовим станом, небажанням селян віддавати в колективну власність свої земельні паї, тощо.

Зарубіжний досвід багатьох економічно розвинених країн, а також теоретичні здобутки вітчизняних вчених, свідчать, що суспільний поділ праці, а також запровадження інтенсивних форм інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання веде до кластеризації економічних систем [307], [313], [314]. Успішне їх функціонування є важливим чинником підвищення рівня конкурентоспроможності держави, регіону, підприємства в сучасних умовах посилення процесів глобалізації та світового конкурентного протистояння [32].

Кластери можуть охоплювати невелику кількість підприємницьких структур, а бо ж практично необмежену кількість підприємств і компаній. Але які б не були ці угрупування за величиною, основою розвитку кластерної

взаємодії є поглиблення форм суспільного поділу праці з метою посилення конкурентних позицій економічних суб'єктів [315].

Особливістю кластерних систем є те, що вони можуть охоплювати не тільки підприємницькі структури (виробники, постачальники, споживачі), а й урядові, громадські та наукові установи. Засновник теорії кластеризації М.Портер вважає, що найвпливовішим учасником кластерної системи повинна бути держава «як каталізатор та шукач нового [286]. Без розробки законодавчих та нормативних документів, які б визначали базові умови створення кластерів, без надання відповідної інформаційної допомоги, без створення регіональних департаментів сприяння розвитку кластерів із залученням науковців до цього процесу та громадських організацій, побудова та функціонування кластерів буде не під силу лише одним комерційним структурам. З цього випливає, що роль державних органів влади у створенні кластерів повинна бути домінуючою, оскільки тільки держава може протистояти проявам монополізму в цих об'єднаннях, виступати незалежним координатором у вирішенні питань пов'язаних з конкуренцією та економічними інтересами усіх учасників угрупувань, контролювати виконання соціальних зобов'язань, створювати умови для залучення іноземного капіталу у регіони та поліпшувати якість використання природно-ресурсного і економічного потенціалу, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу [264].

Якщо ініціатором створення інтегрованих об'єднань виступатимуть тільки державні органи влади, то такі новоутворення не матимуть перспектив на свій подальший розвиток. І навпаки, якщо держава дистанціюватиметься від цих процесів, наслідок буде аналогічним. Тому, створюючи кластери, державні органи влади повинні тісно взаємодіяти з іншими учасниками цього процесу, управляючи ним шляхом створення відповідних умов [65], [170].

На даному етапі розвитку сільськогосподарської галузі кластери можуть виступати ефективним інструментом покращення інвестиційного клімату у

державі та регіонах, залучення додаткових інвестиційних коштів в розвиток виробництва, капіталізації сільського господарства.

Кластер - це одна з форм ринкової централізації, яка поєднуючи в собі концентрацію мереж виробників, постачальників та споживачів є альтернативою галузевого підходу до розвитку всього господарського комплексу держави і регіонів і є засобом організації економічного розвитку та реалізації економічної політики держави та окремих її регіонів.

Досліджуючи розвиток складних форм кооперaційної взаємодії та суспільно-економічні наслідки кластеризації, М. Портер звернув увагу на те, що чим більше розвинені кластери в державі, тим вища конкурентоспроможність компаній, які входять в угрупування та покращується якість життя населення країни [286].

Створення кластерів в АПК є перспективним напрямом сталого економічного розвитку сільськогосподарської галузі та каталізатором розвитку інвестиційних процесів так як сприяє:

- капіталізації сільськогосподарського виробництва;
- спрямуванню капіталу на виконання державних і регіональних планів і проектів;
- залученню великих обсягів інвестиційних коштів як з внутрішніх так і зовнішніх джерел;
- активізації інноваційних процесів;
- підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарської та інших суміжних галузей економіки;
- покращенню якості управління сільським господарством та ін.

Вищеперелічені та інші позитиви кластеризації дають можливість здійснювати більш якісне довгострокове стратегічне планування в сільськогосподарській галузі на регіональному і державному рівнях та досягати окреслених стратегічних цілей.

Як елемент стратегії регіону, взаємодіючи з державою, наукою та бізнесовим внутрішнім і зовнішнім середовищем, кластер повинен

ураховувати стратегічний напрям розвитку сільського господарства регіону, держави, зарубіжних країн та завойовувати конкурентні переваги як на внутрішньому так на зовнішньому ринках.

Важливим інструментом формування і функціонування кластера є його інформаційне забезпечення. Саме пошук потенційних учасників об'єднання відбувається шляхом інформування їх щодо переваг інтегрованого (спільного) господарювання.

Економічне обґрунтування утворення кластера передбачає узгодження інтересів потенційних учасників угрупування, визначення організаційних засад і форм взаємодії. Після аналізу і оцінки економічних інтересів, визначається організаційна структура кластера, ставляться завдання учасникам на поточний і перспективний період, затверджується система відповідальності та механізму контролю за виконанням, взятих на себе, зобов'язань кожним із зацікавлених суб'єктів господарської діяльності, що є основою функціонування об'єднання.

Після цього затверджується програма розвитку кластера, визначаються стратегічні цілі і підцілі його економічного спрямування.

Одним з важливих механізмів формування кластера є складання корпоративного бізнес-плану, який об'єднує зусилля учасників з метою досягнення програмних цілей. Він повинен передбачати низку наступних оперативно-тактичних заходів:

- визначення вектора економічних інтересів об'єднання;
- вибір перспективних ринків та аналіз їх кон'юнктури;
- створення системи просування товару на ринки;
- створення механізмів залучення інвестицій та ефективного управління ними;
- створення системи взаємодії з науковими закладами;
- створення системи контролінгу [261], [263].

Беручи до уваги те, що кластер, як правило, створюється спочатку в окремо взятому регіоні, саме він, як соціально-економічна система, є

головним чинником, що сприяє його економічному розвитку. Створення регіональних і міжрегіональних кластерів є основою підвищення національної конкурентоспроможності на макро, мезо та мікро рівнях і сприяє посиленню конкурентних позицій на національному і міжнародному ринках [63]. Ефективне функціонування регіональних кластерів стане кроком до раціонального розподілу праці в межах регіону [64], сприятиме активізації діяльності державних і громадських організацій, створенню додаткових робочих місць, покращенню якості праці науковців, прискоренню темпів розвитку наукоємних технологій в сільському господарстві, раціональному використанню природних ресурсів.

В залежності від своїх розмірів, кластери мають як позитивну так і негативну сторони. Великі угрупування, маючи великий вплив на ранку, менш мобільні і нездатні швидко пристосовуватись до змін, які постійно виникають. Зате вони більш впливові на ринку своєю масштабністю, мають можливість вкладати великі кошти у інноваційні розробки та соціальні програми, впливати на економічну політику держави і регіону. Малі ж кластери є більш оперативними, гнучкими і здатні активно реагувати на запити ринку. Вирішуючи свої виробничо-комерційні проблеми вони створюють сприятливі умови для розвитку малого і середнього бізнесу, сприяють їх залученню до виконання державних і регіональних проектів і програм. Отже, присутність як великих так і малих кластерів на ринку є однією з умов сталого розвитку економіки підприємств регіону і країни.

Недостатня кількість науково-виробничих об'єднань в державі не означає, що сільське господарство і переробна промисловість нездатні до формування сучасних аграрно-промислових структур, які б сприяли покращенню регіональної та національної конкурентоздатності. Низький темп об'єднавчих процесів пояснюється, перш за все, зміною умов ведення підприємництва та пошуку нових форм ефективних інтегрованих об'єднань, здатних завойовувати не тільки внутрішній, а й зовнішній ринок, як того потребують інтереси держави і регіонів.

З огляду на формування аграрної політики держави і регіонів, найбільший науковий і практичний інтерес представляють стійкі кластерні системи [65], про що свідчать дослідження науковців. Якщо кластери донедавна були поширені в розвинених країнах, то в останні роки вони активно створюються в державах на пострадянському просторі [167], [168]. Найбільших здобутків у цьому напрямі досягли: Латвія, Литва, Естонія, Казахстан, Росія. Організація кластерної системи інтегрованих виробничих структур в Україні також знаходить своє поширення. Піонером кластеризації в державі вважається Хмельницька область, де ще у 1997- 2000 рр. було сформовано декілька виробничих кластерів, у т.ч., продовольчий та зеленого туризму в сільській місцевості, які функціонують до сьогодні.

Досвід створення кластерних структур на Поділлі, Прикарпатті, Дніпропетровській, Миколаївській, Херсонській та інших областях України свідчить про складність цього процесу, який гальмується відсутністю стійких партнерських відносин між місцевими органами державної влади і підприємцями [310].

Не дивлячись на вплив негативних чинників, передумови для активізації впровадження кластерної системи у кожному регіоні країни є, тому що:

- регіони потребують нової моделі стійкого економічного і соціального зростання;

- є достатній світовий досвід формування кластерних систем і управління ними;

- Україна, як аграрна держава, має багатовіковий досвід ведення сільського господарства, національні традиції і навики організації спільної праці, достатні природні і людські ресурси;

- наявність мережі науково-дослідних інститутів і вищих навчальних закладів та кадровий ресурс дозволяє в кожній області України активізувати процес побудови кластерів з врахуванням регіональних особливостей.

Для прискорення цього процесу необхідно внести необхідні корективи в державну і регіональну економічну політику, розробити загальнодержавні і

регіональні програми, які б сприяли залученню національних і місцевих ресурсів з метою створення і ефективного функціонування кластерних систем.

Концентруючи зусилля державних органів влади, підприємців, громадських організацій, необхідно в регіонах активно створювати і розвивати галузеві і міжгалузеві кластерні структури на основі довгострокових контрактів між учасниками об'єднань та об'єднаннями і державою. Адже тільки об'єднанням такого типу під силу виконувати державні проекти і програми, забезпечувати сталий економічний розвиток на відповідних територіях.

Прикладом вдалого формування інтегрованого об'єднання є створення в Херсонській області транспортно-логістичного кластера «Південні Ворота України». При його формуванні взято до уваги зручне географічне положення області, яка має вихід на Чорне і Азовське моря, а також, перспективу міждержавного економічного співробітництва.

Активна діяльність транспортно – логістичного кластеру показала його економічні переваги: одне з підприємств кластера «Херсонський морський торговельний порт» увійшло в сімку великих платників податків Херсонщини і в 2012 році потрапило до Реєстру державної податкової служби України як один з великих платників податків у державі.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що кластери, як активний і перспективний вид організації виробничо-комерційної взаємодії, не тільки можуть впливати на економічний розвиток окремих підприємств-учасників, а й на економічно-соціальний розвиток регіону та країни в цілому. Вони створюють основу для масштабного залучення як внутрішніх так і зовнішніх інвестиційних ресурсів, інтенсифікації розвитку малого і середнього бізнесу, позитивних зрушень у суспільному житті.

Виходячи з того, що кластери можуть значно вплинути на інвестиційну привабливість сільського господарства та його соціально-економічний

розвиток рекомендуємо для впровадження у регіонах країни наступну схему науково-виробничого кластеру (рис. 5.4).

Необхідною умовою успішного економічного розвитку кластера є заохочування науково-дослідних та освітніх закладів до участі у діяльності інтегрованого об'єднання. Це пов'язано з тим, що впровадження нового наукового продукту у виробництво є більш вагомим у порівнянні з природним та трудовим ресурсом. Впровадження нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, заміна малопродуктивних порід тварин на більш продуктивні, впровадження нової техніки і сучасних технологій - це ключ до сталого розвитку кластера. Тому оцінка кількості і якості, виробленої наукоємної продукції, є обов'язковою складовою загальної оцінки економічної діяльності об'єднання.

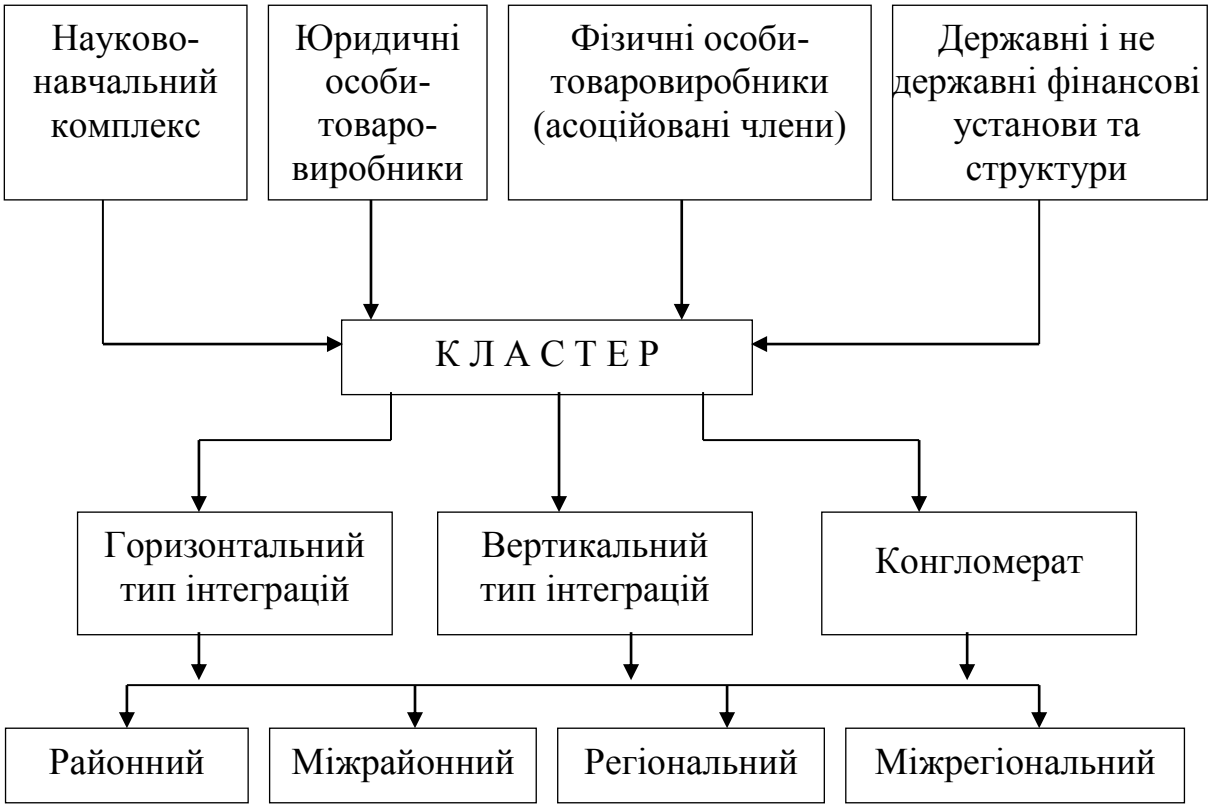

Рис. 5.4. Модель науково-виробничого кластеру у АПК регіону

Джерело: розроблено автором на основі [32], [260], [262], [264]

Створення кластеризованих об'єднань за участю сільськогосподарських виробників, переробних підприємств, вищих навчальних закладав, наукових установ, торговельних, заготівельних та інших структур, потребує створення додаткової ринкової інфраструктури, яка б відповідала запитам таких об'єднань, сприяла б поступовому переходу до більш досконалих форм співпраці між товаровиробниками, угрупуванням виробників і державою. Участь у кластерах вищих навчальних закладів та наукових державних і недержавних установ, структур, юридичних і фізичних осіб-виробників, та їх кількісний склад може постійно змінюватися в залежності від волі і бажання членів об'єднання.

Особливу роль у кластерах, як виробники, могли б відігравати особисті селянські господарства та колективи орендаторів, які виробляють майже половину сільськогосподарської продукції та сировини для переробних підприємств, але господарюють «наосліп» за принципом - спочатку вирощуємо, а потім не знаємо куди подіти отриманий врожай. При такому господарюванні, в окремі роки, гине майже половина вирощеної продукції, що не влаштовує ні виробників, ні споживачів, ні державу. У кластеризованих об'єднаннях такі товаровиробники могли б ефективно господарювати співпрацюючи через систему закупівельних пунктів, які повинні бути у кожному великому селі і виконувати функції не посередників, а структур, які є частиною інтегрованих об'єднань. Таким чином, ліквідувавши посередництво, можна значно знизити собівартість вирощеної продукції та підвищити її конкурентоспроможність. До того ж, заготівельні пункти повинні виконувати функції інформативних центрів у сільській місцевості, через які сільські жителі могли б отримувати вичерпну інформацію про економічну діяльність кластера та умови співпраці місцевого населення з ним.

Управління кластером повинно здійснюватися за двома рівнями. До верхнього рівня слід віднести стратегічне управління, а саме:

- розробку єдиної, для всіх учасників, стратегічної політики розвитку об'єднання;

- розробку довгострокових інвестиційно-інноваційних проектів і програм;

- організацію і розвиток інфраструктури об'єднання;

- розробку механізмів залучення інвестицій;

- організацію зовнішньоекономічної діяльності;

- проведення маркетингових досліджень;

- здійснення аналізу господарської діяльності кластера та винесення проекту розподілу прибутків між учасниками на їх загальне зібрання;

- розробку механізму взаємодії наукових установ з сільськогосподарськими підприємствами.

Нижній рівень управління кластером повинен враховувати специфіку ведення господарської діяльності кожним окремим учасником без зовнішнього втручання. Суб'єкти господарювання можуть між собою безпосередньо заключати договори співпраці, або ж через координаційний орган кластера, який контролюватиме міжгосподарські договірні зобов'язання (рис. 5.5).

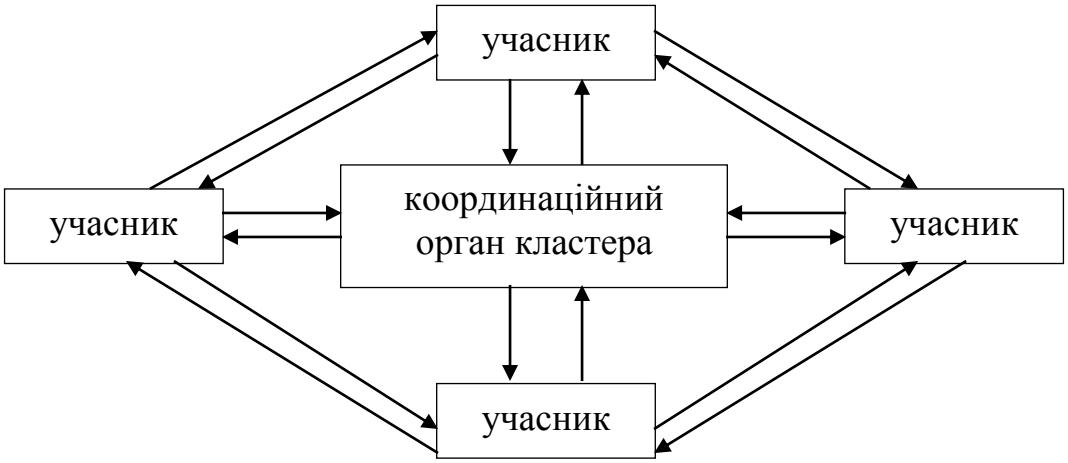

Рис. 5.5. Схема взаємодії між учасниками кластера

Джерело: розроблено автором [20], [30]

Кожен з учасників створюваного кластера повинен самостійно спрогнозувати розвиток власного бізнесу та визначити оптимальні форми взаємодії з партнерами. При співпаданні цілей розробляються й ухвалюються інституційні засади співпраці. Розподіл функцій між учасниками кластера повинен передбачати відповідальність за взяті на себе зобов'язання та обов'язковість виконання завдань, що є однією з конкурентних переваг об'єднання.

Механізм управління кластером передбачає розробку і затвердження корпоративного бізнес-плану на кожен рік, а також стратегічного, основою яких є планування, прогнозування, аналіз, дослідження поведінки конкурентів на ринках, контроль.

Визначаючи стратегічний вектор розвитку кластера необхідно:

- вивчити вітчизняний та зарубіжний досвід формування та функціонування кластерів сільськогосподарського спрямування та можливість його застосування в умовах конкретного регіону;
- виявити можливість інтеграції з підприємствами інших галузей АПК;
- обґрунтувати економічну необхідність побудови даної моделі кластера та здійснити прогноз перспективності його діяльності;
- погодити з науковими установами умови співпраці з інтегрованим формуванням, що створюється.

Формування кластера не можна вважати завершеним, доки не будуть обґрунтовані критерії оцінок, за якими буде визначатись ефективність створення і функціонування об'єднання та не буде розроблений механізм впливу на учасників. З метою покращення їх взаємодії для отримання максимального економічного кінцевого ефекту ми класифікували критерії оцінки кластера.

Основою якісної оцінки ефективності об'єднання є:

- оцінка досягнення конкурентних переваг;
- оцінка переваг довгострокових ділових міжгосподарських зв'язків;
- оцінка задоволення інтересів учасників;

- оцінка міжгалузевих зв'язків.

Критерії оцінок результативності функціонування кластера необхідно поділити на кількісні і якісні (рис. 5.6).

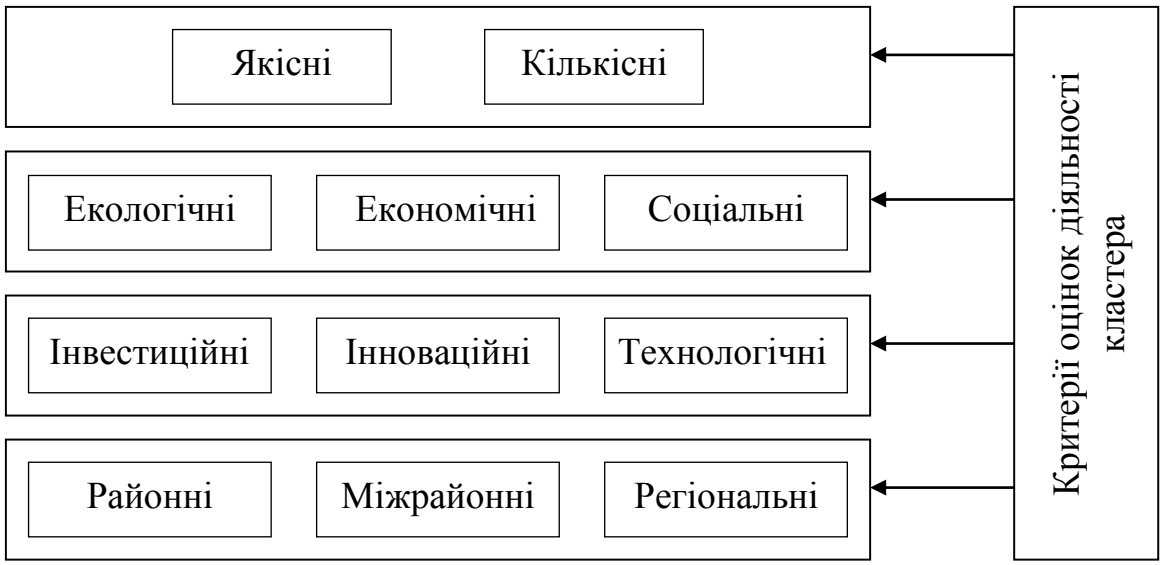

Рис. 5.6. Класифікація критеріїв оцінок кластера

Джерело: розроблено автором на основі [23], [36], [264]

Кількісна оцінка доцільності створення та ефективного функціонування кластера повинна передбачати формування системи таких показників: ефективності створення кластера (зростання обсягів виробництва і реалізації; валовий прибуток; фінансовий результат, тощо); ефективності діяльності окремих блоків - технологічного, комерційного, інноваційного, виробничо-сировинного, переробного та ін.; фінансовий стан сільськогосподарських, переробних та інших підприємств, що входять до складу кластера.

Складність оцінки економічної діяльності кластера потребує розробки методичних рекомендацій з врахуванням напряму його господарської діяльності та переліку показників, необхідних для прогнозування економічного розвитку регіону.

Оціночні показники технологічної діяльності треба указувати на ступінь використання, необхідних у технологічному ланцюгу, ресурсів та характеризувати потенціал розвитку і перспективи підвищення конкурентоспроможності об'єднання.

Оціночні показники інвестиційно-інноваційного потенціалу кластера вказують на ступінь економічного зростання та можливості збільшення продуктивності праці, технічного і технологічного оновлення, зниження собівартості виробленої продукції. При оцінці ефективності інвестування необхідно використовувати показники, рекомендовані Міністерством економічної політики України та Держкомстатом України.

Розвиток сільського господарства України залежить також від екологічних наслідків господарської діяльності виробників. Безвідповідальне і нераціональне використання зрошувальної мережі у регіонах в останні роки призвело до тяжких наслідків, пов'язаних з підтопленням багатьох населених пунктів ґрунтовими водами та виводом значної частини зрошуваних земель з технологічної експлуатації. Тому поліпшення екологічної ситуації шляхом відновлення родючості орної землі, збільшення валового збору врожаїв на цих землях має бути основною якісною оцінкою ведення господарської діяльності кластером.

Оцінка соціального ефекту від господарської діяльності кластера повинна знаходити відображення у виробничій зайнятості населення, покращенні соціальної сфери, підвищенні платні за виконану роботу.

Оцінюючи стійкість розвитку кластера, необхідно врахувати обсяги виробництва та споживання основних видів продукції на одну особу, середньомісячну заробітну плату, збільшення або зменшення кількості працюючих, введення в експлуатацію шкіл, дошкільних та медичних закладів в сільській місцевості на території, яка є зоною діяльності об'єднання.

З 2008 року намітилася тенденція до стрімкого зростання корпоративних аграрно-промислових структур, в т.ч., і агрохолдингів, становлення яких розпочалося ще на початку 90-х років минулого століття. Найбільшого поширення вони набули в регіонах, які спеціалізуються на виробництві цукру, плодів та винограду, вирощуванні і переробці м'яса птиці та худоби. Найбільш потужні з них, такі як «Нібулон», «Миронівський хлібопродукт»,

«Укррос», «Дакор», «Агропромислова фірма», «Таврія» та ін. входять до міжрегіональних аграрно-промислових структур холдингового типу.

Як правило, міжрегіональні агрохолдинги інвестуються великими інвестиційними компаніями, що є вагомою підтримкою їх комерційної діяльності. Поглиблення спеціалізації в господарствах що входять до складу агрохолдингів, сприяє зростанню врожаїв та зниженню собівартості вирощеної продукції, а також підвищує їх інвестиційну привабливість порівняно з іншими підприємствами, які не входять в об'єднання. Економічний розвиток агрохолдингів свідчить, що у перспективі вони можуть стати конкурентоспроможними на світових ринках, а деякі з них уже давно успішно реалізують свою продукцію за межами країни.

Отже, інтегровані об’єднання товаровиробників, ефективно використовуючи інвестиційний потенціал галузі, здатні активно впливати на покращення соціально-економічного стану аграрного сектору, підвищення рівня його інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. Накопичуючи значні інвестиційні ресурси та скеровуючи їх на виконання державних й регіональних економічних, соціальних та екологічних проектів і програм, інтегровані об’єднання аграрно-промислово-збутові об’єднання можуть у перспективі стати основною реалізації державної інвестиційної політики розвитку сільського господарства.

Висновки до розділу 5

1. Подальший розвиток галузі потребує поглиблення реформ у сільському господарстві України, які б сприяли якісним змінам у системі організації виробництва, формуванню й ефективному використанню інвестиційного потенціалу, зростанню темпів аграрного виробництва, покращенню якості життя мешканців сільських територій. За 2010-2017рр. не сформована така фінансово-кредитна система, яка б повністю забезпечувала потреби товаровиробників. Основними недоліками її є висока вартість

банківських кредитиві та складність процедур їх отримання, неможливість отримання кредитів під заставу земельних ділянок (паїв), обмежений доступ представників малого й середнього аграрного бізнесу до кредитних ресурсів. низький рівень прибутковості товаровиробників не дозволяє розвивати власну матеріально-технічну базу, вкладати більше коштів у підвищення родючості орної землі. Незначні темпи підвищення соціального й екологічного інвестиційних потенціалів також не сприяють економічному розвитку галузі та виходу з соціально-економічної кризи сільського господарства.

2. Зважаючи на зменшення обсягів державної підтримки суб'єктів аграрного виробництва та недостатнє інвестування галузі з боку іноземних держав, необхідно здійснити оптимізацію політичних цілей та реалізувати заходи, скеровані на удосконалення системи регіонального управління сільським господарством, стимулювання розвитку малого і середнього аграрного підприємництва, створення обслуговуючих кооперативів, відновлення зрошувальної системи, створення технопарків і бізнес – інкубаторів, забезпечення обов'язкової кваліфікаційної підготовки голів фермерських та аграрних підприємств, удосконалення системи дорадництва, забезпечення активізації процесів кооперації й інтеграції товаровиробників. Такий підхід до реалізації державної регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства сприятиме забезпеченню зростаючого розвитку галузі, зміцненню конкурентоспроможності аграрного виробництва, підвищенню рівня продовольчої безпеки країни.

3. Виходячи з реального соціо-економіко-екологічного стану аграрного сектору й фінансових можливостей країни та її регіонів, неважко передбачити, що частина стратегічних завдань, регіональною інвестиційною політикою розвитку сільського господарства на період 2010-2020 роки не буде виконана. Запропонований механізм досягнення політичних стратегічних цілей дає змогу поетапно здійснювати корегування основних напрямів активізації інвестиційних процесів, скерування їх, у першу чергу, на

зростання соціально-економічного потенціалу галузі, покращення життєдіяльності сільського населення та підвищення рівня продовольчої безпеки країни.

4. Одним з пріоритетних напрямів регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства має бути його інноваційний розвиток, що сприятиме техніко-технологічному переоснащенню галузі, підвищенню ефективності управління інноваційно-інвестиційними процесами, зміцненню конкурентних позицій на аграрному ринку. Підґрунтям стратегічного інноваційного розвитку повинно бути покращення інвестиційного клімату галузі, розвиток продуктивних сил, ринкової інфраструктури, ділової активності підприємців, заохочення науковців та приватних виробничих структур до їх співпраці. Результативність інноваційної діяльності залежатиме від таких чинників, як система управління інноваційним забезпеченням галузі, готовність суб’єктів господарської діяльності до переходу на інноваційну модель господарювання, готовність усіх учасників інноваційного процесу до активної співпраці. Від синхронності дій учасників інноваційного процесу залежатиме рівень інноваційності галузі.

5. Здійснюючи структурні перетворення у сільському господарстві необхідно максимально використати можливості для створення регіональних або ж, міжрайонних аграрно-промислових об'єднань з повним циклом виробництва, переробки і реалізації, готових до споживання продуктів харчування, які б могли ефективно формувати та використовувати власний інвестиційний потенціал. Однією з перспективних форм таких об'єднань можуть бути міжгалузеві кластери, успішне функціонування яких може стати важливим чинником підвищення конкурентоспроможності та платоспроможності учасників кластеризованих об'єднань.

6. Удосконалена модель науково-навчального кластеру є цілісною системою, що побудована на базі університетів, науково-дослідних установ, технологічних парків, бізнес-інкубаторів, аграрних підприємств, науково-виробничих об'єднань, виробничо-збутових кооперативів. Вона забезпечує

поєднання навчального процесу в університеті з науковою діяльністю викладачів, аспірантів, студентів та практичним впровадженням результатів наукових досліджень у сільськогосподарське виробництво. Створення такого типу кластерів позитивно вплине на розвиток комерціалізації наукових розробок, скорочення термінів між розробкою інноваційних технологій та отриманням інноваційного продукту, значно підвищить якість підготовки студентів, які після закінчення навчання матимуть не тільки теоретичні, а й практичні знання. Удосконалена модель кластеру передбачає, що взаємовідносини Міністерства аграрної політики та продовольства України й Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України з учасниками кластеру здійснюватимуться лише через «Центр координації взаємодії між учасниками науково-навчального кластеру».

7. Удосконалено модель науково-виробничого кластеру у АПК регіону, за участі вищих навчальних закладів, наукових установ, підприємців що виробляють та переробляють аграрну продукцію, торгівельних, заготівельних та інших структур. Запропонована модель кластеру передбачає обов’язкову учать у ньому фізичних осіб – товаровиробників, як асоційованих членів об’єднання, які, виробляючи майже половину аграрної продукції, як правило, реалізують її посередникам, втрачаючи при цьому значну частину своїх прибутків. Співпрацюючи ж з кластеризованим угрупуванням товаровиробників та науковців, вони зможуть бути прямими виконавцями державних замовлень та разом з великими підприємствами реалізовувати вироблену ними продукцію за межами країни. Як активна форма виробничо-комерційної взаємодії такі кластери здатні створити основу для масштабного залучення як внутрішніх так і зовнішніх інвестиційних ресурсів, інтенсифікації розвитку малого і середнього бізнесу, позитивних зрушень у соціальній сфері.

Основні результати дослідження до розділу 5 опубліковано у працях автора [30; 32; 38; 40; 41; 235; 258; 259; 260; 262; 264]

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі теоретичного узагальнення обґрунтовано теоретико-методологічні засади, розроблено практичні рекомендації щодо вирішення важливої наукової і практичної проблеми удосконалення регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства. За результатами дослідження зроблено висновки теоретичного, методологічного і науково-прикладного характеру:

1. Поглиблено теоретичний базис формування інвестиційної політики, економічного поняття терміну «регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства», узагальнення змісту категорій «державна інвестиційна політика», «інвестиції», «інвестиційна привабливість», «інвестиційний клімат» дало можливість трактувати регіональну інвестиційну політику розвитку сільського господарства як складну імперативну систему, яка, маючи певні економічні ознаки, відіграє одну з вирішальних ролей у соціально – економічному розвитку як галузі так і країни в цілому. Ефективність інвестиційної політики залежить від глибини розуміння діалектики розвитку аграрної галузі, внутрішніх і зовнішніх чинників, активності її впливу на формування привабливого інвестиційного клімату, інвестиційного потенціалу та його раціонального використання, виконання поставлених державою завдань та окреслених політичних цілей.

2. Доведено, що інвестиційна політика є складовою економічної політики. Як науково-практична система та економіко-суспільне явище, вона активно впливає на усі сфери соціального й економічного розвитку країни, зміцнює зв’язки у суспільно-економічних відносинах, забезпечує гармонійність розвитку галузі як єдиної соціо-економіко-екологічної системи. На базових складових цієї системи формуються й реалізуються основні положення державної регіональної політики розвитку сільського господарства. Як сукупність політико-правових, соціально-економічних та організаційних заходів, що здійснюється державою, регіонами та суб’єктами

господарської діяльності, регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства створює умови покращення соціального, економічного та екологічного стану аграрного сектору й забезпечення продовольчої безпеки країни.

3. Формуючись під впливом регіональних та галузевих особливостей, інвестиційна політика впливає на розвиток інвестиційного ринку, формування й використання інвестиційного потенціалу, збереження навколишнього середовища, відновлення потенціалу родючості земельних угідь, покращення якості водних ресурсів, підвищення рівня соціальних стандартів населення. Існуючі наукові погляди на напрями розвитку сільського господарства України, доповнюючи одна іншу, час від часу змінюються. На зміну парадигмі «сталого розвитку сільського господарства» приходить інша – парадигма «зростаючого розвитку сільського господарства», яка потребує доповнень і змін багатьох положень сучасних теорій розвитку аграрного сектору економіки країни. Досліджуючи цю проблему, схиляємося до думки, що зміна традиційної парадигми на нову повинна передбачати зосередження зусиль інвестиційної політики розвитку сільського господарства на зміну організаційної структури виробничих відносин (з ієрархічної на мережеву), форми державного управління галуззю (з централізованого на децентралізоване). Ключовими факторами розвитку виробництва повинні бути не капітал і праця, а інновації і знання, перевага відновлення ресурсного потенціалу галузі має характеризуватися значною перевагою над використанням ресурсного потенціалу. Секторальною перевагою розвитку сільського господарства повинна бути не економіка галузі, а забезпечення гармонійності зростання економічного, соціального й екологічного ресурсних потенціалів як фактора виникнення ефекту синергетики.

4. Доведено, що регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства є великою, складною, динамічною, керуючою, цілеспрямованою, яка здатна становити перед аграрним сектором чіткі цілі і

мету та впливати на їх реалізацію. Як керуючу систему її можна визначити як сферу врегульованих дій, що впливає на розвиток інвестиційних процесів у сільському господарстві, скеровуючи їх у напрямі акумуляції інвестиційних ресурсів та стимулювання учасників інвестиційних процесів до вкладення капіталу у розвиток аграрної галузі. Побудована схема структурно-функціональної системи реалізації регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства відповідає принципу взаємодії, ієрархічності та принципу взаємозалежності системи й середовища. Вона дає можливість оцінити обсяги інвестиційного потенціалу в аграрні галузі та ефективність його реалізації у інвестиційний продукт (кількість і якість виробленої продукції, покращення соціальних умов проживання населення на сільських територіях, поліпшення екологічних умов господарювання, підвищення рівня привабливості інвестиційного клімату сільського господарства). Враховуючи, що структурно-функціональна система реалізації інвестиційної політики є дієвою, вона націлює учасників інвестиційного процесу на вирішення стратегічних політичних й економічних проблем.

5. Запропоновано науковий підхід до методики оцінки ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства. Поетапне використання методик рейтингового оцінювання формування інвестиційного потенціалу та зменшення рівня загроз у сільському господарстві, виявлення можливостей зростання інвестиційного потенціалу галузі та зменшення рівня інвестиційних загроз методом SWOT- аналізу, а також застосування математично – економічної (геометричної) моделі визначення інтегральних оцінок ефективності впливу інвестиційної політики на формування економічного, соціального й екологічного потенціалів дає можливість оцінити ефективність впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного потенціалу та інвестиційного клімату галузі. Запропоновані методологічні та методичні підходи до оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства ґрунтуються на принципах, що

характеризують розвиток галузі та визначаються сукупністю економічних, соціальних та екологічних факторів з врахуванням загроз і можливостей. Методики, які використовувалися у процесі досліджень, дали можливість поетапно оцінити вплив інвестиційної політики на формування інвестиційних потенціалів галузі, зменшення інвестиційних загроз та здійснити інтегральне оцінювання ефективності реалізації державної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, що дозволило зробити загальний висновок до її ефективності впливу на розвиток аграрної галузі.

6. Інвестиційний потенціал галузі у регіоні формується державною, регіональною, місцевою владою, юридичними та фізичними особами, що мають безпосереднє відношення до аграрного сектору економіки, державними й недержавними банківськими установами, фінансовими та іншими фондами й організаціями (учасниками аграрного ринку), іноземними інвесторами. Динаміка виробництва продукції сільського господарства є позитивною і показує, що за 2010 – 2017 рр. воно зросло, у середньому по Україні, на 127% по відношенню до 2010 року. Аналізуючи ефективність використання земельного ресурсного інвестиційного потенціалу аграрними підприємствами та домогосподарствами, встановлено, що ефективність використання земельних угідь домогосподарствами вища від агарних підприємств. У середньому, за період з 2010 по 2017рр. щорічно домогосподарствами вироблялось продукції на суму 692,7тис.грн. у розрахунку на 100га сільгоспугідь, а аграрними підприємствами – на 622,3тис.грн., що свідчить про те, що домогосподарства населення на 11,3% ефективніше використовують потенціал сільськогосподарських угідь від аграрних підприємств. Щорічні середні обсяги експорту аграрної продукції, як аграрних підприємств так і домогосподарств, за 2010-2017р.р складають 2929424,4тис.дол.США, що на 13,9% більше експорту у 2010 році. Разом з цим, відмічаємо, що обсяги капітальних і прямих іноземних інвестицій є недостатніми для розширеного відновлення інвестиційних ресурсів та

зростаючого розвитку сільськогосподарської галузі. За 2010 – 2017 рр., у структурі капітальних інвестицій, їх відсоток не перевищував 1,7% від загальних вкладень інвестиційного капіталу в усі галузі суспільного господарства. Такий підхід до формування, розподілу й перерозподілу інвестиційних ресурсів у державі не відповідає запитам виробників аграрної продукції. Щорічний приріст виробництва продукції на 3-4% та зростання рентабельності аграрних підприємств за вісім років досліджень на 3,4% вказує на високий рівень матеріальних і фінансових витрат на виробництво продукції, низькі темпи його зростання та невисоку ефективність сільськогосподарського виробництва.

7. Здійснюючи функцію управління ресурсним інвестиційним потенціалом регіонів, держава інвестує передбачені бюджетом фінансові кошти на виконання регіональних інвестиційних програм, або ж безпосередньо бере участь у їх виконанні, надаючи субсидії, субвенції, державні бюджетні позики суб’єктам господарської діяльності, які беруть участь у виконанні програм та окремих проектів. Як правило, держава бере участь в управлінні спільними, з регіонами країни, інвестиційними програмами. При цьому, регіональні органи управління здійснюють аналіз й прогнозування розвитку інвестиційного ринку з урахуванням динаміки його кон’юнктури та регіональних потреб у обсягах фінансування; приймають відповідні рішення на рівні обласних, районних та місцевих Рад народних депутатів щодо стимулювання, регулювання й контролю за використанням державних інвестиційних ресурсів та реалізації заходів щодо своєчасності виконання, поставлених державою, завдань й програмних цілей. Здійснюючи контроль за виконанням програм, держава, у відповідності до принципу ієрархічності, впливає на інвестиційні процеси у регіонах як ринковими так і адміністративними методами.

8. Запропонована реальна модель системи управління інвестиційними потоками інвестиційних ресурсів, під впливом інвестиційної політики розвитку сільського господарства, забезпечує узгодженість дій між усіма

учасниками інвестиційного процесу та ефективний державний й суспільний контроль за виконанням соціально-економічних інвестиційних цільових програм, забезпечення захисту і збереження власності учасників виконання цих програм. Вона передбачає створення регіональних департаментів управління інвестиційними ресурсами, регіональних акціонерних інвестиційних аграрних банків, реформування районних відділів агропромислового розвитку (контролюючі структури), які, взаємодіючи між собою, інвесторами та отримувачами інвестицій створюватимуть інформаційне поле, що дозволятиме здійснювати контроль за формуванням та використанням інвестиційних ресурсів, забезпечуватиме координацію дій між усіма учасниками інвестиційного процесу. Основним суб'єктом системи управління має бути держава, як головний розпорядник земельних, водних та інших інвестиційних ресурсів, акціонер банку та виконавець функції управління формуванням та використанням інвестиційного потенціалу країни. Здійснюючи регуляторні заходи впливу на інвестиційні процеси, Уряд застосовує такі важелі адміністративного впливу як обмеження торгової націнки, встановлення граничних цін на окремі види аграрної продукції, встановлення квот на експорт й імпорт продукції, визначення порядку ліцензування оптової торгівлі; визначення обсягів державної фінансової підтримки аграрної галузі; здійснення заходів по зміцненню матеріально-технічної бази сільгоспвиробників і т.д. Враховуючи, що загострення соціально-економічної кризи галузі сприяло розбалансуванню злагодженості дій інструментів механізму державного регулювання інвестиційними процесами, запропонована низка законодавчо-правових, економічних й адміністративних заходів, які б посилили вплив інвестиційної політики розвитку сільського господарства на інвестиційні процеси в аграрній галузі.

9. Поглиблено оціночні характеристики ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на розвиток сільського господарства за 2010 – 2017 рр. та встановлено, що рейтингові оцінки формування

економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів мають 6,63; 6,38 й 9,25 балів. Загальна рейтингова оцінка формування регіональних інвестиційних потенціалів, стимуляторів розвитку сільського господарства, є високою і складає 7,28 бала за десятибальною шкалою оцінювання. Разом з цим встановлено, що загальний рівень загроз, дестимуляторів формування інвестиційного потенціалу галузі, перевищує рівень формування валового інвестиційного потенціалу сільського господарства на 5,78% (7,70 бала). При цьому рівень використання можливостей зростання інвестиційного потенціалу складав 42,2% від максимального його значення. Як наслідок, за роки досліджень рівень валового інвестиційного потенціалу зріс лише на 28,8%, а рівень інвестиційних загроз знизився на 8%. Перевага інвестиційних загроз над можливостями (14,9%), незначні темпи формування інвестиційного потенціалу, низький рівень показника коефіцієнта ефективності формування валового інвестиційного потенціалу сільського господарства є ознакою незадовільного впливу регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування інвестиційного потенціалу галузі. Оцінюючи рівень ефективності впливу регіональної інвестиційної політики на формування економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів встановлено, що високий рівень її впливу має екологічний (1,33 од) інвестиційний потенціал галузі, середній рівень – економічний інвестиційний потенціал (1,02од), низький – соціальний інвестиційний потенціал (0,76 од.). Враховуючи, що цілі й мета інвестиційної політики за 2010-2017р.р виконані частково, а рівень інтегральної оцінки ефективності впливу інвестиційної політики на формування інвестиційного потенціалу та інвестиційного клімату галузі визначений як кризовий (0,38 од), її загальний вплив на соціально-економічний розвиток сільського господарства оцінюється як недостатньо ефективний.

10. Визначено, що домогосподарства населення посідають значне місце у формуванні інвестиційного потенціалу галузі, інвестиційної привабливості та забезпеченні продовольчої безпеки країни. Вони не є антиподами

сільськогосподарських підприємств. Як суб'єкти підприємницької діяльності, конкуруючи між собою, сприяють формуванню регіонального інвестиційного потенціалу сільського господарства та його інвестиційної привабливості. Ефективно використовуючи земельні, матеріальні та трудові ресурси, виробляючи майже половину аграрної продукції, домогосподарства вносять значний вклад у задоволення запитів населення у продуктах харчування, а переробних підприємств, у сировині. Разом з цим, відмічаємо, що вплив інвестиційної політики на розвиток домогосподарств є недостатнім. Обмеження допуску до отримання кредитів, недостатня кількість обслуговуючих кооперативів у сільській місцевості, незначні темпи будівництва оптових ринків й пунктів для зберігання продукції, що швидко псується, засилля посередницьких фірм та низка інших недоліків стримують розвиток малих та мікропідприємств, у т.ч., і особистих селянських господарств.

11. Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства реалізується через систему механізмів державного й регіонального впливу на інвестиційні процеси, які включають у себе різноманіття форм, методів, інструментів і важелів управління, регулювання і контролю. Побудована схема комплексного механізму реалізації інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства передбачає, крім державного, обов'язковість суспільного контролю за виконанням інвестиційних програм у частині додержання умов підвищення рівня соціальних й екологічних стандартів, що забезпечуватиме рівновагу інтересів між державою, виробниками, інвесторами та суспільством. Для цього, насамперед, необхідно здійснити оптимізацію політичних цілей та реалізувати заходи, скеровані на удосконалення системи регіонального управління сільським господарством, стимулювання розвитку малого і середнього аграрного підприємництва, відновлення зрошувальної системи, створення технопарків і бізнес – інкубаторів, забезпечення обов'язкової кваліфікаційної підготовки голів фермерських та аграрних підприємств,

удосконалення системи дорадництва, забезпечення активізації процесів кооперації й інтеграції товаровиробників. Такий підхід до реалізації державної інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства сприятиме забезпеченню зростаючого розвитку галузі, зміцненню конкурентоспроможності аграрного виробництва, підвищенню рівня продовольчої безпеки країни.

12. Механізм реалізації концепції регіональної інвестиційної політики розвитку сільського господарства повинен враховувати: зрівняння умов відтворення аграрного виробництва з іншими галузями, покращення якості законодавчого забезпечення інвестиційного розвитку сільського господарства, збільшення рівня фінансування аграрної сфери державою не менше ніж у 2 рази (до 15 млрд.грн. щорічно), стимулювання впровадження інноваційних технологій та залучення інвестицій у виробництво, забезпечення гарантій повернення інвестицій зовнішнім інвесторам та прозорого й цільового їх використання; збільшення обсягів державної підтримки на 60 – 70% на відновлення потенціалу родючості орної землі, технічних засобів виробництва, впровадження інноваційних технологій, попередження й подолання наслідків екологічних та стихійних негараздів, виконання соціально – культурних програм; надання селянам можливості отримувати кредити під заставу земель сільськогосподарського призначення; впровадження сучасних технологій моніторингу та перманентного контролю з боку держави та суспільства за ефективністю використання інвестиційного потенціалу.

13. Стратегія інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства передбачає інноваційний розвиток аграрної галузі, як основу активізації інвестиційних процесів у агарному секторі економіки. Інвестиційна й інноваційні політики, що нерозривно зв’язані між собою у єдине цілей, доповнюючи одна іншу, визначають основні напрями розвитку сільського господарства. Однією з складових цих напрямів є більш тісне поєднання науки і виробництва. З метою реалізації цього політичного

завдання запропонована удосконалена модель регіонального корпоративного науково-навчального кластера, який може бути створений на базі університетів, науково-дослідних інститутів, технологічних парків, бізнес-інкубаторів, науково-виробничих об'єднань, агарних підприємств, що активізувало б комерціалізацію наукових розробок, значно скоротило терміни між розробкою й отриманням інноваційного продукту та дозволило б здійснювати професійну підготовку студентів за європейськими стандартами.

14. Здійснюючи структурні перетворення у сільському господарстві необхідно максимально використати можливості для створення регіональних або ж, міжрайонних аграрно-промислових об'єднань з повним циклом виробництва, переробки і реалізації, готових до споживання продуктів харчування, які б могли ефективно формувати та використовувати власний інвестиційний потенціал. Однією з перспективних форм таких об'єднань можуть бути міжгалузеві кластери, успішне функціонування яких може стати важливим чинником підвищення конкурентоспроможності та платоспроможності учасників кластеризованих об'єднань. Як активна форма виробничо-комерційної взаємодії кластери здатні створити основу для масштабного залучення як внутрішніх так і зовнішніх інвестиційних ресурсів, інтенсифікації розвитку малого і середнього бізнесу, позитивних зрушень у соціальній сфері. Виходячи з цього рекомендуємо для впровадження у регіонах країни удосконалені науково-виробничі кластери, учасниками об'єднань яких можуть бути наукові заклади, юридичні особи - товаровиробники, фізичні особи-товаровиробники (асоційовані члени), державні і недержавні фінансові установи та інші структури. Кожен з учасників створюваного кластера повинен самостійно спланувати розвиток власного бізнесу та визначити оптимальні форми взаємодії з партнерами. Однією з конкурентних переваг об’єднання має бути передбачення відповідальності кожного учасника за взяті на себе зобов’язання та обов’язковість їх виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрна політика в умовах ринкової трансформації економіки агропромислового комплексу: [колективна монографія]/ За заг.ред. П.С. Березівського. Львів: 2006. 559с.

2. Анюшев П.Д., Саліманов С.М. Региональные инвестиции: [Учебное пособие]. Иркутск: 2000. 100с.

3. Андрійчук В.Г. ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Київ: 2005. 292 с.

4. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та екологічне регулювання розвитку. Ніжин: 2007. 216с.

5. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства і мотиви її здійснення. Економіка АПК. Київ: 2006. №1. С.40-54.

6. Артиш В.І. Виробництво органічної продукції в країнах Європейського Союзу. Економіка АПК. Київ: 2014. №2. С.94.

7. Антонець С.С., Антонець А.С., Писаренко В.М. Органічне землеробство [практичні рекомендації]. Полтава: 2010. 200с.

8. Актуальные проблемы устойчивого развития/ Под общ.ред. И.В. Недина и Е.И. Сухина. Київ: 2003. 430с.

9. Андреева Н.Н. Экологически ориентированные инвестиции: [монография]. Одесса: 2006. 536с.

10. Афанасьев В.Г. Системность и общество/ В.Г. Афанасьев. Москва: 1980. 368с.

11. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. Санкт-Петербург: 1998. 559с.

12. Антонов В. Методичні підходи щодо оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів України. Управління сучасним містом. 2003. №9-7. С.51-61.

13. Амбросов В.Я., Мренич Т.Г. Внутрішньогосподарська реструктуризація нових агроформувань. Нова економічна парадигма

формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. Київ: 2001. 638с.

14.Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій. Економіка АПК. Київ: 2007. №6. С.14-19.

15. American Recovery and Reinvestment Plan. – The office of the President elect [Електронний ресурс]. Режим доступу: Change.gov/addenda/economy addenda.

16. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України/П.Т. Саблук, А.А. Фесіна, В.І. Власов та ін. за ред. П.Т. Саблука. Київ: 2005. 242с.

17. Андрощук Г.О. Стимулювання інноваційної діяльності. Стратегія економічного розвитку України. Київ: 2007. Вип. 1-3. С.177 - 184.

18. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. Питер: 1999. 325с.

19. Бланк І.О. Фінансовий менеджмент: [навч.посіб.]/І.О.Бланк – Київ.: Ельга, 2008.-724с.

20. Боровік Л.В. Регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства України: теорія, методологія, практика. [Монографія]. Херсон: 2019. 291с.

21. Боровік Л.В. Теоретичний базис формування інвестиційної політики розвитку сільського господарства України. Держава та регіони. Запоріжжя: 2018. №1 (100). С.71-77.

22. Боровік Л.В. Інвестиційна аграрна політика як складова фінансової політики. Економічний вісник. Запоріжжя: 2017. №1-2(07). С.56-59.

23. Боровік Л.В. Державна інвестиційна політика розвитку сільського господарства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон: 2018. Вип.29, Ч.2. С.83-86.

24. Боровік Л.В. Методологічні засади формування й реалізації інвестиційної політики розвитку сільського господарства. Збірник матеріалів науково-практичної інтернет - конференції «Інформаційне суспільство:

технологічні, економічні та технічні аспекти становлення». Тернопіль. 2018. Вип.30. С.101-104.

25. Боровік Л.В. Методологія реалізації інвестиційної політики у аграрній галузі. Причорноморські економічні студії. Одеса: 2017. Вип.14. С.110-114.

26. Боровік Л.В. Методологічні підходи до реалізації інвестиційної політики в аграрному секторі. Збірник тез.доповідей міжнародної науково-практичної конференції. «Економіка, фінанси та управління: оцінка та перспективи розвитку». Полтава: 2017. С.75-76.

27. Боровік Л.В. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної політики сільського господарства. Причорноморські економічні студії, науковий журнал. Одеса: 2017. Вип. 22. С.75-78.

28. Боровік Л.В. Напрями покращення сільського господарстві регіонів Причорноморського економічного району України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: «Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації» (м.Одеса, 26-27 лютого 2016р.). Одеса: 2016. С.140-141.

29. Боровік Л.В. Аналіз формування та використанні інвестиційного потенціалу у сільськогосподарській галузі України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон: 2018. Вип. 30. С.92-95.

30. Borovik L. Perfection of the mechanism of the economy: Adaptation of science, education and business to wored innovative megatrends: International collective monograph. Missouri – Thessaloniki: 2018. P. 266-274.

31. Боровік Л.В. Стан економічного розвитку сільського господарства регіонів Причорномор’я та шляхи його покращення. Міжнародний науковий журнал. Київ: 2016. №2 (вип.2). С.94-97.

32. Боровік Л.В. Формування конкурентоспроможності аграрних господарств. Інформаційно-аналітичний журнал «Економіка. Фінанси. Право». Київ: 2016. №8/2. С.27-30.

33. Боровік Л.В. Оцінка впливу інвестиційної політики на формування та використання інвестиційного потенціалу галузі. Науковий погляд: економіка та управління. Дніпро: 2018. №1 (59). С.72-78.

34. Боровік Л.В. Аналіз впливу домогосподарств населення на інвестиційну привабливість галузі. Проблеми системного підходу в економіці. Київ: 2018. Вип. 4(66). С.33-38.

35. Боровік Л.В. Удосконалення механізму управління інвестиційними ресурсами аграрної галузі. Бізнес – навігатор. Науково-виробничий журнал. Херсон. 2017. Вип. 4-1 (43). С. 125-128.

36. Боровік Л.В. Теоретичні аспекти удосконалення механізму управління інвестиційними ресурсами в аграрній галузі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород: 2017. Вип.16, ч. – 1. С. 21-25.

37. Боровік Л.В. Спеціалізовані банки як елемент удосконалення механізму управління інвестиційним потенціалом аграрної галузі. Фінанси та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток: збірник матеріалів науково-практичної конференції (Львів, 29 вересня 2018 року). Львів: 2018. С.83-86.

38. Боровік Л.В. Напрями інноваційного розвитку сільського господарства регіонів Причорноморського економічного району України. Шляхи вдосконалення економічного потенціалу України: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19-20 лютого 2016 року). Київ: 2016. С.16-17.

39. Боровік Л.В. Особливості інвестиційної політики у сільському господарстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород: 2017. Вип. 15. Ч-1. С. 46-49.

40. Боровік Л.В.; Танклевська Н.С. Концептуальні засади удосконалення інвестиційної політики розвитку сільського господарства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород: 2019. Вип. 26. Ч-1. С. 24-28.

41. Боровік Л.В. Удосконалення шляхів реалізації інвестиційної політики розвитку сільського господарства «Наукові погляди на вдосконалення економіки: перспективи та розвиток». Зб.матеріалів ІІ міжнародної науково практичної конференції (23 серпня 2019 року). – Запоріжжя: 2019. С. 40-44.

42. Білоусова С.В. Теоретико-методологічні основи розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України: [Монографія]. Херсон: 2009. 289с.

43. Бурковська А.В. Розвиток інтеграційних процесів як важлива умова формування ефективного ринку аграрної продукції. Економіка АПК. Київ: 2004. №12. С.106-109.

44. Бабенко А.Г. Державне регулювання та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Економіка АПК. Київ: 2008. №5. С.85-89.

45. Бородіна О.М., Бурлай Т.В., Горшкова Н.І. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення. [Монографія]. Київ: 2007. 488с.

46. Блех Ю., У. Гете. Инвестиционные расчеты: модели и методы оценки инвестиционных проектов. /Пер.с англ./. Калининград: 2000. 414с.

47. Березовський В.В. Фінансовий механізм регулювання експортно-імпортних операцій із сільськогосподарською продукцією. Економіка АПК. Київ: 2008. №1. С.94-100.

48. Березіна Л.М. Організаційно-економічні аспекти формування відносин підприємств АПК: [монографія]. Полтава: 2012. 280с.

49. Багорка М.О. Стан та проблеми розвитку ринку органічної продукції в Україні. Причорноморські економічні студії. Одеса: 2017. Вип.14. С.29-33.

50. Багорка М.О. Основні напрями та механізми екологізації аграрного виробництва. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород: 2017. Вип.16, ч.-1. С. 13-16.

51. Бабич М.М., Крилова І.Г., Савенко О.С. Взаємозв'язок між економічною доступністю до продуктів харчування та рівнем продуктивності праці в сільському господарстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород: 2017. Вип.-15. Ч.-1. С.15-21.

52. Буркат В.П. Розвиток форм відтворення поголів'я корів в особистих господарствах населення. Економіка АПК. Київ: 1998. №1. С. 57-61.

53. Богма О.С. Державне регулювання в забезпеченні бюджетної безпеки країни: характеристика вихідних положень. Причорноморські економічні студії. Одеса: 2017. Випуск – 14. С. 34-37.

54. Bettman J., Mita S., Effects of Praming on Evaluation of Comparable and Noncomparable Alternatoves by Expert and Novice Consumers. Journal of Consumer Research. 1987. №14. P.141-154.

55. Всемирная история экономической мысли в 6-ти томах. Т.5. Теоретические и практические концепции развития стран Запада [послевоенный период]. Москва: 1994. 559с.

56. Вейсман А.Д. Греко-російський словник. Москва: 1899. Т.3. С.102.

57. Вініченко І.І., Сорока Ю.О. Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Інвестиції: практика та досвід. Київ: 2015. №22. С.34-37.

58. Власова Т.И. От стратегии роста производства и консервации к управлению экоразвитием территории. Реальные проблемы управления хозяйством: Заруб.опыт. Москва: 1990. С.54-67.

59. Вишневська О.М. Формування та оцінювання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Вісник ХНАУ. Харків: 2007. №3. С.27-32.

60. Веклич О.А. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання. Економіка України. Київ: 2003. №10. С.62-70.

61. Волинський С.В. Малі організаційні структури аграрних формувань та ефективність їх діяльності. Економіка АПК. Київ: 2003. №8. С.38-43.

62. Волков О.І., Денисенко М.П., Гречан А.П. Економіка та організація інноваційної діяльності. [Підручник] (3-е видання перероб.і допов.). Київ: 2017. 662с.

63. Варналій З.С. Політика регіонального розвитку в Україні: особливості та пріоритети. Аналітична доповідь. Київ: 2005. 62с.

64. Варналій З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: [монографія]. Київ: 2007. 768с.

65. Войнаренко М. Формирование инвестиционной политики на основе инновационных региональных кластеров. Бизнес партнер. Москва: 2008. №2(101). С.9-10.

66. Camagni R. On the concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? Urban Studies – Vol.39. 2002. №13. P.2395 – 2411.

67. Гитман Л.Дж., Джон М.Д. Основы инвестирования: [Пер.с англ]. Москва: 1997. 991с.

68. Гриньова В.М., Коюда В.О., Лепейко Т.І., Коюда О.П. Інвестування: [підручник]. Харків: 2008. 452с.

69. Горбонос Ф.В. Економіка підприємств: [підручник]. Київ: 2010. 114с.

70. Горбунов А.Р. Управление финансовыми потоками и организация финансовых служб сельскохозяйственных предприятий, региональных администраций и банков. Москва: 2000. 296с.

71. Гайдуцький П.І. Розвиток багатоукладного господарювання та конкурентоспроможного агропромислового виробництва. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. Київ: 2001. 638с.

72. Герасимчук З.В., І.М. Вахович, І.М. Камінська. Управління фінансовими ресурсами регіону. Луцьк: 2005. 176с.

73. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: Методологія формування, механізми реалізації. [Монографія]. Луцьк: 2001. 528с.

74. Герасимчук З.В. Еколого – економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та практики). Автореферат дис.д.е.н.: 08.10.01 / НАН Ін-т регіональних досліджень. Львів: 2002. 40 с.

75. Геєць В.М., Семиноженко В.М. Інноваційні перспективи України. Харків: 2006. 272с.

76. Гончаров А.Б. Інвестування: Конспект лекцій. Харків: 2002. 179с.

77. Гончаренко І.В., Танклевська Н.С. Методичні підходи до впровадження системи бюджетування на підприємствах. Вісник Сумського національного аграрного університету. Суми: 2010. Вип.5/2 (40). С.64-68.

78. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрями їх реалізації. Київ: 1999. 320с.

79. Горлачук В.В. Еколого – економічні проблеми раціонального землекористування Західної України. Львів: 1996. 210 с.

80. Гамалія Д. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України. Вісник НБУ. Чернівці: 1998. №12. С.51-54.

81. Гриньова В.М., Коюда О.В. Фінанси підприємств: [Навч.посібник]. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: 2004. 424с.

82. Гайдуцький П.І. Розвиток багатоукладного господарювання та конкурентоспроможного агропромислового виробництва. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. Київ: 2001. 638с.

83. Григор'єв С.М. Проблеми функціонування господарств та їх інформаційне забезпечення. Науковий вісник національного аграрного університету. Київ: 1997. Вип.52. С.242-245.

84. Губеня Ю.Е. Аграрна реформа в Чеській республіці: від

«оксамитової революції» до Європейської інтеграції. Львів: 2001. 368с.

85. Грибов В.Д., Грузинов В.П. Экономика предприятия: [Учебное пособие]. 3-е узд.перераб.и доп. Москва: 2003. 336с.

86. Гаврилюк М.М. Агропромисловому виробництву – інноваційний шлях розвитку. Економіка АПК. Київ: 2005. №8. С.19-22.

87. Голощапова О. Ринок інноваційних технологій в Україні: вивчення світового досвіду з темою його застосування у вітчизняних умовах. Економіст. Київ: 2007. №2. С.32-35.

88. Долішній М.І., Бєлєнський П.Ю., Гомольська Н.І. Стратегічні фактори глобальної конкуренції і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіонів. Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики. Харків: 2006. 248с.

89. Долішній М., Мошенець О. Ринкові механізми регіонального управління. Регіональна економіка. Київ: 2001. с.16.

90. Долішній М., Побурко Я., Карпов В. Про рівномірність економічного розвитку України. Регіональна економіка. Київ: 2002. №2. С.7-17.

91. Даль В.І. Тлумачний словник живої великоросійської мови. Москва: 1865р. С.238.

92. Данилишин Б.М., Дейнеко Л.В., Коваленко А.О. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку. Київ: 2007. 276с.

93. Данилишин Б.М. Эколого-экономические проблемы обеспечения развития производительных сил Украины (на примере АПК Украины): Дис… д.э.н.: 0810.01/НАН Украины. Киев: 1996. 397с.

94. Дорогунцов С.І., Ральчук О.М. Управління техногенно-екологічною безпекою у парадигмі сталого розвитку: концепція системно-динамічного вирішення. Київ: 2001. 172с.

95. Дробноход Н. Принципы устойчивого экологически безопасного развития. Сеть городов устойчивого развития Украины: информационный дайджест. Київ: 2003. №1. С.3.

96. Дем’яненко М.Я., Іванина Ф.В. Стан державної фінансової підтримки сільського господарства. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку/За ред. П.К. Канінського. Київ: 2005. С.233-235.

97. Дубініна М.В. Особисті селянські господарства як форма реалізації економічних інтересів селян./ Кол.монографія. Т.1 за редакцією П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнєва. Київ: 2001. 831с.

98. Дуфенюк О.М. Управління механізмом залучення інвестиційних ресурсів в аграрний сектор економіки України: автореф. дис.. канд.е.н.: спец. 08.02.03. Львів: 2004. 20с.

99. Дука А.П. Теорія і практика інвестиційної діяльності. Інвестування [текст]. Київ: 2007. 424с.

100. Длугопольський О. Кластерна модель розвитку промислового виробництва як фактор ефективних структурних реформ. Економічний часопис – XXI. Київ: 2003. №2. С.1-8.

101. Економіка та організація виробництва: [підручник]/ за ред. Герасимчука В.Г., Розенплентера А.Е. Київ: 2007. 438с.

102. The economics of take – off into sustained orowth/ ed.W.W. Postow, N.Y., 1963. – 246p.

103. European Tax Handbook 2004/Juhani Kesti, L.L. M.Editor. Amsterdam: international Bureau of Fiscal Documenta tion, 2004. – 754p.

104. Ефективність сільськогосподарського виробництва в особистих господарствах громадян (за матеріалами обстеження). За ред.. Саблука П.Т., Месель-Веселяка В.Я., Лузана Ю.Я. Київ: 2001. 378с.

105. Єщенко П.С. Економіка для всіх. Київ: 2009. 193с.

106. Євдокименко В. Постіндустріальні глобальні виклики і нові алгоритми територіального управління. Регіональна економіка. Київ: 2001. №1. С.22-30.

107. Єрмійчук Н. Проблеми і перспективи розвитку державного фінансового контролю в системі бюджетного регулювання. Трансформація

національної моделі фінансово-кредитних відносин: Виклики глобалізації та регіональні аспекти: збірник матер. Всеукр. наук.-практ. Конференції (м.Ужгород, 23 листопада 2016р.) – Ужгород: 2016. 395с.

108. Єрмаков О.Ю. Організаційно - економічні засади ефективного господарювання в аграрній сфері України в умовах вступу до СОТ. Вісник агропромислової науки Причорномор'я. Одеса: 2007. №4. с. 11-20.

109. Жанс Э. История экономической мысли XX века. Москва: 1959. 572с.

110. Жаворонкова Г.В., Сівашенко Т.В., Скібіцька Л.І., Туз О.І. Управління інвестиціями та інноваціями: [навч.посібник]. Київ: 2010. 184с.

111. Железнов В.Я. Очерки политической экономии: Рынок/ у пер. А.А. Чухно. Киев: 1995. С. 136-137.

112. Живалов Н.В. Финансовые потоки в экономике. Москва: 2000. 428с.

113. Жуйков С.Г. Особливості інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств банками України. Бізнес – навігатор. Херсон: 2008. С.56-65.

114. Закон України «Про інвестиційну діяльність». Відомості Верховної Ради України». Київ: 1991. №49. С. 151-159.

115. Закон України «Про Концепцію науково – технологічного та інноваційного розвитку України від 13.07.1999. №916 – XIV[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.Zakon1.rada.gov.ua.

116. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні від 16.01.2003р. - №433 - IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.Zakon1.rada.gov.ua.

117. Закон України «Про фермерське господарств» від 19 червня 2003р. №973 – IV.

118. Закон України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» від 13.07.1999. - №916-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.Zakon1.rada.gov.ua.

119. Закон України «Про власність» від 07.05.1991р. Т.1. Київ: 1996. С.173-188.

120. Закон України «Про підприємство» від 07.02.1991р.

121. Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17.12.1995р. №320 – XIV (зі змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради України. Київ: 1995. №88. С.11.

122. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997р. №168/97 – ВР. // Відомості Верховної Ради України.

123. Закон України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо реєстрації транспортних засобів» від 12.03.2007р. №345 – ВР// Відомості Верховної Ради України. 2007р. №9. С.68.

124. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26.01.1993р. №2939 – XII (зі змінами і доповненнями від 23.12.2015р).

125. Закон України «Про плату за землю» від 03.07.1992р. №2535-XII (зі змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 1992р. №38. С.560.

126. Закон України «Про інноваційну діяльність від 04.07.2002р. №40. - IV[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua.

127. Закон України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» 13.07.1999р. №916 – XIV [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua.

128. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003р. №433 -IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua.

129. Зубець М.В. Про стратегію утвердження інноваційної моделі розвитку аграрної економіки. Економіка АПК. Київ: 2010. №12. С. 23-28.

130. Зубець М., Панасик Б. Актуальні проблеми економіки України. Київ: 2004. 84с.

131. Зиновьев Ф.И., Горда О.С., Ляшенко И.В. Малые формы хозяйствования. Симферополь: 2003. 164с.

132. Зіновчук В.В., Молдован Л.В., Моссаковський В.Б. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. [Навч.посібник]. Київ: 2001. 464с.

133. Зайцева Л.О. Впровадження соціальних інновацій на підприємства України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка, фінанси та управління: оцінка та перспективи розвитку» (8 вересня 2017р., Україна, м.Полтава). Тези доповідей. Полтава: 2017. С.29-31.

134. Захарова Е.Н., Бельмехов Р.К. Управление ресурсным потенциалом системного предприятия на основе системного подхода. Экономика устойчивого развития. Киев: №13. С.127-134.

135. История и философия экономики: [пособие для аспирантов] под ред. д.э.н., проф. М.В.Конотопова. – 2-е изд. Москва: 2008. 664с.

136. История экономических учений (современный этап): [Учебное пособие]. Под ред. А.Г. Худокормова. Москва: 1998. 733с.

137. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: [Монографія]/ П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, А.І. Курило, М.Й. Малік, Л.В. Білозор, М.С. Вітков, Л.М. Малік, П.В. Павлик, Г.Р. Побережна, М.В. Правдюк; Ін-т аграр.економіки. Київ: 2010. 704с.

138. Иванова М.В. Оценка и регулирование платежеспособности страховых организаций в странах Европейского Союза и России. Москва: 2010. 102с.

139. Ісаченко Ю.В., Костенко Т.А. Проблеми удосконалення системи державного фінансового контролю в Україні. Глобальные проблемы экономики и финансов: тезисы докладов VII Международной научно-практической конференции (Киев-Прага-Вена, 30 ноября 2016).

140. Іванов Ю.Б., Єськов О.Л. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект. Київ: 2007. 328с.

141. Ільків Н.В. Оренда земель сільськогосподарського призначення в Україні: Теоретичні і практичні аспекти: [Монографія]. Львів: 2008. 296 с.

142. Козаченко Г.В., Антіпов О.М., Ляшко О.М. Управління інвестиціями на підприємстві. Київ: 2004. 368с.

143. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. [Перс. с англ. Н.Н.Любимов. Ред.пер. Л.Н. Кураков]. Москва: 1999. 352с.

144. Коуз Р. Фирма, рынок и право. Москва: 1993. С.9.

145. Калашнікова Т.В. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. Економіка АПК. Київ: 2009. №8. С.79-83.

146. Колесникова Н.А. Финансовый и имущественный потенциал региона: опыт регионального менеджмента. Финансы и статистика. Москва: 2000. 240с.

147. Клочан В.П., Костаневич Н.І. Аналіз грошових потоків сільськогосподарського підприємства. Економіка АПК. Київ: 2007. №9. С.56-60.

148. Качала Т.М., Черевко В.О. Методологія формування та управління фінансовими потоками регіону. Черкаси: 2007. 232с.

149. Кармін М.І. Фінанси зарубіжних країн: [Навч.посібник]. Київ: 2004. 384с.

150. Ковальчук Т.М. Оперативний аналіз в управлінні агропромисловим виробництвом: [Монографія]. Київ: 2001. 361с.

151. Коюда О.П. Державна політика в інвестиційній сфері. Модели управления в рыночной экономике: Сб.науч.трудов. Донецк: 2002. С.252-256.

152. Коюда О.П. Визначення інвестиційної привабливості підприємств// Економіка: проблеми теорії та практики. Сб. науч.трудов. Донецк: 2003. Вип.175. С.154-162.

153. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку: [Монографія]. Київ: 2010. 431с.

154. Концентрація агровиробництва – об’єктивна відповідь на виклики часу [Електронний ресурс]/ Прес – служба Асоціації «Український клуб

аграрного бізнесу»// Аграрний тиждень. – Режим доступу: http://a7d.com.ua/ novini1984-koncentracija - agrovirobnictva - obyektivna – vidpovid.htm1.

155. Каст Ф., Розенцвейг Д. Наука, техника и технология, организация и управление: обзор отношений и связей. Москва: 1967. 136с.

156. Ковбасюк О.О. Аналіз методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності зерно-продуктового підкомплексу регіону. Науковий вісник. Чернівці: 2015. вип. 28. С.32-35.

157. Ковалев В.В. Методы оценки инвестиционных проектов. Москва: Финансы и статистика. 1998. 144с.

158. Калинина А.В., Конева М.И., Ященко О.М. Современный экономический анализ и прогнозирование (микро- и макро- уровень). Москва: 2007. 272с.

159. Куліш М.Ю., Дубініна М.В. Особисті селянські господарства – єдина стабільна форма господарювання в сільському господарстві України. Миколаїв: Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2000. Вип.2. С.3-8.

160. Кожем'якіна М.Ю. Інвестиційне забезпечення як основа розвитку аграрної економіки України. Економіка АПК. Київ: 2009. №12. С.68-71.

161. Кірілеску О.Л. Потенціал землі: стан та проблеми розвитку сільського господарства. Науковий вісник. Чернівці: 2010. Вип.2 (19). С.301-313.

162. Кільницька О.С. Особисте підсобне господарство населення як форма само зайнятості в сільському господарстві. Економіка АПК. Київ: 1998. №11. С.93-95.

163. Курмиженко В.В. Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів одещини. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв: 2010. Вип. 1 (52). С. 230-236.

164. Конакова К.М. Економічні чинники та пріоритети державного регулювання інвестиційної привабливості України. Науковий вісник Херсонського державного Університету. Серія Економічні науки. Херсон:

2018. вип. 30-3. С.36-39.

165. Кравчук І.І. система управління агрохолдингами: вплив на розвиток сільського соціуму. Зб.наук.праць КНЕУ. Спец.вип. Київ: 2001. С.128-135.

166. Кареба М.І. Стан, проблеми та основні напрями активізації інвестиційної діяльності у сільському господарстві. Економіка АПК. Київ: 2008. №7. С.75-80.

167. Каніщенко Н.Г. Кластери в системі національної конкурентоспроможності. Вісник КНУ, серія Економіка. Київ: 2006. №85. С.14-16.

168. Каніщенко Н.Г. Формування національних галузевих кластерів в умовах інтернаціоналізації. Зб.наук.праць. Формування ринкових відносин в Україні. Київ: 2006. №4(59). С.70-73.

169. Klempeses P. Competition When Consumers nave Switching Costs: An Overview with Appelications to industrial Organization, Macroeconomics, and International Trade/P.Klepeses// Pview of Economic Studie. 1995. №62. P.515-540.

170. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності. Економіка АПК. Київ: 2006. №6. С.24-31.

171. Ленин В.И. О либеральном и марксистском понятии классовой борьбы. Полн. Собр. Соч., 5 изд. Т-23. С.23.

172. Лузин Г.П. Дидык В.В., Бритвина С.В. Региональная инвестиционная политика: проблемы формирования и реализации. Апатиты: 1997. 51с.

173. Лупенко Ю.О., Захарчук О.В. Матеріально технічне забезпечення сільського господарства України: [Уч.посібник]. Київ: 2015. 141с.

174. Любімов В.І. Особливості державного регулювання іноземних інвестицій: Закордонний досвід. Економічний простір. Київ: 2009. №21. С.65-71.

175. Лук’яшко П.О. Принципи утворення та функціонування кластерів. Зб.наук.праць ЧДТУ. Черкаси: 2010. вип..25. С.234-238.

176. Мартиненко В.Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні: [монографія]. Київ: 2005. 296с.

177. Мірошниченко П.І. Активізація використання інвестиційного потенціалу регіону: Автореф. Дж. канд.екон.наук: 08.00.05/Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк: 2007. 20с.

178. Макарій Н. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств. Економіст. Київ: 2001. №10. С.52-60.

179. Мочерний С.В., Довбенко М.В. Економічна теорія: [підручник]. Київ: 2004. 856с.

180. Марцишевська Ю.Л. Роль фінансово-кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору. Економіка АПК. Київ: 2009. №5. С.91-98.

181. Маршал А. Принципы политической экономии. Пер. с англ. Москва: 1984. Т.11. С. 6-7.

182. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономика: принципы, проблемы и политика. Пер. с англ. II-го изд. Киев: 1993. 785с.

183. Мармуль Л.О. Ефективність функціонування регіональних агропромислових комплексів в умовах ринкової економіки. Київ: 1993. 230с.

184. Мармуль Л.О., Морозов Р.В. Розвиток агропромислової інтеграції та її вплив на ефективність сільськогосподарського виробництва в умовах земельної реформи. Таврійський науковий вісник. Херсон: 2004. Вип.31. С. 136-141.

185. Мармуль Л.О., Собченко А.М. Державне управління інноваційно-інвестиційними трансформаціями в АПК регіону. Таврійський науковий вісник. Херсон: 2006. Вип.46. С. 138-145.

186. Малік М.Й., Орлатий М.К., Фдієнко П.М. Інтеграція – як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств. Київ: 2000. 40с.

187. Малій О.Т. Технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва в умовах економічної кризи. Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу. Київ:

2000. 676с.

188. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки: [монографія]. Київ: 2005. 682с.

189. Макаренко А.П. Теорія і практика державного регулювання в аграрній сфері: [Монографія]. Київ: 2009. 636с.

190. Масловська Л. Оцінка внутрішньо регіональних відмінностей соціально-економічного розвитку як основа диференцьованої регіональної політики на мезорівні. Регіональна економіка. 2002. №2. С. 163 – 168.

191. Могильний О.М. Державне регулювання аграрної сфери. Ужгород: 2005. 400с.

192. Мацука В.М. Особливості іноземного інвестування в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон: 2015. Вип. 11. Ч.-4. С. 12-15.

193. Мельник Л.Ю., Макаренко П.Н., Любович О.А. Аграрне підприємство і держава: [монографія]. Дніпропетровськ: Пороги. 1999. 259с.

194. Mower J.C. Exploring the Trait of Competi – tiveness and Its Consumer Behavior Conseguences/J.C. Mower//Journal of Consumer Psychology. 2004. №14. P.52-63.

195. Нємцов В.Д., Довгань Л.Є. Стратегічний менеджмент: [Навч.посібник]. Київ: 2001. 560с.

196. Непочатенко О.О. Державна підтримка підприємств АПК через удосконалення системи кредитування. Економіка АПК. Київ: 2009. №8. С.95-101.

197. Нестерчук Ю.О. Аграрна складова міжнародного процесу. Інноваційна економіка. Київ: 2007. №2 (4). С. 8-11.

198. Нестерчук Ю.О. Сучасний стан та перспективи розвитку міжгалузевих економічних відносин в АПК. Київ: 2008. №1-2. С. 18-22.

199. Нестерчук Ю.О. Участь держави у розвитку інтеграційних процесів в АПК. Вісник ХНТУСГ. Харків: 2007. Вип.56. С.205-210.

200. Нагорний В.В. Економічна сутність і організаційні особливості

виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Черкаси: 2011. Вип. 27. С. 146-151.

201. Науменко С.В. Ринок фінансових послуг: основні тенденції розвитку. Вісник НБУ. Чернівці: 2000. №1. С. 36-44.

202. Новий економічний курс України/За ред. Ю.В.Тимошенко, В.А.Ломаковича, Т.Є.Унковської. Київ: 2018. 286с.

203. Навроцький Р.Л. Зарубіжний досвід формування інноваційної інфраструктури. Причорноморські економічні студії. Одеса: 2017. Вип.14. С.106-109.

204. Офіційний сайт інформаційного агентства УНІАН//http://www. unian.net// Федерація органічного руху України.

205. Основи економічної теорії/ за ред.. С.В. Мочерного. Тернопіль: 1993. 76с.

206. Орловская Ю.В., Варламова О.А. Сценарный метод прогнозирования как инструмент повышения потенциала адаптивности предприятия в рыночной сфере. Сб.науч.трудов ДИСИ. Днепропетровск: 2006. Вып. №9. С. 34-39.

207. Орловська Ю.В. Стратегія управління інвестиціями в регіональний розвиток. [Монографія]. Київ: 2006. 336с.

208. Основи економічної теорії: економічний аспект: [Підручник]/Відп. ред. Г.Н. Климко – 4-е вид., перероб.і доповн. Київ: 2002. 615с.

209. Oxford dictionary. – Ozford: Clarendon Press V. VI. – 1970. – P.172-173.

210. Опарін В.М. Фінанси. Загальна теорія: [Навч.посібник]. Київ: 2001. 240с.

211. Озеров И.Х. Основы финансовой науки. Учение об обыкновенных доходах. Москва: 1911. Вып.1. С.35; 78; 175.

212. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції/ За ред..

О.М. Шпичака. Київ: 2001. 236с.

213. Оніщенко В. Сучасні напрями формування інвестиційного процесу в Україні. Економіка України. Київ: 2005. №10. С.16-20.

214. Орликовський М.О. Про залучення інвестиційних ресурсів в аграрний сектор регіону. Економіка АПК. Київ: 2007. №6. С.71-80.

215. Онищенко О.М., Юрчишин В.В. Розвиток власності у сільському господарстві: новий етап. Економіка АПК. Київ: 1995. №7. С.3-13.

216. Онищенко О.М. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектору. Економіка України. Київ: 2003. №6. С.57-59.

217. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи. Київ: 2003. 100с.

218. Онищенко О., Юрчишин В. Методологічний аспект порівняльної оцінки ефективності різних форм господарювання в аграрній сфері. Економіка України. Київ: 1996. №6. С.72-80.

219. Олійник О.В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві: [монографія]. Харківський аграрний університет ім.. В.В. Докучаєва. Харків: 2005. 322с.

220. Оптнер С.Л. Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем: Пер. с англ. Москва: 1969. 216с.

221. Онишко С.В. Державне регулювання національної економіки: [Навч.посібн.]. Ірпінь: 2007. 358с.

222. Перспективи укладання угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС: попередній аналіз [Електронний ресурс]/Косгроув, М.Хелієр; Мін-во екон. України, 2010. – Режим доступу: http://www.ctaeconomic.com/ Scoping%20Report[hnal%20UKR.pdf].

223. Просович О.П. Понятійний апарат економіки інвестицій в Україні. Проблеми економіки та управління. Вісник НУ «Львівська політехніка». Львів: 2001. №425. С.128-133.

224. Польшакова В.І., Ткаленко Н.В. Інвестиційний менеджмент. [Навч.посіб.]. Київ: 2009. 172с.

225. Правдик Ю.М. Інвестиційний менеджмент: [навч.посіб.]. Київ: 2007. 431с.

226. П’ятаченко Г.О. Кухарець Л.В. Становлення та розвиток фінансів України. Київ: 2005. 784с.

227. Петіна Л.В. Управління фінансовими потоками сільськогосподарських підприємств. Облік і фінанси АПК. Київ: 2011. №2. С.117-122.

228. Петіна Л.В. Формування фінансової політики сталого розвитку аграрних підприємств. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (Динаміка наукових досліджень). Польща: 2014. С.100-101.

229. Петіна Л.В. Розвиток лізингових послуг в АПК. Materialy ixmezinarodni vedecko – praktica conference (Praha 27 szpna – 0,5 zari 2013 roku) – Praha: “Education and Science” s.r.o. 2013. S. 20-21.

230. Петіна Л.В. Зміст та структура фінансового потоку аграрних підприємств регіону: матеріали міжнар.наук. – практ.конф: [Фінансове та облікове забезпечення функціонування аграрних підприємств]. Херсон: 2009. С.27-31.

231. Петіна Л.В. Фінансове забезпечення аграрних підприємств та шляхи його покращення. Наукові праці Південного філіалу «Кримський агротехнологічний університет» Національного аграрного університету. Сімферополь: 2008. №114. С.129-133.

232. Петіна Л.В. Управління фінансовими потоками сільськогосподарських підприємств. Облік і фінанси АПК. Київ: 2011. Вип.2. С.117-122.

233. Петіна Л.В. Вплив фінансової політики на спрямування фінансових потоків аграрних підприємств. «Економіка. Фінанси. Право.» Київ: 2014. С.77-84.

234. Петіна Л.В. Вплив екологічних чинників на інвестиційну привабливість регіону. Матеріали Регіональної науково-практичної конференції «Історія та перспективи розвитку Херсонщини». Херсон: 2014.

С.81-84.

235. Петіна Л.В. Вплив інновацій на економічний розвиток сільського господарства. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Полтава: 2015. С.254-259.

236. Петіна Л.В. Лізинг – інноваційний чинник активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві. «Економіка. Фінанси. Право». Київ, 2015. №7. С.4-7.

237. Петіна Л.В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіонів України. Матеріали між нар.форуму «Економічні і культурні аспекти інвестиційної привабливості Херсонщини, (м.Херсон, 28 січня 2008р.)/ Приватний вищий навчальний заклад). Херсон: 2008. С.54-62.

238. Петіна Л.В. Принципи та перспективи побудови кластерів АПК регіону. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених і студентів «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку виробничої сфери». Донецьк. 2011. Т.2. С.71-74.

239. Петіна Л.В., Боровік Д.В. Сільськогосподарський кластер – добровільне об’єднання товаровиробників різних форм власності. Таврійський науковий вісник. Херсон: 2010. Вип.72. С.338-334.

240. Петіна Л.В. Управління інвестиційними процесами в аграрних підприємствах регіону. Економіка сьогодення: актуальні питання та перспективи. Дніпропетровськ: 2012. №1. С.55-61.

241. Петіна Л.В. Напрями зростання інвестиційного потенціалу аграрних підприємств. Таврійський науковий вісник. Херсон: 2010. Вип.81. С.395-399.

242. Петіна Л.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств регіону. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет Конференції молодих вчених викладачів та студентів «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування». Херсон: 18-19 жовтня 2013. С.69-72.

243. Петіна Л.В. Вплив бюджетної підтримки на фінансові потоки державних агарних підприємств регіону. Матеріали VI Міжнародної

науково-практичної конкуренції «Наука и образование». Прага: 2010. Вип.6 (економічні науки). С.55-56

244. Петіна Л.В. Перспективи економічного розвитку АПК Херсонщини. Зб.наук.праць Черкаського державного технічного університету. Черкаси: 2011. Вип.27, ч.ІІ. С.102-106.

245. Петіна Л.В. Страхування сільськогосподарських підприємств у Херсонській області. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наука и образование». Прага: 2011. Вип.10 (економічні науки). С.11-12.

246. Петіна Л.В. Напрями розвитку фінансової та інвестиційної політики в аграрному секторі економіки. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Полтава: 2013. Т.2, №2. С.228-232.

247. Петіна Л.В. Аналіз фінансового стану аграрних підприємств за допомогою рейтингової оцінки. Бізнес-навігатор, науково-виробничий журнал. Херсон: 2008. №3(15). С.65-70.

248. Петіна Л.В. Дослідження фінансування аграрних підприємств Херсонської області. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції: «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (м.Харків, 27-28 травня 2010р.). Харків: 2010. С.208-211.

249. Петіна Л.В. Структура та управління фінансовими потоками аграрних підприємств регіону. Зб.наук.праць «Організаційно правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій». Київ: 2011. Ч.2. С.187-194.

250. Петіна Л.В. Управління інвестиційними процесами в аграрних підприємствах регіону. Економіка сьогодення: актуальні питання та перспективи: Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: 2012. С.55-61.

251. Петіна Л.В. Підвищення конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва. Сучасні економічні системи: Стан та перспективи: тези доп. VI Міжнародної наук. – практ. Інтернет-конференції, 14-15 травня

2015р. Хмельницький: 2015. С.32-33.

252. Петіна Л.В., Добруля О.О. Формування ефективного управління фінансовими потоками аграрних підприємств регіону. Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Moderni Vymozenosti vedy – 2012». Praha: Publishing «Educashion and science», 2012. Str. 95-98.

253. Петіна Л.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності аграрної сфери Херсонської області. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв: 2010. Вип. 1(52). Т.1. С.209-214.

254. Петіна Л.В. Фінансова політика розвитку аграрних підприємств. Збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінансова система: стан, проблеми, перспективи», (м.Херсон, 18-19 квітня 2012р.). Херсон: 2012. С. 185-186.

255. Петіна Л.В. Лізинг у технічному забезпеченні сільськогосподарських підприємств та шляхи його удосконалення/ Л.В.Петіна//Збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінансова система України: стан, проблеми, перспективи». Херсон: 2013. С. 162-164.

256. Петіна Л.В., Вермієнко Т.Г. Інвестиційна діяльність як об'єкт інвестування. Науковий збірник: Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Івано-Франківськ: 2013. Вип.9. Т.1. С.129-133.

257. Петіна Л.В. Лізинг – інноваційний чинник активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві. Інформаційно-аналітичний журнал «Економіка. Фінанси. Право». Київ: 2015. №7. С. 4-7.

258. Петіна Л.В. Розвиток інноваційних процесів у сільському господарстві. Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 15 січня 2015 року). Полтава: 2015. С.177-178.

259. Петіна Л.В. Вплив інновацій на економічний розвиток сільського господарств. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії.

Полтава: 2015. С. 254-259.

260. Петіна Л.В. Сільськогосподарський кластер – добровільне об'єднання товаровиробників різних форм власності. Збірник наукових статей і матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Херсон, 17-19 травня 2012 року). Херсон: 2012. С.55-56.

261. Петіна Л.В. Суть і місце управлінського обліку в системі контролінгу на сільськогосподарських підприємствах. Економіка сьогодення: актуальні питання та перспективи. Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: 2013. №2. С.183-190.

262. Петіна Л.В. Принципи та перспективи побудови кластерів АПК регіону. Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles. Vol.2 – Publishing house "BREEZE", Monreal. Canada: 2014. P.24-27.

263. Петіна Л.В. Система контролінгу на сільськогосподарських підприємствах. Таврійський науковий вісник: збірник наукових праць. Херсон: 2014. Вип.89. С.

264. Петіна Л.В. Вплив агарно-промислової інтеграції на інвестиційну привабливість сільського господарства. Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Чернівці: 2015. Вип. 28. Ч.4. С.42-44.

265. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. Київ: 2002. 472с.

266. Пугачова М.П., Щербак А. Конкурентная среда в Украине. Вестник антимонопольного комитета Украины. Киев: 2005. №2 (17). С.4 – 7.

267. Полунеев Ю. О новой стратегии ЕБРР в Украине и некоторых уроках прошлого. Киев: 2002. №32 (407). С.11.

268. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Пер.з англ../ ВГО Україна. Порядок денний на XXI століття». Київ: 2000. 360с.

269. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004р. №1877 – IV.

270. Приходько І.П. Ефективність діяльності особистих селянських господарств. Держава та регіони. Серія: економіка і підприємництво. Запоріжжя: 2004. №2. С.123-125.

271. Паникарова С. Оценка экономической деятельности вертикального кооператива. АП: экономика, управление. Киев: 2005. №7. С.71-77.

272. Подвысоцкий В. Инновация как глобальное понятие. Інвестиції: практика та досвід. Київ: 2002. №24. С.12-13.

273. Пила В., Абрамов В. Програмно-цільовий метод управління соціально-економічним розвитком регіонів. Економіка України. Київ: 1998. №9. С.32-39.

274. Пелих І.В. Оцінка ефективності інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрних підприємств. Вісник аграрної науки, науково-теоретичний журнал. Київ: 2010. №9 (689). С.78-79.

275. Перар Ж. Управление финансами: с упражнениями. Финансы и статистика. Киев: 1999. 480с.

276. Польшаков В.І., Ткаленко Н.В. Інвестиційний менеджмент: [навч.посіб.]. Київ: 2009. 172с.

277. Панкратова Л.А. Адаптація сільськогосподарських підприємств до ринкового середовища. Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» УААН. Київ: 2005. 200с.

278. Пашута М.Т., Калина А.В. Прогнозування та макроекономічне планування: [навч.посіб.]. Київ: 1998. 192с.

279. Письменська О.А. Розвиток органічного сільського господарства. Збірник наук.праць Черкаського державного технологічного університету. Черкаси: 2011. Вип.27, ч-11. С.124-127.

280. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2009 року «Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року». – Урядовий кур'єр. Київ: 2009. №103. С.38-42.

281. Пиплз К. – Развитие системы сельскохозяйственного кредита в

США: уроки для России. Вопросы экономики. Москва: 1997. №8. С.147-160.

282. Пакуліна А.А., Євсеєв А.С. Інноваційне зростання регіональної економіки в умовах глобалізаційних викликів. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції [«Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до Євроінтеграції»] (19-20 квітня 2017р., Україна, м.Харків). Харків: 2017. Ч.3. С.141-143.

283. Погрищук Б.В., Чорнодон В.І. Соціально-економічні передумови інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва. Зб.наук.праць Черкаського державного технологічного університету (Економічні науки). Черкаси: 2011. Вип.27. С.63-67.

284. Постанова Верховної Ради України №182 – VIII від 11.02.2015 «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/182-19.

285. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління. Одеса: 2006. 437с.

286. Портер М. Курс MBA по стратегическому менеджменту/М.Портер, Дж. Сэмплер, С.Прахалад/ Пер. с англ. Москва: 2002.

287. Porter M.E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries Free Press, 1988. – 396p.

288. Портер М.Е. Конкуренция [Уч.пособ.]/М.Портер (пер.с англ.). Москва: 2001. 495с.

289. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості. Регіональні дослідження: [монографія]. Київ: 2001. 112с.

290. Романенко О.Р. Фінанси [Підручник]. Київ: 2004. 312с.

291. Раделицький Ю.О. Державне регулювання ринку фінансових інвестицій: зарубіжний досвід та національні реалії. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Київ: 2009. №19. С.242-

248.

292. Регіональна політика: методологія, методи, практика/НАН України. Інститут регіональних досліджень. За ред. акад. НАН України М.І. Долішного. Львів: 2001. 700с.

293. Савчук В.П., Прилипко С.И., Величко Е.Г. Анализ и разработка инвестиционных проектов: [учебн.пособие]. Киев: 1999. 304с.

294. Саблук П.Т. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України. Київ: 2005. 478с.

295. Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології [монографія]. Київ: 2002. 294с.

296. Саблук Р.П. Фінансовий лізинг в АПК. Київ: 2003. 178с.

297. Саблук П.Т. Економічні відносини та дохідність аграрпромислового виробництва. Економіка АПК. Київ: 2008. №11. С.147-152.

298. Саблук П.Т., Малік М.й., Валентинов В.Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. Київ: 2002. 294с.

299. Саблук П.Т. Стратегічні напрями аграрної реформи – перехід на інноваційну модель розвитку. Економіка АПК. 2002. №12. С.3-14.

300. Становлення та ефективність функціонування сільськогосподарських виробничих структур різних організаційно – правових форм: [Монографія]. П.С. Березівський, О.Й. Березовська, З.П. Березівський, О.Б. Садура, Н.П. Особа. Львів: 2007. 202с.

301. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України: [монографія]. Миколаї: 2010. 416с.

302. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: [монографія]. Миколаїв: 2010. 416с.

303. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року/За ред.. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ: 2012. 182с.

304. Созінов О.О. Необхідність державної підтримки аграрної науки.

Економіка АПК. Київ: 1995. №10. С.17-25.

305. Степанова О. Информационно-консультационная служба как инструмент активизации инновационно-инвестиционной деятельности. Международный сельскохозяйственный журнал. Киев: 2007. №3. С.13-14.

306. Семенов Г.А., Богма О.С. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: [монографія]. Запоріжжя: 2008. С.244.

307. Семенов Г.А., Богма О.С. Національний кластер – новий шлях для прикорення економічного та інноваційного зростання України. Вісник економічної науки України. Київ: 2006. №1(9). С.127-133.

308. Савчук – Шекмар Н.А. Шляхи підвищення ефективності розвитку харчової промисловості в Закарпатті: Теорія і практика. Київ: 2001. 305с.

309. Сірко А.В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики. Київ: 2007. 414с.

310. Сірко А.В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики. Київ: 2007. 414с.

311. Становлення та ефективність функціонування сільськогосподарських виробничих структур різних організаційно-правових форм: [Монографія]/П.С. Березівський, О.Й. Березовська, З.П. Березівський, О.Б. Садура, Н.П. Особа. Львів: 2007. 202с.

312. Соколенко С.И. Проблемы и пути развития кластеров в Украине [Електронный ресурс]. Режим доступа: http:/biznes.od.ua/index.php? option= com content sztask=viewfzid=4948 fzjtemid=33.

313. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры: Украинский конспект/С.И. Соколенко// Международный фонд содействий рынку. Киев: 357с.

314. Соколенко С.І. Кластери у глобальній економіці. Київ: 2004. 848с.

315. Соколенко С.І. Глобальные рынки XXI столетия: Перспективы Украины. Киев: 1998. 568с.

316. Стоянець Н.В. Розвиток підприємства на сільських територіях як основа для розвитку аграрної економіка країни. Причорноморські економічні

студії. Одеса: 2017. Вип. 22. С. 60-64.

317. Сільське господарство України. Статистичний Збірник. Київ: 2015р.

318. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України: [монографія]. Миколаїв: 2010. 416с.

319. Становлення та ефективність формування сільськогосподарських виробничих структур різних організаційно-правових форм: [монографія]. П.С. Березівський, О.Й. Березовська, З.П. Березівський, О.Б. Садура, Н.П. Особа. Львів: 2007. 202с.

320. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання/За ред.. М.Кузнєцової// Державна служба статистики України. Київ: 2018. 145с.

321. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємства/За ред.. М.Кузнєцової//Державна служба статистики України. Київ: 2018. 343с.

322. Статистичний збірник «Сільське господарство України/Відпов. за вип.. О.М. Прокопенко. Київ: 2018. 245с.

323. Стратегическое планирование инвестиционной деятельности: [учеб.пособие]. М.И. Кныш, Б.А. Перекатов, Ю.П. Потиков. Москва: 1998. 315с.

324. Соколовська А.М., Єфименко Т.І., Луніна І.О. Система податкових пільг в Україні в контексті Європейського досвіду. Київ: 2006. 320с.

325. Роїна О.М. Страхування в Україні: нормативно-правове регулювання (2-е вид., перероб.і доп). Київ: 2006. 420с.

326. Павловська О.В. Фінансовий менеджмент трудових ресурсів. Український фінансово-економічний ін.-т Міністерства освіти України. Київ: 1997. 206с.

327. Танклевська Н.С. Сутність і змістовні ознаки фінансової політики. Таврійський науковий вісник. Херсон: 2010. Вип.70. С. 270-277.

328. Танклевська Н.С. Сутність і змістові ознаки фінансової політики. Таврійський науковий вісник. Херсон: 2008. Вип. 61. С.187-194.

329. Танклевська Н.С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних

підприємств України: теорія, методологія, практика: [Монографія]. Херсон: 2010. 420с.

330. Танклевська Н.С., Петіна Л.В. Управління фінансовими потоками аграрних підприємств: [Монографія]. Херсон: 2011. 268с.

331. Танклевська Н.С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія, практика: [монографія]. Херсон: 2010. 376с.

332. Танклевська Н.С. Сучасні тенденції розвитку кредитної політики в аграрній сфері економіки. Таврійський науковий вісник. Херсон: 2009. Вип.67. С.161-166.

333. Танклевська Н.С., Ковальов В.В. Вплив глобалізації на розвиок інвестиційної діяльності в Україні. Таврійський науковий вісник. Херсон: 2009. Вип. 62 (2). С.94-99.

334. Танклевська Н.С. Особливості бюджетної підтримки розвитку аграрних підприємств. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський: 2010. С.373-376.

335. Теоретическая экономика/ Под ред. Г.П. Журавлевой и Н.Н. Мильчаковой. Москва: 1997. 485с.

336. Туган – Барановський М.І. Політична економіка. Курс популярний. Київ: 1994. 263с.

337. Титаренко Н.О. Теорія інвестицій: [навч.посібник]. Київ: 2000. 214с.

338. Тумашев А.Р. Государственное регулирование рыночной экономики. Казань: 1995. 246с.

339. Тейлор С. Региональное экономическое развитие на базе программно-целевого подхода: опыт Западной Европы. Регион: экономика и социология. Москва: 2000. №1. С.3-36.

340. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегічний менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: [Учебник для вузов]. Москва: 1998. 284с.

341. Трегобчук В., Юзевич А., Крисанов Д, Попова О., Правдун В.,

Скурська Н. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти). Київ: 2013. 259с.

342. Труш І.Є. Державний фінансовий контроль в умовах економічних трансформацій. Причорноморські економічні студії: Одеса: 2017. Вип.14. С. 141-144.

343. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: введение в теорию, практику и политику. /пер.с англ. Москва: 1995. 431с.

344. Точилін В.О., Загорська Т.П., Лір Е.В. Формування галузевих ринків України: перехідний період. Київ: 2004. 332с.

345. Управление инвестициями: В 2-х т./ В.В. Шеремет, В.М. Павлюченко, В.Д. Шапиро и др. Москва: 1998. Т. – 1. 416с.; Т.2. 512с.

346. Уханова І.О. розвиток та функціонування технопарків: світовий досвід та специфіка в Україні: [монографія]. Одеса: 2012. 386с.

347. Федоренко В.Г. Інвестиційний менеджмент: [навч.посіб.]. Київ: 1999. 191с.

348. Федоренко В.Т., Гойко А.Ф., Джабейло В.Г. Кластери – системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки. Економіка та держава. Київ: 2007. №9. С.6-9.

349. Філософія/За ред. І.Ф. Надольного. Київ: 1997. 620 с.

350. Fisher I. Elementary principles of Economics/I.Fisher. – N.Y.: Macmillan Publishing. Heath, Chip and Jack B. SOLL, 1910. 476p.

351. Хейнс П. Экономический образ мышления: Пер. с англ. 2-е изд. Москва: 1993. 702с.

352. Холл А. Опыт методологии для системотехники: [Пер. с англ.]. Москва: 1975. 447с.

353. Чижов Л.П. Удосконалення розробки регіональних інвестиційних програм. Фінанси України. Київ: 2000. №9. С.87-89.

354. Чабан В.Т. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Економіка АПК. Київ: 2006. №7. С. 68-72.

355. Черняк Ю.И. Системный анализ в управлении экономикой. Москва: 1975. 191с.

356. Chandler A. Strategy and Structure, McGraw – Hill, Inc., 1962.

357. Чухліб Ю.О. Стан розвитку органічного виробництва в Україні й Полтавській області та перспективи його дослідження. Вісник Полтавської державної аграрної академії. Полтава: 2012. №2. С.207-209.

358. Череп А.В. Сучасні напрямки формування інвестиційного процесу в Україні. Актуальні питання удосконалення фінансово-кредитного механізму в Україні. Зб.наук.праць ЗНТУ. Ужгород: 2004. С.39-42.

359. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. [пер. с англ. В.С. Автономова, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей и др.]. Москва: 2007. 864с.

360. Шарма Є.А. Концепція комплексного моделювання розвитку інвестиційного клімату Центрального регіону України. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія: Економіка і менеджмент. Київ: 2009. №2 (6). С.166-172.

361. Шклярук Ю.П. основні аспекти впливу якості молока на розвиток інвестиційної привабливості молокопереробних підприємств. Причорноморські економічні студії. Одеса: 2017. Вип. 22. С.141-145.

362. Шкуратов О.І. Основні елементи гарантування продовольчої та екологічної безпеки України. Економіка природокористування і охорони довкілля. Київ: 2013. С. 160-165.

363. Шеннон Р. Имитационные моделирование систем – искусство и наука: Пер. с англ/ Под ред. Е.К. Масловского. Москва: 1978. 418с.

364. Шершньова З.Є. Стратегічне планування: [підручник]. Київ: 2004. 699с.

365. Швець В.Є. Метод стандартизації показників у аналізі інвестиційної привабливості регіонів. Фінанси України. Київ: 1998. №5. С.23-26.

366. Школьний О.О. Вивчення ринкового середовища як складовий елемент системи глобального маркетингу. Зб.наук.праць Уманської державної аграрної академії. Умань: 2001. Вип.52. С.299-304.

367. Школьний О.О. Інформаційне забезпечення системи продовольчих ринків. Вісник ХНАУ. Зб.наук.праць (Серія «Економіка АПК і природокористування»). Харків: 2006. №2. С. 408-412.

368. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку. Київ: 2009. С.57.

369. Шкабара Т.Л., Остапенко А.Ю. Екологічний потенціал вітчизняного аграрного господарювання в умовах сучасних євроінтеграційних процесів. Науковий вісник ХДУ. Харків: 2010. Вип. 7. С.131-135.

370. Шмідт Р.М. Особисті підсобні господарства України. Київ: 2002. 40с.

371. Шевчук Л.Т., Колодійчук А.В. Світовий досвід створення і функціонування бізнес – інкубаторів. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http:/nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2013_1_24.

372. Юхименко В.М. Витоки європейського підходу до оцінки платоспроможності страхових організацій. Економічний вісник. Запоріжжя: 2017. Вип.1. ч.2. С.69-73.

373. Юкіш В.В. Вплив креативності та емоційного інтелекту на розвиток лідерства менеджера підприємства [Електронний ресурс]. Інноваційна економіка. – 2012. - №3 [29]. – С.58-61. – Режим доступу: http://archive.nbuv. gov.ua/portal/ soc_gum/inek/2012_3/58.pdf.

374. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки. Москва: 532с.

375. Томас В., Дайламі М., Дерешвар А. Якість економічного зростання: Пер.з англ. Наук.ред.пер. О.Кілієвич. Київ: 2002. 350с.

376. Янковець Т.М. Інноваційні стратегії підприємства легкої промисловості як спосіб реалізації його інноваційного потенціалу [Електронний ресурс]. Актуальні проблеми економіки. 2010. - №2[104]. С.167-174. Режим доступу до журн.: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ape/ 2010_2/APE-2010-02/167-174pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні показники інвестиційного потенціалу у сільському господарстві

№ з/п	Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Посівні площі у сільському господарстві, тис.га	26952,0	27670,0	27801,0	28329,0	27239,0	26902,0	27026,0	27585,0
2	Вироблено аграрної продукції, млн.грн	194886,5	233696,3	223254,8	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	249200,0
3	Отримано валового внутрішнього продукту (ВВП), млн.грн	195390,0	261331,0	269983,0	315546,0	381227,0	558788,0	655600,0	707800,0
4	Капітальні інвестиції у матеріальні активи, млн.грн	11311,0	16422,2	19086,0	18640,0	18388,0	29310,0	49660,0	63400,0
5	Прямі іноземні інвестиції у сільське господарство, млн.дол.США	680,4	730,7	736,0	728,4	776,9	617,0	502,2	586,2
6	Обсяги експорту аграрної продукції, млн.дол.США	9936,0	12804,0	17906,0	17040,0	16670,0	14563,0	15282,0	17800,0
7	Енергетичні потужності засобів виробництва в аграрних підприємств, тис.Квт	36739,0	36360,0	41438,0	43233,0	39107,0	31020,0	32835,0	31705,0
8	Фінансові результати до оподаткування, млн.грн	17305,2	25345,4	26843,1	14999,0	21474,4	101978,9	89614,9	78800,0
9	Чистий прибуток аграрних підприємств, млн.грн	17253,6	25267,0	26728,4	14925,7	21413,4	101912,2	89330,8	78400,0
10	Рівень рентабельності всієї діяльності підприємств, %	17,5	19,3	16,3	8,3	9,3	30,4	24,9	18,7
11	Кількість сільського населення, млн	14,513	14,412	14,328	14,164	13,325	13,240	13,171	13,085

продовження додатка А

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12	Сільський житловий фонд, млн.м^2	386,5	390,5	393,5	396,5	378,0	381,3	383,9	385,4
13	Площа садіння і висівання лісу, тис.га	56,1	55,7	53,5	48,5	38,0	40,4	42,3	42,6
14	Сільське населення у віці 16-59 років, тис.осіб	8584,9	8558,3	8526,5	8486,4	8442,1	7912,0	7855,0	7708,0
15	Кількість найманих працівників, тис.осіб	647,3	633,7	623,9	582,2	528,9	502,7	509,5	496,1
16	Підготовлено кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах, тис.осіб	247,3	240,1	202,1	227,3	182,0	165,0	152,8	141,3
17	Кількість зайнятих працівників у сільському господарстві, тис.осіб	3387,9	3442,0	3496,0	3577,5	3091,4	2870,6	2866,5	2861,0
18	Випуск продукції у сільському господарстві, млн.грн	189405,0	253569,0	261835,0	307054,0	371189,0	544206,0	637791,0	707792,0
19	Обсяги імпорту аграрної продукції, млн.дол.США	5763,5	6346,7	7513,8	8187,4	6059,2	3484,4	3891,1	4300,0
20	Введено в експлуатацію загальної площі житла, тис.м^2	3035,0	2445,0	3211,0	3545,0	3096,0	3579,0	2864,0	2932,0
21	Введено в експлуатацію об’єктів дошкільних навчальних закладів, місць	320,0	1111,0	1079,0	1135,0	742,0	746,0	1918,0	1007,0
22	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, тис.од.	20,3	19,9	19,7	19,3	17,6	17,3	16,9	16,2
23	Кількість лікарняних закладів, тис.од.	2,8	2,5	2,4	2,2	1,8	1,8	1,7	1,7
24	Введено в експлуатацію амбулаторно-поліклінічних закладів, осіб	522,0	586,0	507,0	168,0	366,0	126,0	342,0	230,0

продовження додатка А

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
25	Введено в експлуатацію клубних закладів, місць	150,0	1421,0	678,0	13985,0	100,0	228,0	850,0	350,0
26	Осушено заболочених земель у сільськогосподарських підприємствах, тис.га	979,0	905,0	927,0	923,0	954,0	959,0	989,0	903,0
27	Викинуто забруднюючих речовин в атмосферу усього по Україні, тис.т	4131,6	4374,6	4335,3	4295,1	3350,0	2857,4	3078,5	2585,0
28	Введено в експлуатацію станцій для очищення стічних вод, тис.$м^3$ за добу	110,0	52,0	111,0	90,0	12,0	14,0	181,0	78,0
29	Введено в експлуатацію установок для уловлювання та знешкодження токсичних речовин з відхідних газів, тис.$м^3$ за годину	500	2213	3363	-	-	432	-	323
30	Прийнято в експлуатацію автомобільних доріг з твердим покриттям внутрішньо - господарського призначення, км	67,0	-	131,0	65,0	63,0	62,0	49,0	47,0
31	Зрошувані сільськогосподарські угіддя у аграрних підприємствах, тис.га	1574,0	1524,0	1541,0	1527,0	1521,0	1521,0	1521,0	1521,0
32	Внесено мінеральних добрив поживної речовини на всю посівну площу, млн.т	1560,0	1880,0	2000,0	2240,0	2150,0	2120,0	2590,0	2020,0
33	Внесено органічних добрив на всю посівну площу, тис.т	9874,1	9768,0	9636,9	9602,6	9860,9	9636,3	9132,5	9250,0

Додаток Б

Стандартизовані значення факторіальних показників інвестиційного потенціалу сільського господарства

№ з/п	Факторіальні показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Посівні площі, тис.га	57,92	59,46	59,75	60,88	58,54	57,82	58,08	59,28
2	Енергетичні потужності засобів виробництва аграрних підприємств, тис.квт	8,69	8,60	9,80	10,23	9,25	7,34	7,77	7,50
3	Вироблено аграрної продукції, млрд.грн	10,25	12,31	11,75	13,31	13,23	12,60	13,40	13,12
4	Фінансові результати до оподаткування, млрд.грн	0,51	0,74	0,79	0,44	0,63	3,00	2,64	2,32
5	Капітальні інвестиції у матеріальні активи, млрд.грн	0,65	0,95	1,10	1,08	1,06	1,69	2,87	3,66
6	Прямі іноземні інвестиції, млрд.дол.США	7,80	8,37	8,44	8,35	8,90	7,07	5,76	6,72
7	Обсяги експорту аграрної продукції, млрд.дол.США	3,82	4,94	6,91	6,56	6,45	5,64	5,91	6,87
8	Обсяги імпорту аграрної продукції, млрд.дол.США	3,67	3,98	4,75	5,19	3,86	2,22	2,47	2,72
9	Чистий прибуток аграрних підприємств, млрд.грн	0,51	0,75	0,79	0,44	0,63	3,00	2,63	2,31
10	Рівень рентабельності усієї діяльності аграрних підприємств, %	2,55	2,81	2,38	1,21	1,36	4,43	3,63	2,72
11	Чисельність сільського населення, млн.осіб	24,60	24,43	24,31	24,01	22,58	22,45	22,32	22,18
12	Сільський житловий фонд, млн.$м^2$	66,52	67,21	67,73	68,24	65,06	65,63	66,08	66,33

продовження додатку Б

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
13	Сільське населення у віці 16-59 років, млн.осіб	25,25	25,17	25,08	24,96	24,83	23,27	23,10	22,67
14	Кількість найманих працівників, тис.осіб	7,66	7,50	7,9	6,89	6,26	5,95	6,03	5,88
15	Підготовлено кваліфікованих робітників у проф-тех.навчальних закладах, тис.осіб	6,50	6,31	5,31	5,97	4,78	4,34	4,01	3,71
16	Кількість зайнятих працівників у сільському господарстві, млн.осіб	12,36	11,79	12,76	13,06	11,28	10,48	10,46	10,44
17	Випуск продукції у сільському господарстві, млрд.грн	1,04	1,39	1,44	1,68	2,04	2,99	3,50	3,88
18	Введено в експлуатацію загальної площі житла, тис.$м^2$	8,78	7,08	9,29	10,26	8,96	10,36	8,29	8,47
19	Введено в експлуатацію об’єктів дошкільних навчальних закладів, місць	0,75	2,59	2,52	2,65	1,73	1,74	4,47	2,35
20	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, тис.	13,81	13,54	13,40	13,13	11,97	11,77	11,50	11,02
21	Введено в експлуатацію лікарняних закладів, тис.од.	7,00	6,25	6,00	5,50	4,50	4,50	4,25	4,25

Стандартизовані значення факторіальних показників до додатку А

№ з/п	Факторіальні показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017		S
22	Введено в експлуатацію амбулаторно-поліклінічних закладів, відвідувань за одну зміну, осіб	3,24	3,64	3,14	1,04	2,27	0,78	2,12	1,43		161,03
23	Введено в експлуатацію клубних закладів, місць	0,34	3,20	1,53	-	0,22	0,51	1,92	0,79		443,43
24	Осушено заболочених земель у сільсько-господарських підприємствах, тис.га	18,24	16,86	17,27	17,20	17,78	17,87	18,43	16,82		53,67
25	Викинуто забруднюючих речовин в атмосферу усього по Україні, тис.тонн	5,98	6,34	6,28	6,22	4,85	4,14	4,46	3,74		690,38
26	Введено в експлуатацію станцій для очищення стічних вод, тис.$м^3$ за добу	2,10	0,99	2,12	1,72	0,23	0,27	3,46	1,49		52,32
27	Введено в експлуатацію установок для уловлювання та знешкодження токсичних речовин з відхідних газів, тис.$м^3$ за годину	0,41	1,82	2,77	-	-	0,36	-	0,26		1215,70
28	Прийнято в експлуатацію автомобільних доріг з твердим покриттям внутрішньогоспо-дарського призначення, км	2,54	-	4,98	2,47	2,39	2,35	1,86	1,78		26,33

продовження додатку Б

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
29	Зрошено сільськогосподар-ських угідь у аграрних підприємствах, млн.га	94,58	91,57	92,77	92,17	91,57	91,57	91,57	91,57
30	Внесено мінеральних добрив на всю посівну площу, млн.тонн	5,65	6,81	7,25	8,12	7,79	7,68	9,38	7,32
31	Внесено органічних добрив на всю полощу млн.тонн	35,85	38,46	37,95	37,80	38,82	37,95	35,94	36,42
32	Площа садіння і висівання лісу, тис.га	8,25	8,19	7,87	7,19	5,59	5,94	6,22	6,26
33	Отримано валового внутрішнього продукту (ВВП), млрд.грн	1,07	1,43	1,48	1,72	2,08	3,05	3,58	3,87

Додаток В

Десятибальне оцінювання стандартизованих значень факторіальних показників інвестиційного потенціалу сільського господарства

№ з/п	Факторіальні показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Посівні площі, тис.га	9,51	9,77	9,81	10,00	9,62	9,50	9,54	9,74
2	Енергетичні потужності засобів виробництва аграрних підприємств, тис.квт	8,49	8,41	9,58	10,00	9,04	7,17	7,59	7,33
3	Вироблено аграрної продукції, млрд.грн	7,65	9,19	8,77	9,93	9,87	9,40	10,00	9,79
4	Фінансові результати до оподаткування, млрд.грн	1,70	2,48	2,63	1,47	2,10	10,00	8,80	7,73
5	Капітальні інвестиції у матеріальні активи, млрд.грн	1,78	2,60	3,00	2,95	2,90	4,62	7,84	10,00
6	Прямі іноземні інвестиції, млрд.дол.США	8,76	9,40	9,48	9,38	10,00	7,94	6,47	7,55
7	Обсяги експорту аграрної продукції, млрд.дол.США	5,53	7,15	10,00	9,49	9,33	8,16	8,55	9,94
8	Обсяги імпорту аграрної продукції, млрд.дол.США	7,07	7,67	9,15	10,00	7,44	4,28	4,76	5,24
9	Чистий прибуток аграрних підприємств, млрд.грн	1,70	2,50	2,63	1,47	2,10	10,00	8,80	7,70
10	Рівень рентабельності усієї діяльності аграрних підприємств, %	5,76	6,34	5,37	2,73	3,07	10,00	8,19	6,14
11	Чисельність сільського населення, млн.осіб	10,00	9,93	9,88	9,76	9,18	9,13	9,07	9,02
12	Сільський житловий фонд, млн.$м^2$	9,75	9,85	9,92	10,00	9,53	9,62	9,68	9,72
13	Сільське населення у віці 16-59 років, млн.осіб	10,00	9,97	9,93	9,88	9,83	9,22	9,15	8,98

продовження додатку В

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
14	Кількість найманих працівників, тис.осіб	10,00	9,79	9,65	8,99	8,17	7,77	7,87	7,68
15	Підготовлено кваліфікованих робітників у проф-тех.навчальних закладах, тис.осіб	10,00	9,71	8,17	9,19	7,35	6,68	6,17	5,71
16	Кількість зайнятих працівників у сільському господарстві, млн.осіб	9,46	9,03	9,77	10,00	8,64	8,02	8,01	8,00
17	Випуск продукції у сільському господарстві, млрд.грн	2,68	3,58	3,71	4,33	5,26	7,71	9,02	10,00
18	Введено в експлуатацію загальної площі житла, тис.$м^2$	8,47	6,83	8,97	9,90	8,65	10,00	8,00	8,18
19	Введено в експлуатацію об’єктів дошкільних навчальних закладів, місць	1,68	5,79	5,64	5,93	3,87	3,89	10,00	5,26
20	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, тис.шкіл	10,00	9,80	9,70	9,51	8,67	8,52	8,33	7,98
21	Введено в експлуатацію лікарняних закладів, тис.од.	10,00	8,93	8,57	7,86	6,43	6,43	6,07	6,07
22	Введено в експлуатацію амбулаторно-поліклінічних закладів, відвідувань за одну зміну, осіб	8,90	10,00	8,63	2,86	6,24	2,14	5,82	3,93
23	Введено в експлуатацію клубних закладів, місць	1,06	10,00	4,78	-	0,69	1,59	6,00	2,47
24	Осушено заболочених земель у сільськогоподарських підприємствах, тис.га	9,90	9,15	9,37	9,33	9,65	9,70	10,00	9,13

продовження додатку В

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
25	Викинуто забруднюючих речовин в атмосферу усього по Україні, тис.тонн	9,43	10,00	9,90	9,81	7,65	6,53	7,03	5,90
26	Введено в експлуатацію станцій для очищення стічних вод, тис.м^3 за добу	6,07	2,86	6,13	4,97	0,66	0,78	10,00	4,31
27	Введено в експлуатацію установок для уловлювання та знешкодження токсичних речовин з відхідних газів, тис.м^3 за годину	1,48	6,57	10,00	-	-	1,30	-	0,94
28	Прийнято в експлуатацію автомобільних доріг з твердим покриттям внутрішньогоспо-дарського призначення, км	5,10	-	10,00	4,96	4,80	4,72	3,73	3,57
29	Зрошено сільськогосподар-ських угідь у аграрних підприємствах, млн.га	10,00	9,68	9,81	9,74	9,68	9,680	9,68	9,68
30	Внесено мінераль-них добрив на всю посівну площу, млн.тонн	6,02	7,26	7,73	8,66	8,30	8,19	10,00	7,80
31	Внесено органічних добрив на всю полощу млн.тонн	10,00	9,90	9,77	9,73	9,99	9,77	9,25	9,37
32	Площа садіння і висівання лісу, тис.га	10,00	9,93	9,54	8,72	6,78	7,20	7,54	7,59
33	Отримано валового внутрішнього продукту (ВВП), млрд.грн	2,76	3,70	3,82	4,44	5,37	7,88	9,25	10,00

Додаток Г

Основні показники результатів використання інвестиційного потенціалу за рік

№ з/п	Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
1	Посівні площі на 1 особу, га	1,86	1,92	1,94	2,00	2,04	2,03	2,05	2,11
2	Енергетичні потужності на 1 особу, тис. кВт	2,53	2,52	2,89	3,05	2,94	2,34	2,49	2,42
3	Капітальні інвестиції у основний капітал на одну особу, тис.грн	0,72	1,14	1,34	1,31	1,36	2,24	3,77	4,84
4	Прямі іноземні інвестиції на 1 особу, дол..США	46,90	50,70	51,39	51,45	58,30	46,58	38,13	44,80
5	Кількість найманих працівників на 10000 сільського населення, осіб	446,00	439,70	435,40	411,00	398,40	372,40	386,44	362,00
6	Вироблено продукції на 1 особу, тис.грн	13,40	16,20	15,60	17,90	18,90	18,10	19,33	19,04
7	Кількість зайнятих працівників на 10000 сільського населення, тис.осіб	2,33	2,39	2,44	2,53	2,32	2,17	2,20	2,15
8	Сільський житловий фонд на 1 особу, $м^2$ загальної площі	26,60	27,10	27,50	28,00	28,40	28,80	29,55	29,45
9	Введено в експлуатацію місць у дошкільних навчальних закладах на 10000 населення, одиниць	0,22	0,77	0,75	0,80	0,56	0,56	1,46	0,77
10	Введено у експлуатацію місць у загальноосвітніх навчальних закладах одиниць на 10000 населення	2,48	4,65	3,14	2,47	0,82	0,68	0,99	0,56

продовження додатка Г

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	Кількість відвідувань за зміну у амбулаторно-поліклінічних закладах по Україні, на 10000 населення, осіб	218	220	225	229	213	214	216	219
12	Продуктивність праці у аграрних підприємствах, тис.грн на одного зайнятого	132,7	165,2	159,7	201,2	227,8	223,3	275,3	271,5
13	Кількість лікарняних ліжок на 10000 тис. населення, по Україні	94,0	90,6	89,1	88,0	78,2	78,1	74,3	73,1
14	Введено в експлуатацію автомобільних доріг з твердим покриттям внутрішньогосподарського призначення на 10000 населення, метрів	46	-	91	45,4	47,3	46,8	44,6	46,2
15	Сума пільг та субсидій на 1 домогосподарство за місяць, грн	184,0	207,4	215,5	190,7	202,4	224,5	289,1	232,5
16	Споживання к.калорій на 1 особу на добу	2933	2951	2954	2969	2939	2799	2742	2707
17	Осушено заболочених земель у сільгосп-підриємствах, на 1 особу, га	0,07	0,06	0,06	0,07	0,07	0,07	0,08	0,07
18	Внесено мінеральних добрив поживної речовини на 1га посівної площі, кг	58,0	68,0	72,0	79,0	82,0	79,0	96,0	73,0
19	Внесено органічних добрив на 1га посівної площі, кг	366	353	347	340	362	358	338	335

продовження додатка Г

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
20	Введено в експлуатацію станцій для очищення стічних вод у розрахунку на 10000га посівних площ, $м^3$ за добу	41,0	20,0	41,0	31,8	4,4	5,2	67,0	28,0
21	Викинуто забруднюючих речовин в атмосферу підприємствами країни на 1 особу, кг/рік	89,8	95,50	95,1	94,2	73,5	66,8	72,0	60,1
22	Зрошувані сільськогосподар-ські угіддя у аграрних підприємствах на 1 особу, га	0,108	0,106	0,108	0,108	0,114	0,115	0,115	0,116
23	Підготовлено кваліфікованих робітників у проф.-техн. закладах, спеціалістів на 10000 населення, осіб	170,4	166,6	141,0	160,5	136,6	124,6	116,0	108,0

Додаток Д

Стандартизовані значення факторіальних показників результатів використання інвестиційного потенціала

№ з/п	Факторіальні показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Показники економічного впливу на якість життєдіяльності населення									
1	Посівні площі на одну особу, га	24,47	25,26	25,52	26,32	26,84	26,71	26,97	27,76
2	Енергетичні потужності на одну особу, тис.квт	10,04	10,00	11,47	12,10	11,67	9,28	9,88	9,60
3	Капітальні інвестиції у основний капітал на 1 особу, тис.грн	0,53	0,84	0,98	0,96	1,00	1,64	2,76	3,55
4	Прямі іноземні інвестиції на одну особу, дол.США	8,47	9,16	9,28	9,29	10,53	8,42	6,89	8,09
5	Кількість найманих працівників на 10000 сільського населення, осіб	14,95	14,74	14,59	13,77	13,35	12,48	12,95	12,13
6	Вироблено продукції на одну особу, тис.грн	6,91	8,35	8,04	9,23	9,74	9,33	9,96	9,81
6а	Фінансові результати до оподаткування на 1 особу	0,46	0,68	0,71	0,40	0,61	2,93	2,59	2,29
Показники соціального впливу на якість життєдіяльності населення									
7	Кількість зайнятих працівників на 10000 сільського населення, тис.осіб	17,92	18,38	18,77	19,46	17,85	16,69	16,92	16,54
8	Сільський житловий фонд на 1 особу $м^2$ загальної площі	26,60	27,10	27,50	28,00	28,40	28,80	29,55	29,45
9	Кількість осіб, які навчалися у загальноосвітніх навчальних закладах на 10000 населення	40,60	40,68	40,08	39,90	37,79	38,26	39,04	39,99

продовження додатка Д

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10	Введено в експлуатацію місць у загальноосвітніх навчальних закладах на 10000 населення, одиниць	1,81	3,39	2,29	1,80	0,60	0,50	0,72	0,41
11	Кількість відвідувань за зміну у амбулаторно-поліклінічних закладах на 10000 населення, осіб (по Україні)	42,74	43,14	44,12	44,90	41,76	41,96	42,35	42,94
12	Кількість лікарня-них ліжок на 10000 населення, одиниць (по Україні)	12,38	11,94	11,74	11,59	10,30	10,28	9,79	9,63
13	Введено в експлуатацію автомобільних доріг з твердим покриттям внутрішньогоспо-дарського призначення на 10000 населення, метрів	2,92	-	5,77	2,88	3,00	2,96	2,83	2,93
14	Сума пільг та субсидій на одно домогосподарство за місць, грн	5,98	6,74	7,01	6,20	6,58	7,30	9,40	7,56
15	Споживання кілокалорій на одну особу за добу	29,35	29,53	29,56	29,71	29,41	28,01	27,44	27,01
Показники екологічного впливу на якість життєдіяльності населення									
16	Осушено заболочених земель у сільгосп-підприємствах на одну особу, га	11,48	9,84	9,84	11,48	11,48	11,48	13,11	11,48
17	Внесено мінеральних добрив поживної речовини на 1га посівної площі, кг	5,58	6,54	6,92	7,60	7,88	7,60	9,23	7,02

продовження додатка Д

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
18	Внесено органічних добрив на 1га посівної площі, кг	33,58	32,38	31,83	31,19	33,21	32,84	31,01	30,73
19	Введено в експлуатацію станцій для очищення стічних вод у розрахунку на 10000га посівної площі, $м^3$/добу	2,12	1,04	2,12	1,66	0,23	0,27	3,47	1,45
20	Викинуто забруднюючих речовин в атмосферу підприємствами країни на одну особу, кг/рік	6,41	6,82	6,79	6,73	5,25	4,77	5,14	4,29
21	Зрошувані сільськогосподарські угіддя у аграрних підприємствах, на одну особу, га	28,42	27,89	28,42	28,42	30,00	30,26	30,26	30,53

Додаток Е

Десятибальне оцінювання показників можливостей використання інвестиційного потенціалу галузі

(бали)

п/н		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Фінансові результати аграрних підприємств до оподаткування, грн. на 1 особу	1,55	2,28	2,43	1,37	2,09	10,00	8,83	7,82
2	Капітальні інвестиції, тис.грн на 1 особу	1,49	2,37	2,76	2,70	2,82	4,62	7,77	10,00
3	Продуктивність праці, тис.грн на одну особу	6,94	8,38	8,07	9,27	9,78	9,37	10,00	9,85
4	Експорт аграрної продукції, дол.США на 1 особу	5,03	6,53	9,19	8,84	9,19	8,09	8,53	10,00
5	Внесено мінеральних добрив поживної речовини на 1га посівної площі, кг	6,04	7,08	7,50	8,23	8,54	8,23	10,00	7,60
6	Кількість відвідувань за одну зміну у амбулаторно-поліклінічних закладах на 10000 осіб	9,52	9,61	9,83	10,00	9,30	9,34	9,43	9,56
Сума балів потенційних можливостей використання інвестиційних потенціалів		30,57	36,25	39,78	40,41	41,70	46,65	54,56	54,82
Середньоарифметичне значення бала		5,10	6,04	6,63	6,74	6,95	8,28	9,09	9,14

Додаток Ж

Десятибальне оцінювання показників ефективності використання інвестиційного потенціалу (бали)

п/н		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Середньовиважена оцінка
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Посівні площі, га	8,81	9,10	9,19	9,48	9,64	9,62	9,72	10,00	х
2	Прямі інвестиції, дол.США	8,04	8,70	8,81	8,82	10,00	8,00	6,57	7,68	х
3	Енергетичні потужності, тис.кВт	8,30	8,26	9,48	10,00	9,64	7,67	8,16	7,93	х
4	Осушені угіддя аграрних підприємств, га	8,76	7,50	7,50	8,76	8,76	8,76	10,00	8,76	х
5	Вироблено продукції, тис.грн	6,94	8,38	8,07	9,27	9,78	9,37	10,00	9,85	х
6	Введено у експлуатацію автомобільних доріг з твердим покриттям на 10000 населення, метрів	5,06	-	10,00	4,98	5,20	5,13	4,90	5,08	х
7	Кількість зайнятих працівників на 10000 осіб населення	9,21	9,44	9,64	10,00	9,17	8,58	8,69	8,50	х
8	Сума пільг та субсидій на одне домогосподарство за місяць, грн.	6,36	7,17	7,49	6,60	7,31	7,76	10,00	8,04	х
9	Сільський житловий фонд, $м^2$ загальної площі	9,00	9,7	9,31	9,48	9,61	9,75	10,00	9,97	х
10	Зрошувані угіддя аграрних підприємств, га	9,31	9,14	9,31	9,31	9,83	9,91	9,91	10,00	х
11	Кількість осіб, які навчалися у загальноосвітніх навчальних закладах на 10000 осіб населення	9,98	10,00	9,85	9,81	9,29	9,45	9,60	9,83	х
12	Фінансові результати аграрних підприємств до оподаткування, грн. на 1 особу	1,55	2,28	2,43	1,37	2,09	10,00	8,83	7,82	х

продовження додатку Ж

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
13	Капітальні інвестиції, тис.грн на 1особу	1,49	2,37	2,76	2,70	2,82	4,62	7,77	10,00	х
14	Продуктивність праці, тис.грн на 1 особу	6,94	8,38	8,07	9,27	9,78	9,37	10,00	9,85	х
15	Експорт аграрної продукції, дол..США на 1 особу	5,03	6,53	9,19	8,84	9,19	8,09	8,53	10,00	х
16	Внесено мін.добрив поживної речовини на 1га пісної площі, кг	6,04	7,08	7,50	8,23	8,54	8,23	10,00	7,60	х
17	Кількість відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів на 10000 осіб	9,52	9,61	9,83	10,00	9,30	9,34	9,43	9,56	х
Сума балів використання інвестиційних потенціалів		119,63	123,11	138,43	136,92	139,98	143,65	152,11	150,47	х
Загальна середньо-виважена оцінка використання інвестиційних потенціалів		х	х	х	х	х	х	х	х	8,18
Середній бал		7,04	7,69	8,14	8,05	8,23	8,45	8,95	8,85	х

Додаток З

Десятибальне оцінювання показників загроз ефективному використанню інвестиційного потенціалу галузі

п/н		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Середньовиважена оцінка
1	Підготовлено кваліфікованих кадрів у професійно-технічних навчальних закладах, на 10000 осіб населення	10,00	9,78	8,27	9,42	8,02	7,31	6,81	6,34	х
2	Кількість найманих працівників на 10000 осіб населення	10,00	9,86	9,76	9,21	8,93	8,35	8,66	8,11	х
3	Споживання продуктів харчування на одну особу, к.калорій за добу	9,88	9,94	9,95	10,00	9,90	9,43	9,24	9,09	х
4	Кількість лікарняних ліжок на 10000 населення, одиниць (по Україні)	10,00	9,64	9,48	9,36	8,32	8,30	7,91	7,78	х
5	Введено у експлуатацію станцій для очищення стічних вод на 10000га посівної площі, м3/добу	6,11	3,00	6,11	4,78	0,66	0,78	10,00	4,18	х
6	Площа садіння та висівання лісу і лісових насаджень, га на одну особу	10,00	9,93	9,54	8,72	6,78	7,20	7,54	7,59	х
7	Внесено органічних добрив на 1га посівної площі, кг	10,00	9,67	9,48	9,29	9,89	9,78	9,23	9,15	х
Сума балів загроз використання інвестиційних потенціалів		65,99	61,82	62,59	60,78	52,50	51,15	59,35	52,24	х
Середньоарифметичне значення бала		9,43	8,83	8,94	8,68	7,50	7,31	8,48	7,46	х
Загальна середньо виважена оцінка загроз		х	х	х	х	х	х	х	х	8,33

Додаток И

Прямі інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство України*

(мільйонів доларів США)

Країни	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**з 2010р по 2016р.**	**в середньому за 2010-2016р.р**
Кіпр	175,5	237,8	343,8	312,7	361,5	238,7	177,5	1847,7	264,0
Велика Британія	134,5	126,8	42,4	37,6	35,4	45,5	48,9	471,1	67,3
Німеччина	57,7	58,6	62,5	63,4	64,9	64,9	34,8	406,8	58,0
Польща	29,5	29,1	33,1	32,8	32,1	31,9	30,0	218,5	31,3
США	44,6	24,1	22,9	25,9	22,1	19,4	17,8	176,8	25,3
Нідерланди	24,2	33,7	18,8	21,4	17,0	22,2	18,8	156,1	22,3
Віргінські Острови (Британ.)	12,2	12,0	15,0	27,3	31,7	19,6	17,1	134,9	19,2
Австрія	27,5	14,2	7,7	11,0	14,3	7,1	5,9	87,1	12,4
Франція	15,3	21,9	22,1	22,4	23,1	17,7	14,7	137,8	19,7
Російська Федерація	17,4	8,8	6,3	10,1	11,0	4,6	4,1	62,3	8,9
Італія	3,4	3,8	3,7	3,4	3,5	2,4	2,0	22,2	3,2
Інвестиції з інших країн світу	138,6	159,9	158,1	160,4	160,3	143,0	130,6	1004,9	143,6
Всього	680,4	730,7	736,3	728,4	776,9	617,0	502,2	4726,2	675,2

Додаток К

На 01.01.2010р

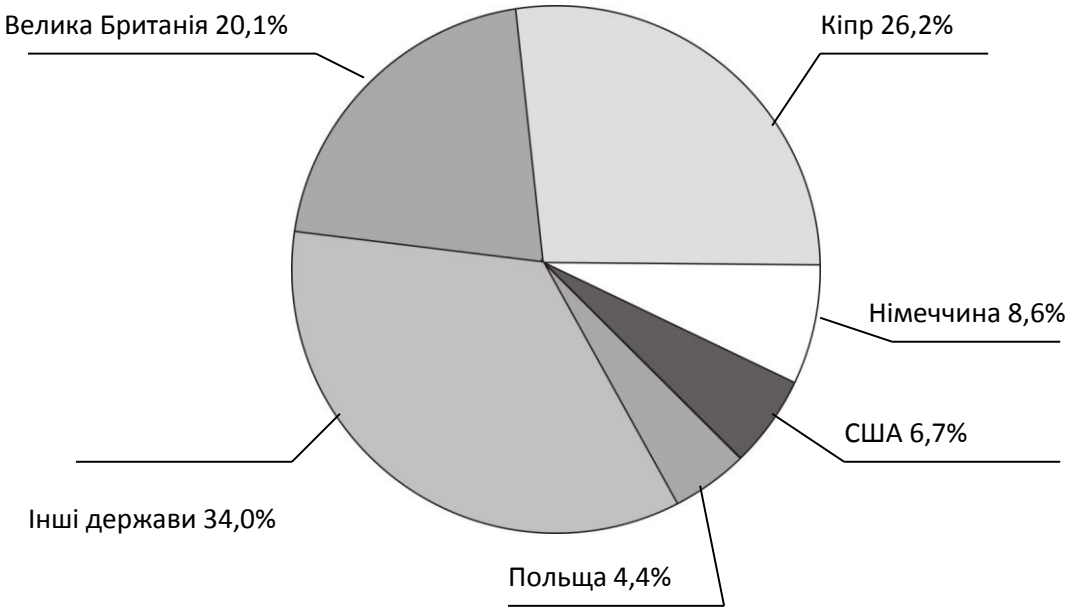

На 01.01.2016р

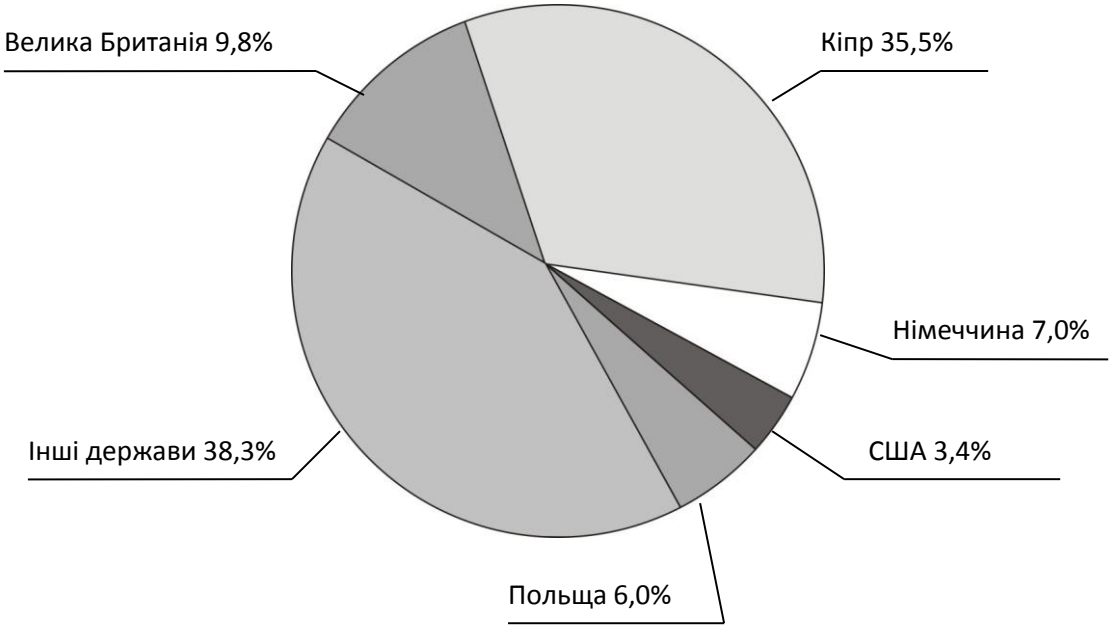

Рис. Динаміка прямих інвестицій найбільших країн – інвесторів у аграрний сектор економіки у 2010-2016рр.

Додаток Л

Структура прямих інвестицій іноземних держав у сільське, лісове та рибне господарство України*

(у відсотках)

Країни	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Кіпр	100	135,5	195,9	178,2	206,0	136,0	101,1
Велика Британія	100	94,3	31,5	28,0	26,3	33,8	36,4
Німеччина	100	101,6	108,3	109,9	112,5	112,5	60,3
Польща	100	98,6	112,2	128,6	110,3	108,1	104,4
США	100	54,0	51,3	58,1	49,6	43,5	39,9
Нідерланди	100	139,3	77,7	88,4	70,2	91,7	77,7
Віргінські Острови (Британські)	100	98,4	123,0	233,8	260,0	162,0	140,2
Австрія	100	51,6	28,0	40,0	52,0	25,8	21,5
Франція	100	143,1	144,4	146,4	150,9	115,7	96,1
Російська Федерація	100	50,6	36,2	58,0	63,2	26,4	23,6
Італія	100	111,8	108,8	100	102,9	70,6	58,8
Інвестиції з інших країн світу	100	117,5	115,7	117,8	126,1	112,5	100,9

Додаток М

Реалізація аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**у середньому за 2010-2016рр**	**до 2010р, %**
Зернові та зернобобові культури, тисяч тонн	23661,7	28609,0	33668,8	38344,6	40220,5	45830,2	37622,0	35422,4	149,7
Цукрові буряки, тисяч тонн	9767,5	11873,4	10816,9	5633,5	8997,9	5818,9	10879,2	91124,8	93,3
Картопля, тисяч тонн	290,7	349,3	437,8	459,5	543,4	390,8	277,1	392,6	135,1
Овочі, тисяч тонн	646,0	900,0	961,6	885,9	955,5	1043,8	889,0	897,4	138,9
Плоди та ягоди, тисяч тонн	230,8	230,1	283,8	341,9	265,9	294,2	248,0	270,7	117,3
Сільськогосподарські тварини (у живій масі), тисяч тонн	1586,8	1686,5	1736,4	1953,0	1957,5	1947,2	2176,3	1863,4	117,4
Молоко, тисяч тонн	2004,1	2061,3	2360,1	2409,0	2506,2	2538,3	2543,0	2346	117,1
Яйця, мільйонів штук	9415,7	10790,2	11156,3	11322,4	11735,3	8897,3	7141,0	10065,4	106,9
Вовна, тонн	517,9	543,5	404,3	319,7	303,3	271,1	185,1	363,6	70,2

Додаток Н

Основні фактори незадовільного впливу на якість життя населення сільських територій

п/н	Показники	Роки досліджень								в середньому за 2010-2017рр	+, - до 2010р
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017		
1	Кількість сільського населення, млн.осіб	14,5	14,4	14,3	14,1	13,3	13,2	13,2	13,1	13,7	-0,7
2	Сільське населення у віці 16-59 років, млн.осіб	8,6	8,6	8,5	8,5	8,4	7,9	7,8	7,7	8,2	-0,4
3	Введено у експлуатацію загальної площі житла, тис.м^2	3035,0	2445,0	3211,0	3545,0	3096,0	3579,0	2864,0	2932,0	3088,0	+53
4	Введено у експлуатацію об’єктів дошкільних навчальних закладів, місць	320,0	1111,0	1076,0	1135,0	742,0	746,0	1918,0	1007,0	1007,0	+687
5	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів тис.одиниць (Україні)	20,3	19,9	19,7	19,3	17,6	17,3	16,9	16,2	18,4	-1,9
6	Введено у експлуатацію амбулаторно-поліклінічних закладів, місць (по Україні)	522,0	586,0	507,0	168,0	366,0	126,0	342,0	230	356	-166
7	Кількість лікарняних закладів тис.одиниць (по Україні)	2,8	2,5	2,4	2,2	1,8	1,8	1,7	1,7	2,1	0,7

Додаток П

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб’єктами господарювання

Додаток Р

Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	у середньому за 2010-2017рр	до 2010р, %
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
Площа, з якої зібрано зернові та зернобобові культури, тисяч гектарів;	14575,7	15321,3	14792,1	15804,4	14627,3	14640,9	14337,1	14560,3	14832,4	101,8
виробництво зернових і зернобобових культур, тисяч тонн;	39270,9	56746,8	46216,2	63051,3	63859,3	60125,8	66088,0	61916,7	57159,4	145,6
урожайність зернових і зернобобових культур, центнерів з 1 гектара зібраної площі;	26,9	37,0	31,2	39,9	43,7	41,1	46,1	42,5	38,6	143,5
виробництво зернових і зернобобових культур на 1 особу, кілограмів	856,0	1242,0	1014,0	1386,0	1485,0	1403,0	1549,0	1457	1299	151,8

Площа, з якої зібрано цукрові буряки (фабричні), тис. гектарів;	492,0	515,8	448,9	270,5	330,2	237,0	291,1	313,6	362,4	73,6
виробництво цукрових буряків (фабричних), тисяч тонн;	13749,2	18740,5	18438,9	10789,4	15734,1	10330,8	14011,3	14881,6	14584,4	106,1
урожайність цукрових буряків (фабричних), центнерів з 1 гектара зібраної площі;	279,5	363,3	410,8	398,9	476,5	435,8	481,5	474,9	415,2	148,5
виробництво цукрових буряків (фабричних) на 1 особу, кілограмів	300,0	410,0	404,0	237,0	366,0	241,0	328,0	350	329,5	109,8
Площа, з якої зібрано соняшник, тисяч гектарів;	4525,8	4716,6	5081,7	5090,1	5212,2	5166,2	6086,7	6060,7	5242,5	115,8
виробництво соняшнику, тисяч тонн;	6771,5	8670,5	8387,1	11050,5	10133,8	11181,1	13626,9	12235,5	10257,1	151,5
урожайність соняшнику, центнерів з гектара зібраної площі;	15,0	18,4	16,5	21,7	19,4	21,6	22,4	20,2	19,4	129,3
виробництво соняшнику на 1 особу, кілограм	148,0	190,0	184,0	243,0	236,0	261,0	319,0	288,0	233,6	157,8
Площа, з якої зібрано картоплю, тисяч гектарів;	1411,8	1443,2	1444,1	1394,1	1342,8	1291,0	1311,6	1323,2	1370,2	97,0
виробництво картоплі, тисяч тонн;	18704,8	24247,7	23250,2	22258,6	23699,4	20839,3	21750,3	22208,2	22119,8	118,2
урожайність картоплі, центнерів з 1 гектара зібраної площі;	132,5	168,0	161,0	159,7	176,4	161,4	165,8	167,8	161,6	121,9
виробництво картоплі на 1 особу,										

кілограмів	408,0	531,0	510,0	489,0	551,0	486,0	510,0	523,0	501,0	122,8
Площа, з якої зібрано овочі, тисяч гектарів;	467,8	504,1	502,8	493,8	463,8	447,1	447,1	446,3	471,6	100,8
виробництво овочів, тисяч тонн;	8122,4	9832,9	10016,7	9872,6	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	9424,6	116,0
урожайність овочів, центнерів з 1 га зібраної площі;	173,6	195,0	199,2	199,5	207,8	206,1	210,5	207,9	200,0	115,2
виробництво овочів на 1 особу, кілограмів.	177,0	215,0	220,0	217,0	224,0	215,0	221,0	219,0	213,5	120,6
Площа плодово-ягідних насаджень у плодоносному віці, тисяч гектарів;	223,2	223,4	223,4	221,7	209,9	206,0	196,7	198,5	212,8	95,4
виробництво плодів та ягід, тисяч тонн;	1746,5	1896,3	2008,7	2295,3	1999,1	2152,8	2007,3	2048,0		
урожайність плодів та ягід, центнерів з 1 гектара площі насаджень;	78,2	84,9	89,9	103,5	95,2	104,5	101,9	103,1		
виробництво плодів та ягід на 1особу, кг	38,0	41,0	44,0	50,0	46,0	50,0	47,0	48,0		
Виробництво м’яса (у забійній вазі), тисяч тонн	2059,0	1996,0	2063,1	2389,4	2359,6	2322,6	2323,6	2318,2	2229,0	108,2
Виробництво м’яса на 1 умов-ну голову, що була на початок року (у забійній масі); кілограмів	199	191	203	223	215	226	230,0	216,0	213,0	107,0
Виробництво м’яса на одну особу (у забій-ній масі); кг	44,9	46,0	47,7	52,4	54,9	54,2	54,5	54,6	51,2	114,0
Виробництво молока (тисяч т.)	11248,5	10750,8	11067,4	11488,2	11132,8	10615,4	10381,5	10280,5	10870,6	96,6
Середній річний удій молока від	4082	4177,0	4372,0	4446	4508,0	4644,0	4735,0	4820	4473,0	109,6

однієї корови (кілограмів); Виробництво молока на одну особу (кілограмів)	245,2	247,9	255,9	252,5	258,9	247,8	243,3	242,0	249,2	101,6
Виробництво яєць (мільйонів штук)	17052,3	17896,9	18364,2	19614,8	19587,3	16782,9	15100,4	15505,8	17488,1	102,6
Середньорічна несучість однієї курки-несучки (шт)	282	286	292	289	276	252	241,0		274,0	97,2
Виробництво яєць на одну особу (шт)	373	413	425	431	456	392	354,0	365	397	106,5
Виробництво вовни (тонн)	4192	2710	2659	3520	2602	2270	2072,0	1967,0	2749	65,6
Середній настриг вовни від однієї вівці (кілограмів)	3,4	3,2	3,0	3,2	3,0	2,9	2,8	2,8	3,0	88,2

Додаток С

Основні показники інтегральних коефіцієнтів формування економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів – стимуляторів регіонального розвитку сільського господарства*

п/н	Факторіальні показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Середній показник за факторами
Інтегральні коефіцієнти економічного потенціалу (Ке)										
1	Посівні площі	3,08	3,12	3,13	3,16	3,10	3,08	3,09	3,12	3,11
2	Вироблено аграрної продукції	2,77	3,03	2,96	3,15	3,14	3,07	3,16	3,12	3,05
3	Капітальні інвестиції у матеріальні активи	1,33	1,61	1,73	1,72	1,70	2,15	2,80	3,16	2,11
4	Експорт аграрної продукції	2,35	2,67	3,16	3,08	3,05	2,86	2,92	3,15	2,92
5	Валовий внутрішній продукт (ВВП)	1,66	1,92	2,61	2,11	2,32	2,81	3,04	3,16	2,43
6	Фінансові результати до оподаткування	1,30	1,57	1,62	1,21	1,45	3,16	2,97	2,78	2,15
Середній показник інтегрального коефіцієнта за роками		2,08	2,32	2,54	2,41	2,46	2,86	3,00	3,08	2,63
Інтегральні коефіцієнти соціального потенціалу (Кс)										
7	Сільський житловий фонд	3,12	3,14	3,15	3,16	3,09	3,10	3,11	3,12	3,13
8	Введено у експлуатацію об’єктів дошкільних навчальних закладів	1,30	2,41	2,37	2,44	1,96	1,97	3,16	2,29	2,24
9	Введено у експлуатацію клубних закладів	1,03	3,16	2,19	-	0,83	1,26	2,45	1,57	1,56
Середній показник інтегрального коефіцієнта за роками		1,82	2,90	2,57	1,87	1,96	2,11	2,91	2,33	2,31
Інтегральні коефіцієнти екологічного потенціалу (Кек)										
10	Внесено мінеральних добрив	2,45	2,69	2,78	2,94	2,88	2,86	3,16	2,79	2,82
11	Зрошувані землі аграрних підприємств	3,16	3,11	3,13	3,12	3,11	3,11	3,11	3,11	3,12
12	Осушені землі аграрних підприємств	3,15	3,02	3,06	3,05	3,10	3,11	3,16	3,02	3,08
Середній показник інтегрального коефіцієнта за роками		2,92	2,94	2,99	3,04	3,03	3,03	3,14	2,97	3,01
Середній показник інтегральних коефіцієнтів економічного, соціального та економічного потенціалів		2,29	2,72	2,70	2,44	2,48	2,67	3,02	2,79	2,65

Додаток Т

Основні показники інтегральних коефіцієнтів економічного, соціального та екологічного інвестиційних потенціалів – дестимуляторів (загроз) регіонального розвитку сільського господарства*

п/н	Факторіальні показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Середнє значення показника за факторами
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інтегральні коефіцієнти економічних загроз (Ке.з)										
1	Енергетичні потужності аграрних підприємств	2,91	2,90	3,09	3,16	3,00	2,67	2,75	2,70	2,90
2	Прямі іноземні інвестиції	2,95	3,06	3,07	3,06	3,16	2,82	2,54	2,75	2,93
3	Прийнято у експлуатацію автомобільних доріг з твердим покриттям внутрішньогосподарського призначення	2,26	-	3,16	2,01	2,00	2,17	1,93	1,88	1,93
Середній показник інтегрального коефіцієнта за роками		2,71	2,32	3,11	2,74	2,72	2,52	2,41	2,44	2,59
Інтегральні коефіцієнти соціальних загроз (Кс.з)										
4	Сільське населення у віці 16-59 років	3,16	3,15	3,15	3,14	3,13	3,04	3,02	3,00	3,10
5	Кількість зайнятих працівників у с.господарстві	3,08	3,00	3,12	3,16	2,94	2,83	2,83	2,83	2,97
6	Кількість найманих працівників	3,16	3,13	3,11	3,00	2,86	2,79	2,81	2,77	2,95
7	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів	3,16	3,13	3,11	3,08	2,94	2,92	2,89	2,82	3,01
8	Підготовлено кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах	3,16	3,12	2,86	3,03	2,71	2,58	2,48	2,39	2,79
9	Введено у експлуатацію лікарняних закладів	3,16	2,99	2,93	2,80	2,54	2,54	2,46	2,46	2,74
Середній показник інтегрального коефіцієнта за роками		3,14	3,09	3,05	3,04	2,85	2,78	2,75	2,71	2,92

продовження додатка Т

1	2	3	4	5	6	7	8	9		10	11
	Інтегральні коефіцієнти екологічних загроз (Кек.з)										
10	Викинуто забруднюючих речовин у атмосферу усіма підприємствами в Україні	3,07	3,16	3,15	3,13	2,77	2,56	2,65		2,43	2,87
11	Площа садіння і висівання лісу та лісових насаджень	3,16	3,15	3,09	2,95	2,60	2,68	2,75		2,75	2,89
12	Введено у експлуатацію установок для уловлювання та знешкодження токсичних речовин з відхідних газів	1,22	2,56	3,16	-	-	1,14	-		0,97	1,13
13	Введено у експлуатацію станцій для очищення стічних вод	2,46	1,69	2,48	2,23	0,81	0,88	3,16		2,08	1,97
14	Внесено органічних добрив	3,16	3,15	3,13	3,12	3,16	3,13	3,04		3,06	3,12
Середній показник інтегрального коефіцієнта за роками		2,61	2,74	3,00	2,29	1,87	2,08	2,32		2,26	2,40
Середній показник інтегральних коефіцієнтів економічних, соціальних та економічних загроз		2,82	2,72	3,05	2,69	2,48	2,46	2,49		2,47	2,64

Додаток У

Індекси виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями господарств

Додаток Ф

Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів

Інвестування заходів	**2010**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
Усього	2761,5	7959,9	7675,6	13390,5	11025,6
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	1139,9	1915,1	1422,9	2502,8	2608,1
Очищення зворотних вод	734,7	1122,2	848,9	1160,0	1276,5
Поводження з відходами	475,6	784,0	737,5	2208,7	2471,0
Захист і реабілітація грунту, підземних і поверхневих вод	319,9	359,9	388,3	420,0	1284,5
Збереження біорізноманіття і середовища існування	19,5	11,5	22,3	49,6	177,3
Інші види природоохоронної діяльності	71,9	3767,2	4255,7	7049,4	3208,2

Додаток Х

Витрати бюджету на охорону навколишнього середовища, млн.грн

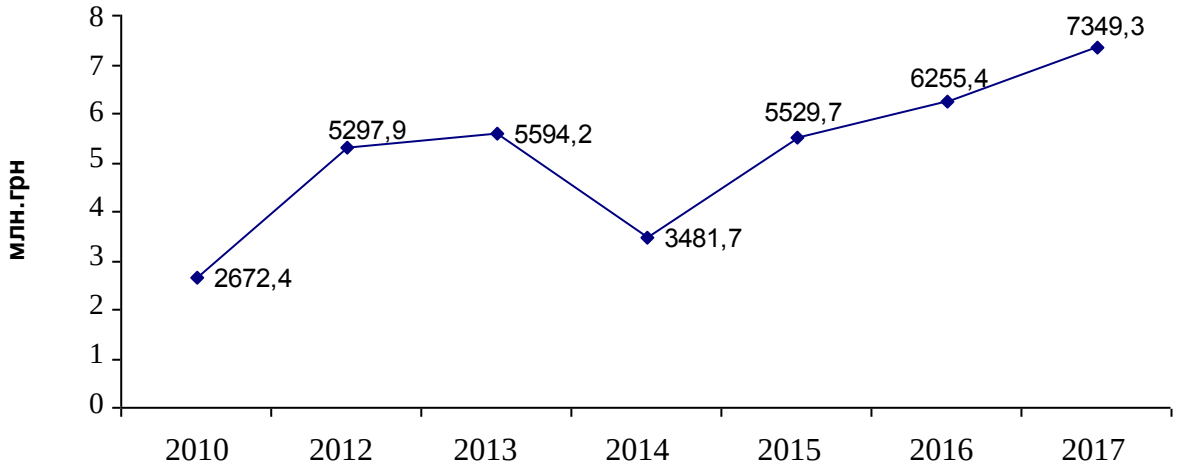

Додаток Ц

Частка видатків бюджету країни, від їх загального обсягу на охорону навколишнього природного середовища, %

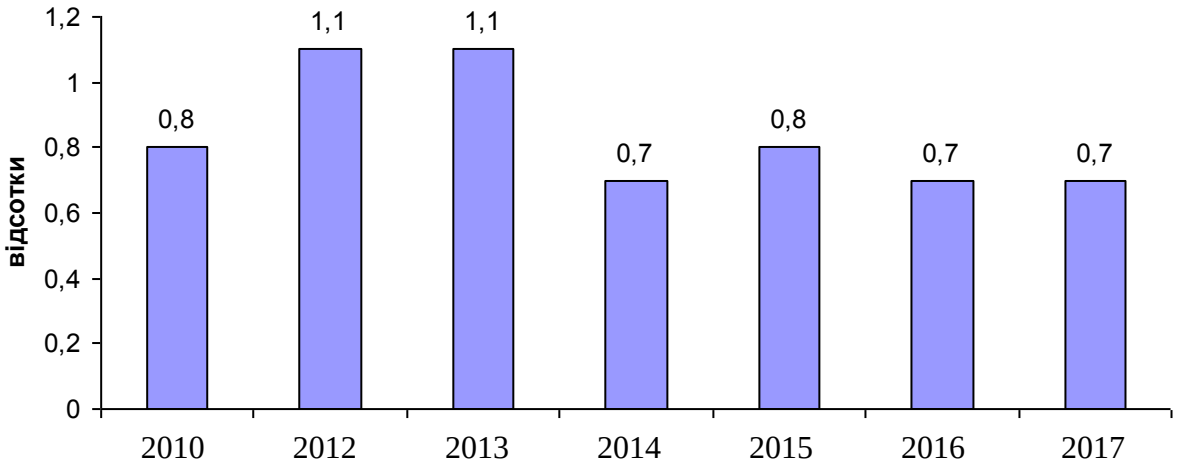

Додаток Ш

Фінансування виконання наукових досліджень і розробок у аграрні галузі

Роки	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок (осіб)			Внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок (у фактичних цінах; млн..грн)		
	Усього за галузями	У аграрній галузі	У відсотках до загальної кількості	Усього за галузями	У аграрній галузі	У відсотках до загальної кількості
1	2	3	4	5	6	7
2010	182484,0	14473,0	7,9	8107,1	534,2	6,6
2011	175330,0	12845,0	7,3	8513,4	545,7	6,4
2012	164340,0	11579,0	7,0	9419,9	618,7	6,6
2013	155386,0	11228,0	7,2	10248,5	604,3	5,9
2014	136123,0	10038,0	7,4	9487,5	576,6	6,1
2015	122504,0	9068,0	7,4	1103,6	568,4	5,2
2016	97912,0	7283,0	7,4	11530,7	642,7	5,6
2017	94274,0	7451,0	7,9	13379,3	821,9	6,1
У середньо-му за 1 рік	141045,0	10496,0	7,4	10211,3	614,1	6,0